

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Јелена Ж. Сурчулија Милојевић

**ДОЗВОЉЕНОСТ ОГРАНИЧЕЊА
СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА У СКЛАДУ СА
ЕВРОПСКИМ ИНСТРУМЕНТИМА И
МЕДИЈСКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

докторска дисертација

Београд, 2016

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF LAW

Jelena Ž. Surčulija Milojević

**PERMISSIBLE RESTRICTIONS ON
FREEDOM OF EXPRESSION IN
CONFORMITY WITH EUROPEAN LAW
AND REGULATION AND MEDIA
LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF
SERBIA**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

др Милош Д. Живковић, ванредни професор, Правни факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

1. др Раде Вељановски, редовни професор
Факултет политичких наука Универзитета у Београду
2. др Ивана Крстић, ванредна професорка
Правни факултет Универзитета у Београду
3. др Душан Поповић, ванредни професор
Правни факултет Универзитета у Београду
4. др Танасије Маринковић, ванредни професор
Правни факултет Универзитета у Београду

Датум одбране:

ДОЗВОЉЕНОСТ ОГРАНИЧЕЊА СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА У СКЛАДУ СА
ЕВРОПСКИМ ИНСТРУМЕНТИМА И МЕДИЈСКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕПУБЛИКЕ
СРБИЈЕ

РЕЗИМЕ

Докторска дисертација се бави питањем дозвољености ограничења слободе изражавања у оквиру Савета Европе, Европског суда за људска права, Европске уније, медијског законодавства Републике Србије, домаће судске праксе, подзаконских аката Републичке агенције за електронске медије и мера које спроводи као и у оквиру Кодекса новинара Србије и мера које изриче Савет за штампу као саморегулаторно тело.

У првом делу тезе, слобода изражавања се дефинише са историјског становишта, кроз међународне и регионалне организације у оквиру медијског законодавства Републике Србије. Детаљно је објашњена хијерархија извора медијског права у Републици Србији.

У другом делу дисертације, предмет истраживања су општа ограничења слободе изражавања, оивичена праксом Европског суда за људска права. Ограничење се сматра дозвољеним када је прописано законом, када постоји оправдан циљ и када је органичење неопходно у демократском друштву. Разматра се и критеријум „поље слободне процене“ који помаже ЕСЉП приликом процене нивоа самосталности државе у оцени оправданости ограничења.

У трећем делу дисертације, предмет истраживања је ограничење слободе изражавања због права других, те се дозвољеност ограничења посматра у односу на право на поштовање приватног и породичног живота, говор мржње, верска осећања других, заштиту малолетника, клевету и ауторско и сродна права. У оквиру истраживања односа слободе изражавања и сваког од посебних ограничења, то се чини кроз седам нивоа –дозвољености ограничења у оквиру Савета Европе, Европског суда за људска права, Европске уније, медијског законодавства Републике Србије, домаће судске праксе, подзаконских аката и мера које изриче регулаторно тело задужено за електронске медије, као и кроз саморегулативу у оквиру Кодекса новинара Србије и мера које изриче Савет за штампу. Приликом анализе, нуди се и анализа усклађености домаћег медијског законодавства са европским инструментима, као и примена међународних прописа, у складу са хијерархијом извора медијског права у Републици Србији, од стране домаћих судова и регулаторног и саморегулаторног тела задужених за медије.

Приликом израде докторске дисертације, коришћен је нормативни метод, с обзиром на то да је предмет истраживања правни оквир регионалних организација, домаће законодавство, али и судска пракса, пракса Европског суда за људска права и подзаконски акти и изречене мере (само)регулаторних тела. Такође, коришћен је и упоредно-правни метод јер је предмет анализе усклађеност домаћих и европских прописа. Историјско-правни оквир је коришћен како би се приказао развој слободе изражавања и посебних ограничења слободе изражавања кроз међународне организације и домаће законодавство. И на крају, социолошки метод је коришћен како би се Право медија сагледало кроз друштвене аспекте у којима су поједини документи настајали, како на међународном нивоу тако и у оквиру Републике Србије.

Циљ истраживања је испитивање самог појма слободе изражавања, али из угла медијског права и у оквиру медијске сфере, а не из угла људских права

уопште. У раду се тражи и нуди одговор на питање дозвољености ограничења слободе изражавања из више углова – са позиције европских међународних организација, из угла домаћег медијског законодавства, али и како се та ограничења примењују у пракси Европског суда за људска права, домаћих судова и регулатора. Један од циљева је и утврђивање нивоа усклађености медијског законодавства Републике Србије са европским стандардима, и то не само из угла усклађености самих закона (нормативна раван), већ и њихове примене (практична раван). Одговори на ова питања су од значаја како за правну праксу и будућа опредељења српског законодавца, тако и за правну доктрину.

Резултат докторске дисертације је вишеструк. Указано је на друштвени и историјски контекст израде и усвајања првог пакета медијских закона у двадесетпрвом веку и дати су одговори на питања зашто су они само делимично били усклађени са европским инструментима. Примећује се да је пакет нових медијских закона из 2014. године усклађен са европским стандардима, али је указано и на недовољну и често недоследну примену медијских закона, како од стране судова тако и од регулаторног тела за електронске медије. Истражен је појам слободе изражавања и дозвољеност ограничења истог, из угла Права медија, али је, где је било потребно, указивано и на допринос који сами медији дају својим записима повређујући приватност других, користећи говор мржње, непоштујући верска осећања других, не поштујући законске одредбе о заштити малолетника, прелазећи границу између слободе изражавања и клевете и на крају, повређујући ауторско и сродна права.

У закључном делу, понуђена су конкретна решења за уочене проблеме, како у смислу даљег усаглашавања медијског законодавства Републике Србије са европским инструментима, тако и у виду директне примене међународних стандарда од стране домаћих судова, као и веће транспарентности рада

регулаторног тела за електронске медије и свеобухватније примене закона и подзаконских аката у свакодневном раду.

Кључне речи: слобода изражавања, ограничење слободе изражавања, приватност, говор мржње, заштита малолетника, клевета, ауторско и сродна права, Европски суд за људска права, Републичка агенција за електронске медије, Савет за штампу.

Научна област: Право

Ужа научна област: Право медија

УДК број: 342.727:659.3

PERMISSIBLE RESTRICTIONS ON FREEDOM OF EXPRESSION IN CONFORMITY WITH
EUROPEAN LAW AND REGULATION AND MEDIA LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF
SERBIA

SUMMARY

The doctoral thesis deals with the permissibility of restrictions on freedom of expression according to the Council of Europe and European Union standards, the European Court of Human Rights case law, media legislation of the Republic of Serbia, domestic court practice, secondary legislation and measures enforced by the Regulator for electronic media as well as the Code of Journalists and measures that are imposed by the Press Council, as self-regulatory body.

The first part of the thesis deals with defining freedom of expression. It is analysed from the historical point of view, through international and regional organisations and within the media legislation of the Republic of Serbia. The sources of media law and its hierarchy are explained in detail.

The second part of the dissertation deals with general restrictions of freedom of expression, in line with the European Court of Human Rights decisions. The restriction is considered to be permissible when it is prescribed by law, when it is for a legitimate aim and when it is necessary in a democratic society. The criteria “margin of appreciation” is looked at in detail, as it helps the ECtHR judge the level of independence that a state should be given in evaluating the permissibility of the restriction.

The third part of the dissertation focuses on the restrictions of freedom of expression to protect rights of others. It is looked at in relation to the right to respect for private and family life; hate speech; religious feelings of others; protection of

minors; defamation and copyright. The relationship between freedom of expression and the aforementioned restrictions is looked at through seven different layers: permissibility of the restrictions according to the Council of Europe standards, European Court of Human Rights judgements, European Union legal framework, media legislation of the Republic of Serbia, higher level domestic court practice, secondary legislation of the Republican agency for electronic media and the measures it imposes as well as within the Code of Journalists and measures that are imposed by the Press Council, as a self-regulatory body. In parallel, the thesis offers an analysis of the harmonisation of domestic media legislation with the European instruments, as well as the implementation of international standards, in conformity with the hierarchy of media law sources in the Republic of Serbia, by domestic courts and regulatory authorities.

The methodology used in this thesis is principally the normative method, as subject matter is the legal framework of regional organisations; domestic legislation as well as court practice; practice of the European Court of Human Rights and secondary legislation and measures of the regulatory authorities. Also, the comparative-legal method is used as the thesis analyses the conformity between domestic and European legal frameworks. The historical method is also used in order to show the development of freedom of expression and specific restrictions of it within international organisations and domestic legislation. Finally, the sociological method is used. Media law cannot be looked at separately from sociological aspects of society, in particular the way legal documents were drafted at both the international level and within the Republic of Serbia.

The main aim of this thesis is to examine the term freedom of expression, but from media law point of view and within the media sphere, and not from a general human rights point of view. The thesis asks the question - and offers the answer - of when the restriction on freedom of expression can be permissibly restricted. The answer is offered bearing in mind the point of view of the European international

organisations, domestic media legislation, but also the implementation of these restrictions by the European Court of Human Rights, domestic courts and regulators. The secondary aim of the thesis is to determine the level of harmonisation between domestic legal framework and the European standards, not only from the point of view of the harmonisation of the laws itself (normative level), but also from its implementation point of view (practical level). The answers to these questions are important for both legal practice and drafting of future media laws, as well as for legal doctrine.

The thesis offers several conclusions. The sociological and historical context of drafting and adoptions of the first media laws in the Republic of Serbia in twenty-first century is indicated as well as the reasons for their only partial harmonisation with European law and regulation. It is noted that the new package of media laws adopted in the Republic of Serbia in 2014 is harmonised with European standards, but the thesis points out that the main unresolved issue remains their implementation – by both courts and the regulatory body for electronic media. The freedom of expression, together with its restrictions, was explored from media law point of view, but, also, the role of media in infringing the right to privacy; using hate speech; not respecting the freedom of religion of others; not respecting the norms on protection of minors; crossing the line between freedom of expression and defamation and finally infringing copyright is demonstrated.

Finally, the thesis offers concrete solutions for the noted problems, namely related to further harmonisation of Serbian media legislation with the European regulation, the direct use of international standards by domestic courts as well as greater level of transparency by the regulatory authority for electronic media and a more comprehensive implementation of laws and secondary legislation in its work.

Key words: Freedom of Expression, Restriction to Freedom of Expression, Privacy, “Hate speech”, Protection of minors, Defamation, Copyright, European Court of Human Rights, Republican Agency for Electronic Media, Press Council

Scientific field: Law

Specific scientific field: Media Law

UDC number: 342.727:659.3

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
Научна и друштвена оправданост дисертације	2
Методолошки оквир дисертације.....	3
Основне хипотезе истраживања.....	4
1. СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА.....	5
1.1. Историјски осврт	5
1.2. Врсте слободе изражавања.....	9
1.2.1. Политичко изражавање.....	11
1.2.2. Комерцијално изражавање.....	13
1.2.3. Уметничко изражавање.....	15
1.3. Дефинисање слободе изражавања у међународним и регионалним организацијама	17
1.3.1. Уједињене нације (УН)	19
1.3.2. Савет Европе (СЕ).....	25
1.3.3. Европски суд за људска права (ЕСЉП)	28
1.3.4. Европска унија (ЕУ).....	32
1.3.5. Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС).....	37
1.4. Регулаторни оквир за слободу изражавања у медијском законодавству Републике Србије.....	43
1.4.1. Прва фаза – израда медијских закона (2000 – 2005)	45
1.4.2. Друга фаза – примена закона (2005 – 2009)	48
1.4.3. Трећа фаза – усаглашавање са најновијим регулаторним оквиром Европске уније (2010–данас)	53

1.5.	Хијерархија извора медијског права у Републици Србији.....	58
1.5.1.	Устав Републике Србије.....	58
1.5.2.	Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији до 2016. године	62
1.5.3.	Закон о јавном информисању и медијима	63
1.5.4.	Закон о електронским медијима	64
1.5.5.	Закон о јавним медијским сервисима	66
1.5.6.	Подзаконски акти и мере Регулаторног тела за електронске медије (РЕМ)	68
1.5.7.	Кодекс новинара Србије	72
2.	ОПШТА ОГРАНИЧЕЊА СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА.....	75
2.1.	Прописано законом.....	78
2.2.	Оправдан циљ.....	80
2.3.	Неопходно у демократском друштву	81
2.3.1.	Заштита националне безбедности и територијалног интегритета.....	82
2.3.2.	Заштита јавне безбедности	83
2.3.3.	Спречавање нереда или криминала.....	83
2.3.4.	Заштита здравља или морала	83
2.3.5.	Заштита угледа или права других	84
2.3.6.	Спречавање откривања обавештења добијених у поверењу.....	85
2.3.7.	Очување ауторитета или непристрасности судства	86
2.4.	Поље слободне процене као додатни критеријум приликом одређивања дозвољености ограничења слободе изражавања.....	87
3.	ПОСЕБНА ОГРАНИЧЕЊА СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА	94

3.1. Ограничење слободe изражавања због права на приватност	97
3.1.1. Однос права на приватност и слободe изражавања у Савету Европе 107	
3.1.2. Ограничење слободe изражавања због повреде права на приватни и породични живот пред ЕСЉП.....	112
3.1.2.1. Злоупотреба личних права.....	113
3.1.2.2. Повреда дома.....	118
3.1.2.3. Повреда права на углед.....	119
3.1.2.4. Повреда права на чување тајне о здравственом стању пацијента 120	
3.1.3. Однос права на приватност и слободe изражавања у оквиру Европске уније	121
3.1.4. Однос права на приватност и слободe изражавања у оквиру законодавства Републике Србије.....	126
3.1.5. Однос права на приватност и слободe изражавања у домаћој судској пракси 134	
3.1.6. Однос права на приватност и слободe изражавања у регулаторном оквиру и пракси Републичке Агенције за електронске медије (РЕМ)	147
3.1.7. Кодекс новинара Србије о праву на приватност и одлуке Савета за штампу (СШ).....	148
3.1.8. Међуисход.....	154
3.2. Ограничење слободe изражавања због говора мржње.....	155
3.2.1. Регулаторни оквир Савета Европе који се односи на говор мржње ...	158
3.2.2. Принципи Европског суда за људска права који се односе на говор мржње.....	163
3.2.3. Регулаторни оквир Европске уније о „говору мржње	175

3.2.4. Правни оквир Републике Србије у вези са говором мржње као ограничењем слободе изражавања.....	176
3.2.5. Пракса домаћих судова у вези са „говором мржње“ у медијима	180
3.2.6. Регулаторни оквир и одлуке Регулатора у вези са говором мржње у електронским медијима.....	186
3.2.7. Кодекс новинара Србије и пракса Савета за штампу у вези са говором мржње.....	191
3.2.8. Међуисход о дозвољеном ограничењу слободе изражавања због говора мржње	192
3.3. Ограничење слободе изражавања због заштите верских осећања других	194
3.3.1. Регулаторни оквир Савета Европе о слободи вероисповести.....	198
3.3.2. Пракса ЕСЉП у балансирању члана 10 и члана 9 ЕКЉП	201
3.3.3. Заштита верских осећања других и слобода изражавања у Европској унији	204
3.3.4. Правни оквир Републике Србије о заштити верских осећања других као ограничења слободе изражавања	206
3.3.5. Судска пракса у Републици Србији у вези са ограничавањем слободе изражавања ради слободе вероисповести	210
3.3.6. Регулаторни оквир и изречене мере Регулатора у вези односа слободе изражавања и слободе вероисповести.....	212
3.3.7. Кодекс новинара Србије и одлуке Савета за штампу о ограничењу слободе изражавања због заштите верских осећања других.....	214
3.3.8. Међуисход.....	215
3.4. Ограничење слободе изражавања због заштите малолетника.....	217

3.4.1. Регулаторни оквир Савета Европе о ограничењу слободе изражавања због заштите малолетника у медијима.....	222
3.4.2. Пракса ЕСЉП у вези ограничења слободе изражавања због заштите малолетника.....	235
3.4.3. Заштита малолетника као ограничење слободе изражавања у правном оквиру Европске уније	242
3.4.4. Заштита малолетника као ограничење слободе изражавања у Републици Србији.....	246
3.4.5. Судска пракса у Републици Србији у вези са ограничењем слободе изражавања због заштите малолетника	250
3.4.6. Регулаторни оквир и пракса Регулатора у вези са заштитом малолетника као основа за ограничење слободе изражавања	251
3.4.7. Кодекс новинара Србије и одлуке Савета за штампу у вези са заштитом малолетника у писаним медијима и на интернету.....	261
3.4.8. Међуисход.....	263
3.5. Ограничење слободе изражавања због клевете.....	265
3.5.1. Регулаторни оквир Савета Европе у вези са клеветом	266
3.5.2. Пракса ЕСЉП у вези клевете као ограничења слободе изражавања 268	
3.5.3. Регулаторни оквир ЕУ у вези са клеветом.....	272
3.5.4. Декриминализација клевете и правни оквир Републике Србије	274
3.5.5. Судска пракса у Републици Србији у вези са ограничењем слободе изражавања због клевете	278
3.5.6. Регулаторни оквир и изречене мере Регулатора у вези са клеветом 291	
3.5.7. Кодекс новинара Србије и одлуке Савета за штампу о клевети.....	297

3.6. Ограничење слободе изражавања због повреде ауторског и сродних права	309
3.6.1. Регулисање односа ауторског и сродних права и права на слободу изражавања у оквиру Савета Европе.....	313
3.6.2. Пракса ЕСЉП у вези балансирања ограничења слободе изражавања због заштите ауторског права и сродних права.....	325
3.6.3. Регулисање односа ауторског и сродних права и права на слободу изражавања у оквиру Европске уније.....	328
3.6.4. Правни оквир Републике Србије о односу ауторског и сродних права и слободе изражавања	337
3.6.5. Судска пракса у Републици Србији о односу ауторског и сродних права и слободе изражавања	339
3.6.6. Непостојање регулаторног оквира и(ли) праксе Регулатора у вези са ауторским правом и сродним правима у медијима.....	341
3.6.7. Кодекс новинара Србије и пракса Савета за штампу у вези са ауторским и сродним правима у медијском праву	342
3.6.8. Међуисход.....	344
4. ЗАКЉУЧАК	347
4.1. Резултати доказивања хипотеза.....	347
4.2. Одређивање дозвољености ограничења слободе изражавања	350
4.3. Предлози за решавање уочених проблема	354
ЛИТЕРАТУРА.....	356

УВОД

Предмет истраживања је дозвољеност ограничења слободе изражавања у складу са европским међународним инструментима и медијским законодавством Републике Србије.

Предмет анализе ће прво бити право на слободу изражавања, као једно од основних људских права гарантовано многим међународним конвенцијама и медијским законима европских земаља. Анализираће се инструменти европских међународних организација којима се штити право на слободу изражавања као и они којима се та слобода може ограничити зарад очувања неких других права.

Под дозвољеним ограничењима, предмет анализе ће, пре свега, бити право на поштовање приватног и породичног живота, говор мржње, заштита верских осећања других, клевета, заштита малолетника и заштита ауторског и сродних права.

Следећи предмет истраживања ће бити слобода изражавања и ограничења те слободе у медијским законима Републике Србије од 2000. године до данас и њихова усклађеност са европским стандардима.

На крају, предмет анализе ће бити судска пракса и пракса регулаторних тела у овој области. Пре свега, најважније одлуке Европског суда за људска права у вези са чланом 10 Европске конвенције о људским правима и основним слободама, а затим и одлуке домаћих судова и мере регулаторних тела у Србији.

Циљ истраживања је проналажење одговора на неколико питања, од којих су неки од већег значаја за правну праксу и будућа опредељења српског законодавца, а неки за правну доктрину. Истраживали смо сам појам „слободе изражавања”, али из угла медијског права и у оквиру медијске сфере, а не из угла људских права уопште. Кроз читав рад се, из угла европских међународних

стандарда, али и из угла домаћег медијског законодавства, тражи и даје одговор на питање када је дозвољено ограничити слободу изражавања. Путем сваког ограничења се утврђује усклађеност медијског законодавства Републике Србије са европским стандардима, не само из угла усклађености самих закона (нормативна раван) већ и њихове примене (практична раван).

Научна и друштвена оправданост дисертације

Више је разлога који говоре у прилог научној и друштвеној оправданости ове докторске дисертације, најважнијим сматрамо следеће:

Ово је прва докторска дисертација из уже научне области Право медија. Медијско право је релативно млада грана права у Европи, а у Србији се појављује тек у зачецима. Због тога ово истраживање за предмет има темељно проучавање права на слободу изражавања са становишта међународних медијских стандарда, који јесу и међународни стандарди људских права, али је овде предмет изучавања медијска сфера, а не сфера људских права уопште.

Друга научна и друштвена оправданост је потреба да се утврди регулисање права на слободу изражавања у медијском законодавству Републике Србије, да се евидентира питање дозвољености ограничења на слободу изражавања и утврди да ли та ограничења одступају или не од европских стандарда.

На крају, оно што је можда и најважнији део научног истраживања, јесте утврђивање нивоа примене медијских закона и релевантних међународних стандарда у пракси, како од стране домаћих судова, тако и од стране регулаторног и саморегулаторног тела, али и поређење примене поменутих стандарда са европском праксом.

Методолошки оквир дисертације

Историјско-правни метод се користи кроз цело истраживање како би нам помогао да разумемо развитак појма слободе изражавања, посебно имајући у виду да то једно од људских права које је доживљавало различит третман у различитим временским епохама – од потпуних ограничења и забране до слободног изражавања. У историјско-правни контекст је стављен и европски регулаторни оквир слободе изражавања, али и медијско законодавство Републике Србије

Социолошки метод је примењен самим тим што је медијско право релативно млада правна дисциплина, која не може бити посматрана одвојено од друштвених прилика које непосредно утичу на начин израде и усвајања медијских закона, оснивање регулаторних тела, и примену међународних докумената, закона и подзаконских аката у пракси.

Нормативни метод се природно користи кроз цео рад, јер је предмет анализе важеће право. Анализирани су међународни документи универзалних и регионалних организација, домаћи медијски и сродни закони, као и одлуке Европског суда за људска права, домаћих судова и два медијска регулаторна тела – Републичке агенције за електронске медије и Савета за штампу.

Упоредни метод је свакако коришћен, с обзиром на то да је предмет истраживања оцена усклађености домаћег медијског законодавства са европским регулаторним оквиром, затим усклађеност судске праксе са праксом Европског суда за људска права, као и питање да ли домаћа регулаторна тела примењују европске стандарде у првој инстанци доношења одлука.

Основне хипотезе истраживања

Основне почетне хипотезе у истраживању су следеће:

- 1) Регулаторни оквир Републике Србије у области медијског законодавства из 2002, тј. 2003. године је у то време био делимично усклађен са тадашњим регулаторним оквиром Европске уније и Савета Европе. Након усвајања новог регулаторног оквира у Европској унији и Директиве о аудиовизуелним медијским услугама, дошло је до потребе да се постојећи регулаторни оквир промени.
- 2) Пакет нових медијских закона усвојених у августу 2014. године је усклађен са нормативним оквиром Европске уније.
- 3) Независно регулаторно тело задужено за медије само делимично примењује медијске законе у пракси, као и добру праксу других европских регулаторних тела и Европског суда за људска права у вези са одлукама које су у првом степену доносила регулаторна тела за медије.
- 4) Судови Републике Србије недовољно примењују одредбе Закона о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, као и одлуке и принципе Европског суда за људска права по питању дозвољености ограничења слободе изражавања.

Свака од ових хипотеза се проверава кроз целу дисертацију. Истражује се усклађеност органичења слободе изражавања са европским правним оквиром, како на законодавном нивоу, тако и на нивоу примене закона и подзакондских аката од стране судова и регулаторног тела. Истовремено, хипотезе се проверавају и у равни усклађености дозвољености посебних ограничења слободе изражавања, као и примене општих ограничења у складу са европским стандардима.

1. СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА

1.1. Историјски осврт

Право на слободу изражавања, као једно од основних људских права, није увек имало правну заштиту већ су се обим и садржина тог права мењали кроз векове.

У античкој Грчкој и старом Римском царству, нису постојали медији са значењем које имају данас, али је постојала развијена издавачка делатност, тј. списи писани руком¹. Слобода изражавања је била дозвољена, иако ограничена нпр. „римском забраном да се списима нарушава углед владара (*libelli famosi*)”².

У средњем веку, важна су два момента. Први, проналазак штампарске машине (1450. године) која олакшава производњу и дистрибуцију прво најпре књига, а касније и штампе. Препрека која је одмах наступила у виду потребе неопходности поседовања монарховог одобрења (тзв. *Licensing Act*) за рад штампарија,³ чиме је истовремено слобода изражавања добила замајац у отклањању техничких сметњи за њено спровођење, јасно је поставила ограничења у виду постојања претходног одобрења за штампање материјала. Ограничења су наметана и у виду такси у Енглеској (тзв. *Knowledge Tax*), која које су постојале до почетка деветнаестог века, и сводиле могућност приступа штампи само богатијим слојевима друштва⁴. У Француској је коришћено „полагање кауције приликом покретања новина, како би се унапред осигурало плаћање новчаних казни по закону о штампи”⁵. Тиме је и овде дошло до

¹ Вид. шире: В. В. Водинелић, *Право масмедија*, Факултет за пословно право, Београд 2003, 13.

² *Ibid.*

³ Упор. са: М. Радојковић, Б. Стојковић, *Информационо-комуникациони системи*, Clío, Београд 2004, 90.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

осигуравања претходне контроле медија путем финансија. Цензура је први пут укинута у Енглеској 1695. године, док се у осамнаестом веку укида и у Америци и неким земљама Европе⁶.

Дуго се мислило да је први правни документ који дефинише слободу изражавања Устав Вирџиније из 1776. године, чија начела се инкорпорирају у први амандман на Устав САД из 1791. године. У Европи се први пут слобода изражавања третира као правно начело у Декларацији права човека и грађанина из 1789. године. Међутим, Голдберг (David Goldberg) је, истражујући порекло првог Закона о слободи штампе који је усвојен у Шведској 1766. године, упорним радом дошао до дела *Размишљања о грађанској слободи*⁷ Петера Фошкола из 1759. године. Фошолов текст се, од кад је откривен почетком двадесет првог века, сматра првим текстом о грађанским слободама, који укључује и веома напредна размишљања о слободи изражавања, ограничењима слободе изражавања и слободи религијских осећања у Европи. Интересантно је да је Фошолов текст био забрањен истог дана када је био објављен, а ако би некоме била нађена копија у стану, морао је да плати казну⁸. Сада знамо да је Фошкол у осамнаестом веку поставио темеље размишљања о грађанским слободама и ограничавању тих слобода, између осталог, објашњавајући да „што више човек живи по сопственом нахођењу, то је слободнији. Стога, поред самог живота, људима ништа не може бити драже од слободе. Нико разуман је не губи и не умањује, осим ако га на то не примора сила или страх од каквог већег зла”⁹. Већ тада он помиње силу, што можемо тумачити као државу, пошто је „највећи број људских права на овом степену развоја људске мисли, усмерен искључиво према држави [...] Држава се ограничава, захтева се њено немешање, односно чак

⁶ Упор. са: В. В. Водинелић, 14.

⁷ П. Фошкол, *Размишљања о грађанској слободи*, Слио, Београд 2015. Више информација о Петеру Фошколу и самом тексту о грађанским слободама видети на: <http://www.peterforsskal.com>

⁸ *Ibid.* Голдберг је до сада успео да Фошолова *Размишљања о грађанској слободи* преведе на више од 15 језика, укључујући и српски, <http://www.peterforsskal.com/thetext-sb.html>.

⁹ П. Фошкол, 9, тачка 1.

и конкретно деловање да би се та права обезбедила¹⁰. Фошкол би се могао надовезати на ове тврдње својим ставом да „добробити, коју људи толико воле, нису потребна никаква ограничења, тамо где сви љубе врлину. Али ми се често повијамо пред пороком и неправдом. Границе нам се стога морају поставити, слобода треба да изгуби свој штетни део, и да је остане тек толико да, по најдубљој вољи, служимо другима и себи, а да притом не повредимо никога¹¹. Чини се да је Фошкол успео да у једној реченици сажме суштину права на слободу изражавања и њеног ограничења, којом ће се ова дисертација бавити – да слобода треба да се ослободи оног дела који може да нашкоди другима и да онда, када никога не повређује, заправо служи својој сврси¹². Фошкол је, такође, испред свог времена, скоро па предвидео основе постулате демократског друштва – да је увек боље када држава омогући слободу изражавања грађанима, па макар они исказивали и негативне ставове према тој власти, него да се та негативност испољава оружјем.

Седам година касније, први члан првог медијског закона у Европи – Закона о слободи изражавања (*The Freedom of Information Act*) који је 1766. године усвојен у Шведској, гласио је овако:

„Нико не сме да пише или објављује било шта што је у супротности са нашом потпуном вером или евангелистичком доктрином, а ко се усуди да такво што уради биће кажњен са три стотине далера у сребрним новчићима.

¹⁰ М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, *Међународна људска права*, (Библиотека уџбеници), Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2010², 23.

¹¹ П. Фошкол, 9, тачка 2.

¹² У вези са слободом изражавања, Фошкол је рекао да „слобода писања уздиже науке, уклања све штетно писање, зауздава све неправде чиновника и представља најсигурнију одбрану владе у слободној држави, јер доводи до тога да се све становништво заљуби у тај начин владања. Слобода се, стога, мора бранити слободом. Присила и тлачење незадовољних доводи их у крајњу опасност, имали или немали разлога за незадовољство. Мудра влада зато становништву радије даје могућност да своје незадовољство исказе оловком, него каквим другим оружјем, што с једне стране просвећује, а с друге умирује, те спречава побуне и nerede“ (П. Фошкол, 11, тачка 9.).

Уколико текст садржи бласфемичне изјаве уперене против Бога, судиће му се у складу са законом..."¹³.

Већ у овом тексту се виде назнаке каснијих услова за ограничавање слободе говора – да то мора бити у складу са законом.

Већ 1789. године, Повеља о људским и грађанским правима Националне Скупштине Француске¹⁴ следи Шведски модел и предвиђа да „нико не сме бити узнемираван због свог мишљења или због њему својствене религије, све док његово изјашњавање не омета законом одређени јавни ред и мир"¹⁵, чиме се по први пут штити слобода мишљења и слобода религије, које су данас у основи сваког модерног Устава у демократским земљама и део међународног права људских права. Повеља, даље, слободно изражавање мишљења назива једним од највреднијих људских права, и наводи да „сваки човек може слободно писати, говорити и штампати своја дела под одговорношћу да не злоупотребљава ову слободу у случајевима одређеним законом"¹⁶. Ова формулација је била врло напредна за период у коме је настала, а „победничка Национална скупштина прогласила је права човека која су укључивала [...] слободу изражавања и вероисповести"¹⁷. Она је, као што ћемо касније представити, са условом да се слобода изражавања може ограничити онда када је то прописано законом, очигледно била основа за све међународне и регионалне конвенције о људским правима које су настале после Другог светског рата.

¹³ *The World's First Freedom of Information Act, Anders Chydenious' Legacy Today*, Publication 2, Anders Chydenius Foundation, Art-Print Ltd, Kokkola 2006.

¹⁴ Повеља о људским и грађанским правима Националне скупштине Француске, од 26. августа 1789. године:

http://ipt.fpn.bg.ac.rs/Materijal/Deklaracije/Francuska_povelja_o_ljudskim_pravima_1789.pdf

(приступљено 15. септембра 2015. године).

¹⁵ Тач. 10, Француска повеља.

¹⁶ Тач. 11, Француска повеља.

¹⁷ М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, 24.

Слобода изражавања, какву је данас знамо, дефинитивно је настала развијајући се кроз буржоаске револуције у којима се први пут примећују замеци данашње идеје о слободи говора.

Следећа велика промена се догодила након Првог светског рата у коме су медији, посебно радио, служили за ширење ратне пропаганде. „Милиони људи изгубили су живот у двадесетом веку пошто су злочиначке идеологије, посредством пропаганде, подстицале нетрпељивост и мржњу.“¹⁸ Тек након Првог светског рата, електронски медији су добили комерцијалну улогу. Гуљемо Маркони је, на пример, 1921. године „ангажовао славну оперску диву да изведе рецитал који ће преносити радио“¹⁹ и на тај начин је утро пут комерцијалним станицама. У првој половини двадесетог века, са појавом радија и касније телевизије, те све доступнијим информацијама, слобода изражавања полако постаје основа данашњег модерног демократског друштва окренутог тржишној привреди. Без слободе изражавања нема слободне размене идеја, како би онај ко бира могао да донесе одлуку засновану на знању.

1.2. Врсте слободе изражавања²⁰

Европски суд за људска права најчешће препознаје, признаје и описује три типа слободе изражавања: политичко, комерцијално и уметничко. Чини се да постоји слагање између ЕСЉП и медијских правника да политичко изражавање има централну улогу у функционисању демократских друштава и да је зато тај

¹⁸ М. Живковић „Правна одговорност за јавну реч“, у: *Етика јавне речи у медијима и политици* (ур. З. Вацић), Центар за либерално-демократске студије, Београд 2004, 32.

¹⁹ М. Радојковић, Б. Стојковић, 105.

²⁰ Део истраживања за овај одељак је урађен у оквиру писања Магистарске тезе *Right of Reply and Freedom of Expression (Право на одговор и слобода изражавања)*, на *Queen Mary* Универзитету у Лондону, јула 2005. године, 11-17.

тип изражавања најзаштићенији²¹. На пример, Клејтон и Томлисон (*Claiton and Tomlison*) сматрају да „суд конзистентно даје већу важност политичком изражавању, док на уметничко и комерцијално изражавање примењује мање ригорозне принципе²²“. Са тим се слажу Никол, Милар и Шарланд (*Nicol, Millar i Sharland*) који кажу да „политички говор задобија највећи степен заштите“²³ од стране ЕСЉП. И на крају, овај став потврђују и Јанис, Кеј и Бредли (*Janis, Kay i Bradley*) наводећи да „говор који укључује политичка питања и политичке фигуре заузима централну улогу у функционисању демократског друштва“²⁴.

Што се тиче заштите друга два типа слободе изражавања, чини се да ту не постоји јединствен став. Неки аутори (Клејтон и Томлисон) сматрају да је „комерцијално изражавање третирано као мање важно него друга два“²⁵. Они подупиру своје аргументе случајем *Markt Intern Verlag GmbH and Klaus Beermann против Немачке* где је Суд приметио да су изјаве изречене „у сврху конкуренције“ остале изван основног нуклеуса заштите слободе изражавања и да је на њих примењен нижи ниво заштите него осталих „идеја“ и „информација“²⁶. Са друге стране, друга група аутора (Никол, Милар, Шарланд) сматра да је уметничко изражавање „најмање заштићено у поређењу са политичким или комерцијалним изражавањем“²⁷. Ови проучаваоци сматрају да, иако је ЕСЉП константно стајао на становишту да се члан 10 прошири и на уметничко изражавање, заштита коју уметничко изражавање има у пракси суда је минимална у поређењу са друга два²⁸. Овај рад ће сада истражити сва три

²¹ R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), *The Law of Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2000, 1067–1072; A. Nicol QC, G. Millar QC & A. Sharland, *Media law and Human rights*, Blackstone's Human Rights Series, 15; *The European System for the Protection of Human Rights*, (eds. R. St. J. Macdonald, F. Matscher and H. Petzold), Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht-Boston-London; 470–481.

²² R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 1067.

²³ A. Nicol QC, G. Millar QC & A. Sharland, 22.

²⁴ M. Janis, R. Kay and A. Bradley, *European Human Rights Law*, Text and Materials, Oxford University Press, Second Edition, Oxford 2000, 170.

²⁵ R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 1071.

²⁶ *Markt Intern Verlag GmbH and Klaus Beermann v Germany*, представка бр. 10572/93, пресуда од 20. новембра 1989. године.

²⁷ A. Nicol QC, G. Millar QC & A. Sharland, 25.

²⁸ *Ibid.*

типа изражавања, од којих сваки од њих има велику важност за научну анализу слободe изражавања у области медијског права.

1.2.1. Политичко изражавање

Прво званично препознавање политичког изражавања било је објављено у случају *Handyside против Уједињеног Краљевства* где је суд формулисао да слобода изражавања представља једну од најзначајнијих основа друштва и важан предуслов за прогрес друштва, као и за развој сваке индивидуе²⁹. Суд је препознао да би под чланом 10 став 2 чак и идеје које „често шокирају или узнемиравају државу или било који сектор друштва“³⁰ требало да буду објављене. Осим тога, у *Lingens против Аустрије*, ЕСЉП је образложио да слобода изражавања представља најбољи начин да се открије и формира мишљење о идејама и ставовима политичких лидера, док је слобода политичке дебате фундаментални концепт демократског друштва³¹. У овом случају, однос између политичара и приватних лица је постављен на следећи начин: „лимити прихватљивог критицизма су сразмерно шири у односу на политичаре него на приватна лица. За разлику од приватних лица, политичари неизбежно и свесно сами себе излажу помном испитивању сваке изговорене речи и дела од стране, како новинара, тако и шире јавности, те политичари морају исказати већи ниво толеранције“³². Иако члан 10, став 2 штити репутацију свих појединаца, укључујући и политичаре (чак и када они не наступају у свом приватном својству) понекад неопходност заштите, која се тиче политичара, мора да буде посматрана са становишта поштовања интереса отворене дискусије о

²⁹ *Handyside v United Kingdom*, представка бр. 5493/72, од 7. децембра 1976. године.

³⁰ *Ibid.*.

³¹ *Lingens v Austria*, представка бр. 9815/82, од 8. јула 1986. године.

³² *Ibid.*

политичким питањима³³. Даље, ЕСЉП је направио разлику између чињеничног и вредносног суда када је узео у разматрање валидност критика које се упућују политичарима³⁴. У *Lingens против Аустрије*, ЕСЉП је сматрао да чињенице постоје и могу бити представљење, док се вредносни судови не могу доказивати³⁵. Ипак, ЕСЉП је критиковао новинаре јер не спроводе адекватна истраживања и предложио да, у случају озбиљних навода, новинари морају да се обавезу да особи на коју се оптужба односи пруже право на коментар³⁶. У модерном праву, то се најчешће исказује кроз институт права на одговор и права на исправку³⁷.

„Право на одговор има свако на кога се информација односи, при чему се повреда права или интереса не јавља као услов за његово остваривање“.³⁸ Одговор не служи да се јавности саопшти истина, већ да се чује друга страна приче, а онда и одлучи коме да се верује.³⁹ „Због своје природе, која захтева хитну заштиту, право на одговор се решава у главном на националном нивоу“.⁴⁰ Са друге стране, „право на исправку штити од објављене нетачне информације којом је повређено неко право или неки интерес“.⁴¹ О повредама права личности у мас-медијима се углавном пише на основу личног утиска истраживача, јер емпиријских истраживања на ову тему готово и да нема.⁴² Са њиховом

³³ *Ibid.*

³⁴ R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 1068.

³⁵ *Lingens v Austria*, представка бр. 9815/82, пресуда од 8. јула 1986. године, ст. 46; Вид. опш: Д. Поповић, *Европско право људских права*, Службени гласник, Београд 2012, 327.

³⁶ *Prager and Oberschlick v Austria*, представка бр. 15974/90, пресуда од 26. априла 1995. године: „изгледа да истраживања која (новинари) предузимају нису довољна да докажу тако озбиљне тврдње“.

³⁷ Вид. опширније у: Ј. Сурчулија Милојевић, „The Right of Reply – A Tool For an Individual to Access the Media“, *Годишњак ФПН*, јун 2015, 225–238.

³⁸ З. Ивошевић, „Заштита од информације правом на исправку и правом на одговор“, *Правни живот* бр. 11–12/1994, 1749.

³⁹ Вид. опширније у: В. В. Водинелић *et al.*, *Право медија (са Моделом закона о јавном информисању)*, Београдски центар за људска права, Београд 1998, 175–180.

⁴⁰ Ј. Сурчулија Милојевић, „The Right of Reply: A Tool for an Individual to Access the Media“, *Годишњак*, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, јун 2015, 225–238.

⁴¹ З. Ивошевић (1994), 1734.

⁴² Вид. опширније у: Г. Свилановић, В. Миљевић, „Тужба за пропуштање и привремене мере код повреде права личности у масмедијима“, *Правни живот* бр. 11–12/1994, 1767.

опсервацијом се апсолутно слажемо. Са појавом интернета питање „односа интереса на једној страни медија који информацију објављује, на другој страни публике којој је информација намењена, и на трећој страни лица чија су лична права, можда, повређена“⁴³ се додатно компликује. То је зато што објављена информација на глобалној мрежи постаје вечна, лако ју је пронаћи и, самим тим, може имати још већи утицај на оштећено лице, које на њу, често, не може одговорити, нити је исправити, због проблема који се јавља приликом регулисања активности на интернету.⁴⁴

Питања заштите репутације политичара, као и однос вредносних судова и чињеница имају велики значај приликом дефинисања опсега слободе изражавања на интернету, јер га политичари све чешће користе у промотивне сврхе, посебно у предизборним кампањама.

1.2.2. Комерцијално изражавање

Што се тиче комерцијалног изражавања, Јанис, Кеј и Бредли сматрају да ЕСЉП често одбија да утврди повреду члана 10⁴⁵ и онда најрадије констатује постојање поља слободне процене⁴⁶ како би омогућио државама да одреде границе таквог изражавања⁴⁷. Овај став потврђују и Пауновић, Кривокапић и Крстић говорећи да „у погледу информисања о економским питањима, држава задржава шире поље слободне процене⁴⁸. Један од разлога може бити да

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ Вид. опш: Ј. Сурчулија, „Регулаторни изазови слободе изражавања на интернету“, у: *Слобода изражавања на интернету*, (ур. Ј. Сурчулија), Центар за развој интернета, 2010.

⁴⁵ M. Janis, R. Kay and A. Bradley, 202.

⁴⁶ Поље слободне процене је углавном последњи елемент анализе коју ЕСЉП спроводи у вези са ограничењем слободе изражавања, на тај начин утврђујући да ли је мешање у заштићено право неопходно у демократском друштву. Наравно, обим поља слободне процене се утврђује од случаја до случаја.

⁴⁷ A. Nicol QC, G. Millar QC & A. Sharland, 24.

⁴⁸ M. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, 224.

регулација комерцијалног изражавања проузрокује мање претњи демократском друштву. Такође, постоји утврђена пракса економског регулисања које укључује и ограничење изражавања, које се тиче економских трансакција⁴⁹. На пример, заштита корисника се често користи као оправдање за забрану обмањујућег рекламирања⁵⁰. У *Markt Intern Verlag GmbH and Klaus Beermann против Немачке* случају ЕСЉП је образложио да, иако је изјава у чланку објављеном у трговачком магазину била тачна, дозвољена је судска забрана којом се Марк Интерн Верлаг ограничава да понови оптужбе, на основу тога што се понашао супротно честитој пракси кршећи Закон о нелојалној конкуренцији. ЕСЉП је сматрао да је чланак био информација комерцијалне природе заштићен чланом 10, упркос чињеници да је мешање било оправдано⁵¹. У сличном случају, *Casado против Шпаније*⁵², ЕСЉП је пронашао да регулисање рекламирања од стране адвоката није изван широког поља слободне процене⁵³ и сматрао је да је скоро потпуна забрана рекламирања адвоката, иако истинита и тачна, дозвољена да би се задржало поверење у дигнитет правне професије⁵⁴. Суд је препознао да не постоји општи европски стандард, већ „широк дијапазон регулативе и различитих стопа промене у земљама Савета Европе који показују комплексност овог питања. Због њихових директних и континуираних контакта са својим члановима, Адвокатска комора и судови у земљи су у бољој позицији него међународни суд да утврде како, у одређеном тренутку, прави баланс може бити заузет између различитих интереса, посебно захтева за одређеном правдом, достојанством професије, правом свакога да прими информације о

⁴⁹ M. Janis, R. Kay and A. Bradley, 199.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Markt Intern Verlag GmbH and Klaus Beermann v Germany*, представка бр. 10572/93, пресуда од 20. новембра 1989. године. Вид. и: R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 1070.

⁵² *Casado Coca v Spain*, представка бр. 15450/89, од 24. фебруара 1994.

⁵³ R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 1071.

⁵⁴ A. Nicol QC, G. Millar QC & A. Sharland, 24.

правној помоћи и дозвола члановима Коморе да имају могућност да рекламирају своју праксу”⁵⁵.

Понекад је тешко повући јасну линију између политичког и комерцијалног говора, јер су политичари често умешани у економију земље или у неку другу комерцијалну активност, те је то још један разлог зашто су национални судови у бољој позицији да процене која је врста слободе изражавања у питању у конкретном случају.

1.2.3. Уметничко изражавање

Као што је већ речено, ЕСЉП углавном нуди мању заштиту уметничком изражавању него политичком, а не постоји сагласност у науци да ли и у односу на комерцијално изражавање. Слобода уметничког изражавања представља „главни допринос размени идеја и мишљења и чини незаобилазну компоненту демократског друштва”⁵⁶. Ипак ЕСЉП је нотирао да „члан 10 не одређује јасно да слобода уметничког изражавања долази у оквиру својих обима и граница, већ, са друге стране, разликује различите форме изражавања”⁵⁷. Потврђено је да „то укључује слободу уметничког изражавања – значајно у оквиру слободе да прими и саопшти информације и идеје – која пружа могућност да узме учешће у културним, политичким и друштвеним информацијама и идејама свих врста.”⁵⁸ Потврда, ако је уопште потребна, да је ово тумачење исправно, пружена је у другој реченици става 1. члана 10, која се односи на радиодифузна, телевизијска или биоскопска предузећа, медије чије су активности проширене и на поље уметности. Потврда да је концепција слободе изражавања таква да обухвата и

⁵⁵ *Casado Coca v Spain*, представка бр. 15450/89, од 24. фебруара 1994, ст. ...

⁵⁶ М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, 224

⁵⁷ *Muller and others против Швајцарске*, представка бр. 10737/84, пресуда од 24. маја 1988. године, ст. 27.

⁵⁸ *Ibid.*

уметничко изражавање, може се пронаћи и у члану 19, ставу 2, МПГПП, који посебно укључује информације и идеје „у форми уметности“⁵⁹ у оквиру права на слободу изражавања. У овом случају, ЕСЉП препознаје начине уметничког изражавања, као што су сликање и накнадно излагање радова, као и могућност да се рад изложи јавности⁶⁰. У случају *Otto-Preminger-Institut против Аустрије*⁶¹ тужилац се жалио на конфискацију филма који је потенцијално могао да увреди религиозна осећања, иако је филм био приказан приватно, само члановима института који су били упознати са његовом садржином пре приказивања⁶². ЕСЉП је потврдио одлуку аустријског суда да заплене филм објашњавајући да су се „аустријске власти понашале у складу са тим да осигурају мир у региону и да спрече да се неки људи осете објектом напада на своја верска уверења на неоправдан и увредљив начин.“⁶³ Национални судови на првом месту треба да процене потребе таквих мера у светлу локалних ситуација у датом тренутку. У свим околностима овог случаја, ЕСЉП није пронашао да је аустријски суд прекорачио границе поља слободне процене⁶⁴. Из ових примера се може закључити да ЕСЉП почива на становишту да се не меша или не доводи у питање одлуке националних судова у складу са уметничким изражавањем, те да је код ове врсте изражавања поље слободне процене сваке државе готово неприкосновено.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, представка бр. 13470/87, пресуда од 20. септембра 1994. године.

⁶² Упор. и са: А. Nicol QC, G. Millar QC & A. Sharland, 25.

⁶³ *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, представка бр. 13470/87, пресуда од 20. септембра 1994. године.

⁶⁴ Вид. опширније у: *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, представка бр. 13470/87, пресуда од 20. септембра 1994. године.

1.3. Дефинисање слободе изражавања у међународним и регионалним организацијама

Имајући у виду Други светски рат и незапамћене злочине који су се десили, на глобалном нивоу је створена свест за потребом да се такве ствари у будућности спрече. Како би олакшале заштиту људских права, државе су се средином двадесетог века удружиле у међународне организације. Дата је могућност правницима и идеалистима да направе такав правни акт који би регулисао људска права. Тако је настала Универзална декларација о људским правима⁶⁵ из које је произашла делатност Уједињених нација, а касније и друге регионалне организације, од којих су за наше истраживање најважнији Савет Европе и Европска унија.

Међународне организације могу бити оне у ужем смислу речи и оне у ширем смислу речи. У ужем смислу, то су међународне организације које „стварају државе и чије су чланице државе⁶⁶“, такозване „међувладине организације“, док су оне у ширем смислу „међународне невладине организације, чији су чланови појединци и удружења из разних држава“⁶⁷.

С обзиром на то да је држава носилац законодавних процеса једне земље, анализиране ће бити само међудржавне организације. Многа важна саморегулаторна и корегулаторна тела, невладине организације, регулаторна тела и друге организације остале су изван оквира анализе овог рада, иако играју све важнију улогу на међународној регулаторној сцени.

⁶⁵ The Universal Declaration of Human Rights, United Nations, 10 December 1948: <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a19> (приступљено 12. 3. 2015).

⁶⁶ В. Димитријевић, М. Пауновић, „Надзор међународних организација над поштовањем људских права“ у: *Права и слободе: међународни и југословенски стандарди*, (ур. В. Димитријевић, М. Пауновић), Београдски центар за људска права, Београд 1995, 67 и: М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, стр. 87.

⁶⁷ *Ibid.*

Постоји сагласност међу домаћим стручњацима (Димитријевић, Пауновић, Кривокапић, Крстић) у вези делатности међународних организација, које сви они посматрају кроз нормирање, унапређивање и заштиту људских права⁶⁸. Ови проучаваоци нормирање пореде са законодавном делатношћу, тако што међународне организације креирају међународна правила и стандарде. То се најчешће огледа у форми одлука, препорука, декларација, затим кроз усвајање нацрта уговора о људским правима, којим затим државе чланице потписивањем приступају и даље их ратификују⁶⁹. Наравно, као што ћемо касније у раду показати, међународне организације су узрочно-последично повезане са државама чланицама, што се односи и на ЕСЉП.⁷⁰ Овде је један од критеријума које суд цени приликом одлучивања о постојању повреде права на слободу изражавања, да ли је ограничење прописано домаћим законом те државе чланице, али, у одређеним случајевима, цени и слободно поље процене националне државе. Видећемо, било је и случајева где је суд ценио и такозване „мекше“ прописе, као што је на пример обичајно право. Свакако, унапређење људских права Димитријевић и Пауновић виде као делатност међународних организација које за циљ имају ширење идеје о људским правима, освешћивање држава чланица да прихвате обавезу да штите и поштују људска права, као и стварање предуслова за уживање људских права⁷¹. И на крају, заштита људских права се кроз међународне организације углавном спроводи тако што оне врше надзор над поштовањем међународних обавеза од стране држава чланица⁷².

Међународне институције које штите слободу изражавања својим документима, пре су свега Уједињене нације (у даљем тексту УН), Савет Европе (у даљем тексту СЕ), Европска унија (у даљем тексту ЕУ), Организација за

⁶⁸ Вид. шире: *Ibid.*

⁶⁹ Упор. са: *Ibid.*

⁷⁰ European Court of Human Rights, established in 1959: www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=homet (приступљено 23. маја 2015)

⁷¹ Вид. шире: *Ibid.*, 68.

⁷² *Ibid.*, 68.

европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), а од судова Европски суд за људска права (у даљем тексту ЕСЉП).

С обзиром на то да су предмет истраживања ове дисертације пре свега европски инструменти који се тичу слободе изражавања, у овом делу ће бити приказани и најважнији међународни инструменти који се односе на слободу изражавања, а примењују се и у Европи, док ће предмет анализе у даљим поглављима бити само регионалне европске државне организације са којима имамо обавезу да усаглашавамо домаће законодавство, Савет европе и Европска унија.

1.3.1. Уједињене нације (УН)

Уједињене нације настају после Другог светског рата. Генерална скупштина Уједињених нација⁷³, која „одлучује о нацртима међународних уговора о људским правима, може да ствара супсидијарне органе за сваку област, па и за људска права, и коначно, одлучује о буџету организације⁷⁴“, па тако и о средствима која треба издвојити за заштиту људских права. Генерална скупштина УН усвојила је 1948. године Универзалну декларацију о људским правима, која чланом 19. регулише право на слободу мишљења и изражавања:

„Свако има право на слободу мишљења и изражавања; то обухвата и право да не буде узнемираван због свог мишљења, као и право да тражи, прима и шири информације и идеје било којим средствима и без обзира на границе“⁷⁵.

⁷³ General Assembly of the United Nations, <http://www.un.org/en/ga>, (приступљено 25. маја 2015).

⁷⁴ *Ibid.*, 69.

⁷⁵ Чл. 19, Универзална декларација о људским правима, <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a19> (приступљено 12. 3. 2015).

Након скоро две деценије, Генерална скупштина је 1966. године усвојила Међународни пакт о грађанским и политичким правима (МПГПП)⁷⁶ који такође чланом 19 предвиђа:

„1. Нико не може бити узнемираван због својих мишљења.

2. Свако лице има право на слободу изражавања; ово право без обзира на границе, подразумева слободу изналажења, примања и ширења информација и идеја свих врста, у усменом, писменом, штампаном или уметничком облику, или на било који начин по слободном избору.

3. Остваривање слобода предвиђених у тачки 2 овог члана обухвата посебне дужности и одговорности. Следствено томе, оно може бити подвргнуто извесним ограничењима која морају, међутим, бити изричито одређена законом, а потребна су из разлога:

а) поштовања права или угледа других лица;

б) заштите државне безбедности, јавног реда, јавног здравља и морала.”⁷⁷

Овај документ је значајан, пре свега, јер је ово први пут да се разликује право на мишљење и право на слободу изражавања. Право на мишљење је овде апсолутно право, не може бити ограничено, док право на слободу изражавања може бити подвргнуто извесним ограничењима.

⁷⁶ International Covenant on Civil and Political Rights – ICCPR, усвојен од стране Генералне скупштине Уједињених нација 19. децембра 1966. године, а ступио на снагу 23. марта 1976. године, доступан је на: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (приступљено 11. 3. 2015. године). Код нас је ратификован Законом о ратификацији међународног пакта о грађанским и политичким правима (МПГПП), *Службени лист СФРЈ*, бр. 7/71.

⁷⁷ Чл. 19, МПГПП

Милинковић⁷⁸ наводи да се право на слободу мисли и слободу изражавања често мешају, и као пример односа овог права наводи стих чика Јове Јовановића Змаја, који заиста кристално јасно, у стиху, показује разлику између ова два права:

„Слободу говора где су притисли,

Ту је бар остала слобода мисли“⁷⁹.

Али да се вратимо у правне оквире. Чак и када се неке одузима право да се изрази, слобода мисли му остаје нетакнута. То је основна разлика између слободе мисли и слободе изражавања.

Од почетка деведесетих година прошлог века, УН стављају посебан акценат на слободу изражавања. Прво је Унеско⁸⁰ на својој Двадесет шестој генералној конференцији у оквиру Резолуције 4.3. од 6. новембра 1991. године предложио да Генерална скупштина Уједињених нација прогласи 3. мај за Међународни дан слободе штампе (*World Press Freedom Day*).⁸¹ Овај важан дан прославља се и данас сваког трећег маја, с тим што медији данас, како би скренули пажњу на свој тежак положај, у подне на пет минута зацрне екран, а међународне организације тог дана организују догађаје којима се труде да подигну свест грађана о важности права на слободно изражавање. Занимљиво је да ће 3. маја 2016. године држава домаћин прославе Дана слободе медија бити

⁷⁸ Б. Милинковић, „Слобода мисли и изражавања”, у: *Права и слободе: међународни и југословенски стандарди*, (ур. В. Димитријевић, М. Пауновић), Београдски центар за људска права, Београд 1995, 189.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ Вид. више: М. Радојковић, Б. Стојковић, А. Врањеш, *Међународно комуницирање у информационом друштву*, Clio, 2015, 99-104.

⁸¹ Promotion of Press Freedom in the World, UNESCO Resolution 4.3. adopted by the General Conference at its twenty-sixth session on 6 November 1991.

Финска⁸², која ће заједно са Шведском обележити 250 година од усвајања првог медијског закона у Шведској 1776. године.

Следећа важна година за слободу изражавања у УН је сигурно 1992. година, када је Комисија за људска права и Поткомисија за спречавање дискриминације и заштиту мањина на Четрдесет четвртој сесији усвојила препоруке да се убудуће на састанцима комитета покаже иницијатива за креирање стандарда везаних за слободу мишљења, изражавања и информација, посебно у вези 'прихватљивих' ограничења. На истој седници је предложено да се изабере специјални извештач за слободу изражавања, уз сугестију да се то учини уз сарадњу са писцима, уредницима, штампарима и другим професионалцима из области информисања, као и у координацији са Унеском и другим специјализованим агенцијама Уједињених нација⁸³. На основу извештаја који су сачинили Данило Турк и Луис Џенет (Louise Joinet), на 57. седници кабинета високог комесара за људска права одржаној 5. марта 1993. године усвојена је Резолуција комисије за људска права 1993/45⁸⁴ на којој је постављен први извештач Уједињених нација за слободу изражавања на три године. Интересантно је да је специјални извештач увек независни експерт који на ту позицију долази не као запослен у Уједињеним нацијама, већ као почасна функција, која чак није ни плаћена⁸⁵. И поред тога, специјални извештач има широка овлашћења: да прикупља информације које се тичу повреде слободе мишљења и изражавања, посебно које се тичу новинара. Он информације

⁸² World Press Freedom Day 2016, UNESCO, <http://www.unesco.org/new/en/wpfd> (приступљено 15. децембра 2015. године).

⁸³ United Nations, Economic and Social Council, Commission on Human Rights, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Forty-fourth session, Item 4 of the provisional agenda; Review of Further Developments in Fields with Which the Sub-Commission has been concerned, The right to freedom of opinion and expression, Final report prepared by Mr. Danilo Turk and Mr. Louis Joinet, Special Rapporteurs; Conclusions and Recommendations. E/CN.4/Sub.2/1992/9/Add.1, 14 July 1992.

⁸⁴ Commission on Human Rights Resolution 1993/45, Office of the High Commissioner for Human Rights, Right to freedom of opinion and expression, 57th meeting, 5 March 1993.

⁸⁵ Fact Sheet No. 27: Seventeen Frequently Asked Questions about United Nations Special Rapporteurs, 8: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet27en.pdf> (приступљено 12. 8. 2015. године).

прикупља и на њих одговара, не само Влади одређене земље, већ за прикупљање информација користи и невладине организације, слично као и представник ОЕБС-а за слободу медија, што ће бити касније представљено. И на крају, објављује препоруке и сугестије о начинима на који слобода изражавања може још више да буде промовисана⁸⁶. Специјални извештач извештава и о повредама слободе мишљења и изражавања. То често ради у сарадњи са другим међународним и регионалним организацијама, одлази у самосталне посете државама чланицама када процени да за тим постоји потреба и подноси извештаје Савету људских права и Генералној скупштини Уједињених нација⁸⁷.

Од почетка двадесет првог века, Уједињене нације свој фокус, кад је у питању слобода изражавања, полако пребацују са слободе изражавања у медијима на слободу изражавања на интернету. То чине тако што су прво били препознати технички аспекти информационог друштва кроз Међународну телекомуникациону унију⁸⁸. Тек се касније укључио Унеско⁸⁹ са регулисањем и хармонизацијом садржаја на глобалном нивоу. УНДП⁹⁰ је био активан почетком 2000-тих, али се касније повукао из ове области.

С обзиром на то да Уједињене нације имају велики број специјализованих агенција, са појавом интернета где се одвијају многе делатности за које је ова организација задужена, надлежности над слободом изражавања на интернету су дисперзоване између специјализованих агенција. За сваког ко није стручњак за међународне организације, тешко је утврдити тачан обим и надлежности агенција Уједињених нација. За област слободе изражавања релевантне су

⁸⁶ Вид. шире: Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/OpinionIndex.aspx>, (приступљено 12. 8. 2015. године).

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ International Telecommunications Union (ITU): <http://www.itu.int/en/Pages/default.aspx>, (приступљено 12. 8. 2015. године)

⁸⁹ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO): <http://en.unesco.org>, (приступљено 12. 8. 2015. године)

⁹⁰ United Nations Development Programme (UNDP): <http://www.undp.org>, (приступљено 12. 8. 2015. године)

Међународна телекомуникациона унија (МТУ) и Организација за образовање, науку и културу (Унеско). На пример, Међународна телекомуникациона унија предводи процес управљања интернетом⁹¹ (*Internet Governance*) од 2002. године до данас. МТУ је организовала Први светски самит о информационом друштву⁹² који је одржан у Женеви од 10. до 12. децембра 2003. године. Резултат овог самита је био први документ Уједињених нација на тему „Грађења информационог друштва – глобални изазов у новом миленијуму⁹³“ са пратећим Акционим планом⁹⁴. МТУ је предводио и процес преласка са аналогног на дигитално емитовање програма, познатији као ГЕ06, који је у Европи окончан 17. јуна 2015. године⁹⁵. Организација за образовање, науку и културу (Унеско), са друге стране од недавно учествује у раду WSIS-а и Форума управљања интернетом⁹⁶ (*Internet Governance Forum – IGF*). Унеско се дефинитивно окренуо примени права на слободу изражавања на интернету „и свим другим типовима медијских платформи које доприносе развоју демократије и дијалогу“⁹⁷, и чини се да тек долази време већег ангажовања Унеска у овој области.

Известилац Уједињених нација за слободу изражавања је препоручио државама чланицама да би „онлајн изражавање могло да буде вођено

⁹¹ Internet Policy and Governance, International Telecommunications Union (ITU): <http://www.itu.int/en/action/internet/Pages/default.aspx> (приступљено 27. 9. 2015. године).

⁹² First World Summit on the Information Society (WSIS) was organized in Geneva in December 2003, the second in Tunisia in November 2005 and the Process is still ongoing. More information: <http://www.itu.int/net/wsis/index.html> (приступљено 27. 9. 2015. године).

⁹³ Declaration of Principles, Building the Information Society: a global challenge in the new Millenium, Document WSIS-03/GENEVA/DOC/4-E, 23. 12. 2003: http://www.itu.int/dms_pub/itu-s/md/03/wsis/doc/S03-WSIS-DOC-0004!!PDF-E.pdf (приступљено 27. 9. 2015. године).

⁹⁴ Plan of Action, Document WSIS-03/GENEVA/DOC/5-E, 12.12.2003: http://www.itu.int/dms_pub/itu-s/md/03/wsis/doc/S03-WSIS-DOC-0005!!PDF-E.pdf (приступљено 27. 9. 2015. године).

⁹⁵ О улози Републике Србије у овом процесу погледај више: Ј. Сурчулија, „Осврт на регионални семинар ИТУ и министарски округли сто о преласку са аналогног на дигитално емитовање телевизијског програма (27–29. априла 2009)“, Београд, *Телекомуникације*, РАТЕЛ, 4/2009.

⁹⁶ Internet Governance Forum (IGF): <http://www.intgovforum.org/cms/aboutigf> (приступљено 27. 9. 2015. године).

⁹⁷ Freedom of Expression on the Internet, Communication and Information, UNESCO: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/freedom-of-expression/freedom-of-expression-on-the-internet> , (приступљено 27. 9. 2015. године).

међународним стандардима и гарантовано истом заштитом као и било које друге форме изражавања”⁹⁸.

1.3.2. Савет Европе (СЕ)

Савет Европе је основан 5. маја 1949. године у Лондону. Приликом оснивања, као начела која су основа истинске демократије, наведена су: поштовање људских права, поштовање индивидуалних политичких слобода и владавина права. Тринаест чланица СЕ су 4. новембра 1950. године у Риму потписале Конвенцију за заштиту људских права и основних слобода која је ступила на снагу 3. септембра 1953. године⁹⁹. После пада комунизма у Источној Европи, насталих рушењем Берлинског зида, велики број европских држава прикључио се Савету Европе. Држава Србија и Црна Гора¹⁰⁰ је постала 45.¹⁰¹ чланица Савета Европе 3. априла 2003. године. Савет Европе броји 47 земаља чланица¹⁰², а све земље чланице СЕ уједно су и потписнице Европске конвенције о људским правима (у даљем тексту ЕКЉП). Република Србија је ЕКЉП потписала 4. априла 2005. године, ратификовала је 14. априла 2009. године, а документ је ступио на снагу 1. августа 2009. године.¹⁰³

⁹⁸ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Mr. Abid Hussain, submitted in accordance with Commission resolution 2001/47, Commission on Human Rights, fifty-eighth session, Economic and Social Council, E/CN.4/2002/75, 30. 01. 2002, 19, para 70.

⁹⁹ Вид. опширније у: В. Димитријевић, М. Пауновић, у сарадњи са В. Ђерић, *Људска права (учбеник)*, Београдски центар за људска права, Београд 1997, 74.

¹⁰⁰ У том тренутку држава се звала „Србија и Црна Гора”.

¹⁰¹ Serbia became the 45th member State of the Council of Europe on 3 April 2003, Council of Europe, <http://www.coe.int/en/web/portal/serbia>, (приступљено 27. 6. 2015. године).

¹⁰² На дан 30. децембра 2015. године.

¹⁰³ Указ о проглашењу Закона о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода [...], *Службени лист СЦГ – међународни уговори*, бр. 9/2003: [http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/163_eklip - tekst konvencije.pdf](http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/163_eklip_-_tekst_konvencije.pdf), (приступљено 27. 6. 2015. године).

Државе чланице Савета Европе су се Конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода споразумеле да поштују следећа људска права:

- Право на живот;
- Забрану мучења, нечовечног и понижавајућег поступања;
- Забрану ропства и принудног рада;
- Право на слободу и сигурност;
- Право на правично суђење и кажњавање само на основу закона;
- Право на поштовање приватног и породичног живота;
- Слободу мисли, савести и вероисповести;
- **Слободу изражавања;**
- Слободу окупљања и удруживања;
- Право на склапање брака;
- Право на делотворни правни лек;
- Забрану дискриминације.

Европска конвенција о људским правима (ЕКЉП) има две важне особине које је с правом сврставају у ред најразвијенијих механизма за заштиту људских права у оквиру међународних организација. Прва особина јесте да су као важни инструменти међународног надзора установљени Европска комисија за људска права и Европски суд за људска права. Друга је да по први пут омогућује појединцу да се обрати једном међународном суду, ако сматра да му је неко људско право повређено.

Можда најмеродавније тело за одређивање обима права на слободу изражавања јесте ЕСЉП. Овај суд је од свог оснивања 1959. године остварио завидну праксу која се тиче члана 10. Европске конвенције о људским правима¹⁰⁴.

¹⁰⁴ Вид. више у: *Media and Democracy*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 1998, 35–57.

Основно становиште ЕСЉП у вези са чланом 10 јесте оно које је први пут изречено у чувеној пресуди *Handyside против Велике Британије*, а поновљено у многим каснијим одлукама, које гласи: „слобода изражавања чини једну од основних основа демократског друштва, једну од основних претпоставки за његов напредак и за развој сваког појединца”¹⁰⁵. Након што је утврдио основну природу члана 10, Европски суд је наставио да га тумачи прилично широко. Он је, на пример, утврдио да се члан 10, став 1. – „свако има право на слободу изражавања” односи на *свакога*, било физичко или правно лице”¹⁰⁶, што значи да и правна и физичка лица могу да траже заштиту овог права¹⁰⁷.

Право на слободу изражавања укључује не само право на изношење мишљења и примање информација и идеја, већ и њихово преношење. „Изражавање” укључује било какво комуницирање као и изречене или написане речи¹⁰⁸. Заштита члана 10, става 1, такође, обухвата и изражавање без обзира на медијум којим се комуницира.

При том су нека од ових људских права апсолутна, што значи да их држава никада не сме ограничавати, док су нека релативна, што значи да их држава под одговарајућим условима може ограничити.

Право на слободу изражавања сигурно је „једно од најдрагоценијих права на индексу кодифицираних права и слобода. Оно је одавно престало бити ексклузивна повластица владајућих елита и постало универзално људско и грађанско (политичко) право од животног значаја како за сваког појединца, тако и за друштво у целини”¹⁰⁹.

¹⁰⁵ На пример, пресуда *Handyside против Велике Британије*, представка бр. 5493/72, од 7. децембра 1976.

¹⁰⁶ На пример, *Autronic AG против Швајцарске*, представка бр. 178, Серија А, од 22. маја 1990.

¹⁰⁷ A. Nicol QC, G. Millar QC & A. Sharland, 2001, 13.

¹⁰⁸ R. Clayton, H. Tomlinson (eds), 1059.

¹⁰⁹ В. Алабурић, *Слобода изражавања у пракси европског суда за људска права*, Народне новине, Загреб 2002, 1.

Члан 10 Европске конвенције о људским правима¹¹⁰ гласи:

„Свако има право на слободу изражавања. То право обухвата слободу мишљења, слободу добијања или саопштавања информација и идеја без мешања државних власти и без обзира на границе. Овај члан не спречава државе да предузећа у домену радио-дифузије, филма или телевизије подвргну режиму дозвола.

Пошто остваривање ових слобода повлачи за собом дужности и одговорности, оно може бити подвргнуто одређеним формалностима, условима, ограничењима, санкцијама које су прописане законом и које су неопходне у демократском друштву у интересу националне безбедности, територијалног интегритета или јавне безбедности, ради спречавања нереда и криминала, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других, спречавања откривања поверљивих информација или очувања ауторитета и непристрасности судства.”¹¹¹

Само две године након усвајања УН конвенције, примећује се да су државе схватиле значај формуле „тражи, прими и шири” те је „тражи и прими” изостало из ове Конвенције.

1.3.3. Европски суд за људска права (ЕСЉП)

Ограничења слободе изражавања пред Европским судом за људска права, која ће бити размотрена и анализирана у овом раду, свакако не чине

¹¹⁰ Чл. 10, Европска конвенција о људским правима, Art. 10, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedom (ECHR), http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf (приступљено 3. маја 2015. године)

¹¹¹ Члан 10, ЕКЉП

дефинитивну листу могућих ограничења слободе изражавања. Ово ће бити избор релевантних случајева који су дошли до поменутог суда и о којима је он одлучивао. Драгољуб Поповић каже да сваки правник који изучава одлуке Европског суда за људска права „мора бити свестан чињенице да такви концепти представљају типичне производе судски створеног права”¹¹², а са Поповићем се апсолутно слажемо да је „став ЕСЉП по овом питању јасан, јер је он у више наврата поновио да Конвенцију сматра живим инструментом”¹¹³. Или, што би Голдберг често истицао на својим предавањима, да то што нешто не постоји као случај пред Европским судом за људска права, не значи да не постоји и у реалности или да неки национални суд о томе не одлучује, већ само да ни једна жалба није стигла до ЕСЉП.¹¹⁴ Поповић даље истиче да су „аутономни концепти они термини које Суд примењује, а који постоје у националним правним системима држава уговорница Конвенције, али којима је дато посебно значење у пракси Суда. Онај ко жели да примени одредбе Конвенције, мора да се бави овим концептима и да их на прави начин схвати”¹¹⁵. Царић потврђује да „треба имати у виду да је одлука Суда суштински деклараторне природе[...] те да то значи да Суд може констатовати повреду Конвенције и досудити накнаду и трошкове поступка”¹¹⁶.

Стога, Поповић с правом позива на неопходност обуке правника у овој специфичној области права. Царић, такође, подвлачи да је „за подносиоца представке Европском суду за људска права од велике важности да зна шта Суд може, а шта не може да учини”¹¹⁷. Добра вест је да је до сада канцеларија Савета Европе у Београду организовала већи број обука о ЕКЉП и судској пракси ЕСЉП

¹¹² Д. Поповић, „Аутономни концепти Европског права људских права“, *Анали ПФБ* 4/2009, 121.

¹¹³ *Ibid.*, 131.

¹¹⁴ На пример: Media Law Advocates Training Programme, Programme in Comparative Media Law and Policy (PCMLP), Center for Socio-Legal Studies, University of Oxford, July 2002; Media Law Course, Center for Commercial Law Studies (CCLS), Queen Mary University of London, November 2004.

¹¹⁵ *Ibid.*, 123.

¹¹⁶ С. Царић, „Извршавање пресуда Европског суда за људска права и надзор над Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода, www.ecmi.de (приступљено 29. јула 2015. године)

¹¹⁷ *Ibid.*

за судије у Републици Србији. Од 2016. СЕ планира нови пројекат усмерен на обуку судија о области људских права, како би се постигла њихова заштита на националном нивоу¹¹⁸.

Све речено доводи до закључка да је могуће да ће доћи и до нових ограничења слободе изражавања у складу са чланом 10 ЕКЉП, те је због тога важно ову анализу посматрати као непотпуну, која се базира на садашњим, постојећим случајевима пред ЕСЉП, који су окончани пре 30. децембра 2015. године.

„Европски суд за људска права надлежан је у случајевима повреде права на слободу изражавања и то од момента када су испцрпљена сва правна средства пред домаћим судовима, у периоду од 6 месеци када је донета последња одлука на националном нивоу, што понекад може да значи и неколико година од покретања спора. У земљама у којима је законом предвиђено да регулаторно тело може, на пример, да привремено затвори ТВ или радио-станицу на 30 дана, за емитера је готово немогуће да чека неколико година да би се обратио ЕСЉП. Тридесет дана је довољно да ТВ или радио-станица изгуби своју публику и оглашиваче. Поставља се питање да ли је повраћај трошкова након пресуде Европског суда за људска права довољна надокнада за потенцијалну грешку регулаторног органа. Стога су ефекти одлука ЕСЉП важнији на вишем нивоу, на нивоу државне политике. На пример, ако држава мора да исплати велике надокнаде по основу бројних одлука Европског суда за људска права према члану 10, она, у том случају, може ревидирати медијски закон, боље објаснити оправдан циљ одлуке регулаторног тела или неопходност доношења такве одлуке у демократском друштву“¹¹⁹.

¹¹⁸Интервју са Мајом Стојановић, пројектном менаџерком Савета Европе, вођен 24. јула 2015. године на Златибору.

¹¹⁹ Ј. Сурчулија, „Улога медијских регулаторних тела: слобода и надзор“, *Српска правна ревија* 7/2008, 21–32.

Када се постави питање који су ефекти одлуке коју донесе ЕСЉП, ту не постоји јединствено становиште међу државама чланицама СЕ. „Важно је не изједначавати надлежност Европског суда за људска права у односу на националне судове са хијерархијским односом између виших и нижих судова у државама чланицама”¹²⁰. На пример, Велика Британија, као држава са прецедентним правом, константно поставља питање које је право прече – да ли оно британских судова или ЕСЉП и да ли пресуде ЕСЉП обавезују ове судове да их уврсте у свој *common law* систем. На пример, Закон о људским правима Велике Британије¹²¹ (UK Human Rights Act) каже да би судије „требало да узму у разматрање одлуке ЕСЉП”¹²². Исто тако, уколико се нека одлука ЕСЉП односи на другу земљу, не значи нужно да би иста правила била примењена и у Британији. Са друге стране, одлуке ЕСЉП су обавезујуће за државе чланице које су учеснице у конкретном поступку. То значи да су државе дужне да подносиоцу представке надокнаде трошкове који су настали у току поступка, уколико изгубе спор, као и да исплате накнаду коју је суд одредио. Комитет министара СЕ редовно прати испуњење обавеза државе и реагује уколико државе не испуне обавезе које им је ЕСЉП досудио. Често, резултат одлука овог суда су и измене закона, развој судске праксе која се усклађује са његовим ставовима и развој тужилаштва, које такође реагује у складу са пресудама ЕСЉП. Међутим, у последње време се чини да јача тенденција селективне примене одлука овог суда и на то је недавно упозорила и Ана Бросер, председница Парламентарне скупштине СЕ. Бросер је рекла да непримењивање свих одлука суда доводи у питање и сам систем европских људских права, те се осврнула и на одлуку Уставног суда Русије, који је пресудио да Европски суд за људска права као и његове одлуке не могу да анулирају Устав Русије, али и да одлуке Европског

¹²⁰ C. Ribicic, B. Nenadic, T. Marinkovic, „Multi-Level System of Human Rights Protection in Europe: A View from Central and Eastern Europe“, у: *Key Developments in Constitutionalism and Constitutional Law*, (eds. B. Fleiner, R. Lidija, T. Marinkovic), *Eleven International Publishing*, Netherlands 2014.

¹²¹ Human Rights Act 1998, 1998, Chapter 42.

¹²² Section 2: Interpretation of the Convention Rights, The Human Rights Act, 1998: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/section/2>, (приступљено 29. јула 2015. године)

суда не треба да буду примењене уколико нису у складу са руским законима¹²³. Бросер је изнела и забрињавајући став да тренутно 1500 одлука Европског суда није примењено у Русији¹²⁴.

И на крају, у овом раду ће пракса ЕСЉП бити детаљније обрађена из угла принципа које је ЕСЉП поставио у области медијског права, као и најважнијих одлука у датим областима, с обзиром на то да је ова пракса предмет детаљног изучавања стручњака из области људских права. Са друге стране, о односу праксе ЕСЉП и праксе судова у Републици Србији, из угла права медија, постоји мали број научних и стручних радова, те ће овде акценат бити стављен на домаћу судску праксу и одлуке независних регулаторних тела у контексту постављених, и овде објашњених, принципа од стране ЕСЉП. Овакав приступ и систематизација је свакако и значајан научни и стручни допринос овог рада.

1.3.4. Европска унија (ЕУ)

Као што је раније наведено, на територији данашње Европске уније је од средине осамнаестог века присутно регулисање слободе изражавања, са првим законом усвојеним у Шведској 1766. године. Са појавом електронских медија, поставило се питање да ли би ове медије требало регулативно третирати на другачији начин него штампане. Пре свега, зато што су радио и телевизија омогућили „медијско покривање” и приступ медијским садржајима већем броју грађана. Са појавом телевизије, многи аутори су закључили да је било довољно да се политичари појаве на телевизији и да је често сама њихова појава одједном била важнија од онога шта су имали да кажу, те су се избори добијали и губили у

¹²³ Вид. више у: А. Brasseur, „Selective implementation” of Strasbourg court rulings threatens European human rights system, Human Rights Europe, 16 July 2015, <http://www.humanrightseurope.org/2015/07/anne-brasseur-selective-implementation-of-strasbourg-court-rulings-threatens-european-human-rights-system> (приступљено 28. 7. 2015. године).

¹²⁴ *Ibid.*

зависности од харизме политичара (пример би био Роналд Реган – Ronald Reagan – у Сједињеним америчким државама)¹²⁵.

На пољу права електронских медија, државе схватају њихову улогу и покушавају да их све више ставе под своју контролу. Ерик Барент (E. M. Barendt) издваја четири главна разлога која се најчешће користе да оправдају строжији регулаторни режим. Први аргумент, који се и данас најчешће користи јесте онај да су фреквенције на којима се програм емитује јавно добро, док се оправдање за кабловске операторе проналази у томе да држава мора да изда дозволу за копање канала у које ће се постављати каблови. Други аргумент се односи на ограниченост фреквенција које се користе за емитовање програма, које Барент назива „аргумент несташице фреквенција”. Поборници овог разлога се најчешће залажу и за емитовање балансираног програма који би занимао слушаоце и гледаоце. Трећи аргумент, за различит правни третман штампаних и електронских медија, заступа став да електронски медији имају већи утицај на јавно мњење и да самим тим захтевају строжи режим контроле државе. И на крају, последњи аргумент се тиче тога да је радио-дифузија почетком осамдесетих година била релативно нов феномен у односу на штампане медије, те да је јавност желела да се стриктније регулише него поменути медији, као што је то учињено у односу биоскопи – позоришне представе¹²⁶. Барент закључује да, осим историјског, последњег аргумента, „не постоји убедљиво објашњење за стриктније регулисање радио-дифузије у односу на либерални режим штампаних медија”¹²⁷.

Иако је можда, у време када је Барент износио ове ставове, деловало да није нужно строже регулисати телевизијски програм, нама се ипак чини да постоји потреба да се стриктније регулишу електронски медији у односу на

¹²⁵ Вид. више у: М. Радојковић, Б. Стојковић, 76.

¹²⁶ Вид. више у: E. M. Barendt, *Broadcasting Law – A Comparative Study*, Clarendon Press, Oxford 1995, 3–10.

¹²⁷ *Ibid.*, 9.

штампане, јер је основна одлика електронских медија коју Барендт овде не наводи, да нам електронски медији улазе у дом, скоро па без питања. Што значи да када укључимо телевизор у, на пример, раним поподневним часовима ипак не очекујемо експлицитне сцене насиља или секса, које не би били примерене деци и малолетницима, иако би тај програм сигурно био најгледанији у том термину. Исто тако, очекује се да рекламе, такође, држе одређене стандарде. Са друге стране, сами се опредељујемо за читање штампаних медија и то најчешће према *жанру*, тј. врсти информације коју желимо да добијемо. Наравно, са појавом интернета, цео систем регулисања медија на мрежи мења све постојеће обрасце, али то свакако није део истраживања овог доктората.

Паралелно са дерегулацијом медија у Европи, дошло је и до пораста броја телевизијских и радио канала, веће покривености земаља Европе кабловским програмима, као и све већим бројем бесплатних сателитских канала.

У међувремену, уговором из Маастрихта¹²⁸, је настала је Европска унија, као организација која више нема само задатак да побољша економску сарадњу шест држава оснивача, већ се њене надлежности шире и на регулаторно поље у многим другим областима, између осталих, и на људска права и основне слободе, у шта спада и слобода изражавања¹²⁹. Због експанзије медија, Европска унија је одлучила да треба да постави минимум стандарда који би важио за све електронске медије у њеним државама. Прва важна година је 1984, када је Европска комисија представила „Нацрт документа о оснивању заједничког радиодифузног тржишта, посебно сателитског и кабловског”¹³⁰. Три године касније, представљен је и „Нацрт документа о развоју заједничког тржишта за

¹²⁸ The Treaty on European Union, signed in Maastricht on 7 February 1992, entered into force on 1 November 1993.

¹²⁹ *Ibid.*, 3 and 9.

¹³⁰ Green Paper on the Establishment of the Common Market for Broadcasting, especially by Satellite and Cable, Television Without Frontiers, Commission of the European Communities, COM (84) 300 final, Brussels, 14 June 1984:

http://ec.europa.eu/archives/information_society/avpolicy/docs/reg/tvwf/com_1984_300_en.pdf

(приступљено 24. 6. 2015. године).

телекомуникационе услуге и опрему”¹³¹. Директива „Телевизија без граница”¹³² усвојена је 1989. године, а унапређена је 1997. године.¹³³ Основни циљ ове директиве је био да „креира услове неопходне за слободан проток телевизијских услуга у оквиру заједнице”¹³⁴. Иако револуционална у моменту доношења, директиву о телевизији без граница је врло брзо прегазило време. Појавили су се нови начини преношења телевизијског програма који се нису уклапали у постојећу дефиницију традиционалне телевизије, пре свега „видео-на-захтев” (Video on Demand). Због тога је почетком двадесет првог века Европска унија одржала јавне консултације – прве 2003. године а друге 2005. године¹³⁵ – и 19. децембра 2007. године Директива о аудиовизуелним медијским услугама¹³⁶ (Директива о АВМУ) је угледала светлост дана, уз обавезу свих држава чланица да се са њом усагласе до 19. децембра 2009. године. Касније у раду ће укратко бити представљени основни постулати директиве о телевизији без граница, као и Директиве о аудиовизуелним медијским

¹³¹ Green Paper on the Development of the Common Market for Telecommunication services and Equipment, Towards a Dynamic European Economy, Commission of the European Communities, COM (87) 290 final, Brussels, 30 June 1987:

http://ec.europa.eu/archives/information_society/avpolicy/docs/reg/tvwf/com_1987_290_en.pdf

(приступљено 24. 6. 2015. године).

¹³² Television Without Frontiers (TvWF) Directive, Council Directive 89/552/EEC of 3 October 1989, Official Journal (OJ) L 298 17. 10. 1989; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=URISERV:l24101&from=EN> (приступљено 24. 6. 2015. године).

¹³³ TvWF was amended by Directive 97/36/EC of the European Parliament and of the Council of 30 June 1997 amending Council Directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities, OJ L 202, 30.7.1997:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31997L0036>, (приступљено 24. 6. 2015. године).

¹³⁴ Point 27, Directive 2007/65/EC of the European Parliament and of the Council of 11 December 2007 amending Council Directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities, OJ L 332, 18.12.2007.

¹³⁵ History: AVMSD Consultation process, Public Consultations 2003 and 2005: http://ec.europa.eu/archives/information_society/avpolicy/reg/history/consult/index_en.htm (приступљено 24. 6. 2015. године).

¹³⁶ Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive-AVMSD), OJ L 95, 15. 4. 2010: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32010L0013> (приступљено 24. 6. 2015. године).

услугама, као и консултације које су се водиле о потреби њених измена у складу са новим техничким захтевима који су пред телевизијски програм данас постављени¹³⁷.

Европска унија је у међувремену, можемо слободно рећи, коначно, усвојила Повељу Европске уније о основним правима¹³⁸ (Повеља ЕУ), која регулише основна људска права, укључујући право на слободу изражавања.¹³⁹ За основу су, осим Устава држава чланица ЕУ коришћени и ЕКЉП и УДЉП. Све до 2009. године, Повеља није имала обавезујући статус, али је Лисабонским споразумом Повеља постала обавезујућа за државе чланице. У складу са другим међународним документима, Европска повеља о људским правима чланом 11 прописује:

„Свако има право на слободу изражавања. То право обухвата право да се исказе мишљење, приме и дају информације и идеје, без мешања јавних власти и без обзира на границе.“¹⁴⁰

Други став каже:

„Слобода плурализма медија ће се поштовати.“¹⁴¹

Лепо је што је Повеља поново вратила значај „примања информације“ као део људских права. Истовремено, по први пут је у овако важном документу

¹³⁷ Public consultation on Directive 2010/13/EU on Audiovisual Media Services (AVMSD) – A media framework for the 21st century, held from 06.07.2015 – 30.09.2015, European Commission: Digital Single Market: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/public-consultation-directive-201013eu-audiovisual-media-services-avmsd-media-framework-21st> (приступљено 18. 10. 2015. године).

¹³⁸ Charter on Fundamental Rights of the European Union, ОЈ С 326, 26. 10. 2012: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> (приступљено 18. 10. 2015. године)

¹³⁹ Постоје мишљења да Повеља „није за циљ имала да креира нова права, већ да постојећа учини видљивијим и познатим грађанима ЕУ и свим људима који у њој бораве“ (Н. Runceva, М. Apostolovska, “Freedom of Expression Protection: Between the European Convention and the EU charter”, *Правни живот*, 12/2012, 599).

¹⁴⁰ Чл. 11, ст. 1, Повеља ЕУ.

¹⁴¹ Чл. 11, ст. 2, Повеља ЕУ

поменут „плурализам медија”, који, у данашње време конгломерата и „гутања” малих медија од стране великих, добија све већи значај. У преобиљу информација којима имамо приступ, јако је тешко препознати којим информацијама можемо да верујемо. С тим у вези, неки аутори сматрају да се грађани све више окрећу јавним сервисима и традиционалним медијима на интернету, када траже релевантну информацију¹⁴².

1.3.5. Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС)

Организација за европску безбедност и сарадњу окупља 57 држава чланица. Она је под именом КЕПС – Конференција за европску безбедност и сарадњу¹⁴³ – основана 1. августа 1975. године усвајањем Завршног акта Хелсиншке конференције. Завршни акт су, поред тридесет пет земаља из источне и западне Европе, потписале и САД и Канада. Следеће две конференције су организоване у Београду, 1978. године због чега је својевремено изграђена зграда Сава центра, и у Мадриду 1983. године. КЕБС је променио назив у ОЕБС – Организацију за европску безбедност и сарадњу – 1. јануара 1995. године¹⁴⁴.

Државе чланице су се на 137. пленарном састанку сагласиле да оснују, под покровитељством Сталног савета ОЕБС-а¹⁴⁵, представника ОЕБС-а за слободу медија, а мандат је одређен Одлуком бр. 193¹⁴⁶ у којој државе чланице подвлаче да је „слобода изражавања међународно признато људско право и основни елемент демократског друштва, као и да су слободни, независни и

¹⁴² Вид. опширније интервју са Зораном Станојевићем у: Ј. Сурчулија Милојевић, Б. Павловић, Ђ. Јовановић-Падејски, „*Mapping digital media : Serbia*”, Open Society Foundations, Cambridge 2011.

¹⁴³ Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE), founded by Helsinki Final Act, signed on 1 August 1975; History of the OSCE, <http://www.osce.org/who/87> (приступљено 18. 10. 2015. године).

¹⁴⁴ Вид. више у: В. Димитријевић, М. Пауновић, у сарадњи са В. Ђерић, 123–126.

¹⁴⁵ OSCE Permanent Council: <http://www.osce.org/pc> (приступљено 18. 10. 2015. године).

¹⁴⁶ Decision No. 193, Mandate of the OSCE Representation on Freedom of the Media, PC.DEC No. 193, Organization for Security and Co-operation in Europe, 5 November 1997; 137th Plenary Meeting, PC Journal No. 137, Agenda item 1.

плуралистични медији основа за слободно и отворено друштво и системе влада којима се верује“¹⁴⁷. Циљ ове институције је „јачање примене релевантних принципа ОЕБС-а као и унапређење конкретних акција земаља чланица које се заснивају на њиховим заједничким вредностима“¹⁴⁸. Земље чланице су се обавезале да ће у потпуности сарађивати са представником, а са друге стране, он или она ће помагати државама чланицама у њиховој посвећености за „унапређење слободних, независних и плуралистичних медија“¹⁴⁹.

Задатак представника ОЕБС-а за слободу медија је да „посматра развој медија у свим земљама чланицама“ а затим да „у сарадњи са председавајућим штити и промовише пуно поштовање принципа ОЕБС-а у вези са слободом изражавања и слободним медијима“¹⁵⁰. Представник има функцију „раног упозоравања“¹⁵¹. Представник за слободу изражавања има задатак да „упозори на озбиљне проблеме као што су спречавање активности медија или неповољни радни услови за новинаре“¹⁵². У случају повреде принципа ОЕБС-а, представник ће тражити „директан контакт, на прикладан начин са државом чланицом, као и са другим учесницима, анализираће чињенице, помоћи држави чланици и допринети решавању спорног питања“¹⁵³. Он ће информисати председавајућег о његовим активностима, као и извештавати Стални савет о резултатима, запажањима и препорукама“¹⁵⁴.

Осим представника за слободу медија, важну улогу у заштити слободе изражавања имају и мисије ОЕБС-а основане у одређеним државама чланицама, које све имају задатак да помажу и саветују државе у којима им је мандат поверен. Тако је 2001. године званично основана Мисија ОЕБС-а у Србији и Црној

¹⁴⁷ *Ibid.*

¹⁴⁸ *Ibid.*

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ *Ibid.*, став 2.

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ *Ibid.*, став 3.

¹⁵⁴ *Ibid.*, став 3.

Гори, која се од средине 2003. године зове Мисија ОЕБС-а у Србији. Осим што има статус амбасаде и под вођством је амбасадора, у самој мисији се налази и неколико одељења, између осталих и Одељење за медије. Оно има задатак да саветује Владу Републике Србије у вези са слободом медија. ОЕБС је до сада саветовао све владе и радне групе у процесу израде медијских закона у Републици Србији у периоду од 2001. године до данас. Осим у самом законодавном процесу, Мисија ОЕБС-а је држала и обуке којима је законе приближавала новинарима, организовала јавне расправе о многим важним темама и слично.

Међутим, оно што је важно нагласити јесте да је и ОЕБС почетком двадесетпрвог века, као и УН, почео да посматра слободу изражавања на интернету као најрањивији део у многим земљама где је ова организација имала своје мисије. Због тога је први тадашњи представник ОЕБС-а за слободу медија, Фреимут Дуве (Freimut Duve), организовао прву конференцију о слободи медија и интернету која је одржана 13–14. јуна 2003. године у Амстердаму (Холандија), на којој је усвојена прва Амстердамска препорука о слободи медија и интернета¹⁵⁵. Ова прва конференција о слободи изражавања на интернету је имала два резултата релевантна за ово истраживање – послужила је као основа за креирање ОЕБС-ове политике у овој области; а други је да је као резултат рада ове Конференције, објављен зборник радова *Ширење речи интернетом (Spreading the Words on the Internet)*, у коме је објављен рад који се тицао слободе изражавања на интернету у Србији¹⁵⁶. И на другој Амстердамској конференцији о гарантовању слободе медија на интернету¹⁵⁷ одржаној 27–28. августа 2004. године, усвојена је Препорука о слободи изражавања на интернету, а овог пута

¹⁵⁵ Amsterdam Recommendations, Freedom of Expression on the Internet, 14 June 2003: <http://www.osce.org/fom/13854?download=true> (приступљено 27. 9. 2015. године).

¹⁵⁶ Вид. опширније у: Ј. Сурчулија, „The situation in Serbia and Montenegro“, у: *Spreading the Word on the Internet: 16 Answers to 4 Questions: Reflections on Freedom of Media and the Internet: Amsterdam Conference, June 2003*, Vienna: OSCE, 2003, 53-62, www.osce.org/fom/13871 (приступљено 27. 9. 2015. године).

¹⁵⁷ Conference on Guaranteeing Media Freedom on the Internet, OSCE Representative on Freedom of the Media: <http://www.osce.org/fom/65807> (приступљено 27. 9. 2015. године).

је у фокусу била слобода изражавања на интернету у југоисточној Европи¹⁵⁸. Последња, трећа Амстердамска конференција је одржана 17–18. јуна 2005. године и резултат је била Заједничка декларација ОЕБС-овог представника за слободу медија и репортера без граница о гарантовању медијских слобода на интернету¹⁵⁹.

Данас ОЕБС подједнаку пажњу поклања како традиционалним, тако и новим медијима, а често и новим облицима изражавања на интернету, као што су блогови, форуми и слично.

Из свега напред наведеног, може се извући закључак да су све набројане међународне организације, глобалне и регионалне, средином двадесетог века заштиту права на слободу изражавања ставиле на своје листе приоритета. Крајем прошлог века, са експанзијом телевизијских и радио-канала и порастом броја штампаних медија, готово свака од ових организација оснива представника за слободу медија, са мандатом да прати заштиту слободе изражавања у државама чланицама. И на крају, почетком двадесетпрвог века, све организације у свој фокус стављају регулисање слободе изражавања на интернету и у новом дигиталном окружењу.

Паралелно са тим процесом рађала се и нова област у правним наукама – право медија. Јовановић и Крстић су објаснили право људских права као засебну област у оквиру међународног права¹⁶⁰, те се тако право медија може посматрати и као засебна област у поменутом оквиру, иако се са тим приступом

¹⁵⁸ Вид. опширније у: Ј. Сурчулија, „Experiences from South-Eastern Europe“, у: *The media freedom internet cookbook*, (eds. C. Möller, A. Amouroux), Organization for Security and Co-operation in Europe, Vienna 2004, 210–218: <http://www.osce.org/fom/13836?download=true> (

¹⁵⁹ Joint Declaration of the OSCE Representative on Freedom of the Media and Raporters Sans Frontieres on guaranteeing media freedom of the Internet, OSCE, 18 June 2005: <http://www.osce.org/node/15657> (приступљено 27. 6. 2015. године).

¹⁶⁰ М. А. Јовановић, И. Крстић, „Људска права у XXI веку: између кризе и новог почетка“, *Анали ПФБ* 4/2009, 3–13.

многи не би сложили. На пример, у Великој Британији, право медија се најчешће посматра као корпоративно право, право приватних предузећа – медија. Наравно, ово право се не може посматрати одвојено од права телекомуникација или права интернета, све значајнијих области у двадесетпрвом веку. Тако право интернета прати улогу међународног права људских права које је „донело са собом једну сасвим нову улогу, сличну оној коју има уставно право, а то је ограничавање онога што би државе могле да ураде грађанима у оквиру својих надлежности, оно има исту суштинску особину коју има опште међународно право – непостојање довољно ефикасних метода примене“¹⁶¹. Тако би се и интернет право могло описати – као део општег међународног права, али које уместо регулисања међународним конвенцијама, регулишу скоро све државе на свету, те се стога интернет сматра најрегулисанијим местом на планети¹⁶². Самим тим је готово немогуће применити све те прописе на глобалном нивоу, имајући у виду да се сваком садржају може приступити са скоро сваке тачке на планети.

Ни данас не постоји једна, универзална, дефиниција слободе изражавања. Чињеница је да је то једно од основних људских права. Истовремено, представља и један од основа демократског друштва. Међутим, ширина овог права се различито одређује, како од државе до државе, тако и унутар самих међународних организација. Оквир слободе изражавања омеђен је правима и слободама других.

„Слобода изражавања је једно од основних људских права и темељ савременог демократског друштва. Иако заштићен многим међународним документима, државе се ипак опредељују за различит обим и садржај овог права

¹⁶¹ *Ibid.*

¹⁶² Ј. Сурчулија, „Регулаторни изазови слободе изражавања на интернету“, у: *Слобода изражавања на интернету*, (ур. Ј. Сурчулија), Центар за развој интернета, 2010.

у националним законодавствима у зависности од културних, историјских, религиозних, политичких и многих других различитости“¹⁶³.

Слобода изражавања је у свакој земљи Европе најмање двоструко уређена – са једне стране националним законодавством, а са друге стране међународним правилима, у зависности којим регионалним организацијама држава припада. Земље чланице и ЕУ и СЕ своје законодавство и судску праксу морају усклађивати са правилима обе организације, као и са праксом и ЕСЉП и Европског суда правде (ЕСП). И регулаторни оквири и судске одлуке често могу бити у колизији, те се онда приступа одлуци, не увек лакој, којој се организацији приклонити и које правило или чију одлуку применити. Оно што ћемо у даљем раду представити јесте да се границама дефинише слобода изражавања, односно да се слобода изражавања правно уређује тако што се утврђује чиме је ограничена.

¹⁶³ *Ibid.*

1.4. Регулаторни оквир за слободу изражавања у медијском законодавству Републике Србије¹⁶⁴

Да би се разумео контекст значаја слободе изражавања у Републици Србији, мора се узети у обзир контекст потпуног непоштовања медијских слобода и слободе изражавања током деведесетих година прошлог века. За време репресивног режима, људска и грађанска права су била ограничена, међу њима и право на слободу изражавања. Изражена је била ратна пропаганда па су и данас популарни снимци дневника из две државе који користе исте „ратнохушкачке“ термине, а само различите називе држава. Медијском сценом Србије је доминирао говор мржње. Постојала је јака контрола медија од стране државе, а неретко су се у етар пласирале и лажне вести и информације. Због тога су важну улогу у том турбулентном периоду имали независни медији који су често трпели репресију режима, како одузимањем дозвола за емитовање програма тако и драконским санкцијама које је држава на њих примењивала, доводећи их на руб егзистенције а у неким случајевима је долазило и до банкрота. Важна је била и улога невладиних организација које су се бавиле људским правима и које су на све начине покушавале да колико толико уреде медијску сферу.

Након демократских промена 5. октобра 2000. године, медији нису били на врху листе приоритета нове владе. Међутим, „у етру је било три пута више радио и телевизијских станица него што природно-техничке могућности допуштају, па је број електронских медија било нужно свести на праву меру, јер

¹⁶⁴ Излагање у овом одељку је засновано на ауторкином раду: Ј. Сурчулија, „Усаглашавање медијског законодавства Србије са европским регулаторним оквиром“, у: Р. Вељановски, *Веродостојност медија: донети медијске транзиције*, Факултет политичких наука, Чигоја штампа, Београд 2011, 13–25, док је у сврху истраживања за израду докторске дисертације обogaћен и додатном научном и стручном литературом.

су једни друге ометали и отежавали пријем.“¹⁶⁵ Стога је невладинин сектор преузео функцију законодавца, са намером да се, у експертским круговима припремљени нацрти закона, предају Влади на предлог и Скупштини на усвајање. Цео процес писања је рађен у просторијама Медија центра у Коларчевој улици, уз учешће многих невладиних организација и стручњака – Београдског центра за људска права, ЈУКОМ-а, Независног удружења новинара Србије, итд.¹⁶⁶ Било је важно написати два закона – Закон о јавном информисању, као кровни, општи закон, и Закон о радио-дифузији, као посебан, који регулише област електронских медија. Иако је првобитна идеја била да се прво усвоји Закон о јавном информисању, ипак је хаос који је тада владао у етру, са преко 1000 електронских медија у Србији, од којих велика већина емитује без дозволе, Закон о радио-дифузији је ипак први усвојен.

Усаглашавање медијског законодавства Србије са европским регулаторним оквиром траје нешто више од једне и по деценије и може се поделити у неколико фаза. Прва би била фаза након 5. октобра 2000. године, када је у новембру исте године формирана радна група за израду Закона о радио-дифузији и за Закон о јавном информисању. Међутим, сваки од ових прописа је каснио са применом те се може рећи да је друга фаза примене закона отпочела тек 2005. године формирањем независног регулаторног тела – Републичке радиодифузне агенције (у даљем тексту РРА). Последња, садашња, фаза отпочела је 2010. године припремама за израду Стратегије развоја система јавног информисања у Републици Србији до 2016. године,¹⁶⁷ која је усвојена 28. септембра 2011. године и усвајањем пакета медијских закона августа 2014.

¹⁶⁵ Р. Вељановски, „Измене Закона о радио-дифузији – прилагођавање европском регулаторном оквиру“, у: *Радио-дифузија у Србији – Садашњост и будућност* (ур. Р. Вељановски), Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд 2012, 128.

¹⁶⁶ Вељановски сматра да је, са једне стране, парадоксално да после свега што се са медијима дешавало деведесетих, држава није имала спремну медијску политику, а са друге, да је то довело и до нечег доброг, јер је иницијативу преузео невладин сектор, пре свега НУНС, АНЕМ, Београдски центар за људска права и ЈУКОМ. Вид. више у: Р. Вељановски (2011), 290.

¹⁶⁷ Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији до 2016. године, *Службени гласник РС*, бр. 75/2011.

године¹⁶⁸. Саставни део Медијске стратегије је и детаљан акциони план на основу кога је требало да се прати усаглашавање области аудио-визуелних медија са регулаторним оквиром Европске уније. И на крају, у овој последњој фази су израђени важећи медијски закони, који су добили највише оцене усклађености са европским регулаторним оквирима, с тим што је њихова потпуна примена, као и претходних прописа, готово изостала.

1.4.1. Прва фаза – израда медијских закона (2000 – 2005)

Усаглашавање медијског законодавства Републике Србије са, првобитно, стандардима Савета Европе је званично почело новембра 2000. године оснивањем радне групе за израду Закона о радиодифузији и касније радне групе за писање Закона о јавном информисању. Обе радне групе су основане при Медија центру у Београду, а у њеном саставу су били еминентни стручњаци представници НУНС-а, Београдског Центра за људска права, Универзитета у Београду, ЈУКОМ-а, док је Мисија ОЕБС-а при (тада) Србији и Црној Гори имала сталне посматраче у самој радној групи, а Савет Европе је слао повремене експертске мисије да евалуирају напредак.

Први медијски закони у демократској Србији били су усаглашавани са стандардима Савета Европе иако (тадашња држава) Србија и Црна Гора још увек није била формални члан ове међународне организације.

Закон о радиодифузији¹⁶⁹ је писан скоро две године, током којих је Савет Европе одржао неколико округлих столова и за многе области тадашњег нацрта послао врло корисне коментаре. Најважнији делови овог закона сигурно су били

¹⁶⁸ Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014 и 58/2015; Закон о електронским медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014; Закон о јавним медијским сервисима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

¹⁶⁹ Закон о радиодифузији, *Службени гласник РС*, бр. 42/2002, 97/2004, 76/2005, 79/2005 - др. закон, 62/2006, 85/2006, 86/2006 - испр. и 41/2009.

део о оснивању регулаторног тела у моменту када у Србији још увек није постојала ниједна независна институција тог типа, трансформација државне радио-телевизије у јавни сервис и потпуна приватизација свих медија.

До усвајања Закона о радиодифузији, држава је, кроз министарства надлежна за послове информисања, била задужена да додељује дозволе за емитовање програма, а кроз министарства надлежна за телекомуникације, да расподељује фреквенције. Оба посла су, посебно 90-тих година двадесетог века, била потпуно политизована и представљала су важан инструмент контроле медија од стране владајуће структуре.

У првобитној верзији Нацрта закона о радиодифузији, Радиодифузни савет Србије требало је да има 15 чланова које предлажу независне, недржавне институције. Међутим, „непосредно пред усвајање Закона о радиодифузији, у Влади [је] измењена структура Савета регулаторног тела РРА, које, по модерним схватањима, треба да буде највиши орган власти у области радиодифузије. Уместо петнаест чланова, одлучено је да их буде девет и тако је постигнута превага утицаја на њихов избор у корист државних органа, а на штету цивилног друштва.“¹⁷⁰ Верзија усвојена у Скупштини је потпуно уназадила тај део текста, остављајући Влади и Скупштини да буду овлашћени предлагачи, чиме се битно нарушио основни принцип постојања регулаторног тела – његова независност од извршне власти.

Примена закона о радио-дифузији је неславно почела незаконитим избором првог Савета Републичке агенције за радиодифузију априла 2003. године када су чак три члана напустила Савет, након чега се цела процедура поновила. Савет је постао функционалан тек 2005. године, али његов састав, начин предлагања и избора чланова, као и многе одлуке, изазивају бројне контроверзе све до данашњих дана.¹⁷¹ Констатовано је да су „приликом првог

¹⁷⁰ Р. Вељановски (2011), 291.

¹⁷¹ Р. Вељановски (2011), 292.

избора чланова Савета РРА, три члана [...] незаконито изабрана грешкама државних органа. У раду Савета касније је долазило до таквих пропуста да су њихове одлуке морале да буду анулиране од Врховног суда и Уставног суда.“¹⁷² Даље, „Савет РРА је дискредитовао идеју независног регулаторног органа и показао да се политичка контрола над радом Савета чува начином избора и опозива. Када се правна сигурност овако утврђене аутономије једном пољуља, нема ни независног Савета.“¹⁷³

Закон о јавном информисању је имао другачију судбину. Београдски центар за људска права је 1998. објавио књигу *Право медија са Моделом закона о јавном информисању*, чији је саставни део Модел закона о јавном информисању. Са друге стране, новоформирана радна група при Медија центру је припремила своју верзију нацрта закона, чиме су две групе и два приступа регулисању јавног информисања у Републици Србији дошла у колизију. Савет Европе је, уз помоћ својих експерата, успео да обе стране стави за преговарачки сто како би се дошло до минимума консензуса око спорних питања. Једна од најважнијих тачака неслагања тицала се обима регулисања права на одговор и исправку, где је једна струја сматрала да је довољно направити општи оквир, док је друга сматрала да је неопходно заштитити грађане од самовоље медија и обезбедити потпуну усаглашеност са Резолуцијом (74) 26 о праву на одговор – положај појединца у односу на штампу, где се таква јасна правила захтевају од држава чланица Савета Европе.¹⁷⁴ Нажалост, Закон о јавном информисању је био и усвојен у не баш повољном тренутку за слободу медија – за време трајања ванредног стања након атентата на премијера Зорана Ђинђића. То је био врло мучан период за целу земљу, пун неизвесности и страха, а основна људска права су била суспендована или ограничена. Због тога је усвајање Закона о јавном

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ Ј. Тркуља, „Дефицити медијског законодавства у Србији“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу. Тематски број – Медији и људска права*, LXI, 2012, 8.

¹⁷⁴ Чланови радних група су коначни предлог закона о јавном информисању у жаргону назвали „Франкештајн“, баш зато што је обједињавао неколико различитих становишта на једном месту

информисању – системског закона за омогућавање примене права на слободу изражавања и информисања – у моменту када су таква права била ограничена било у најмању руку дискутабилно.

1.4.2. Друга фаза – примена закона (2005 – 2009)

Другу фазу карактеришу следеће промене, од којих је на неке указала и сама Европска комисија у својим извештајима о напретку. Пре свега – дошло је до коначног оснивања регулаторног тела надлежног за радиодифузију. Даље, трансформисана је државна телевизија у јавни сервис. Треће, отпочео је процес изласка државе из власништва у медијима.

Трансформација Радио телевизије Србије у јавни сервис одложена је изменама закона о радиодифузији из 2005. године за март 2006. године, док је истим изменама закона, усвојеним без јавне расправе и у хитном поступку, приватизација медија локалних самоуправа одложена за крај 2007. године.¹⁷⁵

Европска комисија је у свом „Извештају о напретку“ скренула пажњу на начин и садржај измена закона о радиодифузији:

“Србија је усвојила амандмане на Закон о радиодифузији у августу 2005. године. Амандмани, који су наишли на оштре критике професионалних организација, предвиђају продужење рока за

¹⁷⁵ Истовремено, усвојен је и Правилник Министарства културе о начину приватизације радио, односно телевизијских станица локалних и регионалних заједница којим се ближе уређује начин приватизације радио, односно телевизијских станица локалних и регионалних заједница чији су оснивачи једна или више скупштина општина или скупштина града. Правилник је предвидео да се приватизација радио, односно телевизијских станица, врши на начин којим би се обезбедио континуитет у производњи и емитовању програма који не сме бити краћи од пет година од дана закључивања уговора о продаји капитала, у складу са дозволом за емитовање програма добијеном на јавном конкурс. Чини се да је правилник покушао да обавезе новог власника да обезбеди континуитет у производњи програма на језицима националних мањина.

трансформацију Радио-телевизије Србија РТС од садашњег државног медија у јавни сервис за март 2006. године, као и одлагање приватизације за емитере чији су оснивачи локална самоуправа за јули 2007. године.“¹⁷⁶

Средином 2006. године дошло је до нове измене Закона о радио-дифузији, без јавне расправе, по хитном поступку. Скупштина Републике Србије изгласала је измене закона о радио-дифузији које је након тога председник Републике Србије одбио да потпише и вратио на поновно изјашњавање посланика. Закон о изменама и допунама Закона о радио-дифузији¹⁷⁷ је ипак усвојен упркос бројним примедбама међународних и домаћих организација. Ове контрадикторне измене закона довеле су до јачања утицаја извршне власти на рад РРА, тиме што сада Влада, а не Скупштина даје сагласност на финансијски план Агенције. Друга важна измена односи се на надзор Републичке радиодифузне агенције над радом емитера. До ступања на снагу Закона о изменама и допунама Закона о радио-дифузији, РРА је била дужна да се стара о томе да емитери у свему поштују услове под којима им је дозвола издата, што се посебно односило на врсту и квалитет програма. Сада су речи „врста и квалитет програма“ замењене обавезом емитера да „у свему поштују услове под којима им је дозвола издата, нарочито у погледу општих програмских стандарда прописаних овим законом“¹⁷⁸. Ова промена ствара реалан простор да емитер аплицира и добије дозволу за емитовање, на пример, дечјег програма, а онда одлучи да ипак већи део дана емитује спорски програм или музичке спотове. Емитовање музичког и спортског програма би били у складу са општим програмским стандардима прописаним законом али не и у складу са врстом програма назначеној у дозволи која би, у овом случају, садржала емитовање дечјег програма.

¹⁷⁶ „Србија и Црна Гора: Извештај о постигнутом напретку, 2005“, Брисел, 9. новембар 2005. године, 51

¹⁷⁷ Закон о изменама и допунама Закона о радиодифузији, *Службени гласник РС*, бр. 85/2006.

¹⁷⁸ Чл. 13, ст. 2, Закона о радиодифузији, *Службени гласник РС*, бр. 42/2002, 97/2004, 76/2005, 79/2005 - др. закон, 62/2006, 85/2006, 86/2006 - испр. и 41/2009.

Европска комисија је у Извештају о напретку из 2006. године скренула пажњу на нетранспарентну измену закона, тако што је указано да је Скупштина у јулу 2006. године, без јавне расправе, усвојила амандмане на Закон о радиодифузији који повећавају дискрециону моћ Радиодифузног савета и који су некомпатибилни са основним правима заштићеним Европском конвенцијом о људским правима. Председник Србије је оспорио ове амандмане и послао их на поновно изјашњавање Скупштини која је исте амандмане још једном изгласала у септембру.¹⁷⁹

Што се тиче приватизације локалних медија, она нажалост није била завршена ни након додатног, продуженог рока, што је довело до тога да је 27. децембра 2007. године Влада Републике Србије донела Закључак којим је прихватила информацију Извршног већа Аутономне покрајине Војводине о потреби прекида поступка приватизације радио и/или телевизијских станица и других електронских медија који емитују програме на језику националних мањина. Закључком је задужена Агенција за приватизацију да донесе решење о прекиду поступка приватизације за наведене станице.

Само два дана касније, 29. децембра 2007. године, Скупштина Републике Србије, без икаквог наговештаја, јавне расправе или консултација са другим релевантним институцијама, усваја Закон о главном граду¹⁸⁰ и Закон о локалној самоуправи¹⁸¹ којим потпуно мења пут реформи који је започет усвајањем Закона о радио-дифузији 2002. године. Иако Закон о јавном информисању прописује да оснивачи јавног гласила не могу бити, ни посредно ни непосредно, држава и територијална аутономија, као ни установа, предузеће и друго правно лице које је у претежном делу у државној својини или се у целини или претежним делом финансира из јавних прихода, осим уколико је то предвиђено

¹⁷⁹ Вид. опш: Извештај о напретку Републике Србије у 2006. години, Брисел, 8. новембар 2006. године, 13.

¹⁸⁰ Закон о главном граду, *Службени гласник РС*, бр. 129/07.

¹⁸¹ Закон о локалној самоуправи (ЗЛС), *Службени гласник РС*, бр. 129/07.

посебним законом којим се уређује област радиодифузије, сада Закон о главном граду одједном омогућује граду Београду који врши надлежности општине и града да може да оснује телевизијске и радио-станице, новине и друга средства јавног обавештавања. Истовремено, Закон о локалној самоуправи предвиђа да се општина, преко својих органа, стара о јавном информисању од локалног значаја, обезбеђује услове за јавно информисање на српском језику и језику националних мањина који се користе на територији општине, да може да оснива телевизијске и радио-станице ради извештавања на језику националних мањина који је у општини у службеној употреби, као и ради извештавања на језику националних мањина који није у службеној употреби, када такво извештавање представља достигнути ниво мањинских права. Изгледало је да држава просто не жели да се одрекне утицаја на медије, „од општинског нивоа до нивоа државе.“¹⁸² Чак је и Европска комисија у својим Извештајима о напретку из 2008. и 2009. године указала на проблем контрадикторности ових закона који је неопходно решити:

„Закони о локалној самоуправи, усвојени у децембру 2007. године, садрже одредбе које су у супротности са законима о радио-дифузији и јавном информисању и директно поткопавају приватизацију општинских медија“¹⁸³

и

„Закон о радиодифузији је предвидео да се приватизација електронских медија у Србији заврши до краја 2007. године. Ипак, овај процес је био блокиран одређеним одредбама Закона о локалној самоуправи и законом о главном граду. Проблем остаје нерешен.“¹⁸⁴

¹⁸² Ј. Тркуља, 374–376.

¹⁸³ „Извештај о напретку Србије за 2008. годину“, Брисел, 5. новембар 2008. године, 17.

¹⁸⁴ „Извештај о напретку Србије за 2009. годину“, 55.

Закон о јавном информисању је од 2003. године претрпео низ измена и допуна које су све имале једну карактеристику: дешавале су се по хитном поступку, без јавне расправе и у току летњег периода када су и могућности реакције на такву одлуку смањене због периода колективних годишњих одмора. Једна од измена догодила се 31. августа 2009. године када је Скупштина усвојила Закон о изменама и допунама Закона о јавном информисању¹⁸⁵. Ове измене предвиђају да јавна гласила могу основати само правна лица, искључиво домаћа, уводи се обавезан упис у регистар јавних гласила као услов за отпочињање делатности и предвиђене су драконски високе казне за прекршаје и привредне преступе које су и до неколико пута више од казни за преступе и прекршаје предвиђене другим законима. Заштитник грађана је у септембру 2009. године поднео Предлог за оцену уставности Закона о изменама и допунама закона о јавном информисању пред Уставним судом¹⁸⁶, а Уставни суд је јула 2010. године усвојио већину његових примедба чиме су спорни делови проглашени неуставним¹⁸⁷.

Европска комисија се, наравно, у својим Извештајима о напретку за 2009. и 2010. годину осврнула и на случај хитног доношења измена Закона о јавном информисању, покретање поступка за оцену његове (не)уставности, као и на одлуку Уставног суда:

„У августу 2009. године усвојени су амандмани на Закон о јавном информисању, у хитној процедури. Цивилно друштво, професионална удружења и међународне организације су критиковали Владу и Скупштину за недостатак транспарентности и јавних консултација пре усвајања ових амандмана. Поврх тога, постоји оправдана бојазан да неке

¹⁸⁵ Закон о изменама и допунама Закона о јавном информисању, *Службени гласник РС*, бр. 71/2009.

¹⁸⁶ Предлог за оцену уставности Закона о изменама и допунама Закона о јавном информисању, Омбудсман: http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr_YU/zakonske-i-druge-inicijative/607-2009-09-24-12-37-43 (приступљено 17. октобра 2016. године).

¹⁸⁷ Одлука Уставног суда, *Службени гласник РС*, бр. 41/2011.

од нових одредаба као што су строге казне за непоштовање професионалних норми, могу да утичу на повреду медијских слобода“¹⁸⁸.

и

„Уставни суд је у јулу 2010. године, на предлог Омбудсмана и других организација, прогласио неуставним неколико амандмана на Закон о јавном информисању који су усвојени у августу 2009. године. Суд је неуставним прогласио одредбе које су ограничиле право домаћим правним лицима да оснивају јавно гласило као и одредбе које уводе високе новчане и друге казне“¹⁸⁹.

1.4.3. Трећа фаза – усаглашавање са најновијим регулаторним оквиром Европске уније (2010–данас)

Последња, још увек актуелна фаза, приближавања медијског законодавства Европској унији се може оценити позитивном са неколико аспеката. Процес израде и усвајања прописа је много транспарентнији него у претходне две фазе, иако остаје још места за напредак, документа се углавном дорађују током трајања јавних расправа, мада је остао тренд да се финални текст ипак дорађује у самој процедури усвајања или у Влади или у Скупштини. Документа се пишу усклађујући се са *acquis communautaire*, често и уз директну помоћ и подршку Европске комисије, што умногоме олакшава законодавни процес.

¹⁸⁸ „Извештај о напретку Србије за 2009. годину“, 15.

¹⁸⁹ „Извештај о напретку Србије за 2010. годину“, 12.

Министарство културе је коначно иницирало израду документа на који се чекало више од деценије.¹⁹⁰ Наиме, у мају 2011. године основана је радна група за израду Медијске стратегије, при Министарству културе, а у сарадњи са медијским и новинарским удружењима. Радна група је имала само месец и по дана да изради нацрт стратегије.¹⁹¹ Међутим, удружења су годину дана раније (2010. године), припремила „Прилоге за јавну расправу о медијској стратегији Србије“¹⁹² где су изнели заједничке ставове о питањима која би требало да буду обухваћена стратегијом.

Први нацрт стратегије је настао као резултат протокола о сарадњи потписаног између Министарства културе, информисања и информационог друштва, са једне, и Независног удружења новинара Србије (НУНС), Асоцијације независних електронских медија (АНЕМ), Удружења новинара Србије (УНС), Независног друштва новинара Војводине (НДНВ), Асоцијације медија и Локал преса, са друге стране. Протоколом је формирана радна група која се састојала од седам чланова, од тога је три предложено од стране пет удружења – НУНС-а, УНС-а, АНЕМ-а, НДНВ-а и Локал Пресс-а, два од стране Асоцијације медија и два од стране самог Министарства. У раду радне групе је у својству консултанта повремено учествовао и експерт Европске комисије, преко Делегације Европске комисије у Републици Србији. Протокол је закључен 18. априла 2011. године, када је формирана и радна група министарства, док је рок за предају текста Нацрта стратегије био 1. јун 2011. године. Протоколом је омогућено да сваки члан радне групе издвоји своје мишљење, уколико је у супротности са већинским, и да такво алтернативно решење такође буде део коначног текста уз пратеће образложење. Коначан текст је, по протоколу, утврдио министар и тај текст је упутио на јавну расправу, објављивањем на веб-страници

¹⁹⁰ „Иако је овакав документ било логичније донети на самом почетку транзиционог периода, он и после једанаест година може да буде основ усаглашавања са европском медијском политиком“ (Р. Вељановски (2011), 295).

¹⁹¹ Вид. више у: Р. Вељановски (2011), 286.

¹⁹² *Прилози за јавну расправу о Медијској стратегији Србије*, НУНС, УНС, АНЕМ, НДНВ, ЛП, Београд 2010.

Министарства. Радна група је 1. јуна коначан текст Нацрта стратегије предала Министарству у даљу процедуру, без и једне алтернативе. Министар је одлучио да текстом радне групе, без измена, отпочне јавну расправу, која је требало да буде завршена 1. јула, али је због великог интересовања продужена до 15. јула 2011. године. Министарство је видео-записе са свих шест округлих столова, као и пристигле писане коментаре, објавило на својој веб-страници,¹⁹³ чиме је целокупан процес израде једног медијског документа коначно био потпуно транспарентан и доступан јавности. Међутим, у једном тренутку политичка елита схвата да је усвајање ове стратегије један од пет услова за стицање статуса кандидата за Европску унију и ту се пажљиво изграђен транспарентан процес урушио. Премијер је, наводно због велике важности документа, преузео надлежност за његово писање од Министарства културе и основао нову радну групу. На срећу, радну групу су чинили појединци из Владе Републике Србије који се баве европским интеграцијама, један представник медијских удружења, као и експерт Европске комисије. Шира јавност је остала ускраћена за процес настанка усвојеног документа,¹⁹⁴ али је представник удружења успео да се избори да макар ужа стручна јавност има увид у ток израде стратегије, док је представница Европске комисије гарантовала усклађеност текста са европским регулаторним оквиром. **Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији до 2016. године** (Медијска стратегија) усвојена је у септембру 2011. године на телефонској седници Владе Републике Србије, дан

¹⁹³ На жалост, видео снимци јавне расправе о медијској стратегији више нису доступни јавности, јер је у Србији пракса да са сваком новом Владом, свако Министарство покреће своју интернет страницу од почетка. Стога, у моменту израде ове дисертације, на сајту Министарства културе се могу наћи снимци са јавних расправа приликом доношења пакета медијских закона усвојених 2014. године: <http://www.kultura.gov.rs/cyr/video> (приступљено 23. децембра 2015. године).

¹⁹⁴ Једини представник медијске коалиције, Зоран Секулић, је свој рад у владиној радној групи и процес усаглашавања израде Стратегије детаљно описао у тексту: З. Секулић, „Битка за стратегију“, *Линк*, 96/2011, 6–8

пре редовне седнице, чиме се избегло да текст буде доступан јавности пре коначног гласања, што је по мишљењу многих било непотребно.¹⁹⁵

Међутим, и поред свих техничких примедби које би се могле дати на сам процес израде и усвајања, Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији до 2016. године представља кључни документ за даље активности Републике Србије у области медијског законодавства.¹⁹⁶ Европска комисија је у Аналитичком извештају који прати Мишљење Комисије о захтеву Србије за чланство у Европској унији истакла напредак Србије у области медијског права:

„Дуго очекивана Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији до 2016. године (Медијска стратегија) усвојена је у септембру 2011. године. Њен циљ је повећање уредничке независности и боља заштићеност јавних гласила од незаконитих утицаја. Такође утврђује основ за предстојеће законодавне промене које би требало прецизније да се уреди тржишно окружење у којима медији послују“¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Вид. опш: Ј. Сурчулија, „Медијска стратегија усвојена на телефонској седници Владе“, *Линк*, 96/2011, 13.

¹⁹⁶ Медијска стратегија у уводном делу представља анализу стања у области јавног информисања у Републици Србији, са посебним акцентом на стање регулативе и надлежност институција, где је представљен медијски регулаторни оквир, као и прописи којима нису медијски, али се односе на медије. Престављена су документа СЕ која су углавном инкорпорирана у домаће законодавство као и регулатива ЕУ са којом је законодавство тек требало да се усагласи. Стратегија се бави електронским и штампаним јавним гласилима (тач. 1 и 3), јавним медијским сервисима (тач. 2), приватизацијом (тач. 3), пружањем финансијске помоћи државе (тач. 4.), јавним предузећима и установама из области јавног информисања (тач. 5), транспарентношћу власничке структуре (тач. 6), саморегулаторним телима (тач. 7), преласком са аналогног на дигитално емитовање програма (тач. 8), медијском писменошћу (тач. 9) и медијским сервисима на новим технолошким платформама (тач. 10). Акциони план за спровођење Стратегије је интегрални део документа и он је прописивао детаљне активности и рокове у којима се те активности требају спровести.

¹⁹⁷ Analytical Report accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council; Commission Opinion on Serbia's application for membership of the European Union, 25.

Након што су у августу 2014. године, након две године израде и опсежне јавне расправе, коначно усвојена три медијска закона¹⁹⁸, усклађена са регулаторним оквиром ЕУ, поставило се (и још увек се поставља) питање примене нових прописа.

„Србија је учинила невероватан корак напред у примени Медијске стратегије усвајањем пакета три медијска закона, у циљу побољшања транспарентности власништва и финансирања медија и усаглашавања законодавства и праксе са оквиром ЕУ.“¹⁹⁹ „Очекујући пуну примену новоусвојених медијских закона, медији у Србији настављају да раде у нејасном правном окружењу, где је одложен излазак државе из власништва у медијима [...]. Треба да се осигура независност и транспарентност рада регулаторног тела.“²⁰⁰ и

„Још увек нису испуњени услови за пуну примену слободе изражавања. Мора се осигурати пуна примена нових медијских закона. [...] Потребно је омогућити да слобода изражавања буде заиста слободна без препрека: претњи, физичких напада и позива на насиље против новинара и блогера на шта се мора реаговати и јавно осудити.“²⁰¹

До краја 2015. године, најслабија карика медијског законодавства у Републици Србији је и даље његова примена, као и нетранспарентност рада и независност регулаторног тела, на шта ћемо указивати у току даљег истраживања.

¹⁹⁸ Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014 и 58/2015; Закон о електронским медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014; Закон о јавним медијским сервисима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

¹⁹⁹ European Commission Progress Report: Serbia, 2014, 4. Сви Годишњи извештаји о напретку Републике Србије које ћемо помињати у овом раду су доступни на интернет страници Канцеларије за европске интеграције, Владе Републике Србије: <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/eu-dokumenta.211.html>, (приступљено 23. децембра 2016. године)

²⁰⁰ European Commission Progress Report: Serbia, 2014, 29.

²⁰¹ European Commission Progress Report: Serbia, 2015, 17-18.

1.5. Хијерархија извора медијског права у Републици Србији

На овом месту ћемо представити хијерархију извора медијског права у Републици Србији, користећи дедуктивни, нормативни, метод, како бисмо у даљем тексту разумели однос европских инструмената и медијског законодавства Републике Србије. „Решење антимионије између међународног и домаћег права људских права, у правном систему Републике Србије, налази се на истим уставним принципима на којима је основана и хијерархија правних норми“²⁰².

1.5.1. Устав Републике Србије

Устав Републике Србије²⁰³ (Устав РС) прописује који су извори права, те у делу који се тиче међународних односа каже да „спољна политика Републике Србије почива на општепризнатим принципима и правилима међународног права“²⁰⁴, као и да су „општеприхваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори саставни [...] део правног поретка Републике Србије и непосредно се примењују“.²⁰⁵ Сви „потврђени међународни уговори морају бити у складу с Уставом“²⁰⁶.

²⁰² В. М. Nenadic, Т. Marinkovic, „The Relationship between the International and Domestic Human Rights Law in the Republic of Serbia”, in: *International Constitutional Law* (ed. Luca Mezzetti), G. Giappichelli Editore –Torino, LegoDigit s.r.l – Lavis (TN), 312.

²⁰³ Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/206.

²⁰⁴ Устав РС, чл. 16, ст. 1.

²⁰⁵ Устав РС, чл. 16, ст. 2.

²⁰⁶ Устав РС, чл. 16, ст. 3.

Устав РС предвиђа и непосредну примену зајемчених људских и мањинских права²⁰⁷, као и тумачење одредби о људских и мањинским правима „у корист унапређења вредности демократског друштва, сагласно важећим међународним стандардима људских и мањинских права, као и пракси међународних институција које надзиру њихово спровођење“²⁰⁸.

Како је Устав РС, по хијерархији домаћих и међународних општих правних аката, „највиши правни акт Републике Србије“²⁰⁹, тако „сви закони и други општи акти донети у Републици Србији морају бити сагласни са Уставом“²¹⁰, а „потврђени међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права део су правног поретка Републике Србије [...] и не смеју бити у супротности са Уставом.“²¹¹ И на крају, „закони и други општи акти донети у Републици Србији не смеју бити у супротности са потврђеним међународним уговорима и општеприхваћеним правилима међународног права.“²¹² Овим Србија обезбеђује „јединство правног система Републике Србије са Уставом, као највишим правним актом“²¹³.

Што се тиче хијерархије домаћих правних аката, што ће нам у овом раду бити релевантно за место подзаконских аката регулаторних тела у правном систему РС, „сви подзаконски општи акти Републике Србије, општи акти организација којима су поверена јавна овлашћења, политичких странака, синдиката и удружења грађана и колективни уговори морају бити сагласни

²⁰⁷ Устав РС, чл. 18, ст. 1; Истовремено, чл. 18, ст. 2 Устава РС предвиђа да се Уставом јемче, „и као таква, непосредно се примењују људска и мањинска права зајемчена општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима и законима. Законом се може прописати начин остваривања ових права само ако је то Уставом изричито предвиђено или ако је то неопходно за остварење појединог права због његове природе, при чему закон ни у ком случају не сме да утиче на суштину зајемченог права“. Овим се Република Србија јасно определила за то да сви закони Републике Србије морају бити усклађени не само са Уставом РС већ и са општеприхваћеним правилима међународног права.

²⁰⁸ Устав РС, чл. 18, ст. 3.

²⁰⁹ Устав РС, чл. 194, ст. 2.

²¹⁰ Устав РС, чл. 194, ст. 3.

²¹¹ Устав РС, чл. 194, ст. 4.

²¹² Устав РС, чл. 194, ст. 5.

²¹³ В. М. Nenadic, Т. Marinkovic, 312

закону.“²¹⁴ Важно је нагласити да се слобода изражавања „не може ограничити подзаконским актима (уредбама, правилницима, итд.) које доноси извршна власт.“²¹⁵ Истовремено, „уколико би ограничење било садржано у неком подзаконском акту, такав пропис би био неуставан и Уставни суд би га морао поништити.“²¹⁶

Иако су у овом раду предмет анализе пре свега европски инструменти, по потреби ће бити анализирани и одређени међународни документи које је Република Србија ратификовала. Пре свега, Конвенција Уједињених нација о људским правима²¹⁷, Међународни пакт о грађанским и политичким правима (МПГПП)²¹⁸ и Конвенција Уједињених нација о правима детета²¹⁹.

Што се тиче регулаторног оквира Савета Европе, документа која су релевантна за овај рад су пре свега Европска конвенција о људским правима (ЕСЉП),²²⁰ Европска конвенција о прекограничној телевизији²²¹ и Конвенција о високотехнолошком криминалу²²², који су сви ратификовани од стране Републике Србије. У самом тексту ће бити анализирани и резолуције и препоруке Савета министара Савета Европе или Парламентарне скупштине Савета Европе, од којих је већина инкорпорирана у домаће медијско законодавство.

²¹⁴ Устав РС, чл. 195, ст.1

²¹⁵ М. Живковић (2004), 36.

²¹⁶ *Ibid.*, 37.

²¹⁷ The Universal Declaration of Human Rights, the United Nations General Assembly, 10 December 1948, Paris: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html> (приступљено 31. октобра 2015. године)

²¹⁸ Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима (МПГПП), *Службени лист СФРЈ*, бр. 7/71.

²¹⁹ Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ*, Међународни уговори, бр. 15/90 и *Службени лист СРЈ*, Међународни уговори, бр. 4/96 и 2/97).

²²⁰ European Convention on Human Rights, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, (приступљено 31. октобра 2015. године).

²²¹ Закон о потврђивању Европске конвенције о прекограничној телевизији, *Службени гласник РС*, Међународни уговори, бр. 42/2009.

²²² Закон о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу, *Службени гласник РС*, бр. 19/2009 од 19. марта 2009. године.

Што се тиче регулаторног оквира Европске уније, Република Србија је у периоду од 2008–2012. године спроводила Национални програм за интеграцију (НПИ) који је предвиђао усклађивање законодавства Републике Србије са правном тековином ЕУ, те се процењује да је, за тај период, испуњеност била осамдесет осам процената.²²³ Након тога, усвојен је Национални програм за усвајање правних тековина ЕУ (2013–2016 и 2014–2018),²²⁴ који се још увек спроводи. Аудио-визуелна политика се налази у одељку 10 „Информационо друштво и медији“ и до сада је била предмет анализе сваког извештаја о напретку који је Европска Комисија састављала о Републици Србији.²²⁵ За ову докторску дисертацију најважнија документа ЕУ са којима се усаглашава медијско законодавство су Директива 2010/13/ЕУ од 15. априла 2010. године о аудио-визуелним медијским услугама (Директива о АВМУ)²²⁶, са којом су медијски закони били усклађивани током писања, Повеља ЕУ о основним правима²²⁷ и појединачне директиве које се тичу посебних ограничења слободе изражавања о којима ће касније бити речи.

²²³ Вид. више у: „Национални програм за усвајање правних тековина Европске уније“, Канцеларија за европске интеграције Владе Републике Србије: <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/nacionalna-dokumenta.734.html> (приступљено 31. октобра 2015. године).

²²⁴ *Ibid.*

²²⁵ Вид. више у: „Годишњи извештаји Европске комисије о напретку Републике Србије“, Канцеларија за европске интеграције Владе Републике Србије: <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/eu-dokumenta.211.html> (приступљено 31. октобра 2015. године).

²²⁶ Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive), *Official Journal of the European Union*, L95/1, 15.4.2010: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0013&from=EN> (приступљено 18. 10. 2015. године)

²²⁷ Charter on Fundamental Rights of the European Union, OJ C 326, 26.10.2012: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> (приступљено 18. 10. 2015. године)

1.5.2. Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији до 2016. године

Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији до 2016. године (Медијска стратегија)²²⁸, заснована је „на Уставу Републике Србије, на стандардима, искуству и регулаторном оквиру демократског света и најважнијим опредељењима Уједињених нација, Савета Европе и Европске уније садржаним у документима којима су право на слободу изражавања и приступ информацијама и њихов слободан проток и размену утврђени као једно од основних људских права.“²²⁹ Овим се Република Србија јасно определила да медијско право развија у складу са међународним и европским инструментима и најважнијим документима УН, СЕ и ЕУ. У анализи стања у области јавног информисања у Републици Србији, Медијска стратегија даје детаљан пресек стања правног оквира Републике Србије, надлежности домаћих институција у вези медија, али представља и релевантна документа СЕ која су већ инкорпорирана у домаће законодавство као и правни оквир ЕУ са којим Србија тек треба да се усагласи. Стратегија показује и проблеме до којих је у функционисању медијске сфере дошло због колизије закона, који су доношени без вођења рачуна да буду међусобно усклађени, иако су се сви односили на одређене делове медијског система Србије.²³⁰ Стратегијом се подстиче и ствара

²²⁸ Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији до 2016. године (Медијска стратегија), *Службени гласник РС*, бр. 75/2011.

²²⁹ Медијска стратегија, Увод.

²³⁰ Вид. више у: Медијска стратегија, Анализа стања у области јавног информисања у Републици Србији, 1. Стање регулативе и надлежност институција; У стручној и научној литератури није најјасније на који начин ће се третирати сукоб два закона истог ранга. До сад смо имали примере потпуне колизије ЗЈИ и ЗР са Законом о главном граду и Законом о локалној самоуправи о томе да ли држава може или не основати медије и када, што је истакнуто и у Медијској стратегији: „Иако се Уставом Републике Србије гарантује јединственост правног поретка, пракса показује да постоје ситуације у којима су законска решења која уређују област јавног информисања у правној колизији [...]. Услед такве неусаглашености закона настају озбиљни поремећаји у функционисању система јавног информисања. [...] А услед неконзистентности регулативе два или више државних органа надлежних за вршење надзора над спровођењем појединих прописа у области система јавног информисања [...] у пракси ствара

регулаторни оквир за јачање улоге регулаторног тела, а истовремено се и „охрабрује рад и развој саморегулаторних тела и подржавају напори новинара и представника медијске индустрије усмерени ка подизању професионалних стандарда у новинарству.“²³¹

1.5.3. Закон о јавном информисању и медијима

Закон о јавном информисању и медијима (ЗЈИМ)²³², прописује да се „јавно информисање остварује путем медија“.²³³ Циљ оваквог информисања јесте да обезбеди и штити „изношење, примање и размену информација, идеја и мишљења путем медија у циљу унапређивања вредности демократског друштва, спречавања сукоба и очувања мира, истинитог, благовременог, веродостојног и потпуног информисања и омогућавања слободног развоја личности.“²³⁴ Предмет законског регулисања је „начин остваривања слободе јавног информисања која посебно обухвата слободу прикупљања, објављивања

правну несигурност и доприноси неефикасности контроле“ (Медијска стратегија, 2). Усвајањем новог пакета медијских закона, ови проблеми су делимично решени, јер су ступањем на снагу ЗЈИМ престали да важе члан 20, став 1, тачка 34 Закона о локалној самоуправи и одредба члана 8, става 2, тачка 5 Закона о главном граду који су били у супротности са дотадашњим медијским законима (чл. 145, ЗЈИМ). Међутим, у литератури се и даље помиње неконзистентност између Закона о забрани дискриминације (ЗЗД) и ЗЈИ у вези дефинисања лица која уживају заштиту од говора мржње у медијима (вид. опш: Н. Петрушић, „Грађанскоправни инструменти за сузбијање говора мржње који се шири посредством медија: супстанцијални и процесни аспект“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу. Тематски број – Медији и људска права*, LXI, 2012, 85–89), те је то проблем који неким будућим изменама треба отклонити. Сваким сукобом два закона, доводи се у питање и последица тумачења стандарда „прописано законом“ од стране ЕСЉП, ако ни сами домаћи судови нису у стању да рангирају који, од супротних, закона да примене (вид. више у: Н. Петрушић, 93). Нажалост, међусобне колизије прописа су се дешавале и у ранијим периодима у медијском праву, на пример у вези доделе фреквенција и дозвола за радио-дифузне станице, уз доношење незаконитих и неуставних одлука (вид. више у: М. Живковић, „Шта је неуставно у прописима о фреквенцијама“, у: *Криза и обнова права*, (ур. Ј. Тркуља), Центар за унапређење правних студија, Београд 1999, 89–100.

²³¹ Вид. опш. Медијска стратегија, Регулација и саморегулација у области јавних гласила.

²³² Закон о јавном информисању и медијима (ЗЈИ), *Службени гласник РС*, бр. 83/2014 и 58/2015

²³³ ЗЈИМ, чл. 1.

²³⁴ ЗЈИМ, чл. 2.

и примања информација, слободу формирања и изражавања идеја и мишљења, слободу штампања и дистрибуције новина и слободу производње, пружања и објављивања аудио и аудио-визуелних медијских услуга, слободу ширења информација и идеја преко интернета и других платформи, као и слободу издавања медија и обављања делатности јавног информисања.“²³⁵

1.5.4. Закон о електронским медијима

Закон о електронским медијима (ЗЕМ)²³⁶ прописује да се „одредбе овог закона тумаче [...] у корист унапређења вредности демократског друштва, у складу са начелима Устава Републике Србије, закона којим се уређује област јавног информисања и важећим међународним стандардима у области људских и мањинских права, као и пракси међународних институција које надзиру њихово спровођење“²³⁷. Овим се потврђује Уставом прописана хијерархија међународног и домаћег права. Установљава се и тумачење одредаба овог закона у складу са праксом међународних институција које надгледају спровођење закона, што је јако важно јер фактички прописује обавезу РЕМ да своје подзаконске акте, као и мере, усаглашава са праксом ЕСЉП која, у крајњој инстанци, може надгледати спровођење овог закона. С обзиром да Народна скупштина РС бира чланове Савета РЕМ, „за обављање послова из своје надлежности регулатор је одговоран Народној скупштини“.²³⁸

Републичка радиодифузна агенција (РРА), основана је Законом о радиодифузији²³⁹ „као самостална, односно независна организација која врши јавна

²³⁵ ЗЈИМ, чл. 3.

²³⁶ Закон о електронским медијима (ЗЕМ), *Службени гласник РС*, бр. 83/2014 и 58/2015.

²³⁷ ЗЕМ, чл. 3.

²³⁸ ЗЕМ, чл. 5, ст. 8.

²³⁹ ЗР, чл. 6, ст. 1.

овлашћења, у складу са овим законом и прописима донетим на основу овог закона.“²⁴⁰ ЗЕМ је прописао континуитет рада овог тела, само под новим именом – **Регулаторно тело за електронске медије (РЕМ)**, те да и запослени и чланови Савета регулатора настављају са радом²⁴¹. „У хијерархији извора права, обавезних за рад Савета, на првом месту су, са најјачом правном снагом и директном применом [...], ратификовани међународни акти, на другом, домаћи акти уставног ранга, на трећем закони, и потом подзаконски акти.“²⁴² Од широко утврђеног делокруга рада РЕМ, за ову дисертацију су релевантна следећа овлашћења које Регулатор има на основу члана 22 ЗЕМ:

- 1) „утврђује Предлог стратегије развоја медијске услуге радија и аудио-визуелних медијских услуга у Републици Србији, и доставља је, поштујући законом предвиђену процедуру, Влади на усвајање;
- 2) доноси Статут;
- 3) доноси општа подзаконска акта предвиђена законом;
- [...]
- 8) контролише рад пружалаца медијских услуга и стара се о доследној примени одредаба овог закона;
- 9) изриче мере пружаоцима медијских услуга у складу са овим законом;
- 10) прописује правила која су обавезујућа за пружаоце медијских услуга, а посебно она којима се обезбеђује спровођење стратегије из тачке 1. овог става;
- 11) одлучује о пријавама у вези са програмским деловањем пружалаца медијских услуга;

[...]

²⁴⁰ *Ibid.*

²⁴¹ Вид. више у: ЗЕМ, чл. 114.

²⁴² В. В. Водинелић, „Правно (з)бунило: о правном стилу Савета РРА у послу са националним ТВ фреквенцијама“, *Hereticus*, 1-2/2006, 51.

13) даје мишљење надлежним државним органима у вези са приступањем међународним конвенцијама које се односе на област пружања медијских услуга;

14) даје иницијативу за доношење и измену закона, других прописа и општих аката ради ефикасног обављања послова из свог делокруга рада;

15) утврђује ближа правила која се односе на програмске садржаје а у вези са заштитом достојанства личности и других личних права, заштитом права малолетника, забраном говора мржње и др.²⁴³

1.5.5. Закон о јавним медијским сервисима

Закон о јавним медијским сервисима (ЗЈМС)²⁴⁴, предвиђа да је „основна делатност јавног медијског сервиса у функцији је остваривања јавног интереса дефинисаног овим законом, а подразумева производњу, куповину, обраду и објављивање радио, телевизијских и мултимедијалних садржаја, нарочито информативних, образовних, културно-уметничких, дечјих, забавних, спортских, верских и других који су од јавног интереса за грађане, а који за циљ имају остваривање људских права и слобода, размену идеја и мишљења, неговање вредности демократског друштва, унапређивање политичке, полне, међунационалне и верске толеранције и разумевања, као и очување националног идентитета српског народа и националних мањина, као и пружање аудио и аудио-визуелних медијских услуга и објављивање електронских издања као услуга од јавног интереса.“²⁴⁵

²⁴³ ЗЕМ, чл. 22, ст. 1.

²⁴⁴ Закон о јавним медијским сервисима (ЗЈМС), *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

²⁴⁵ ЗЈМС, чл. 3, ст. 1.

Јавни интерес који јавни медијски сервис остварује, а релевантан је за ово истраживање јесу следећи програмски садржаји:

1) „истинито, благовремено, потпуно, непристрасно и професионално информисање грађана и омогућавање слободног формирања и изражавања мишљења слушалаца и гледалаца на територији Републике Србије, аутономне покрајине и локалне самоуправе;

2) поштовање и представљање основних људских права и слобода, демократских вредности и институција и унапређивање културе јавног дијалога;

3) поштовање приватности, достојанства, угледа, части и других основних права и слобода човека;

4) поштовање и подстицање плурализма политичких, верских и других идеја и омогућавање јавности да буде упозната са тим идејама, не служећи интересима појединих политичких странака и верских заједница, као ни било ком другом појединачном политичком, економском, верском и сличном становишту или интересу;

5) задовољавање потреба у информисању свих делова друштва без дискриминације, водећи рачуна нарочито о друштвено осетљивим групама као што су деца, омладина и стари, мањинске групе, особе са инвалидитетом, социјално и здравствено угрожени и др.;

[...].²⁴⁶

Јавни интерес јавних сервиса огледа се у томе што они имају законску обавезу да примењују сва набројана начела, за разлику од комерцијалних пружаоца медијских услуга којима медијских закони и подзаконски акти РЕМа одређују од чега морају да се уздрже.

²⁴⁶ ЗЈМС, чл. 7, ст. 1.

1.5.6. Подзаконски акти и мере Регулаторног тела за електронске медије (РЕМ)

Савет РЕМ доноси Статут, Пословник о раду Савета и друге опште акте²⁴⁷, а на Статут сагласност даје Народна скупштина²⁴⁸. РЕМ је дужан да прибави мишљење о уставности општих подзаконских аката, изрицању мера пружаоцима медијских услуга, приликом прописивања обавезујућих правила и приликом утврђивања правила која се односе на програмске садржаје у вези заштите права малолетника, говора мржње и заштите личних права²⁴⁹.

Што се тиче подзаконских аката, за овај рад су релевантне Стратегија регулатора, правилници, упутства и препоруке, те ћемо их овде укратко представити ради прецизног утврђивања њихове хијерархије у медијском систему Републике Србије.

РЕМ има надлежност да утврди **Предлог стратегије**, у сарадњи са регулаторним телима надлежним за електронске комуникације и заштиту конкуренције,²⁵⁰ и да је након спроведене јавне расправе достави Влади Републике Србије на усвајање²⁵¹. Стратегија се усваја на период од седам година²⁵². РЕМ може да усвоји правилнике, упутства и препоруке, као подзаконске акте у својој надлежности, а ради бољег спровођења закона, те се готово сваки подзаконски акт на почетку позива на одговарајући члан ЗЕМ-а

²⁴⁷ ЗЕМ, чл. 33, ст. 1

²⁴⁸ ЗЕМ, чл. 33, ст. 3

²⁴⁹ Вид. опш, РЕМ, чл. 22, ст. 3

²⁵⁰ ЗЕМ, чл. 23

²⁵¹ *Ibid.*

²⁵² *Ibid.*

који ближе уређује. Сви ови акти доносе се двотрећинском већином гласова укупног броја чланова савета²⁵³.

Правилник се објављује у *Службеном гласнику РС* и њиме се „ближе разрађују поједине одредбе закона“²⁵⁴.

Упутство се такође објављује у *Службеном гласнику РС* и њиме се ближе разрађују правила која се тичу обавезе емитера у вези са програмским садржајима.²⁵⁵

Препорука се објављује само на интернет страници РЕМ-а и она, за разлику од правилника и упутства, не обавезује пружаоце медијских услуга. Препоруком се ближе регулише примена ЗЕМ када РЕМ утврди постојање неуједначене дозвољене праксе у вези програмских садржаја.²⁵⁶

Осим доношења подзаконских аката, РЕМ има надлежност и да изриче одређене мере пружаоцима медијских услуга, које касније могу бити предмет одлучивања не само судских органа Републике Србије, већ и ЕСЉП. РЕМ може изрицати опомену, упозорење, привремену забрану објављивања програмског садржаја или може одузети дозволу пружаоцу медијске услуге²⁵⁷. Све ове мере

²⁵³ ЗЕМ, чл. 33, ст. 2.

²⁵⁴ ЗЕМ, чл. 25, ст. 2 и ст. 6

²⁵⁵ Вид. опш: ЗЕМ, чл. 25, ст. 3 и ст. 6

²⁵⁶ Вид. опш: ЗЕМ, чл. 25, ст. 4 и ст. 5. Овај рад ће анализирати, пре свега, важећа подзаконска акта РЕМ, али ће приликом представљања изречених мера регулатора, подсећати и на подзаконске акте који су важали током доношења мера од стране РРА, тј. током важења претходних медијских закона. У моменту писања дисертације, важећи подзаконски акти, по хијерархији утврђеној ЗЕМ, а релевантни за ово истраживање су следећи: Опште обавезујуће упутство – Кодекс понашања емитера, *Службени гласник РС*, 60/2014, Опште обавезујуће упутство о понашању емитера у вези са емитовањем програмских садржаја који могу да нашkode физичком, менталном и моралном развоју малолетника, *Службени гласник РС*, бр. 18/2012, Правилник о заштити права малолетника у области пружања медијских услуга, *Службени гласник РС*, бр. 25/15, Правилник о заштити људских права у области медијских услуга, *Службени гласник РС*, бр. 55/15, Правилник о начињу формирања листе најважнијих догађаја од посебног значаја за све грађане и остваривању права на приступ догађајима од великог интереса за јавност, *Службени гласник РС*, бр. 25/15, Правилник о начињу изрицања мера пружаоцима медијских услуга, *Службени гласник РС*, 25/15, Препорука о времену емитовања ријалитија „присилног окружења“.

²⁵⁷ Вид. више у: ЗЕМ, чл. 28.

РЕМ може изрећи, између осталог, због кршења обавезе поштовања људских права,²⁵⁸ непоштовања забране говора мржње,²⁵⁹ непоштовања одредби о заштити малолетних лица,²⁶⁰ непоштовања заштите ауторског и сродних права.²⁶¹ При изрицању било које од ових мера, РЕМ је дужан да „поштује начела објективности, непристрасности и пропорционалности, а у току поступка изрицања мере пружаоцу медијске услуге мора се омогућити да се изјасни о чињеницама које су повод за спровођење поступка“²⁶².

Све мере које стоје на располагању РЕМ-а, изричу се „због повреде обавеза које се односе на програмски садржај (набројан изнад) или због „повреде услова који су садржани у дозволи или одобрењу за пружање медијске услуге у складу са ЗЕМ“.²⁶³ **Опомена** се изриче за саму повреду обавезе, **упозорење** за „тешку повреду обавезе“, а **привремена забрана објављивања програмског садржаја** за „нарочито тешку повреду обавезе“ и то „у трајању до 30 дана од дана коначности решења о изрицању те мере нарочито узимајући у обзир учесталост објављивања делова програмског садржаја чијим пружањем је извршено кршење обавеза“.²⁶⁴

Критеријуми које РЕМ цени приликом изрицања мера, су пре свега:

1. „степен одговорности пружаоца медијске услуге;
2. начин извршења повреде обавезе;
3. побуду из које је повреда обавеза учињена;
4. степен угрожавања или повреде заштићеног добра;
5. тежину последице која је повредом проузрокована;
6. учесталост понављања радње;
7. околност да је према пружаоцу већ изречена мера, и

²⁵⁸ ЗЕМ, чл. 50.

²⁵⁹ ЗЕМ, чл. 51.

²⁶⁰ ЗЕМ, чл. 68.

²⁶¹ ЗЕМ, чл. 53.

²⁶² ЗЕМ, чл. 28, ст. 3

²⁶³ ЗЕМ, чл. 28, ст. 1

²⁶⁴ ЗЕМ, чл. 29, ст. 3.

8. држање пружаоца медијске услуге након извршења радње повреде“.²⁶⁵

„Регулатор је дужан да приликом изрицања опомене, упозорења или привремене забране објављивања програмског садржаја, изричито наведе обавезу коју је пружалац медијске услуге повредио, као и да му наложи да предузме мере у циљу отклањања повреде.“²⁶⁶ Пружалац аудио-визуелне медијске услуге, изречену меру објављује „уз ознаку *опомена, упозорење, односно привремена забрана објављивања програмског садржаја*, у тексту који утврђује регулатор, у свом програму [...] у првој наредној емисији и још једном у програму истог дана или најкасније у року од 24 сата, у времену између 18.00 и 21.00 сати на телевизији, односно у времену између 7.00 и 10.,00 сати на радију, као и у штампаном јавном гласилу које се дистрибуира на подручју за које пружалац медијске услуге има дозволу, о трошку пружаоца медијске услуге.“²⁶⁷

Оном пружаоцу медијске услуге „који и поред изреченог упозорења, односно привремене забране објављивања програмског садржаја [...] настави да не извршава одредбе овог закона или прописа донетих на основу њега или не поштује услове предвиђене дозволом, или који не поступи по мерама за отклањање учињених повреда које је Савет утврдио, Савет може одузети дозволу.“²⁶⁸

Свако физичко или правно лице може поднети пријаву РЕМ-у „у вези са програмским садржајима пружалаца медијских услуга, ако сматрају да се тим садржајима вређају или угрожавају њихови лични интереси или општи интерес,“²⁶⁹ „најкасније у року од 30 дана од дана премијерног или поновљеног

²⁶⁵ ЗЕМ, чл. 29, ст. 1

²⁶⁶ ЗЕМ, чл. 29, ст. 2.

²⁶⁷ ЗЕМ, чл. 31, ст. 1.

²⁶⁸ ЗЕМ, чл. 32.

²⁶⁹ ЗЕМ, чл. 26, ст. 1.

емитовања спорног садржаја.²⁷⁰ Након што прими пријаву, РЕМ је доставља пружаоцу медијске услуге како би се у року од осам дана од дана достављања пријаве о њој изјаснио.²⁷¹ Уколико РЕМ утврди да је пријава основана, има две могућности – да сам изрекне меру у складу са ЗЕМ, или да поднесе захтев за покретањем прекршајног или кривичног поступка.²⁷²

„Регулатор је у погледу постојања кривичног дела, привредног преступа и прекршаја, као и одговорности за њих, везан за правноснажну пресуду суда којом је оптужени оглашен кривим.“²⁷³

У самом раду ће бити анализирани подзаконски акти усвојени од стране РЕМ-а, као и изречене мере. Регулаторни оквир и његова примена ће бити посматрани кроз призму усклађености са европским регулаторним оквиром и праксом ЕСЉП-а.

1.5.7. Кодекс новинара Србије

Слобода изражавања у медијима може бити ограничена и саморегулативом, односно организовањем унутар новинарске професије, када новинари сами одређују своје етичке стандарде, изражене у кодексима новинара.²⁷⁴ У Европи се још увек примењује „правна регулатива, али све више и саморегулатива за рад медија и новинара.“²⁷⁵ Како у овим кодексима не постоје санкције као у законодавном систему земље, „кодекси професионалне етике

²⁷⁰ ЗЕМ, чл. 26, ст. 2

²⁷¹ ЗЕМ, чл. 26, ст. 3.

²⁷² Вид. више у: ЗЕМ, чл. 26, ст. 4.

²⁷³ ЗЕМ, чл. 30.

²⁷⁴ Вид. више у: З. Ивошевић, „Слобода изражавања и права личности у медијском амбијенту“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу: Тематски број – Медији и људска права*, LXI, 2012, 72–73.

²⁷⁵ М. Радојковић, „Кодекси професионалне етике у новинарству“, у: (ур. З. Ваџић), *Етика јавне речи у медијима и политици* (ур. З. Ваџић), Центар за либерално-демократске студије, Београд 2004, 58.

могу се лакше кршити него закон, о чијим казним мерама се стара држава.“²⁷⁶ Са друге стране, „сматра се да је најбоље ако новинара контролишу, и штите, колеге из професије.“²⁷⁷

Кодекс новинара Србије (Кодекс новинара)²⁷⁸ су 2006. године усвојили Независно удружење новинара Србије и Удружење новинара Србије²⁷⁹ и он представља саморегулаторни оквир за чију примену су одговорни уредници и издавачи. Истовремено, санкције су морална осуда, те од струке – новинара и медија – зависи колико ће се прописане санкције примењивати и какав ће им бити ефекат. Са једне стране, постојањем саморегулативе, грађани су добили могућност да се пожале и неком недржавном, струковном телу на рад новинара и медија, а са друге, медији који су чешће изложени јавним санкцијама свакако губе на угледу и поверењу грађана.²⁸⁰

Савет за штампу је саморегулаторно тело, основано од стране струковних удружења „које окупља издаваче, власнике штампаних и „онлајн“ медија и новинских агенција и професионалне новинаре. Основан је да би пратио поштовање Кодекса новинара Србије у штампаним и „онлајн“ медијима, као и у новинским агенцијама и решавао жалбе појединаца и институција на садржаје тих медија. У надлежности Савета је и медијација између оштећених појединаца, односно институција, и редакција, као и изношење јавних опомена за кршење етичких стандарда утврђених Кодексом новинара Србије.“²⁸¹

²⁷⁶ *Ibid.*, 57.

²⁷⁷ *Ibid.*

²⁷⁸ „Оснивачки акт“, Савет за штампу: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/osnivacki-akt> (приступљено 28. октобра 2015. године).

²⁷⁹ „Кодекс новинара Србије“, Савет за штампу: http://www.savetzastampu.rs/doc/Kodeks_novinara_Srbije.pdf (приступљено 28. октобра 2016).

²⁸⁰ О моралној осуди у кодексима професионалне етике, вид. опш: М. Радојковић, 66. Радојковић посебно наглашава „непостојање механизма за принудно извршење санкције“ код саморегулаторних тела, за разлику од механизма који постоје у праву (вид. више у: *Ibid.*, 67).

²⁸¹ „О нама“, Савет за штампу: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/o-nama> (приступљено 28. октобра 2015. године).

Савет за штампу је основан 12. фебруара 2009. године на Скупштини одржаној на основу чланова 10, 11 и 12 Закона о удружењима²⁸² од стране Веселина Симоновића, испред Асоцијације новинских издавача и електронских медија, Владана Филипчева, испред Асоцијације независних локалних медија „Локал прес“, Надежде Гаће, испред Независног удружења новинара Србије и Љиљане Смајловић, испред Удружења новинара Србије²⁸³.

У раду ће бити анализирани мере које је Савет за штампу доносио примењујући Кодекс новинара Србије, а у вези посебних ограничења слободе изражавања.

²⁸² Закон о удружењима (ЗОУ), *Службени гласник РС*, бр. 51/09.

²⁸³ „Оснивачи“, Савет за штампу: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/osnivaci> (приступљено 28. октобра 2015. године).

2. ОПШТА ОГРАНИЧЕЊА СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА

У овом делу истраживања, разматрају се ограничења слободе изражавања, посебно дозвољеност таквих ограничења уопште. Пре свега ће се истраживати критеријуми које ЕСЉП цени приликом одређивања оправданости ограничења слободе изражавања, пошто се ти критеријуми касније најчешће инкорпоришу у национална законодавства држава потписница: да ли је ограничење прописано законом, да ли за то ограничење постоји оправдан циљ и, на крају, да ли је ограничење неопходно у демократском друштву. Биће објашњен инструмент „поље слободне процене“ које суд цени у одређеним ситуацијама, разматрајући неопходност ограничења. Даље ћемо анализирати принцип пропорционалности који и законодавци и судови морају имати у виду приликом ограничења слободе изражавања, као и случајеве у којима ЕСЉП омогућава државама да користе поље слободне процене, како би ограничили право на слободу изражавања због неке специфичности унутар својих граница (заштите верских осећања других, спречавање говора мржње и слично).

„У основи, право сваког појединца да јавно изражава своје мишљење ограничено је истим таквим правом које припада другом појединцу.“²⁸⁴ ЕКЉП прописује услове када слобода изражавања може бити ограничена, а ЕСЉП цени постојање елемената за ограничење и њихову дозвољеност у сваком конкретном случају.

„Члан 10, став 2 прописује да остваривање слободе изражавања са собом повлачи и дужности и одговорности, те да се може подвргнути одређеним

²⁸⁴ М. Радојковић, „Право на изражавање мишљења и одговорност за јавну реч“, у: *Етика јавне речи у медијима и политици* (ур. З. Ваџић), Центар за либерално-демократске студије, Београд 2004, 76.

формалностима, условима, ограничењима и санкцијама од стране органа власти.“²⁸⁵

„Пошто остваривање ових слобода повлачи за собом дужности и одговорности, оно може бити подвргнуто одређеним формалностима, условима, ограничењима, санкцијама које су прописане законом и које су неопходне у демократском друштву у интересу националне безбедности, територијалног интегритета или јавне безбедности, ради спречавања нереда и криминала, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других, спречавања откривања поверљивих информација или очувања ауторитета и непристрасности судства“²⁸⁶.

„Повлачење за собом дужности и одговорности“ нам говори да право на слободу изражавања није апсолутно. Оно је зајемчено, али је истовремено и омеђено одговорностима у односу на друга права и слободе.

Када каже да „може бити подвргнуто одређеним формалностима, условима, ограничењима и санкцијама“, Конвенција тиме јасно поставља оквире у оквиру којих се слобода изражавања може, а не и мора, подвргнути одређеним ограничењима. Моника Маковеј²⁸⁷ подсећа да ни једна друга одредба Европске конвенције не садржи дужности и одговорности, као што је то случај овде. Државама чланицама је остављено да, у складу са својим националним законодавством, могу да ограниче слободу изражавања, али се то ни од једне државе експлицитно не захтева. И на крају, ЕКЉП, јасно наводи ситуације када се слобода изражавања може ограничити: „у интересу националне безбедности, територијалног интегритета или јавне безбедности, ради спречавања нереда и криминала, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других,

²⁸⁵ J. Surculija, „Right of Reply and Freedom of Expression“, Master thesis, July 2005, 9.

²⁸⁶ Чл. 10, Европска конвенције о људским правима, ЕКЉП.

²⁸⁷ М. Мацовеи, *Слобода изражавања*, Савет Европе, Београд 2006, 36.

спречавања откривања поверљивих информација или очувања ауторитета и непристрасности судства.“²⁸⁸

Најважније критеријуме ограничења слободе изражавања у складу са ЕКЉП, развио је ЕСЉП, наглашавајући да свако ограничење слободе изражавања мора да буде оправдано у складу са чланом 10, ставом 2, који прописује да три услова морају да буду кумулативно испуњена да би могло да дође до ограничења члана 10²⁸⁹.

- a) Ограничење мора бити прописано законом
- b) Уз постојање оправданог циља
- c) Да је ограничење неопходно у демократском друштву²⁹⁰

Један од захтева ЕСЉП јесте и да држава мора да покаже да су сва три услова истовремено испуњена, како би се ограничење слободе изражавања сматрало допуштеним. ЕСЉП нема уједначену праксу приликом евалуирања испуњености ова три критеријума. Постоје ситуације у којима он анализира сва три критеријума и када утврди да један од њих није испуњен, доноси одлуку о кршењу члана 10. Са друге стране, у одређеним ситуацијама чим приметити да један од услова није испуњен, на пример да ограничење није прописано законом, ни не улази у даљу мериторну анализу осталих критеријума.

Ако било који од ова три услова није испуњен, сматра се да је дошло до повреде члана 10. Европске конвенције о људским правима.²⁹¹ Сада ћемо размотрити сваки од ових услова:

²⁸⁸ Чл. 10, ст. 2 ЕКЉП

²⁸⁹ *Media and Democracy*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 51.

²⁹⁰ *The Law of Human Rights*, 1072–1086; A. Nicol QC, G. Millar QC & A. Sharland, 19–27; *Media and Democracy*, 51–56.

²⁹¹ *Ibid.* Ако било који од ових услова није испуњен, ЕСЉП ће, као резултат, одлучити да је држава чланица Савета Европе повредила право на слободу изражавања.

2.1. Прописано законом

Сваком правнику звучи логично да суд мора да суди по закону. Међутим, у пракси ЕСЉП, дешавало се да суд мора да образложи право значење услова „прописано законом“, јер се догађало да се државе позивају на нпр. обичајно право и слично. ЕСЉП је овај услов први пут детаљно образложио у случају *Sunday Times v United Kingdom*. Случај се бави текстом који је *Сандеј Тајмс* (*Sunday Times*) објавио јуна 1972. године под насловом „Наша талидомидска деца: разлог да се стидимо као нација“ у коме је истражио случај рађања деце са деформитетом у периоду између 1959. и 1962. године од мајки које су током трудноће узимале лек „талидомид“ за спавање или као седатив. Разлог за покретање поступка од стране фармацеутске компаније „Distillers Company (Biochemicals) Ltd“ је био тај да текст објављен у *Сандеј Тајмсу* представља непоштовање суда, тј. правни инструмент „Contempt of Court“ који има за циљ да заштити рад судова, са циљем да спречи и казни понављање које на било који начин покушава да опструира дељење правде, да му нанесе штету или га злоупотреби. Суд је заузео становиште да било какво ограничење мора:

- да има основу у домаћем законодавству;
- да тај закон мора да буде адекватно доступан грађанима, те суд јасно наводи да мора бити „јаван, доступан и предвидљив“;
- да пропис мора бити формулисан са довољном предвидљивошћу тако да грађанин може да предвиди последице својих поступака²⁹².

²⁹² *Sunday Times v United Kingdom*, представка бр. 6538/74, пресуда од 26. априла 1979. године, ст. 48 и 49 је прва пресуда која објашњава овај случај. Прво, ограничење мора да задовољи захтев владавине права. Грађанин мора бити у могућности да предвиди последице своје евентуалне акције. На пример, у овом случају, ЕСЉП је прихватио да је обичајно прецедентно право Дома лордова (House of Lords) довољно предвидиво и да испуњава овај услов. Вид. опш: J. Surculija, „Right of Reply and Freedom of Expression“, Master thesis, July 2005, 10.

Разлог за овако детаљно образложење јесте то што се у том случају поставило питање да ли се прецедентно право у Великој Британији може тумачити као да је услов да је ограничење прописано законом испуњен, иако представља само (обавезујућу) судску праксу, а није прописано законом који је усвојио парламент. У овом случају, суд је сматрао да је пропис прецедентног права у Великој Британији о непоштовању суда довољно предвидљив, те да се може сматрати да је испуњен услов да је ограничење „прописано законом“²⁹³. Драгољуб Поповић, дугогодишњи судија ЕСЉП, осветљава овај услов са још једне стране: он анализира семантичку употребу термина „прописано законом“, јер се „оно што се на енглеском језику назива *law* на француском језику, који је други званични језик Конвенције, може се означити и темином *droit* (право) и термином *loi* (закон)“²⁹⁴. Поповић наводи да је употреба термина *law* у енглеском језику двосмислен, али да зато француски језик не оставља места дилеми, јер се користи термин *loi*, што значи закон. Тако Поповић с правом констатује да Суд закључује како би концепт *law*, тј. *loi*, „требало да обухвати и писано и неписано право“, те да ће бити „мала вероватноћа да ће овакав став одговарати становиштима правне теорије европског континента“²⁹⁵.

Са друге стране, Царић подсећа да ЕСЉП „не може укинути одлуку домаћег суда или ставити ван снаге домаћи закон, јер су неке његове одредбе у супротности са Конвенцијом. Међутим, у случају да држава чланица не предузме адекватну акцију у циљу измене законодавства, за које је Суд нашао да представља кршење Конвенције, он ће то коментарисати у наредним пресудама у вези са сличним питањима“²⁹⁶.

Живковић сматра да се „услов „прописаности законом“ своди [...] на захтев да сва ограничења слободе изражавања буду садржана у правним актима која

²⁹³ *Ibid.*, ст. 50–53.

²⁹⁴ Д. Поповић, 125.

²⁹⁵ *Ibid.*, 126.

²⁹⁶ С. Царић, „Извршавање пресуда Европског суда за људска права и надзор над Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода“, www.ecmi.de (приступљно 26. 10. 2016).

имају ранг закона, дакле од парламента усвојених општих правила понашања.²⁹⁷ Као пример наводи да „да би у нашем правном систему неко правило имало ранг закона потребно је да је реч о општој норми (то је она норма која се не исцрпљује једном применом већ важи за неограничен број случајева), да је донесе надлежни парламент ([...] Скупштина Србије [...]), те да је донета у поступку прописаном за доношење закона (тзв. законодавном поступку).“²⁹⁸

Тоби Мендел (Toby Mendel) тврди да се у одређеним случајевима правило да ограничење мора бити „предвидљиво“ губи уколико се државним службеницима дају превелика дискрециона права, којима они добијају тзв. квазизаконодавна овлашћења што није у складу са прописаним ограничењима слободе изражавања²⁹⁹.

2.2. Оправдан циљ

„Овај други услов за могуће ограничење слободе изражавања је такође прописан чланом 10, став 2. Циљ је легитиман када се њиме штити један од, унапред одређених, државних или јавних интереса као и других индивидуалних или приватних интереса.“³⁰⁰

²⁹⁷ М. Живковић (2004), 35.

²⁹⁸ *Ibid.*

²⁹⁹ Т. Мендел, „Слобода изражавања: водич за тумачење чл. 10 Европске конвенције о људским правима и његовог контекста“, Савет Европе, Канцеларија у Београду, Кућа штампе, Земун 2014, 54–55.

³⁰⁰ J. Surculija, *Right of Reply and Freedom of Expression* (мастер рад), Queen Mary, University of London, 2005, 10.

ЕСЉП је имао јако мало предмета у којима је пресудио на основу овог дела теста³⁰¹.

2.3. Неопходно у демократском друштву

Овај последњи критеријум се, како Алабурић каже, у досадашњој пракси ЕСЉП у вези са чланом 10 показао најпресуднијим. Штавише, оправдано се тврди да је “баш то најтежи „камен спотицања“ европског надзора, на који се националне јавне власти и домаћи судови најчешће спотичу”³⁰². Сам ЕСЉП „даје завршну реч о томе да ли је мешање [националних судова] или [изречена] санкција у складу са принципом слободе изражавања, имајући у виду њен значај у демократском друштву.”³⁰³ ЕСЉП, као један од критеријума неопходности у демократском друштву, узима постојање „нужне друштвене потребе”³⁰⁴, док се под „демократским друштвом“ мисли на чланице Савета Европе³⁰⁵.

ЕСЉП, на основу трећег критеријума, процењује да ли постоји неки од услова из члана 10. става 2. који би оправдао ограничење слободе изражавања. С обзиром да је предмет истраживања ове дисертације дозвољеност слободе изражавања, овде ћемо само укратко представити сваки од ових услова, док ћемо их ближе образлагати приликом анализе посебних ограничења слободе изражавања. Сада ћемо анализирати ситуације у којима је ЕСЉП нашао да су национални судови на дозвољен начин ограничили слободу изражавања, на основу критеријума из члана 10. става 2., као и шта свако од ових ограничења може представљати у пракси.

³⁰¹ Вид. опширније у: Т. Мендел, 57; В. Алабурић, 34–35.

³⁰² В. Алабурић, 35.

³⁰³ J. Surculija, *Right of Reply and Freedom of Expression* (мастер рад), Queen Mary, University of London, 2005, 11

³⁰⁴ Вид. опширније у: В. Димитријевић, М. Пауновић, у сарадњи са В. Ђерић, 216.

³⁰⁵ *Ibid.*

2.3.1. Заштита националне безбедности и територијалног интегритета

Интересантно је да у обе ове категорије *не постоји ни један случај* где је ЕСЉП пронашао да није дошло до повреде члана 10 од стране држава потписница конвенције³⁰⁶. У периоду од 1988. године до 2015. године, ЕСЉП је у 52 случаја који се тичу националне безбедности утврдио кршење члана 10. ЕКЉП, док је у периоду од 1995. до 2012. године у 67 пресуда одлучио да су државе потписнице Европске конвенције прекршиле члан 10 по питању територијалног интегритета као услова дозвољеног ограничења слободне изражавања. То може да значи две ствари – или да су државе потписнице осетљивије на ситуације унутар својих граница, те имају потребу да ограниче право (махом) новинара да извештавају о темама које изнутра делују погодне да доведу у питање националну безбедност или територијални интегритет земље, или да ЕСЉП у овим стварима државама даје најуже поље слободне процене и не дозвољава да неке специфичности које национални трибунали могу да цене утичу на коначну одлуку ЕСЉП. „Ограничење интересом националне безбедности школски се илуструје примером у ком би нека новина или било ко други објавио списак обавештајаца једне државе у другим државама, што би свакако могло да угрози њихове животе (а и положај дотичне државе кад је реч о обавештајним подацима које може да прибави).“³⁰⁷

³⁰⁶ Извор: База података Европског суда за људска права HUDOC: <http://hudoc.echr.coe.int> , (приступљено 15. децембра 2015. године). Ипак, ове податке треба посматрати са резервом, јер се, приликом анализе случајева, дешавало да резултат претраге не буде тражено ограничење, иако тако буде приказано у оквиру базе. Ипак, сматрали смо да је на овом месту релевантно да имамо макар оквиран увид у однос броја случајева у коме ЕСЉП нађе да су државе потписнице ЕКЉП прекршиле члан 10, став 2, а у колико случајева су сматрали да су државе на прави начин пресудиле. Стога, иако непоуздан, ово је био један од понуђених начина да се до приближног броја дође.

³⁰⁷ М. Живковић (2004), 36.

2.3.2. Заштита јавне безбедности

Код дозвољеног ограничења слободе изражавања због заштите јавне безбедности, ЕСЉП је у четири (од 19) случајева у периоду од 1979. до 2015. године утврдио да државе потписнице нису повредиле члан 10 ЕСЉП. Најчешће ситуације у вези овог ограничења тичу се (не)дозвољених демонстрација,³⁰⁸ истицања различитих симбола (нпр. петокраке)³⁰⁹ и слично.

2.3.3. Спречавање нереда или криминала

Код спречавања нереда, ЕСЉП је у скоро четвртини случајева у периоду од 1976. до 2015. године потврдила пресуде држава потписница конвенције (у 22 од 98 случајева), док је однос код спречавања криминала у периоду од 1994. – 2015. године резултат у 23 од 52 случаја.

2.3.4. Заштита здравља или морала

У случају заштите здравља или морала, ЕСЉП је у две трећине случајева (6 од 9), досудио да није дошло до повреде члана 10 (у вези са здрављем) или 4 од 10 у случајевима везаним за морал. Ове податке треба узети са резервом, јер правна база ЕСЉП није увек најпрецизнија, те се на пример пресуда *Handyside против Велике Британије* нашла у категорији заштите здравља, а у случају се

³⁰⁸ Вид. опш: *Chorherr v. Austria*, представка бр. 13308/87, од 25. августа 1993. године

³⁰⁹ Вид. опш: *Vajnai v. Hungary*, представка бр. 33629/06, од 08. јула 2008. године

заправо ради о заштити морала. Пример за ограничавање слободe изражавања у интересу јавног морала би била забрана објављивања порнографије,³¹⁰ док се ограничење у интересу заштите здравља може представити „спречавањем објављивања појединих информација ради спречавања заразе, а у интересу јавне безбедности – ради спречавања панике и немира“.³¹¹ Гранични случај је ситуација у којој је забрањено пружање информација о могућности абортуса у иностранству³¹² (у моменту када је абортус забрањен у Ирској), где је ЕСЉП овај случај сврстао у ограничење због „повреде морала“, док се може заузети и став да информација о могућности обављања абортуса у иностранству може бити и у интересу заштите здравља жене и потпадати под право на заштиту приватног и породичног живота.

2.3.5. Заштита угледа или права других

Убедљиво највећи број представки везаних за члан 10 је пред ЕСЉП стигао у вези са заштитом угледа или права других. Ово се апсолутно поклапа и са праксом домаћих судова где заштита угледа, као што ћемо видети даље у тексту, представља најобимнију судску праксу у овој области. Од 221 случаја који се тичу заштите угледа, у 57 је ЕСЉП пронашао да националне државе нису повредиле члан 10, док је код повреде права других ЕСЉП у 79 од 251 случаја нашао да је држава правилно ограничила нечије право на слободу изражавања због заштите права других.

³¹⁰ Вид. више у: М. Живковић (2004), 36.

³¹¹ Вид. више у: М. Живковић (2004), 36 и В. Димитријевић, М. Пауновић, В. Ђерић (1997), 201.

³¹² *Open Door Counselling Ltd and Dublin Well Woman Centre Ltd. v. Ireland*, представке бр. 14234/88 и 14235/88, од 29. октобра 1992. године

2.3.6. Спречавање откривања обавештења добијених у поверењу

У малом броју случајева у овој области (14), суд је само два пута подржао одлуке држава у дозвољености ограничења слободе изражавања по овом основу. У првом случају *Editions Plon против Француске*³¹³ у питању је била забрана објављивања књиге лекара француског председника Франсоа Митерана (Francois Mitterrand), коју је тражила породица покојног председника, а у којој је лекар желео да открије детаље о здрављу који су се тicali односа лекар-пацијент. Наиме, Франсоа Митерану је дијагностикован рак простате недуго после освајања првог председничког мандата и лекар је, у књизи, тврдио да му је било јако тешко да у тим околностима лечи председника, а да о његовом здрављу јавност није обавештена. Интересантно је да је у овом случају ЕСЉП пресудио да, са једне стране, није дошло до повреде члана 10 ЕКЉП тиме што је суд утврдио привремену меру забране дистрибуирања књиге *Велика тајна (Le Grand Secret)*. Са друге стране, ЕСЉП је закључио да након одређеног времена више није било потребе да забрана буде на снази, те је у том случају пресудио да је дошло до повреде члана 10.

У другом случају *Stoll против Швајцарске*³¹⁴ закључено је да такође није прекршен члан 10³¹⁵ јер је новинар објавио поверљиве информације о преговорима који су се водили између Светског конгреса Јевреја и Швајцарске банке у вези са компензацијом жртвама холокауста. Тадашњи швајцарски амбасадор при Сједињеним Америчким Државама (САД) је написао „стратешки папир“, насловио га „поверљивим“ и послао на деветнаест различитих адреса. „Подносилац представке [новинар] је дошао до копије. Јасно је да он не би могао

³¹³ *Editions Plon v. France*, представка бр. 58148/00, пресуда од 18. маја 2004. године

³¹⁴ *Stoll v. Switzerland*, представка бр. 69698/01, пресуда од 25. 4. 2006. године.

³¹⁵ Са 12 гласова према 5.

доћи у посед документа без кршења службене тајне од стране особе чији идентитет је остао непознат.“³¹⁶

2.3.7. Очување ауторитета или непристрасности судства

И на крају, у скоро трећини случајева (8 од 27), ЕСЉП је заступао становиште да није дошло до кршења члана 10 од стране националних држава по овом основу³¹⁷. Овај интерес може бити угрожен „путем тзв. *суђења путем медија (Trial by Media)*, пошто су медији неретко склони да унапред доносе пресуде и да стварају и подстичу нелегитиман притисак на суд.“³¹⁸ Ово ограничење допушта „да се уочи разлика између конструктивне и злоупотребљавајуће критике судства. Наиме, критичке, па и оштре оцене, на рачун судија, или чак изношење елемената њиховог приватног живота биће оправдани уколико су исход савесне анализе, имају одговарајућу чињеничну подлогу и служе разјашњењу релевантних питања датог предмета или привлачењу пажње јавности о проблему од ширег, друштвеног значаја“.³¹⁹

³¹⁶ *Stoll v. Switzerland*, представка бр. 69698/01, пресуда од 25. 4. 2006. године, став. 17.

³¹⁷ Вид. више у. *Prager and Oberschlick v. Austria*, представка бр. 15974/90, 26. април 1995. године; *Schopfer v. Switzerland*, представка бр. 25405/94, 20. мај 1998. године, *Cumpana and Mazare v. Romania*, представка бр. 33348/96, 10. јун 2003. године, *Tourancheau and July v. France*, представка бр. 53886/00, 24. новембар 2005. године, *Egeland and Hanseid v. Norway*, представка бр. 34438/04, 16. април 2009. године, *Zugic v. Croatia* представка бр. 3699/08, 31. мај 2011. године, *Falter Zeitschriften GMBH v. Austria (No.2)*, представка бр. 3084/07, 18. септембар 2012. године, *Di Giovanni v. Italy*, представка бр. 51160/06, 9. јул 2013. године.

³¹⁸ М. Живковић (2004), 36.

³¹⁹ Т. Маринковић, „Очување ауторитета и непристрасности судства као основ ограничења слободе изражавања“, *Стандарди Европског суда за људска права и спорна правна питања у националној судској пракси*, Савет Европе, Канцеларија у Београду, 2015, 49.

2.4. Поље слободне процене као додатни критеријум приликом одређивања дозвољености ограничења слободе изражавања

Правни институт „поље слободне процене“ (*Margin of Appreciation*) је ЕСЉП применио у већ поменутом случају „*Handyside против Велике Британије*“. У првом делу пресуде, ЕСЉП је објаснио сву сложеност одређивања критеријума „неопходности у демократском друштву“ од стране ЕСЉП, те је као аргументе навео да „Суд треба да утврди да су се енглески судови понашали разумно, у доброј вери и у оквиру граница поља слободне процене која је остављена државама потписницама у члану 10, ставу 2, ЕКЉП. Са друге стране, мањи део Комисије сматрао је да је задатак Суда да посматра, не као да треба да рецензира одлуке националних судова, већ да школску књигу проучава директно у светлу Европске конвенције о људским правима и само из угла ЕКЉП“³²⁰. Ипак, у наставку пресуде, констатује се да члан 10, став 2, „оставља државама потписницама поље слободне процене [...] које је дато не само домаћем законодавцу („прописано законом“), већ и осталим (државним) органима, судским пре свега, који су позвани да тумаче и примењују законе“³²¹. Наравно, ЕСЉП, у истој пресуди констатује и да члан 10, став 2 „не даје државама потписницама неограничену моћ процене“³²². Домаћа моћ слободне процене иде „руку под руку са европским надзором [...] који процењује како циљ примењене мере, тако и њену неопходност“, те тако покрива и основно законодавство, али и одлуке донете на основу закона, чак и оне које је донео надлежни суд“³²³. Институт „поље слободне процене“ ЕСЉП узима у обзир сваки пут када се цени особеност једне државе, у односу на систем међународног права. Маринковић овакву примену „поља слободне процене“ од стране ЕСЉП објашњава на

³²⁰ *Handyside против Уједињеног Краљевства*, представка бр. 5493/72, од 7. децембра 1976. године.

³²¹ *Ibid.*

³²² *Ibid.*

³²³ *Ibid.*

следећи начин: „у европском систему заштите људских права, начело супсидијарности подразумева и да Европски суд не замењује процену државних органа сопственом проценом, као и то да су државни органи начелно слободни да одаберу начине на које ће извршити своје обавезе које проистичу из Конвенције, а уско повезано са њим је и признавање права државе на одређено поље слободне процене у погледу ограничавања људских права“³²⁴. Поповић наводи два разлога због којих ЕСЉП државама потписницама оставља поље слободне процене: први, јер „државни органи најпре, морају имати изврстан степен слободе поступања кад тумаче и примењују један међународни уговор.“³²⁵ И други, јер су „њени органи [...] у повољнијем положају од међународних органа, у овом случају Суда, кад примењују одредбе о заштити људских права. Домаћи органи примењују норме о заштити људских права у једном конкретном друштвеном окружењу, које добро познају и могу да му се прилагоде боље од међународног органа.“³²⁶

„Суд је врло рано одлучио да је обим поља слободне процене у неким областима шири, а у неким ужи“³²⁷. Поље слободне процене се најмање толерише за, на пример, политички говор, док се државама омогућује најшира могућност да саме цене дозвољеност говора у својим националним оквирима за теме које се тичу морала и религијских осећања³²⁸, као категорије у којој ипак свака држава има своје културне, друштвене и религијске обрасце, као и

³²⁴ Т. Маринковић, *Границе слободе политичког удруживања: упореднотеоријска студија*, Досије студио; Повереник за заштиту равноправности; Правосудна академија, Београд 2014, 80.

³²⁵ Д. Поповић, *Европско право људских права*, Службени гласник, Београд, 2012, 79.

³²⁶ Д. Поповић (2012), 79.

³²⁷ Т. Мендел, 61.

³²⁸ На пример: *Wingrove v. United Kingdom*, представка бр. 17419/90, пресуда од 25. новембра 1996. године, где је ЕСЉП рекао да се државама „додељује шире поље слободне процене када се слобода изражавања регулише у стварима које би могле да повреду интимна лична осећања других, нарочиту у сфери морала или религије“.

комерцијалног говора³²⁹, где је државама потписницама оставља да о томе одлучују у складу са својим националним законодавством.

Приликом примене ЕКЉП, уочава се да постоји велика разлика између држава које предсављају такозване *старе демократије* и државе *нових демократија*, која се пре свега огледа у постојању или непостојању традиције медијског права.³³⁰ Јер, да би се реално сагледало поље слободне процене сваке земље, мора се погледати регулаторни систем те земље. А сваки регулаторни систем једне државе чланице Савета Европе чине њен Устав, медијски закони и други повезани закони, нпр. о електронским комуникацијама, антимонополски закони и слично. Са друге стране, земље чланице Европске уније своја законодавства морају да ускладе са директивама ЕУ те у тим државама, осим усклађености са ЕКЉП и другим документима Савета Европе, медијски закони морају бити усклађени и са Директивом о аудиовизуелним медијским услугама и другим повезаним документима.³³¹

У земљама са дугом традицијом медијског права, као што су Немачка, Шведска или Француска, релативно лако се достижу европски стандарди и у пракси и судови и регулаторна тела примењују ЕКЉП. Са друге стране, такозване *нове демократије*, у којима је и само медијско право потпуно нова грана права за коју готово и не постоје специјализовани стручњаци, достизање такозваног *европског стандарда* је релативно тешко. Та диспропорција се огледала у готово сваком сегменту писања, усвајања и примене нових закона³³².

³²⁹ На пример: *Markt Intern Verlag GmbH und Klaus Beermann против Немачке*, представка бр. 10572/83, пресуда од 20. новембра 1989, где ЕСЉП наводи да је поље слободне процене „неопходно у комерцијалним стварима, нарочито у областима које су комплексне и стално се мењају, као што је нелојална конкуренција“. Овде морамо нагласити да је чак 7 судија издвојило мишљење (од 18), сматрајући да је оваква дефиниција поља слободне процене „разлог за озбиљну забринутост“ и да у пракси може да за последицу има „знатно ограничење слободе изражавања у комерцијалним питањима“.

³³⁰ Упореди са: Ј. Сурчулија (2008), 22-23.

³³¹ Вид. опширније у: *Ibid.*

³³² Вид. опширније у: *Ibid.* На пример, како се препорука о независности регулаторних тела Савета Европе различито примењивала почетком двадесет првог века у земљама нове и старе

У континенталним националним европским правним системима, када је нешто прописано законом – то се примењује без поговора. Међутим, када уведемо критеријум постојања легитимног циља и да ли је неко законом прописано решење неопходно у демократском друштву, то је терен на коме се правници, који нису судије Европског суда за људска права или научници, тешко сналазе.

Најчешћи проблем у примени закона и подзаконских аката регулаторних тела у Европи јесте да њихове правне службе често не познају довољно овај троделни тест, већ одлуке доносе само на основу медијског закона по коме су основани.³³³ Тиме се често доводи у питање примена ЕКЉП у државама чланицама Савета Европе. Запослени у правним секторима су најчешће правници који су оријентисани на област радног права или јавне набавке. Када им програмско одељење или одељење за мониторинг доставе информацију да је неки емитер прекршио одређени члан закона, њихова улога је, углавном, да органу који доноси одлуке о санкцијама, најчешће члановима Савета, предложи могућу санкцију, на основу закона. Чак и када им је основна делатност непосредно везана за примену медијског закона за који су надлежни, често нису чули за троделни тест, или ако га и познају, не усуђују се да га примене у пракси. Проблем је у томе што су и чланови Савета најчешће изабрани по одређеном кључу, предложени од стране овлашћених предлагача и често су стручњаци из области медија, али са недовољним знањем медијског права. Отуд су и њихове одлуке више усмерене ка томе да примене закон, а готово никад не прођу кроз троделни тест. Још један проблем представља то што у стручним службама не постоји увек свест да одлуке које регулаторно тело донесе у првој инстанци могу бити предмет анализе ЕСЉП, након што се исцрпи сва домаћа правна средства. Заједничко за велики број правних одељења регулатора је релативна збуњеност и неверица да они уопште имају право да не доносе одлуке које се

демократије, како тада регулаторна тела готово да нису усвајала стандард „неопходно у демократском друштву“ у својим одлукама и сл.

³³³ Овај закључак је резултат рада на неколико пројеката Европске уније и Савета Европе у својству експерта за медијско право.

заснивају само на закону, већ да могу да одлучују и на основу критеријума легитимности и неопходности у демократском друштву, јер су и ови критеријуми законски, али с ослонцем у ЕКЉП. Због свега овога је јако важно да ЕУ и СЕ организују обуке за правна одељења регулаторних тела, али и судије. Тако би сви знали да примене овај тест већ у првој инстанци, на шта позива и Драгољуб Поповић у свом тексту о аутономним концептима Европског права људских права³³⁴.

Иста примедба се односи и на начин писања образложења одлуке регулаторног тела. Уколико емитер одлучи да оспори одлуку регулаторног тела пред судом, правни заступник овог тела може да на тој инстанци уведе нове чињенице. Међутим, када једном случај дође пред ЕСЉП, судско веће одлуку доноси само на основу списа које има испред себе и на тај начин цени сваки појединачни случај. „Регулаторни органи требало би да посебну пажњу обратe на то да понуде што прецизније и детаљније писано образложење сваке санкције емитеру. То се посебно односи на ситуације у којима емитер покрене судски спор пред националним судом. Детаљно образложење одлуке о санкцији неопходно је да би, ако и када би емитер одлучио да се жали ЕСЉП, суд могао да процени разлоге због којих је регулатор санкционисао емитера у том конкретном случају. Јер када папири дођу до Европског суда, тада више није могуће да регулаторно тело достави било какво појашњење своје одлуке. Ова тела посебан нагласак треба да ставе на образложење трећег принципа „неопходно у демократском друштву”, јер он варира од земље до земље, па је нужно да сваки регулаторни орган објасни специфичности свог друштва и правног система, а тако и наведе разлоге зашто је таква санкција неопходна у демократском друштву из кога одређени емитер потиче“.³³⁵ Посебан акценат је потребно ставити на постојање „нужне друштвене потребе“ у сваком конкретном случају приликом ограничења слободе изражавања као и

³³⁴ Вид. опширније: Д. Поповић, 121.

³³⁵ Вид. опширније: Ј. Сурчулија (2008), 31.

образложити ширину „поља слободне процене“ коју држава има приликом ограничавања одређених права или слобода.

У пракси ЕСЉП, „поље слободне процене“ се најчешће примењује у случајевима када слободу изражавања треба ограничити због заштите морала локалне заједнице³³⁶ или заштите религиозних осећања других³³⁷.

На крају, поставља се питање дефинисања „европског инструмента“ или „европског стандарда“, када имамо у виду да ЕСЉП цени не само да ли је нешто прописано законом, већ и да ли постоји легитимни циљ и да ли је неопходно у демократском друштву. Притом ограничење слободе изражавања захтева постојање „нужне друштвене потребе“, а са друге стране се државама у одређеним сегментима дозвољава постојање „поља слободне процене“. „Важно је нагласити да многи стандарди могу бити пренесени, чак и буквално ископирани, у националне законе, али не може се свако правило једнако применити у различитим системима. Највидљивије разлике, када је реч о медијском законодавству, примећују се у системима „старе“ и „нове“, релативно младе демократије. Уместо термина „стандард“ боље је користити термин „најбоља пракса“ [Best practice]. Разлог томе је да се најбоља пракса може много чешће применити као одговарајући стандард за једно друштво и самим тим лакше унети у правни систем одређене земље.“³³⁸

Како Драгољуб Поповић каже: „задовољење правде у одређеном случају у суштини не значи ништа друго до прављење избора између могућих тумачења“³³⁹, као и да „што више научни кругови буду истраживали ограничења

³³⁶ На пример, *Otto-Preminger-Institute v. Austria*, представка бр. 13470/87, пресуда од 20. септембра 1994. где је суд потврдио пресуду државе да се забрани филм који вређа права локалног становништва на религијским основама.

³³⁷ На пример, *Wingrove v. United Kingdom*, представка бр. 17419/90, пресуда од 25. новембра 1996. године, где филм „Visions of Christ“ није добио одобрење Британског тела за класификацију филмова да се приказује, у складу са тадашњим британским Законом о бласфемiji.

³³⁸ Ј. Сурчулија (2008), 31.

³³⁹ Д. Поповић, 134.

и последице аутономних концепата, то ће ефикаснија бити заштита људских права у Европи“³⁴⁰. Ове мисли би се аналогно могле применити и на медијско право јер се регулаторна тела и судови готово свакодневно суочавају са одлукама које морају да донесу у вези са применом медијских закона и, најчешће, ограничавањем слободе изражавања. Ту се морају определити или за своје, аутентично тумачење, или, што би било препоручљивије, проучити сличне случајеве о којима је ЕСЉП већ одлучивао. Чак и ако одлучују супротно пракси суда у тој ствари, неопходно је да свој предмет што боље образложе и тиме олакшају одлучивање судијама Европског суда, уколико до њих тај случај дође.

³⁴⁰ *Ibid.*, 136.

3. ПОСЕБНА ОГРАНИЧЕЊА СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА

У овом делу ће прво бити представљен регулаторни оквир СЕ, организације чији је Република Србија члан. Предмет анализе ће бити Европска конвенција о прекограничној телевизији³⁴¹, коју је наша земља ратификовала³⁴² тек 2009. године и која је од тад део домаћег законодавства. Затим ћемо анализирати и упоредити различита документа СЕ која се тичу појединих ограничења слободе изражавања, те ћемо видети да ли су инкорпорирани у наше законодавство, као и да ли се и на који начин примењују у Србији од стране судова и регулаторних тела.

Следећи важан нормативни ниво који ће бити предмет анализе овог дела истраживања је регулаторни оквир ЕУ који се тиче ограничења слободе изражавања, као релевантан за Републику Србију која има статус кандидата за чланство у овој организацији. Један од услова за пуноправно чланство у ЕУ је и да Србија до пријема усагласи своје национално законодавство са *acquis communautaire*³⁴³. За свако ограничење ће бити представљени документи релевантни за ову област, како бисмо могли да покажемо две ствари: прво, на који начин ЕУ приступа заштити права на слободу изражавања и у којим ситуацијама сматра да је основано ту слободу ограничити. Разматраће се да ли је законодавство Републике Србије усклађено са тим постулатима.

Трећи корак јесте анализа медијског регулаторног оквира Републике Србије од 2000. године до данас, како бисмо могли да оценимо у којој мери је

³⁴¹ Европска конвенција о прекограничној телевизији усвојена је 5. маја 1989. године у Стразбуру. Протокол о изменама Европске конвенције о прекограничној телевизији је усвојен 1. октобра 1998, а ступио је на снагу 1. марта 2002. године.

³⁴² Закон о потврђивању Европске конвенције о прекограничној телевизији, *Службени гласник РС*, Међународни уговори, бр. 42/2009.

³⁴³ Правне тековине Европске уније.

медијско законодавство републике Србије усаглашено са регулаторним оквиром СЕ и ЕУ.

Предмет анализе ће бити пракса Републике Србије по питању сваког од ограничења. Видећемо како виши судови примењују и тумаче Устав и законе на ограничења слободе изражавања и да ли примењују међународне стандарде које је Србија прихватила.

Последњи корак ће бити оцена усаглашености медијског законодавства земље са европским инструментима, где ће се користити различити подаци (на пример: годишњи извештаји о напретку Европске комисије, годишњи извештаји Парламентарне скупштине Савета Европе, извештаји о усклађености међународних и домаћих организација, анализа ауторке и друго).

Одабрана је методологија по којој се ограничења слободе изражавања посматрају како у корелацији са другим људским правима, тако и у оквиру самог изражавања. Друга људска права која ће се анализирати, а због којих слобода изражавања може бити ограничена, су пре свега право на приватност, право на поштовање верских осећања других и ауторско право. У ограничења унутар слободе изражавања спадају говор мржње, клевета и заштита малолетника.

Слобода изражавања, право на приватност и право на поштовање верских осећања других су људска права која нису апсолутна, већ су релативна и међусобно се ограничавају, те стога заслужују посебну анализу. Поред тога и начин ограничавања им је сличан, о чему ће бити речи. С друге стране, говор мржње, клевета и заштита малолетника су ограничења унутар саме слободе изражавања, те су на тај начин и одабрани. И на крају, ауторско право у оквиру ЕКЉП спада у имовинско право и до појаве интернета и није толико често било у сукобу са правом на слободу изражавања. Међутим, са све лакшим копирањем

садржаја на дигиталним платформама, појавила се потреба за ближим сагледавањем односа ова два права.

Треба имати у виду да је ЕУ настала као економска заједница држава, те је њена примарна делатност, ако тако може да се каже, економија. То донекле објашњава да њен фокус често нису људска права, иако је у последњој деценији усвојено више докумената у тој области него до тад. Због тога је ЕУ, у својим документима о оснивању (као што је, на пример, Повеља ЕУ о основним правима³⁴⁴) прихватила већ постојећу ЕКЉП, чије су потписнице све државе СЕ које су и чланице ЕУ, што јој омогућује да се људским правима бави само из угла који јој у одређеном тренутку одговара. Пример за то је право на приватност, где се ЕУ бави сегментом који се тиче заштите личних података, као делом права на поштовање приватног живота. Такође, „говор мржње“ где је ЕУ више окренута ка конкретним забранама делова говора мржње – антисемитизму, расизму, итд., док је сам „говор мржње“ остављен СЕ и ЕСЉП да га ближе регулишу и о њему одлучују.

³⁴⁴ Charter of Fundamental Rights of the European Union, *Official Journal of the European Union*, 2012/C 326/02, 26. 10. 2012.

3.1. Ограничење слободе изражавања због права на приватност

Право на приватност и поштовање приватног живота има сличан развојни пут као право на слободу изражавања, те је као једно од млађих људских права признато тек средином двадесетог века. На пример, Француска декларација о човеку и грађанину из 1789. не помиње право на приватност као самостално право, већ је ово право било регулисано унутар права на живот. Ворен и Брендаис (Warren and Brandeis) кажу: „слобода је означавала слободу од ограничења, те је право на имовину штитило појединцима њихову земљу и стоку“³⁴⁵. Реч приватност потиче од латинске речи „*privatus*“ која је означавала особе изоловане од других људи³⁴⁶. Тако да је приватност пре двадесетог века означавала људе који нису били социјални, који су себе искључили из друштва, више као негативну категорију, а не као заштиту неког њиховог права да буду сами и да сачувају своју интиму, као што се то чини данас. Поред „права да се буде остављен на миру“³⁴⁷ које су увели Ворен и Брендис 1890. године, временом је право на приватност попримило и многе друге облике, који су препознати како од различитих аутора, тако и од Европског суда за људска права. Нека, која су важна за овај рад, су пре свега право на неузнемиравање од стране медија, право на лик, право на заштиту дома, право на заштиту информација о здравственом стању и многа друга.

У модерном добу, право на приватност се први пут у Европи помиње у члану 12 Универзалне декларације о људским правима из 1948. године, који каже:

³⁴⁵ S. Warren, L. Brandeis, *The Right to Privacy*, Harvard Law Review, Vol. 4, No. 5, 15 December 1890, 193–220.

³⁴⁶ Предавање др Дејвида Голдберга „Drones, Journalism, Privacy and the Law“, одржано 7. маја 2014. године на Факултету политичких наука Универзитета у Београду.

³⁴⁷ *Ibid.*

„Нико се не сме изложити произвољном мешању у приватни живот, породицу, стан или преписку, нити нападима на част и углед. Свако има право на заштиту закона против оваквог мешања или напада.“³⁴⁸

У ЕКЉП се такође помиње право на приватност. Али, ради прецизности, мора се нагласити да ни једна од ових конвенција не штити право на приватност, како се ово право најчешће скраћено назива, већ члан 12. Декларације, на пример, штити „произвољно мешање у приватни живот, породицу, стан или преписку“³⁴⁹ или „напад“ на част и углед. Значи штити се *право од злоупотреба и мешања*, а не приватност сама по себи. Исто важи и за члан 8 Европске конвенције о људским правима, који прописује *право на поштовање приватног и породичног живота, дома и преписке*:

„Свако има право на поштовање свог приватног и породичног живота, дома и преписке.

Јавне власти неће се мешати у вршење овог права сем ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву у интересу националне безбедности, јавне безбедности или економске добробити земље, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.“³⁵⁰

Свака јединка има своју визију начина на коју жели да заштити своју приватност. Још од најранијег доба, људи су закључавали врата својих кућа, стављали завесе на прозоре, зидали ограде и капије ка комшијама, све у циљу заштите свог приватног и породичног живота и дома. Истовремено, људи су имали потребу да знају шта се дешава „у комшијском дворишту“ те се и тада гледало „преко комшијског плота“. Са појавом медија, олакшан је пут о информацијама из нечијег личног и приватног живота до све ширег

³⁴⁸ Чл. 12, Универзална декларација о људским правима.

³⁴⁹ *Ibid.*

³⁵⁰ Чл. 8, Европска конвенција о људским правима и грађанским слободама, 1950.

аудиторијума. У првој половини двадесетог века, са експанзијом филмова, Сједињене Америчке Државе су промовисале свој стил живота путем култних филмова³⁵¹, а амерички глумци су стекли планетарну популарност. У другој половини двадесетог века, са експанзијом телевизије у сваком дому – глумци, водитељи, певачи и политичари постају убедљиво најпознатије јавне личности, којима је све теже да сачувају свој приватни живот. Данас, у двадесет првом веку и информационом друштву, уз незаустављиво ширење интернета, друштвених мрежа и паметних телефона, никада није било лакше угрозити нечију приватност и поделити је са широким аудиторијумом.

Када балансирамо између слободе изражавања и права на поштовање приватног и породичног живота, ми заправо причамо о оним људима који желе да своју приватност сачувају од медија и који тврде да је њихова приватност важнија од новинарског права да информацију објаве или права грађана да ту информацију приме, уколико је од јавног значаја.

Постоје ситуације када долази до добровољног одрицања од приватности, чак и до продаје сопствене приватности зарад популарности, тј. појављивања у медијима. То су све популарније „ријалити емисије“ (*reality shows*). Поставља се питање да ли и познате личности које су се одрекле највећег дела своје приватности имају право на заштиту личног и породичног живота и у којим оквирима? Недавно је Ким Кардашијан (Kim Kardashian), најпознатија „старлета“ данашњице, изјавила да обожава „селфије“³⁵² зато што је то њен начин да понуди медијима информације из свог приватног живота које ће они пренети директно, а да она при том те информације може претходно да

³⁵¹ Радојковић и Стојковић као примере наводе филмове „Казабланка“ и „Бал на води“. Вид. опширније у: М. Радојковић, Б. Стојковић, 70.

³⁵² „Selfie“ представља тзв. аутофотографисање, тј. фотографисање самог себе. Овај израз је проглашен за „реч године“ од стране Оксфордског речника (Oxford Dictionary) 2013. године. Вид. више у: <http://www.bbc.com/news/uk-24992393> (приступљено 18. јула 2015. године).

исконтролише.³⁵³ То исто раде и јавне и популарне личности код нас. Многе јавне личности користе то што је новинарима лакше да преузму готову фотографију или текст са њиховог налога на интернету и објаве га у медију, него да сами стварају вест. Међутим, оно што је замка одрицања од мањег или већег дела приватности јесте то што када, на пример, јавна личност прода право на сликање и објављивање фотографија или видео-записа са, рецимо, венчања, рођења/крштења деце, унутрашњости дома – јако тешко је тада неку будућу информацију сакрити од медија када нешто у приватном животу крене по злу, дође до преваре, развода, финансијских проблема и слично. И ту смо често сведоци како они који су таблоидне магацине пунили фотографијама из приватне архиве, подижу тужбе за повреду права на лични и породични живот када ти исти магацини почну да објављују информације које јавна личност не жели да изађу у јавност. Чини се да ЕСЉП свакако и тим јавним личностима оставља могућност да сачувају део свог права на приватни и породични живот, али у много ужем смислу него јавним личностима које су се трудиле да свој приватни живот сачувају од јавности. Познат је случај Мајкла Дагласа (Michael Douglas) и Кетрин Зите Џонс (Catherine Zeta-Jones) против *Hello* магацина³⁵⁴. Њих двоје су склопили уговор са *OK* магацином да ће имати право на ексклузивне снимке са њиховог венчања, те су у ту сврху ангажовани бројни телохранитељи који су забрањивали другим медијима приступ месту догађаја. Такође, званицама је било забрањено фотографисање. Ипак, једна особа је успела да неопажено уђе на венчање, фотографише церемонију и младенце и прода снимке конкурентском *Hello* магацину, који их је објавио у првом следећем броју, пре лиценцираног *OK* магацина. Дагласови су одмах тужили *Hello* магацин, између осталог за повреду приватности, али суд није пронашао повреду права на приватност, самим тим што су слике са венчања ионако требале да буду

³⁵³ „Kim Karcashian admits her social media posts are not for everyone”, Mail Online: <http://www.dailymail.co.uk/home/canneslions/article-3137483/CANNES-LIONS-Maybe-post-bikini-selfies-said-pregnant-Kim-Kardashian.html>, 24. јуна 2015. (приступљено 18. јула 2015. године).

³⁵⁴ *Douglas and others v. Hello! Ltd. and others* (No.3), 2005.

објављене и доступне јавности, већ повреду права на поверљивост информације³⁵⁵. Овај случај је испровоцирао велику дебату у Великој Британији о томе да ли је дошло до повреде права на приватност или само до повреде комерцијалног уговора³⁵⁶.

Оно што се најчешће подразумева под правом на приватност је, осим „права да се буде остављен на миру“, и право на приватни или морални интегритет, недозвољено ширење портрета, контрола личних информација, емотивне везе и слобода од уплитања медија у приватни живот³⁵⁷. Клејтон и Томлисон разликују право на приватност као људско право, у односу на државу, и право на приватност у односу према другим појединцима или организацијама³⁵⁸. Овај рад се неће бавити питањима приватности у вези „коришћења или приступа аудиовизуелном садржају“³⁵⁹, већ приватношћу оних који се појављују у медијима.

Право на приватност, или како Димитријевић и Пауновић кажу „права приватности“, чини „збирни назив за заштиту неколико, на први поглед, разнородних права, и то права на поштовање приватног живота, породичног живота, неповредивости дома и преписке, као и части и угледа појединца“³⁶⁰.

³⁵⁵ “Right to confidentiality”.

³⁵⁶ Вид. шире у: „Playing the Confidentiality Card”, *The Guardian*, 3 May 2007, <http://www.theguardian.com/media/2007/may/03/pressandpublishing.zetajonesvhello> (приступљено 24. 8. 2015. године).

³⁵⁷ Вид. опширније у: R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 777.

³⁵⁸ *Ibid.*

³⁵⁹ I. Walden, L. Woods, „Broadcasting Privacy”, *Journal of Media Law*, 3 (1), 2011, 117–141. Волден (Walden) и Вудс (Woods) се у раду баве заштитом приватности приликом коришћења аудиовизуелних садржаја, пре свега повећаним техничким могућностима емитера да сакупљају податке о „навикама у коришћењу аудиовизуелних садржаја“ и да на основу канала и програма које гледају закључује о интересовањима појединаца (120). Са појавом интерактивне телевизије, могућност оператора преко кога се садржај прима да прикупља податке о програму коме се приступа, колико се на њему задржава и слично, што по мишљењу Волдена и Вудскове, треба да спада под правила о заштити података о личности (123), посебно јер се овде ради о „задржавању података, чувању података и надзору над подацима о личности“ (125).

³⁶⁰ В. Димитријевић, М. Пауновић, у сарадњи са В. Ђерић, 284.

За разлику од члана 12 Универзалне декларације који под правом на приватност експлицитно сматра и част и углед појединца, члан 8 нема такву дефиницију што ће се касније и видети приликом анализа одлука ЕСЉП.

Гајин у право на поштовање приватног живота на првом месту убраја слободу од нежељеног публицитета, „односно слободу појединца да одређене аспекте својих активности или егзистенције сачува као приватне од других људи“³⁶¹. Он даље каже да ово „очекивање приватности није везано само за затворени или изоловани простор у коме појединац борави [...], већ да човек задржава право на заштиту приватности и на јавном месту“³⁶². Опет, право на приватност на јавном месту је једно од питања које ЕСЉП цени у сваком конкретном случају.

„Право на приватност и поштовање дома су много мање етаблирани у јуриспруденцији људских права него традиционална грађанска права, као што су право на живот, слободу или ослобођење од ропства. Иако је право особа да буду сигурни у својим домовима од неразумних претреса дуго било познато, тек у двадесетом веку је заправо признато право на приватност и поштовање дома као људско право.“³⁶³

Као што смо рекли, једна од важних карактеристика права на приватност јесте то што може да представља како људско право у односу према држави, тако и право на приватност у односу на друге људе или организације³⁶⁴.

Клејтон и Томлисон препознају четири карактеристике права на приватност у односу на слободу изражавања³⁶⁵:

³⁶¹ С. Гајин, *Људска права: правно-системски оквир*, Правни факултет Универзитета Унион, Центар за унапређивање правних студија, Институт за упоредно право, Београд 2012, 57.

³⁶² *Ibid.*

³⁶³ R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 776.

³⁶⁴ Вид. опширније у: R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 777.

³⁶⁵ Упор. са: R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 779.

1. злоупотреба личних информација;
2. повреда дома;
3. приватна кореспонденција;
4. сва друга приватна права (злоупотреба нечијег лика, нечије сексуално понашање, идентитет, и друго).³⁶⁶

Ова два аутора су препознала питање које се чини централним у двадесет првом веку, када говоримо о праву на приватност на интернету. То је важно јер више није само држава та која је у поседу све већег броја личних информација, већ су то све чешће и приватне компаније, посебно оне које послују преко интернета. За разлику од државе која личне податке најчешће прикупља по службеној дужности (*ex officio*) приватним компанијама ми сами, често без довољно свести о могућим последицама, остављамо своје податке. ЕУ и СЕ су активни на усаглашавању правила о праву на приватност на интернету, с тим што кључни проблем чине интернет („online“) компаније које најчешће седиште имају изван Европе, те је домет примене европског права проблематичан. Али то је тема о приватности о којој се данас шире расправља у оквиру права интернета.

Повреда нечијег дома је, такође, једно од права које се односи пре свега на заштиту грађана од незаконитих упада јавних званичника. Ово се данас може повезати и са трећим критеријумом – приватном кореспонденцијом. Ту са развојем технологије више не спадају само писма и разна друга писмена, већ се сада под тим подразумева и прислушкивање телефона, праћење комуникације путем интернета или мобилних комуникација, као и прислушкивање у оквиру самог дома.

³⁶⁶ *Ibid.*

Под свим другим приватним правима се подразумевају она права која ми сами желимо да штитимо или да им други немају приступ без нашег знања или сагласности. То су најчешће злоупотреба нечијег лика, идентитета или информације о нечијем сексуалном понашању.³⁶⁷ Право на лик се најчешће дефинише као „апсолутно субјективно право физичког лица да самостално одлучи о упознавању трећих лица са својим ликом“³⁶⁸. Субјект права на лик не може бити правно лице, а физичко лице има право „да одлучи да свој лик изложи физички непосредном опажању трећих лица [...] да свом лику обезбеди приватност [...] и да одлучи да ли ће да допусти регистрацију свог лика тј. његово фиксирање помоћу одређених техничких средстава и преношење на неку материјалну подлогу“³⁶⁹.

Скандал који је потресао Велику Британију, али и новинарску професију широм света, био је везан за неовлашћено прислушкивање и подмићивање полицајаца од стране новинара британског *News of the World*. На прислушкивање је годинама указивао познати британски глумац Хју Грант (Hugh Grant), који је данас велики борац за заштиту приватности, и у том својству је био позван да се обрати и Европском парламенту³⁷⁰. Резултат полицијске истраге овог случаја је био поражавајући. Не само да су жртве неовлашћеног прислушкивања биле јавне и познате личности, већ су то биле и жртве терористичког напада у Лондону 7. јула 2005. године. Након овог скандала, *News of the World* су затворене, а британски премијер Дејвид Камерон (David Cameron) је покренуо судски процес који је добио назив „Левесонова истрага“ (Leveson Inquiry) по судији Левесону који је водио поступак. После

³⁶⁷ Упор. са: R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 779.

³⁶⁸ О. Станковић (ур.), *Лексикон грађанског права*, НОМОС, Београд 1996, 317.

³⁶⁹ *Ibid.*

³⁷⁰ Грант је велики лобиста за откривање повезаности полиције и медија у вези прислушкивања јавних личности. Тим поводом је говорио на пан-европском форуму о плурализму медија и новим медијима одржаном 27. јуна 2012. године у Бриселу. Вид. више у: „Pan-European Forum on Media Pluralism and New Media“, European Platform for Regulatory Authorities (EPRA), http://www.epra.org/news_items/pan-european-forum-on-media-pluralism-and-new-media-brussels-27-june (приступљено 17. јуна 2015. године).

анализе великог броја докумената и испитивања сведока, објављен је извештај о понашању британских медија и њиховој етици, а предложено је и оснивање новог регулаторног тела које би се бавило искључиво штампом³⁷¹.

За разлику од права на приватност као људског права, право на приватност у односу према другим људима или организацијама се најчешће односи на повреду овог права од стране медија. Облици те врсте укључују објављивање личних фотографија, личних информација и узнемиравање од стране новинара и фотографа³⁷².

Лексикон грађанског права из 1996. године право на приватни живот дефинише као „апсолутно субјективно право физичког лица да може самостално да одлучи о упознавању трећих лица са својим активностима и стањима у којима се налази, за које трећа лица немају правно признат интерес да знају“³⁷³. Лексикон разликује три сфере са којима појединац може да упозна друге унутар свог приватног живота:

1. „Тајна (интимна) сфера у којој ималац права никоме не допушта приступ или приступ допушта само њему најближим лицима;
2. Приватна сфера у којој ималац права допушта приступ одређеном кругу људи најчешће члановима породице рођацима и пријатељима;
3. Приватно-јавна сфера у оквиру које титулар права допушта већем броју људи да се упозна са одређеним аспектима његовог живота“³⁷⁴.

Однос права на слободу изражавања и права на приватност са једне стране одмерава држава, доношењем закона и подзаконских аката у којима ближе

³⁷¹ Информације о овом суђењу су доступне на званичном сајту судије Левесона: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20140122145147/http://www.levesoninquiry.org.uk> (приступљено 24. 8. 2015. године).

³⁷² Вид. опширније у: R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 779.

³⁷³ О. Станковић (ур.), 565.

³⁷⁴ *Ibid.*

одређује када се једно или друго право могу ограничити, а са друге стране суд у сваком конкретном случају, када цени да ли је ограничење једног или другог права било легитимно или не. С обзиром на то да су оба права људска права и да су гарантована највишим правним актима, Водинелић предлаже *хеуристички принцип* како би се постигло да се нађе такво решење које би омогућило да се оба ова права максимално уживају колико год је то могуће³⁷⁵. Такав приступ балансу ова два права, Водинелић назива *начелом оптималног поравнања*.³⁷⁶ Он би био идеалан јер би омогућио да свака страна до одређеног максимума искористи своје људско право. Ово је посебно важно зато што свака индивидуа има различито поимање обима права која јој припадају, те ћемо често наићи на некога ко љубоморно чува свој приватни живот, необјављујући фотографије на друштвеним мрежама или у јавности, док са друге стране имамо и оне појединце које имају потребу да сваку своју активност у току дана поделе са јавношћу. Због тога је тежак посао остављен судовима - да избалансирају право на приватност код обе ове категорије личности у односу на радозналост медија, када, на пример, немају право да такве информације објављују јер то није у директном интересу јавности да зна. Код политичара је ситуација донекле једноставнија јер је њихова приватност свакако сужена, што не значи да не постоји. Ту ће се увек постављати питање да ли медији задирањем у њихов приватан живот штите јавни интерес и право да се зна, или задовољавају радозналост публике. Ако говоримо о, на пример, брачном и породичном животу политичара, јавност свакако има право да зна уколико су брачни друг или деца политичара умешани у било какве државне послове који потенцијално могу представља сукоб интереса. Ипак то не значи да медији треба да задовољавају знатижељу публике тиме што ће, на пример, објавити фотографије брачног друга или деце политичара са плаже.

³⁷⁵ Вид. више. у: В. В. Водинелић, „Сукоб личних права и слобода мишљења“, *Правни живот: часопис за правну теорију и праксу* 11–12/1992, 2043–2044.

³⁷⁶ *Ibid.*

У Великој Британији су пре усвајања Закона о људским правима³⁷⁷ из 1998. године медији били забринути због потенцијалног утицаја члана 8 на њихов рад у смислу „основе за ограничење ширења информација од стране медија. Забринутост је била усмерена ка томе да ће судови тумачити право на приватност из члана 8 не само против државе, већ и против приватних организација (као што су медији) и да би таква права онда била коришћена, од стране појединаца, да контролишу објављивање прича из њиховог приватног живота“³⁷⁸. У Британији, генерално, постоји став да ће повреду права на приватност, у контексту медијског права, пре починити медији (новине, телевизија) него држава³⁷⁹.

3.1.1. Однос права на приватност и слободе изражавања у Савету Европе

Као што је већ представљено, члан 8 Европске конвенције о људским правима прописује право на поштовање приватног и породичног живота као једно од основних људских права, заједно са правом на слободу изражавања. Став 2 члана 8 јасно прописује да се држава неће мешати у вршење права на поштовање приватности, осим у случају да је ограничење „прописано законом и неопходно у демократском друштву [...] ради заштите права и слобода других.“³⁸⁰ што слобода изражавања свакако јесте (право и слобода другог). Како Роана (Roagna) објашњава: „појам *неопходност* који се користи у Конвенцији представља напетост створену колизијом између појединаца и друштва. Процењујући услов неопходности, што неизбежно подразумева тест сразмерности, ЕСЉП може да своју процену прошири изван ограничења права које је у питању, ширећи своју процену на демократску суштину тужене државе

³⁷⁷ UK Human Rights Act 1998.

³⁷⁸ D. Goldberg, G. Sutter, I. Walden, *Media Law and Practice*, Oxford University Press, Oxford 2009, 232.

³⁷⁹ Вид. опширније у: A. Nicol QC, G. Millar QC & A. Sharland, 29.

³⁸⁰ Чл. 8, ст. 2

у односу на низ показатеља као што су плурализам, толеранција, слободоумност, једнакост, слобода, право на правично суђење, *слобода изражавања*, окупљања и вероисповести³⁸¹, тако да ЕКЉП штити повреду овог права од стране државних органа. Имајући у виду да је ЕКЉП међународни споразум, то је и разумљиво. Истовремено, ЕСЉП је први међународни суд коме могу да се обрате појединци када им је држава ускратила заштиту неког њиховог људског права. Поставља се питање на који начин се медији уклапају у „немешање“ у ово право, тј. на који начин се пред судом третирају случајеви у којима су медији, а не држава, субјект повреде права на приватност.

Као и код члана 10, ЕСЉП у сваком конкретном случају се процењује да ли је дошло до повреде нечијег права на поштовање приватног и породичног живота, дома и преписке. Као и код члана 10, критеријуми које суд примењује морају бити кумулативно испуњени – да је право да се нечија приватност прекрши прописано законом; ако јесте – да ли за ограничење права на приватност постоји легитимни циљ и, на крају, да ли је ограничење или повреда нечијег права на поштовање приватног и породичног живота, дома или преписке неопходно у демократском друштву.

СЕ се односом права на приватност и слободе изражавања најчешће бавио у оквиру докумената којима се регулишу људска права и/или слобода изражавања, те није имао посебна документа којима би се регулисала ова област. На пример, у Декларацији о масовним комуникацијама у медијима и људским правима³⁸², каже се да ће се „право на слободу изражавања применити и на масовне комуникације у медијима“³⁸³, као и да ће то право „укључивати слободу да тражи, прима, дели, објављује и дистрибуира информације и

³⁸¹ И. Роана, „Заштита права на поштовање приватног и породичног живота, у складу са Европском Конвенцијом о људским правима“, *Приручници Савета Европе за људска права*, Савет Европе, Стразбур 2012, 45.

³⁸² Parliamentary Assembly of the Council of Europe Resolution 428 (1970): Declaration on mass communication media and Human Rights, 23. 1. 1970.

³⁸³ Тач. 8, Declaration on mass communication media and Human Rights.

идеје“.³⁸⁴ Декларација се ослања на ЕСЉП, те се слобода изражавања може ограничити условима које предвиђа члан 10, став 2 ЕСЉП³⁸⁵. Декларација садржи посебан одељак који се бави мерама којима се појединци могу заштити од мешања у право на приватност, и изричито се наводи да се не сме дозволити да право на слободу изражавања уништи постојање права на приватност³⁸⁶. Овде се ближе дефинише право на приватност као „право да се живи сопствени живот, са минимумом мешања са стране. Укључује приватни, породични живот и дом, физички и морални интегритет, част и углед, спречавање да се неко представи у лошем светлу, неоткривање ирелевантних чињеница као и оних које могу да осрамоте, недозвољено објављивање приватних фотографија, заштита против злоупотребе приватне комуникације и заштита информација које су дате или добијене у поверењу од откривања“.³⁸⁷ Ово је одличан приказ права на приватност, на начин на који ће касније бити интерпретиран од стране ЕСЉП, Ова декларација даје појашњење и приватности јавних личности. Занимљиво је да се сматра да флоскула „где почиње јавни живот, завршава се приватни“ не важи у ситуацијама које се тичу масовних медија, као и да декларација стоји на становишту да и јавне личности имају право на заштиту приватног живота, јер чак и ако се о некоме нешто објави у вестима, то не значи да више нема приватан живот.³⁸⁸ Иако је усвојена 1970. године, када су се рачунари тек појавили, предвиђа да треба посебно решити на који начин ће се третирати информације прибављене уз помоћ „модерних техничких апарата (прислушкивањем, скривеним микрофонима, коришћењем рачунара, и слично)“.³⁸⁹ Оно што је једно од кључних питања двадесет првог века у вези са заштитом приватности, решено је пре скоро пола века на начин да члан 8 ЕКЉП „не треба да штити само право на приватност лица од мешања државе, већ и од

³⁸⁴ *Ibid.*

³⁸⁵ Вид. више у: *Ibid.*, тач. 10.

³⁸⁶ Вид. више у: *Ibid.*, тач. 15.

³⁸⁷ *Ibid.* тач. 16.

³⁸⁸ Вид. више у: *Ibid.*, тач. 17.

³⁸⁹ *Ibid.*, тач 18.

мешања приватних лица или институција, укључујући масовне медије“.³⁹⁰ Зато налаже државама да то питање ближе уреде националним законодавствима. Као што ћемо видети, данас је једно од кључних питања не како да заштитимо своју приватност од државе и органа управе, већ на који начин да заштитимо своју приватност од информације које о нама чувају приватне компаније, као на пример претраживачи (нпр. google), лични имејлови (нпр. gmail, hotmail, yahoo), друштвене мреже (нпр. facebook, instagram) и слично.

Након трагичне саобраћајне несреће у којој је принцеза Дијана од Велса изгубила живот јер су је пратили фоторепортери, СЕ је актуализовала питање регулисања права на приватност у државама чланицама СЕ. Једно од становишта је било да се „право на приватност, нарочито када је реч о јавним личностима, додатно заштити новом конвенцијом на нивоу Европе, док су други сматрали да је приватност у довољној мери заштићена националним законодавствима и ЕСЉП и да слободу изражавања не би требало доводити у опасност.“³⁹¹ Очигледно је преовладао став да је један свеобухватан документ ипак потребан, те је 26. јуна 1998. године усвојена Резолуција бр. 1165 (1998) Парламентарне скупштине СЕ о праву на приватност³⁹². То је до сада једини документ СЕ који се бави заштитом приватности, на начин на који то чини ЕСЉП. СЕ се, као и ЕУ (што ћемо видети касније), у својим документима много више бави заштитом личних података. Појам „јавне личности“ се ближе дефинише у Резолуцији 1165 (1998) о праву на приватност као „особе које обављају неку јавну функцију и/или користе јавни ресурс, а у ширем смислу, све оне које играју неку улогу у јавном животу, било у политици, привреди, уметности, друштвеним делатностима, спорту или неком другом домену“.³⁹³ Истовремено, Парламентарна скупштина СЕ је овом резолуцијом „ставила

³⁹⁰ *Ibid.*, тач Ибид, тач. 21.

³⁹¹ Ст. 2, Resolution 1165 (1998) of the Council of Europe Parliamentary Assembly on Right to Privacy, 26. 6. 1998 (Резолуција 1165 (1998) о праву на приватност).

³⁹² *Ibid.*,

³⁹³ Тач. 7, Резолуција 1165 (1998) о праву на приватност.

тачку“ на даљу дебату о потреби да се предложи усвајање нове конвенције СЕ о праву на приватност, закључивши да „су све земље чланице ратификовале Европску конвенцију о људским правима и пошто многи национални закони садрже одредбе које јамче такву заштиту“.³⁹⁴

Што се тиче заштите личних података, ЕСЉП до сада није признао опште право на заштиту података према члану 8 ЕКЉП. Суд јесте у неколико случајева препознао различите аспекте овог права, пре свега да сакупљање задржавање и објављивање приватних информација дефинитивно представљају претњу за приватни живот. Заштита података се први пут помиње у већ представљеној Декларацији о масовним комуникацијама у медијима и људским правима СЕ, где „банке рачунарских података на регионалном, националном и међународном нивоу имају обавезу да не дозволе да појединац постане у потпуности изложен прикупљању података о себи, који се односе и на његов приватни живот. Банке података би требало да одреде минимум неопходних информација које се прикупљају у сврху пореза, пензионих фондова и спискова социјалне заштите, као и у сличним стварима“.³⁹⁵ Правни оквир за заштиту података је заокружен Конвенцијом Савета Европе о заштити података³⁹⁶ усвојеном у Стразбуру 28. јануара 1981. године. Тада су постојала два основна мотива за усвајање конвенције – претња индивидуалној приватности појавом и широм употребом рачунара, а са друге стране жеља да се очува слободна размена података између држава које међусобно тргују. Њена основна мањкавост јесте непостојање механизма за примену. Конвенција се бави „заштитом приватности, у односу на аутоматску обраду личних података“.³⁹⁷ У овом документу је постављена основа за дефинисање личног податка у националним законодавствима држава чланица СЕ. Наиме, лични податак је „свака информација која се односи на особу

³⁹⁴ Тач. 13, Резолуција 1165 (1998) о праву на приватност.

³⁹⁵ Тач. 19, Декларација о мас-комуникацијама у медијима и људским правима.

³⁹⁶ Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (Convention on Data Protection), CETS 108, 28. 1. 1981; (Конвенција за заштиту физичких лица у вези аутоматске обраде њихових личних података)

³⁹⁷ Чл. 1, Конвенција о заштити података.

чији идентитет је одређен или одредив³⁹⁸ на основу тог податка. Конвенција предвиђа и посебне категорије података – „расно порекло, политичко мишљење, религиозно или друго веровање, као и лични податак који се тиче здравља или сексуалног живота“.³⁹⁹ Ови подаци, заједно са криминалним досијеом, не могу се аутоматски обрађивати.⁴⁰⁰ Конвенција регулише обезбеђивање чувања података, као и проток података кроз различите државе.⁴⁰¹ Као што ћемо касније видети, наш закон је у великој мери усклађен са регулаторним оквиром СЕ у овој области, али је основни проблем, као и до сада, примена постојећих прописа.

3.1.2. Ограничење слободе изражавања због повреде права на приватни и породични живот пред ЕСЉП

Најпознатији случајеви ограничења слободе изражавања због права на очување приватног и породичног живота у пракси ЕСЉП се могу поделити у неколико категорија:

- 1) Злоупотреба личних права (објављивање лика појединца – кроз објављивање фотографија јавних личности, осумњичених, ухапшених лица, жртава;)
- 2) Повреда дома (очување дома и тајност адресе становања);
- 3) Повреда права на углед;
- 4) Повреда права на чување тајне о здравственом стању пацијента.⁴⁰²

³⁹⁸ *Ibid.*, чл. 2, ст. 1.

³⁹⁹ *Ibid.*, чл. 6.

⁴⁰⁰ Вид, више у: *Ibid.*, чл. 6.

⁴⁰¹ Вид, више у: *Ibid.*, чл. 7 и одељак 3.

⁴⁰² У литератури, научној и стручној, не постоји једнообразност у категоризацији ограничавања слободе изражавања због права на приватност. Представљена категоризација је ауторкина, а може се упоредити са оном коју су представили Б. Бенко, адвокатица ЕСЉП или Клејтон и

3.1.2.1. Злоупотреба личних права

Код **објављивања лика појединца**, прави се разлика да ли је у питању јавна личност, политичар, приватно лице или професионалац (на пример новинар, адвокат, судија).

У случају **јавних или политичких личности**, свакако најпознатији случајеви ЕСЉП у вези са заштитом лика, као део нечијег права на заштиту приватности, и репутације у односу на право медија да објављују фотографије, јесу случајеви принцезе Каролине од Хановера⁴⁰³. У овим случајевима, ЕСЉП је само један пут⁴⁰⁴ пронашао да је дошло до повреде члана 8 ЕКЉП од стране Немачке, док је у преостала два проценио да су немачки судови добро избалансирани право на поштовање приватног и породичног живота (члан 8) и право на слободу изражавања (члан 10). Принцеза Каролина од Хановера је након константног праћења њеног свакодневног живота од стране новинара, поднела захтев за спречавање објављивања фотографија из њеног приватног живота. Пред немачким судом Каролина од Хановера је тврдила да она има право на свој приватан живот и заштиту лика и да није у интересу јавности да зна како и када она купује, вози бицикл, скија, јаше и слично⁴⁰⁵. Немачки суд је у тој првој пресуди сматрао да Каролина од Хановера, самим тим што је принцеза,

Томлисон: Б. Бенко, „Приватност у светлу слободе изражавања: обим заштите члана 8 Европске конвенције о људским правима“; рад изложен на Радионици СЕ: „Баланс између слободе изражавања и права на приватност“, 21. априла 2015. године, Подгорица. Бенко предлаже шест категорија ограничења слободе изражавања у пракси ЕСЉП, и то: 1) Право на очување лика појединца – кроз објављивање фотографија јавних личности, осумњичених, ухапшених лица, жртава; 2) право на чување тајне о здравственом стању пацијента; 3) Право на очување дома и тајности података о нечијем месту становања; 4) Право на углед како јавних личности тако и приватних лица; 5) Право на професионални углед; 6) Право на приватност на интернету. Упор. и са: 2. R. Clayton, H. Tomlison (Ed.), 777: 1) Злоупотреба личних информација; 2) Повреда дома; 3) Приватна кореспонденција и 4) Сва друга приватна права (злоупотреба нечијег лика, сексуално опредељење или понашање и др.).

⁴⁰³ *Von Hannover v. Germany*, представка бр. 59320/00 од 24. јуна 2004. године, *Von Hannover v. Germany (No.2)*, представка бр. 40660/08 и 60614/08, пресуда од 07. фебруара 2012. године, *Von Hannover v. Germany (No.3)*, представка бр. 8772/10, пресуда од 19. септембра 2013. године.

⁴⁰⁴ *Von Hannover v. Germany*, представка бр. 59320/00 од 24. јуна 2004. године.

⁴⁰⁵ *Ibid.*

може бити предмет интересовања јавности чак и када она сама не врши службену функцију⁴⁰⁶. Принцеза је поднела представку пред ЕСЉП против Немачке јер њена држава није успела да је заштити од објављивања лика у немачкој штампи. ЕСЉП је закључио да је „фактор одлучивања у балансирању заштите приватног живота против слободе изражавања лежи у томе да ли објављене фотографије и чланци доприносе дебати од општег интереса. Овде је јасно да не доприносе, јер подносиатељка представке није приказана у званичној функцији и фотографије и чланци се тичу ексклузивно детаља из њеног приватног живота“.⁴⁰⁷

У следеће две представке које је поново поднела принцеза од Хановера са својим супругом, ЕСЉП је пресудио да овог пута није прекршен члан 8 ЕКЉП, јер је у случају број 2, где се приказује фотографија породице Хановер, то било у сврху општег интереса и бриге немачког друштва за здравље принца Ренијеа, за разлику од две друге фотографије које је Савезни суд правде одбио јер су служиле искључиво у сврху забаве⁴⁰⁸. У трећем случају је ЕСЉП поново закључио да, иако фотографија не доприноси дебати од општег интереса, чланак који је прати то чини. Наслов „Богати и леви су и штедљиви“, са чланком који описује породичну кућу Хановерових за одмор, која укључује цену изнајмљивања по дану, покренуо је дебату о тренду богатих и славних да изнајмљују своје куће. ЕСЉП је закључио и да сам чланак не садржи приватне информације из породичног живота Хановерових. ЕСЉП се осврнуо и на то да је Савезни суд правде Немачке у својој одлуци овог пута детаљно анализирао претходне пресуде ЕСЉП, што је и сам Суд поздравио⁴⁰⁹.

⁴⁰⁶ *Ibid.*

⁴⁰⁷ *Von Hannover v. Germany*, представка бр. 59320/00 од 24. јуна 2004. године.

⁴⁰⁸ *Von Hannover v. Germany (No.2)*, представка бр. 40660/08 и 60614/08, пресуда од 07. фебруара 2012. године.

⁴⁰⁹ *Von Hannover v. Germany (No.3)*, представка бр. 8772/10, пресуда од 19. септембра 2013. године.

Код **објављивања лика осумњиченог или ухапшеног лица**, мора бити испуњена одређена процедура, посебно онда „када полиција жели да слика или сними осумњичено лице. Тада се мора прибавити сагласност лица које се снима, како би то лице имало могућност да види снимак и евентуално приговори његовом садржају“⁴¹⁰. Иако процедура постоји, у пракси смо сведоци све чешће злоупотребе фотографија осумњичених и ухапшених од стране медија, које често красе чак и насловне стране новина. У случају *Sciacca против Италије*⁴¹¹, наставница у приватној школи је била предмет истраге пореских органа у вези са утајом пореза. Иако је Шака одлуком суда била стављена у кућни притвор, пореска полиција је узела њене отиске прстију и фотографисала је. Како су медији извештавали о овом случају, њене фотографије су биле објављене на насловној страни. Она се жалила суду да је на тај начин повређено њено право на поштовање приватног живота. ЕСЉП је пронашао да је дошло до повреде члана 8 Конвенције, пре свега јер први услов „у складу са законом“ није био испуњен, самим тим што такав пропис у Италији у том тренутку није ни постојао. У другом случају, *Најнал против Србије*⁴¹², подносилац представке је ухапшен од стране полиције у Суботици због провале. Након што је дао изјаву полицији, а онда потписао документ својим надимком, иако је пре тога тврдио да је неписмен, пуштен је кући. Неколико дана касније је поново приведен како не би утицао на сведоке. Када је и трећи пут ухапшен, одређено му је задржавање од 48 сати. Након што је у затвору био фотографисан, подносилац представке се жалио ЕСЉП због повреде права на приватност. Међутим, након што је ЕСЉП размотрио аргументе државе, да у складу са домаћим Законом о облигационим односима подносилац представке има право да захтева накнаду

⁴¹⁰ С. Царић, „Анализа праксе Европског суда у вези са правом на поштовање приватног живота поводом фотографисања и објављивања фотографија и њен однос са слободом изражавања: конкуренција чланова 8 и 10 Конвенције“, *Правни инструктор* 2012/25.

⁴¹¹ *Sciacca v. Italy*, представка бр. 50774/99, пресуда од 11. јануара 2005. године.

⁴¹² *Hajnal v. Serbia*, представка бр. 36937/06, пресуда од 19. јуна 2012. године.

штете, ЕСЉП је „закључио да жалба мора бити одбијена по члану 35. ст. 1 и 4 ЕКЉП о неисцрпљивању домаћих правних лекова“⁴¹³.

Као и код све чешћег кршења права осумњичених и ухапшених на лик, све чешће смо сведоци **кршења права жртава на лик** – како у домаћим тако и у међународним медијима. Аргументи да тиме медији желе да повећају свест грађана о разним опасностима или догађајима, често нису довољни да оправдају кршење права жртве. У домаћим медијима ретко да прође дан, а да у новинама нема бар једне фотографије жртве саобраћајне несреће или породичног насиља. Можда је и најупечатљивији пример насловна страна једних дневних новина, које су пре неколико година објавиле фотографију младића који је упао у кавез са медведима у Београдском зоолошком врту, на којој чак ни његово унакажено лице није било замућено⁴¹⁴. Фотографија малог Ајлана Курдија (Aylan Kurdi)⁴¹⁵ је брзином светлости обишла свет и ретко ко над њом није заплакао. Питање је да ли је његово достојанство и његово право на приватност објављивањем те фотографије било заштићено или је он био жртва чији лик је послужио „дебати од општег друштвеног интереса“ да подигне свест о проблемима мигрантске кризе. Сведоци смо убистава у програмима уживо који се касније могу гледати, без цензуре, на интернет порталима медија,⁴¹⁶ фотографија и снимака жртава саобраћајних несрећа које се објављују док спасиоци још увек извлаче тела (нпр. у железничким несрећама)⁴¹⁷ и друго.

⁴¹³ *Hajnal v. Serbia*, представка бр. 36937/06, пресуда од 19. јуна 2012. године.

⁴¹⁴ „Куир“, 20. април 2007. године, насловна страна.

⁴¹⁵ “Shocking images of drowned Syrian boy show tragic plight of refugees”, The Guardian: <http://www.theguardian.com/world/2015/sep/02/shocking-image-of-drowned-syrian-boy-shows-tragic-plight-of-refugees> (приступљено 2. септембра 2015. године).

⁴¹⁶ “Virginia TV journalists shot dead on air in attack staged by a former colleague”, The Guardian: <http://www.theguardian.com/us-news/2015/aug/26/virginia-gunman-kills-reporter-cameraman> (приступљено 2. септембра 2015. године).

⁴¹⁷ На пример: „Caught on Tape: Deadly Train Crash in Spain“, ABC News: <https://www.youtube.com/watch?v=7-ZtCFqf7UI> (приступљено 2. септембра 2015. године).

У случају *Hachette Filipacchi Associes против Француске*⁴¹⁸, француски часопис *Парис-мач (Paris-Match)* објавио је чланак „Убијена република“ где је објављена фотографија преко две стране која показује тело француског префекта, како лежи беживотно у локви крви окренут ка фото-апарату. Префектова породица је поднела хитан поднесак којим су од суда захтевали да се заплени тај број часописа, као и забрану даље дистрибуције и продаје. Издавач је тужбом оспорио представку породице тврдећи да је забраном продаје и запленом постојећих примерака њему ограничено право на слободу изражавања. ЕСЉП је донео одлуку да француски судови нису повредили право на слободу изражавања издавача, зато што су заштитили легитимни циљ породице жртве и њихово право на приватан живот⁴¹⁹.

ЕСЉП је у случају *Von Hannover против Немачке (бр. 2)* понудио критеријуме који могу бити релевантни за „постизање равнотеже између права на слободу штампе и права на поштовање приватног живота“,“⁴²⁰ Прво о чему суд треба да води рачуна јесте да ли објављивање фотографија или чланака доприносе дебати од општег интереса.⁴²¹ Затим, суд цени да ли је особа позната (политичка или јавна личност) или непозната јавности, као и шта је предмет објављеног записа.⁴²² У обзир се узима и понашање особе пре објављивања записа, с тим што „сама чињеница да је нека страна у ранијим приликама сарађивала са штампом не може послужити као аргумент да се она лиши сваке заштите од објављивања фотографије у питању.“⁴²³ Четврти критеријум чине садржај материјала (начин на који је особа представљена), размере

⁴¹⁸ *Hachette Filipacchi Associes v. France*, представка бр. 71111/01 од 14. јуна 2007. године.

⁴¹⁹ Вид. опширније у: *Hachette Filipacchi Associes v. France*, представка бр. 71111/01 од 14. јуна 2007. године.

⁴²⁰ *Von Hannover v. Germany (No.2)*, представка бр. 40660/08 и 60614/08, пресуда од 7. фебруара 2012. године, ст. 108.

⁴²¹ Вид. више у: *Ibid.*, ст. 109.

⁴²² Вид. више у: *Ibid.*, ст. 110.

⁴²³ *Ibid.*, ст. 111 и *Egeland and Hanseid v. Norway*, представка бр. 34438/04, од 16. априла 2009. године, ст. 62.

дистрибуције записа и последице објављивања.⁴²⁴ И последњи, пети, критеријум чине „околности у којима су објављене фотографије снимљене“⁴²⁵ (постоји ли сагласност лица за снимање или објављивање, да ли су за снимање коришћена дозвољена или недозвољена средства и слично).⁴²⁶ ЕСЉП је, са овим критеријумима у вези, закључио да ЕСЉП треба да обрати пажњу на то „да ли извештај о којем је реч доприноси истинској дебати и да ли његов садржај иде даље од једноставне жеље да задовољи јавну знатижељу. С тим у вези је приметио да, што је већа информативна вредност за јавност, то мањи мора да буде интерес лица да буде заштићено од његовог објављивања, и обрнуто. [...] Интерес читаоца да буде забављен (је) мање значајан од интереса за заштитом приватне сфере“.⁴²⁷

3.1.2.2. Повреда дома

Тајност адресе становања је повређена у случају *Alkaya против Турске*⁴²⁸ где је новина са националним покривањем открила тачну адресу познате глумице. Њен стан је опљачкан и новине су, у оквиру извештаја о пљачки, откриле њену тачну адресу, број зграде и број стана. ЕСЉП је једногласно донео одлуку да су турски судови прекршили члан 10 ЕКЉП и да јој нису понудили задовољавајућу заштиту приватног живота.⁴²⁹

⁴²⁴ Вид. више у: *Ibid*, ст. 112.

⁴²⁵ *Ibid*, ст. 113.

⁴²⁶ Вид. више у: *Ibid*.

⁴²⁷ *Ibid*, ст. 114.

⁴²⁸ *Alkaya v. Turkey*, представка бр. 42811/06, од 9. октобра 2012. године. За опис и чињенице случаја коришћен је сажетак представке, с обзиром на то да је сама пресуда доступна само на француском и турском језику.

⁴²⁹ Вид. више у: *Ibid*.

3.1.2.3. Повреда права на углед

Иако је **право на углед** јавних личности, приватних лица и право на професионални углед шире од клевете, овај сегмент повреде права на приватност ће бити ближе анализиран у одељку „клевета“, који је због специфичне природе и обима судске праксе, како домаће тако и међународне, издвојен као посебна категорија⁴³⁰.

Овде ћемо представити један случај који се може подвести и под повреду права на лик и приватан живот уопште, али и на повреду части и угледа. У случају А. против Норвешке⁴³¹ где је А., након одслужења затворске казне за убиство и напад ножем, био испитиван као сведок у случају силовања и убиства две девојке у крају града где се он често кретао. Овај случај убиства је био медијски пропраћен и подносилац представке је био означен као особа која је била виђена у реону у периоду када се сматрало да су девојке убијене. Иако новине нису објавиле име подносиоца представке, објављено је место становања, информација о томе где је запослен као и његове фотографије. ЕСЉП је закључио да „Норвешка није успела да испуни своју обавезу да заштити част и углед подносиоца представке као део његовог права на поштовање приватног живота“⁴³².

⁴³⁰ У медијском праву, клевета има специфичан значај како у међународном тако и у домаћем законодавству. Као што ћемо видети касније, многи међународни документи су усмерени на регулисању клевете, а не повреде части и угледа уопште. Чак је и Кривични законик РС декриминализовао клевету, док су увреда (чл. 170 КЗ), изношење личних и породичних прилика (чл. 172 КЗ), повреда угледа Србије (чл. 173 КЗ), повреда угледа због расне, верске, националне или друге припадности (чл. 174 КЗ) и повреда угледа стране државе или међународне организације (чл. 175) остали у оквиру главе седамнаест „Кривична дела против части и угледа“.

⁴³¹ *A. v. Norway*, представка бр. 28070/06, пресуда од 9. априла 2009. године.

⁴³² *Ibid*

3.1.2.4. Повреда права на чување тајне о здравственом стању пацијента

Код **права на чување тајне о здравственом стању пацијента**, сведоци смо све чешћих објављивања здравствених картона у политичке сврхе, ради обрачуна са противкандидатима или у комерцијалне сврхе, ради повећања тиража. Интересантан је случај из Литваније, где је дневни лист „Лиетувос Ритас“ („Lietuvos Rytas“) објавио чланак о два ХИВ позитивна пацијента једне болнице уз застрашивање како „удаљеном делу Литваније прети ХИВ“⁴³³. Текст је садржао разговоре са медицинским особљем које је потврдило идентитет зараженог пара као и детаље из њиховог приватног живота (промискуитетност, број ванбрачне деце и слично). Случај је стигао пред ЕСЉП, иако су домаћи судови пресудили у корист подносиоца захтева, због висине досуђеног износа. Наиме, литвански судови су утврдили да је подносиоцима представке повређено право на приватни живот објављивањем информације о њиховом здравственом стању, посебно јер тим чланцима није започета дебата од општег интереса о ХИВ-у, како је то штампа хтела да представи. Међутим, литвански суд није утврдио намеру новина да објављивањем чланка повреди права оштећених, те им је досуђен најнижи могући износ за накнаду штете. ЕСЉП је закључио да су досуђени износи за овакву повреду права на приватност људи, који живе у малом месту и чији је приватни живот озбиљно нарушен, јако мали, и обавезао је државу да им исплате већу одштету⁴³⁴.

⁴³³ *Armoniene v. Lithuania*, представка бр. 36919/02, пресуда од 25/11/2008 (final 25. 2. 2009.). *Biriuk v. Lithuania*, представка бр. 23373/03, пресуда од 25. 11. 2008. Тачан наслов чланка је био „Pasvalys villages paralysed by the fear of death: residents of the remote Lithuanian area shackled by the AIDS threat“ (ст. 6).

⁴³⁴ *Armoniene v. Lithuania*, представка бр. 36919/02, пресуда од 25/11/2008.

3.1.3. Однос права на приватност и слободе изражавања у оквиру Европске уније

За разлику од Савета Европе, у фокусу Европске уније није класично схватање права на приватни и породични живот, дом и преписку, већ пре заштита података о личности, и то, са развојем технологије, све више заштита података о личности на интернету. Изузетак је Повеља ЕУ о људским правима која у члану 7 промовише право на поштовање приватног и породичног живота на начин да „свако има право на поштовање приватног и породичног живота, дома и преписке“,⁴³⁵ чиме је ЕУ још једном показала да се у области људских права пре свега ослања на ЕКЉП. С обзиром на то да је тема овог рада ограничење слободе изражавања у односу на друга људска права, овде ће бити представљен само најосновнији преглед правила о заштити права на приватност у Европској унији.

Европска унија је 1995. године усвојила Директиву о заштити података 95/46/ЕК⁴³⁶ (*Directive on Data Protection, 95/46/EC*) којом су се државе чланице обавезале да ће „поштовати основна права и слободе физичких лица, посебно њихово право на приватност у вези обраде личних података“⁴³⁷. Основни принципи директиве јесу право на приватност, слободна прекогранична размена личних података, очување личних права, изједначавање нивоа заштите личних података у свим земљама чланицама Европске уније и да је применљива на обраду података у новим технологијама.

⁴³⁵ Чл. 7, Повеља ЕУ о људским правима.

⁴³⁶ Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, *Official Journal L 281*, 23/11/1995 P. 0031 – 0050 (known as „Data Protection Directive 95/46/EC“).

⁴³⁷ Чл. 1, Директива о заштити података (*Directive on Data Protection, 95/46/EC*).

Адекватан ниво заштите података у ЕУ подразумева и пренос података у земље које нису чланице Европске уније, када се трећа држава третира као „несигурна“, без довољне заштите података. Да би поједноставиле међусобну сарадњу, Европска унија и Сједињене Америчке Државе су сачиниле споразум „по приступу“ како би олакшали размену података. Споразум „Сигурна лука“, (*Safe Harbor Agreement*)⁴³⁸ – има за циљ да спречи случајно откривање или губитак информација од стране компанија које чувају податке клијената и представља обавезујућа правила корпорација. Споразум је припремљен од стране Министарства трговине САД у сарадњи са ЕУ, ослања се на Директиву о заштити података 95/46/ЕК и омогућује да фирме из САД могу да приступе споразуму. Оне тиме пристају и на принципе који су предвиђени Директивом 95/46/ЕК. Споразум је отворен за приступање од новембра 2000. године. Приступ је добровољан, а уговор се обнавља на сваких годину дана. Када компанија прихвати споразум, она има право да на свој веб-сајт постави лого, којим својим партнерима говори да је сигурна за сарадњу у вези са заштитом личних података.

Принципи „Сигурне луке“, који се ослањају на Директиву 95/46 су следећи⁴³⁹:

1. **Обавештење:** појединац мора да буде информисан да се подаци о њему прикупљају и на који начин ће бити употребљени;
2. **Избор:** свако мора имати опцију да одабере да се његови/њени подаци не прикупљају нити обрађују;
3. **Даље слање података:** слање података трећој страни је могуће само када те организације поштују ЕУ принципе о заштити података;

⁴³⁸ U.S. – EU Safe Harbor List, Export. Gov., Helping U.S. Companies Export: <https://safeharbor.export.gov/list.aspx> (приступљено 28.08.2015. године).

⁴³⁹ Упор. са: С. Reed, *Internet Law, Text and Materials*, Second Edition, Cambridge University Press, 2004, 265–267.

4. **Безбедност:** разуман напор мора бити учињен да се спречи губитак прикупљене информације;
5. **Тачност податка:** податак мора бити тачан;
6. **Пристап подацима:** појединац мора имати право приступа информацијама које се о њему чувају, као и право да их исправи или избрише ако су нетачне;
7. **Примена:** мора постојати добар механизам примене ових правила.⁴⁴⁰

Најчешћи ризици непримењивости ових правила су лоша репутација, погоршање пословања и кривичне санкције.

Европски суд правде је 6. октобра 2015. године донео пресуду да је Споразум „Сигурна лука“ неваљан, јер по Директиви 95/46/ЕК, да би се подаци могли слати у треће земље изван ЕУ, трећа земља мора да пружи адекватан ниво заштите тих података. Спор је покренуо Максимилијан Шремс (Maximillian Schrems) против комесара за заштиту података (Data Protection Commissioner), поводом одбијања повереника да реагује на жалбу Шремса. Он тврди да Фејсбук Ирска (Facebook Ireland Ltd.) преноси личне податке својих корисника у Сједињене Америчке Државе и да их тамо задржава на серверима. Европски суд правде је пресудио да је Споразум „Сигурна лука“ инвалидан и наложио националном регулаторном телу Ирске, задуженом за заштиту података, да подробно испита да ли пренос личних података компаније Фејсбук захтева

⁴⁴⁰ *Ibid.*

суспензију споразума, уколико се докаже да САД не нуде довољно висок степен заштите личних података корисника коју они имају у Европској унији⁴⁴¹.

Некадашња потпредседница Европске комисије и комесарка Европске уније за правду Вивиен Рединг (Viviane Reding) је марта 2011. године представила Платформу о приватности којом је презентовала преглед оквира Европске уније о заштити личних података: „Ваши подаци, Ваша права: обезбеђивање Ваше приватности у повезаном свету“. Најважније новине које је Редингова представила су биле следеће⁴⁴²:

1. **Право да се буде заборављен;** где би свако имао право, а не као до сада само могућност, да повуче своје одобрење за процесуирањем података. Терет доказивања би требало да буде на онима који процесуирају податке, а не као до сада на појединцима који треба да доказују да сакупљање података о њима није неопходно.

2. **Транспарентност;** где коначно појединци морају да буду информисани о томе који подаци о њима се прикупљају, за коју сврху и на који начин могу бити коришћени од стране трећих лица.

3. **Приватност се подразумева;** што значи „да је потребно обезбедити већу јасноћу када се, на пример, пријављујемо на друштвене мреже, да подешавања везана за приватност буду таква да се приватност подразумева, а не да је потребно учинити велики напор да би се та подешавања прилагодила заштити података“⁴⁴³

4. **Заштита за грађане Европске уније без обзира на локацију података.** Ово је можда и најважнији предлог некадашње комесарке, јер би тиме све друштвене мреже које се налазе у Америци морале да поштују правила

⁴⁴¹ Вид. опширније у: *Maximilian Schrems v. Data Protection Commissioner*, пресуда број Ц-362/14, донета 6. октобра 2015. године.

⁴⁴² Упор. са: V. Reding, Vice-President of the European Commission and EU Justice Commissioner (у том тренутку), *Your data, your rights: Safeguarding your privacy in a connected world*, Privacy Platform „The Review of the EU Data Protection Framework“, Brussels, 16 March 2011: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-183_en.htm (приступљено 14. јула 2015. године).

⁴⁴³ *Ibid.*

Европске уније о заштити података, самим тим што имају више милиона корисника у Европи.

5. **Примена.** Ово је можда и најслабија карика зато што је неопходно обезбедити примену ових прописа у Европској унији, за шта још не постоје адекватни механизми.⁴⁴⁴

Концепт права да будемо заборављени је један од најбољих примера баланса између слободе изражавања и права на приватност. Са једне стране су борци за слободу изражавања, који право да се буде заборављен доживљавају као цензуру или преправљање историје, док се борци за право на приватност залажу за могућност да свака особа може да сама одлучи коју информацију о себи не жели да подели са јавношћу. То се посебно односи на догађаје из далеке прошлости који више нису актуелни, а у претраживачима се уредно појављују. То ће посебно утицати на данашње малолетнике који су „стопљени“ са друштвеним мрежама, а то све једног дана може да утиче на њихов упис на факултет или запошљавање.⁴⁴⁵ Стога стојимо на становишту да је право да се буде заборављен потребно и корисно, али да мора бити испраћено валидним правним оквиром, а не да одлучивање ко има право да буде заборављен и под којим условима заправо буде дато у руке приватних компанија, које о томе могу интерно, на основу унутрашњих аката, одлучивати. Неопходно је приступити једној свеобухватној реформи регулаторног оквира који се тиче приватности у информационом друштву и у тај оквир уврстити и начин на који се могу контролисати информације које су о појединцу доступне на интернету.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ За све тачке вид. више: *Ibid.*

⁴⁴⁵ Вид. више у: Е. А. Shoor, „Narrowing the Right to be Forgotten: Why the European Union needs to Amend the Proposed Data Protection Regulation”, *Brooklyn Journal of International Law*, Vol. 39:1, 487–519.

⁴⁴⁶ Вид. више у: М.Л. Ambrose, „It’s About Time: Privacy, Information Life Cycles, and the Right to be Forgotten”, *Stanford Technology Law Review*, Vol. 16, No. 2, Winter 2013, 369–421.

3.1.4. Однос права на приватност и слободе изражавања у оквиру законодавства Републике Србије

Важећи Устав РС не регулише право на приватност, на начин на који се право на лични и породични живот штити у члану 8 ЕКЉП, за разлику од некадашњег Устава Савезне Републике Југославије⁴⁴⁷ који је у члану 22, ставу 1 јамчио „неповредивост физичког и психичког интегритета човека, његове приватности и личних права.“⁴⁴⁸ Са друге стране, важећи Устав јамчи заштиту података о личности и прописује да се „прикупљање, држање, обрада и коришћење података о личности уређују [...] законом.“⁴⁴⁹ Истовремено, Устав забрањује и прописује да је кажњива „употреба података о личности изван сврхе за коју су прикупљени, у складу са законом, осим за потребе вођења кривичног поступка или заштите безбедности Републике Србије, на начин предвиђен законом.“⁴⁵⁰ „Свако има право да буде обавештен о прикупљеним подацима о својој личности у складу са законом, и право на судску заштиту, због њихове злоупотребе.“⁴⁵¹

Први општи медијски закон у Републици Србији донет после демократских промена, Закон о јавном информисању (ЗЈИ), детаљно је регулисао начин на који се могу објављивати информације из приватног живота и лични записи појединаца. Из примене тог закона је произашла богата судска пракса, која још увек није доступна у погледу новоусвојеног Закона о јавном информисању и медијима (ЗЈИМ) из 2014. године, док је пракса регулаторног тела по обиму подељена између старог и новог закона. Регулаторно тело за електронске медије (РЕМ) има праксу и у вези старог и у вези новог закона, док је Савет за

⁴⁴⁷ Устав Савезне Републике Југославије (Устав СРЈ), *Службени лист СРЈ*, бр. 1/92, 34/92 – амандман 1 и 29/2000, амандмани 2-9).

⁴⁴⁸ Чл. 22, Устав СРЈ, 1992.

⁴⁴⁹ Чл. 42, ст. 1. Устав РС, 2006.

⁴⁵⁰ Чл. 42, ст. 2, Устав РС.

⁴⁵¹ Чл. 42, ст. 3, Устав РС.

штампу већину својих одлука у овој области донео током важења новог Закона о јавном информисању и медијима, на основу Кодекса новинара Србије.

Закон о јавном информисању (ЗЈИ) (*Службени гласник РС*, број 43/03, 61/05, 71/2009 и одлуке Уставног суда 89/2010, 41/2011), по први пут је пратио став Европског суда за људска права да су „**носиоцима државних и политичких функција ограничена права на заштиту приватности** која имају лица на која се односи информација, ако је информација важна за јавност, с обзиром на чињеницу да лице на које се односи информација врши одређену функцију“⁴⁵². Наравно, ограничење права на приватност мора бити сразмерно оправданом интересу јавности да зна, и мери се у појединачним случајевима. На жалост, у новом Закону о јавном информисању и медијима (*Службени гласник РС*, бр. 83/2014 и 58/2015) ова одредба је изостала, што се чини као велики пропуст у односу на усаглашеност са стандардима СЕ и ЕУ.

„Информација из приватног живота, односно лични запис (писмо, дневник, забелешка, дигитални запис и сл.), запис лика (фотографски, цртани, филмски, видео, дигитални и сл.) и запис гласа (магнетофонски, грамофонски, дигитални и сл.) не може се објавити **без пристанка лица** чијег се приватног живота информација тиче, односно лица чије речи, лик, односно, глас садржи, ако се при објављивању може закључити које је то лице“⁴⁵³, као и ако би „објављивањем било повређено његово право на приватност или које друго право“⁴⁵⁴. Потребно је да лице, „на које се информација односи, да пристанак чак и у случају непосредног преношења лика или гласа путем телевизија, радија и слично“⁴⁵⁵, али и за свако следеће објављивање, чак и ако је објављено на други начин или

⁴⁵² Чл. 9, Закон о јавном информисању, 2003.

⁴⁵³ Чл. 80, ст. 1, Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014, исто као у чл. 43, ст. 1. неважећег Закона о јавном информисању, 2003.

⁴⁵⁴ Чл.80, ст. 4, Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

⁴⁵⁵ Чл. 80, ст. 3, Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014, исто као чл. 43, ст. 1, Закон о јавном информисању, 2003.

за друге циљеве⁴⁵⁶. Оно што је у важећем ЗЈИМ изостављено, а постојало је у претходном закону, јесте одредба по којој се примањем накнаде за прибављање информације или записа или увид у исто, сматра да је дат и пристанак за објављивање⁴⁵⁷. И у упоредном медијском праву се сматра да примање накнаде представља пристанак за објављивање⁴⁵⁸.

Право на слободу изражавања преовладава у односу на право на приватност у ситуацијама када „**интерес јавности** да се упозна са информацијом, односно записом претеже у односу на интерес да се спречи објављивање“⁴⁵⁹, што је такође новина у односу на претходни закон, где се тест интереса јавности није захтевао за објављивање информације или записа без пристанка. Овде је важно набројати ситуације у којима се сматра да интерес јавности преовлађује у односу на приватни живот појединца, те се информације и записи могу објавити без прибављеног пристанка:

1. „Ако је то лице информацију или запис наменило јавности, односно већ доставило медију у циљу објављивања“.⁴⁶⁰

Судска пракса није сагласна у томе да ли су објаве на друштвеним мрежама „записи намењени јавности“. У време експанзије интернета и тренда, посебно међу младима, да свакодневно објављују и најинтимније детаље из свог приватног живота, дефинисању онога што је „намењено јавности“ треба приступити опрезно, и од случаја до случаја. На пример, јавне личности би тешко могле да одбране став да су на отворене друштвене мреже ставили приватни материјал који није намењен јавности. Стога смо и сведоци да медији све чешће преузимају готове материјале и информације које познате личности

⁴⁵⁶ Чл. 80, ст. 5, Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

⁴⁵⁷ Чл. 43, ст. 4, Закон о јавном информисању, 2003.

⁴⁵⁸ У случају *Douglas and others v. Hello! Ltd. and others* (No.3), 2005, британски суд је сматрао да није дошло до повреде права на приватност јер су примили надокнаду за објављивање у једном часопису, а објавио је други. Суд је сматрао да постоји само повреда комерцијалног уговора.

⁴⁵⁹ Чл. 82, ст. 1, Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

⁴⁶⁰ Чл. 82, ст. 2, тачка 1, ЗЈИМ.

јавно поделе, чак и ако приликом објављивања материјал није био намењен јавности.

С друге стране, у највећој опасности од злоупотребе информације или записа са друштвених мрежа, а путем медија, су заправо обични грађани. И то, углавном, у неким непредвиђеним ситуацијама када одједном постану интересантни јавности. Рубрика „црна хроника“ у медијима је препуна фотографија преузетих са личних, отворених профила са друштвених мрежа жртава насиља, жртава саобраћајних несрећа, жртава убистава, као и насилника и оних који су осумњичени да су саобраћајну несрећу изазвали или убиство учинили.

Стога, могуће решење би било да се фраза „намењено јавности“ тумачи у складу са постојећим правилима СЕ и у складу са чланом 10 и чланом 8 ЕСЈП. Важно је водити рачуна о томе да ли је лице које је информацију или запис пласирало јавна личност или не, да ли је профил на друштвеној мрежи био отворен за јавност или не, да ли је у питању обичан грађанин, од кога се не очекује да има техничка знања којима би своју приватност заштитио/ла, а није свестан/а опасности да његови/њени записи или информације могу да заврше у јавном етру, јер до наступања догађаја којим је постао/ла занимљив/а јавности није осећао/ла потребу да своју приватност додатно штити на друштвеним мрежама, од опасности да заврши у медијима.

2. „Ако се информација (запис) односи на личност, појаву или догађај од интереса за јавност, посебно ако се односи на носиоца јавне или политичке функције, а објављивање информације је у интересу националне безбедности, јавне сигурности или економске добробити земље, ради спречавања нереда или злочина, заштите здравља или морала или заштите права и слобода других“⁴⁶¹.

⁴⁶¹ Чл. 82, ст. 2, тач. 1–2.

Овде је направљен искорак у односу на усклађивање са стандардима СЕ, с обзиром на то да је ова тачка у потпуности у сагласности са ограничењима предвиђеним у члановима 8 и 10 ЕКЉП.

3. „Ако је лице својим јавним изјавама, односно понашањем у приватном, породичном или професионалном животу привукло пажњу јавности и на тај начин дало повода за објављивање информације, односно записа“⁴⁶²;

У овој тачки се може испратити технолошки напредак медија, као и утицај „ријалити програма“ на израду закона. У претходном правном акту, довољно је било да је „лице својим понашањем дало повода за објављивање информација, односно записа“⁴⁶³, али се чини да је законодавац у новом процесу имао потребу да нагласи да то понашање може бити у свим сегментима живота, а не само приватном или породичном.

4. „Ако је информација саопштена, односно запис начињен у јавној скупштинској расправи или у јавној расправи у неком скупштинском телу.“⁴⁶⁴

Сматра се да су скупштинске расправе по природи ствари јавне. У последњој деценији су постојали предлози и да Србија треба да има један специјализован телевизијски скупштински канал који би уживо преносио све скупштинске седнице, расправе и састанке одбора, али се од те идеје одустало као неисплативе⁴⁶⁵.

5. „Ако је објављивање у интересу правосуђа, националне безбедности или јавне безбедности.“⁴⁶⁶

⁴⁶² Чл. 82, ст. 2, тач. 3.

⁴⁶³ Чл. 45, тач. 3, Закон о јавном информисању, 2003.

⁴⁶⁴ Чл. 82, ст. 2, тач. 4.

⁴⁶⁵ На пример: НУНС, вести: „Скупштински канал после 2015“, <http://www.nuns.rs/info/news/22061/skupstinski-kanal-posle-2015.html> (приступљено 24. 10. 2015. године).

⁴⁶⁶ Чл. 82, ст.2, тач. 5, ЗЈИМ.

Ово су ситуације када, на пример, јавност мора да буде обавештена да је опасан затвореник побегао из затвора, или се путем масовних медија тражи осумњичени за кривично дело или нестала особа.

6. „Ако се лице није противило прибављању информације, односно прављењу записа иако је знало да се то чини ради објављивања.“⁴⁶⁷

Овде је акценат, уколико би до спора дошло, на доказивању да ли је лице знало или не да се прибављање информације или записа чини ради објављивања. На жалост, ту је поново најугроженија тинејџерска популација и СЕ и ЕУ све више покушавају да подигну свест, како деце тако и родитеља, о томе. Са појавом паметних телефона, постале су популарне тзв. „секстинг“ (sexting) поруке, где најчешће тинејџерке шаљу своје обнажене фотографије момцима, у уверењу да ће то остати између њих, а они, да би се похвалили, те фотографије шаљу својим друговима, без свести коју штету тиме чине девојкама.

7. „Ако је објављивање у интересу науке или образовања;“⁴⁶⁸

8. „Ако је објављивање потребно ради упозорења на опасност (спречавање заразне болести, проналажење несталог лица, спречавање преваре и сл.).“⁴⁶⁹.

Ово се правило можда најчешће примењује приликом појаве нових вируса код људи, као и појаве заразних сточних болести.

9. „Ако се запис односи на мноштво ликова или гласова (навијача, концертне публике, демонстраната, уличних пролазника и слично).“⁴⁷⁰

Шта када не желимо да наш запис буде доступан јавности, без нашег одобрења, само зато што смо, на пример, ходали одређеном улицом у одређено време и неке постали „декор“? Ова последња три изузетка

⁴⁶⁷ Чл. 82, ст.2, тач. 6, ЗЈИМ.

⁴⁶⁸ Чл. 82, ст. 2, тач. 7, ЗЈИМ.

⁴⁶⁹ Чл. 82, ст.2, тач. 8, ЗЈИМ.

⁴⁷⁰ Чл. 82, ст. 2, тач. 9.

(мноштво ликова или гласова, јавни скуп и део пејзажа или природе) су најпроблематичнији, са становишта права личности, јер појединац готово да нема начин да своју приватност заштити и објављивање, за које редовно и не зна да ће се догодити, спречи.

10. „Ако се ради о запису са јавног скупа.“⁴⁷¹

У домаћој судској пракси, одређење „јавног скупа“ је важно јер уколико скуп не испуњава критеријуме „јавности“, аутоматски је потребан пристанак за објављивање. Овде су најчешћи случајеви са демонстрација, митинга и слично.

11. Ако је лице приказано као део пејзажа, природе, панораме, насељеног места, трга, улице, или као део сличног призора“⁴⁷².

Најбољи пример за овакве записе су фотографије младих како се љубе на Калемегдану, које сваког 21. марта освану на насловним странама новина, без икакве могућности оних који се налазе на фотографијама да такву објаву спрече. Да ли би ово ограничење прошло пред ЕСЉП? Ту је свакако испуњен услов „прописано законом“, можда постоји и легитимни циљ – најава пролећа – али да ли је заиста у демократском друштву неопходно кршење, у тој мери, нечије приватности да би се најавила појава (пролеће) која може да се прикаже и фотографијом љубичица у трави.

Ова анализа показује да је у области заштите права на информације о личности, дошло до минималних измена, те да је у једном случају дошло до, можда, непотребног одустајања од доброг решења, на пример да се примање накнаде сматра пристанком за објављивање, док је код других дошло до ближег прецизирања, која доводе до веће усклађености са ЕКЉП, као што је усклађивање са ставом 2 члана 8 ЕКЉП.

Приликом примене ЗЈИМ, као и претходног ЗЈИ, судови често примењују и одредбе Закона о облигационим односима (ЗОО)⁴⁷³, приликом утврђивања

⁴⁷¹ Чл. 82, ст. 2, тач. 10.

⁴⁷² Чл. 82, ст. 2, тач. 11, ЗЈИМ и чл. 45, ЗЈИ.

постојања и накнаде нематеријалне штете. Као што ћемо видети у следећем делу рада, судови су у одређеним ситуацијама на новинаре и уреднике примењивали члан 18 ЗОО, који каже да је страна у облигационом односу дужна да „у извршавању обавезе из своје професионалне делатности поступа с повећаном пажњом, према правилима струке и обичајима (пажња доброг стручњака)⁴⁷⁴. То се може упоредити са дужном новинарском пажњом, где Закон о јавном информисању и медијима од уредника и новинара захтева да пре објављивања информације, „провере њено порекло, истинитост или потпуност“⁴⁷⁵. Када је већ дошло до повреде нечијег права личности, тада судови накнаду нематеријалне штете досуђују на основу члана 200 Закона о облигационим односима⁴⁷⁶.

Изношење личних и породичних прилика⁴⁷⁷ регулисано је као кривично дело у Кривичном законнику, који познаје неколико градација кршења права на приватност. Прво, уколико неко „износи или проноси штогод из личног или породичног живота неког лица што може шкодити његовој части или угледу“⁴⁷⁸ запређена казна је или новчана казна или затвор до шест месеци. Уколико се информације из личног или породичног живота износе путем „штампе, радија, телевизије или сличних средстава или на јавном скупу“⁴⁷⁹, запређена казна је поново или новчана или затвор до једне године⁴⁸⁰, док је казна затвора до три

⁴⁷³ Закон о облигационим односима (ЗОО), *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93 и *Службени лист СЦГ*, бр. 1/2003 – Уставна повеља.

⁴⁷⁴ Чл. 18, ЗОО.

⁴⁷⁵ Чл. 9, ст. 1, ЗЈИМ.

⁴⁷⁶ „За болове због повреде угледа, части, слободе или права личности [...] суд ће, ако нађе да околности случаја, а нарочито јачина болова и страха и њихово трајање то оправдава, досудити правичну новчану накнаду, независно од накнаде материјалне штете као и у њеном одсуству“ (чл. 200, ст. 1, ЗОО). „Приликом одлучивања о захтеву за накнаду нематеријалне штете, као и о висини њене накнаде, суд ће водити рачуна о значају повређеног добра и циљу коме служи та накнада, али и о томе да се њоме не погодује тежњама које нису спојиве са њеном природом и друштвеном сврхом“ (чл. 200, ст. 2, ЗОО).

⁴⁷⁷ Чл. 172, Кривичног законика – КЗ, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.

⁴⁷⁸ Чл. 172, ст. 1, КЗ.

⁴⁷⁹ Чл. 172, ст. 2, КЗ.

⁴⁸⁰ Чл. 172, ст. 2, КЗ.

године запрећена за кривично дело које је „довело или могло довести до тешких последица за оштећеног“⁴⁸¹. Оно што је карактеристика описаног кривичног дела јесте да истинитост или неистинитост описане информације није предмет доказивања⁴⁸², осим уколико је изношење или проношење личних или породичних прилика „учињено у вршењу службене дужности, новинарског позива, одбрани неког права или при заштити оправданих интереса“⁴⁸³. Тада се учинилац неће казнити уколико докаже да је информација коју је износио или проносио истинита, или је он/она имао/ла основан разлог да поверује да је информација истинита.

Закон о јавним медијским сервисима поштовање приватности дефинише кроз остваривање јавног интереса јавног медијског сервиса⁴⁸⁴, те јавни медијски сервиси имају додатну одговорност у овој области.

3.1.5. Однос права на приватност и слободе изражавања у домаћој судској пракси

У доступним пресудама виших судова које ћемо анализирати најбоље се виде аргументи које судови користе, како би пронашли баланс у вршењу два људска права – права на приватност и права на слободу изражавања, када се једно право мора ограничити да би се заштитило друго и обрнуто. Судске одлуке су категоризоване имајући у виду пресуде ЕСЉП, али је вођено рачуна и о специфичности домаћег законодавства и праксе.

Прву категорију судских одлука чине оне одлуке у којима је носиоцима државних функција ограничено право на приватност у односу на слободу

⁴⁸¹ Чл. 172, ст. 3, КЗ.

⁴⁸² Чл. 172, ст. 5, КЗ.

⁴⁸³ Члан Чл. 172, став ст. 4, КЗ.

⁴⁸⁴ Чл. 7, ст. 1, тач. 3, ЗЈМС.

изражавања, у складу са члановима 4 (објављивање у складу са оправданим интересом јавности да зна) и чланом 9 (ограничење права на заштиту приватности носиоца јавних функција) ЗЈИ. Апелациони суд у Београду се у једној пресуди посебно осврнуо на то да тужилац, за кога је неспорно утврђено да је јавна личност, „мора бити спреман на критику од стране медија, нарочито када се та критика односи на посао којим се бави, односно ако је повезана са његовим понашањем у периоду док се налазио на политичкој функцији“⁴⁸⁵. Иако је Апелациони суд нагласио да „ни јавне личности нису у потпуности лишене права на приватност“⁴⁸⁶, што је у складу са праксом ЕСЉП, мора се у сваком конкретном случају утврдити да ли за одређену информацију постоји претежна потреба да се објави у интересу јавности. У овом случају, у питању је било добијање бесповратне субвенције, те је суд на тај начин оправдао изношење информација о имовинском стању, власништву куће или ципа, пре постављања на функцију и након одласка са ње. Тужилац је требало јавности да пружи одговоре у погледу сумњи које су тужени изнели, а као јавна личност мора толерисати и трпети више него остали грађани, јер је слобода информисања већа када се ради о јавним и политичким личностима, него о приватним лицима. Али, ни она није неограничена, јер ни јавне личности нису у потпуности лишене права на приватност. У сваком конкретном случају мора се утврдити постојање претежне потребе да се информације објаве у интересу јавности, односно да се не објаве и да буду недоступне јавности. Сужавање права тужиоца на необјављивање неких информација из његовог живота и рада тзв. „сужење приватности“, проистиче из државне и политичке функције, коју је годинама вршио, и утицаја и моћи, које је сходно томе имао. Тужени не могу трпети било какве санкције због писања о тужиоцу и изношења информација, које тужилац иначе није демантовао (добијање бесповратне субвенције) јер се ту ради о изношењу чињенично тачних информација, које су за јавност од значаја ради формирања става и мишљења о појединим важним друштвеним питањима.

⁴⁸⁵ Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 7888/2012 од 26. 2. 2013. године.

⁴⁸⁶ *Ibid.*

Друга је група судских одлука које се тичу начина објављивања информација из приватног живота, пре свега **(не) постојање пристанка за објављивање**, ситуација у којима није потребан пристанак за објављивање, као и **накнаду нематеријалне штете**, уколико је право на приватни живот или право на лични запис злоупотребљено. Све то је у складу са члановима 43–46 Закона о јавном информисању из 2003. године, и чланом 200 300, у вези са накнадом претрпљене неимовинске штете за повреду права личности.

Први случај у овој групи тиче се објављивања фотографија тужиоца, на којима се може препознати његов лик, које су снимљене на приватној забави, а не на јавном скупу, на којима се виде тренуци из сексуалног живота тужиоца. Суд је, с правом, закључио да се „објављивањем фотографија не остварује неки легитимни интерес, нити се истим преносе догађаји од интереса за јавност“⁴⁸⁷. Није достављен ни доказ да постоји разлог из члана 45 ЗЈИ, који би дали могућност да се информација објави без пристанка лица на које се односи⁴⁸⁸. Суд је додао да „непријатности које је тужилац, у вези са фотографијама са забаве, већ имао пре објављивања у магазину, нису имале исти значај услед ограничене доступности.“⁴⁸⁹ Врховни суд је сматрао да је и висина новчане накнаде нематеријалне штете, у смислу члана 200 300, адекватно одмерена, те да „досуђена новчана накнада од 200.000,00 динара обезбеђује адекватну сатисфакцију тужиоцу према јачини и трајању душевних болова, као и личним својствима оштећеног и средини у којој живи“⁴⁹⁰.

Сличан случај тиче се тужиље, телевизијске водитељке, која је мајка две ћерке које у моменту подношења тужбе имају 12 и 10 година. Дотична је са

⁴⁸⁷ Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 22/2007 од 1. 3. 2007. године.

⁴⁸⁸ „Стога је објављивањем ових фотографија са препознатљивим ликом тужиоца и без његове сагласности и провере идентитета, повређено право тужиоца на приватност, односно право на лични запис и тужилац има право на накнаду претрпљене неимовинске штете, на основу чл. 46. и 80. Закона, уз обавезу објављивања пресуде у смислу чл. 90. Закона“, по пресуди Врховног суда Србије, Гж. 22/2007 од 1. 3. 2007. године.

⁴⁸⁹ *Ibid.*

⁴⁹⁰ *Ibid.*

бившим супругом снимила кућни видео снимак интимног односа, који је почетком фебруара 2005. године нестао из куће и нашао се у продаји. Тужиља је са својим адвокатом одржала конференцију за штампу где је обавестила јавност да је њен лични запис неовлашћено стављен у промет, те да ће се свако будуће приказивање истог сматрати неовлашћеним и да ће она уколико до тога дође против одговорних поднети тужбу за накнаду нематеријалне штете. И након овог јавног упозорења, у једном часопису су освануле тужиљине интимне фотографије, праћене наводним интервјуом и увредљивим насловом, за шта лист није имао претходни пристанак тужиље. Врховни суд Србије утврдио је да је дотичној повређено право на приватан живот, као и да нису испуњени услови како би објављивање било дозвољено и без пристанка лица на које се запис односи, те је утврђено да су испуњени услови за накнаду нематеријалне штете, у смислу члана 46, става 1, тачка 3 Закона о јавном информисању. На следећи начин је то образложено: „Тужиља је претрпела душевне болове, као и њене кћери и мајка. Они не могу бити отклоњени исплатом одређене своте новца, нити се новцем пружа обештећење за повреду личног добра. Међутим, исплатом се пружа обештећење за секундарне последице у виду душевних патњи које су повредом изазване. Тужиља је претрпела повреду, јер се по општем мишљењу, које је релевантно као мишљење просечног члана шире друштвене заједнице, умањује углед тужиље радњама тужених“⁴⁹¹.

На следећи случај који се тиче захтева за накнаду нематеријалне штете због објављивања фотографије без сагласности лица на које се односи, Врховни суд Србије је применио члан 45 тачку 10 Закона о јавном информисању из 2003. године, по којој се фотографија са јавног скупа може објавити без пристанка

⁴⁹¹ Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 1/2007 од 17. 1. 2007. године; Врховни суд се осврнуо и на висину накнаде нематеријалне штете за коју сматра да је „правилно одмерена применом одредбе чл. 200 Закона о облигационим односима, као општег прописа, имајући у виду све околности конкретног случаја. Досуђена висина накнаде адекватна је претрпљеној штети и представља сатисфакцију за повреду нематеријалних добара“.

лица на које се односи⁴⁹². У овом случају, фотографија је снимљена на партијском конгресу, који је окарактерисан као јавни скуп, а за коментар новинара који је пратио текст фотографије, Врховни суд сматра да „представља лични став, мишљење аутора, независан од садржине фотографије“⁴⁹³, те да се „у овом случају не ради о недопуштеном задирању у приватност тужиоца, нити постоји повреда права на част, углед и приватност тужиоца, већ се ради о легитимном остваривању уметничке и новинарске слободе“⁴⁹⁴.

На крају, Врховни суд Србије је у једном случају на интересантан начин балансирао право на приватност и слободу изражавања. Суд је закључио да је часопис тужених противправно објавио неистинит текст наводног разговора са тужиоцем, његову фотографију и личне податке (име, презиме и надимке), те да је тиме прекршена одредба члана 43 Закона о јавном информисању и да може да се примени судска заштита у складу са чланом 46 Закона о јавном информисању. Суд је навео да је „учињена повреда тужиоцевог права приватности дала и иначе неутралној неистинитој информацији, која није имала негативну конотацију у односу на његову личност, карактер противправности“⁴⁹⁵ те је тужилац остварио право на накнаду нематеријалне штете из чланова 79 и 80 Закона о јавном информисању, а чија висина се утврђује у складу са чланом 200 300. Иако је првостепеном пресудом досуђена накнада нематеријалне штете у износу од 200.000 динара, што је висина која је иста или слична у свим предметима из ове категорије дела, Врховни суд је износ смањио на 30.000 динара, сматрајући да ће овај износ имати симболички значај санкције и опомену да не понови ово дело убудуће. У образложењу суд је рекао да је други разлог тај што „накнада од 200.000,00 динара досуђена првостепеном пресудом, превазилази (скоро двоструко) износ прихода од

⁴⁹² Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 1949/2008 и СГЗЗ. 589/2008 од 10. 7. 2008. године.

⁴⁹³ *Ibid.*

⁴⁹⁴ *Ibid.* Врховни суд Србије је стога закључио да „нису испуњени законски услови за накнаду нематеријалне штете тужиоцу и нису основани наводи ревизије о погрешној примени материјалног права“.

⁴⁹⁵ Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 67/2009 од 21. 5. 2009. године.

укупно продатог тиража месечног броја часописа у којем је информација са тужиочевим ликом објављена"⁴⁹⁶, чиме је Врховни суд истовремено заштитио тужиочево право на приватност, ограничивши слободу изражавања туженог, али је у исто време водио рачуна да ни ограничење слободе изражавања, праћено накнадом нематеријалне штете, не буде претерано и угрожавајуће за опстанак медија.

Врховни суд Србије је у неколико пресуда досудио **могућност накнаде нематеријалне штете по два основа – због повреде права на приватност и због повреде части и угледа**, пошто се објављивањем записа или информације о неком лицу без претходног одобрења, оба права могу повредити. Први случај се тичао објављивања записа из приватног живота тужилаца, уз текст на основу кога се може открити идентитет тужилаца. Врховни суд је утврдио да, иако је снимак објављен са затамњењем и без објављивања имена лица, у овом случају је до повреде дошло објективно, јер су друга лица препознала тужиоце. Због тога је утврђено да су „приватност, част и углед тужилаца лично погођени непропорционалном информацијом, јер је обавештење јавности о појави проституције, порнографије и пиратерије у тој средини могло да буде постигнуто и без повреде права на приватност и угледа и части тужилаца, па је правилан закључак да, без обзира на то што су се тужени позвали на легитимне циљеве ради чијег остваривања може бити допуштено објављивање информације и личног видео записа, не значи да је у сваком случају објављивање допуштено, па су тужени претходно били дужни да одмере и провере да ли у конкретној ситуацији претеже интерес части, угледа и приватности над слободом штампе“⁴⁹⁷. Овде је интересантно образложење Врховног суда Србије који се позвао и на члан 8 и 10 ЕКЉП, а у самој одлуци и образложењу су коришћени начини на који ЕСЉП балансира однос права на приватност, углед и част и слободу изражавања. Врховни суд претходно

⁴⁹⁶ *Ibid.*

⁴⁹⁷ Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 5/2006 од 26. 4. 2006. године.

појављивање видео-садржаја са интимним сценама тужилаца на интернету и путем пиратских CD-ова није узео у обзир као околност која би умањила одговорност тужених.

У другом случају, Апелациони суд у Крагујевцу је, у ситуацији где је дошло до неовлашћеног приказивања видео-касете на којој су били забележени интимни догађаји тужиље, закључио да се „у конкретном случају пре свега ради о повреди права на приватност, као једног од права личности, а да, имајући у виду да су на касети снимани лични интимни доживљаји тужиље, и да су туженици приказивањем те касете омогућили трећим лицима да се са садржином те касете упознају, дошло је и до повреде части и угледа тужиље“⁴⁹⁸. Суд даље каже да „тужиља има право на накнаду нематеријалне штете у складу са чланом 200 ЗО, иако накнаду штете није тражила због повреде права и на приватност“⁴⁹⁹.

Апелациони суд у Новом Саду је, у образложењу пресуде у којој је закључено да су објављивањем спорне фотографије тужиоца повређени и право на приватност и лични запис и част и углед, констатовао да се „накнада штете због повреде права на приватност може остварити независно од накнаде штете за повреду части и угледа, јер су објављивањем фотографије тужиоца повређена оба његова права, због чега је могуће и да оствари накнаду по оба ова вида штете, насупрот другачијим жалбеним наводима тужених“⁵⁰⁰. Апелациони суд даље констатује да је „заштита права на приватност загарантована одредбом чл. 43 Закона о јавном информисању и одредбом чл. 8 и 10 ратификоване Европске

⁴⁹⁸ Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу, Гж. 4104/2012 од 11. 12. 2012. године.

⁴⁹⁹ *Ibid.* По мишљењу суда, за накнаду штете је довољно што је „несумњиво дошло до повреде части и угледа“. Апелациони суд додаје да „постоји допринос тужиље настанку штете у конкретном случају јер није предузела адекватне мере заштите касете на којој је био снимљен интимни садржај већ је практично својим поступањем омогућила туженицима да дођу до наведене касете. Отуда постоји њен допринос настанку штете па је износ који је првостепени суд досудио смањен“.

⁵⁰⁰ Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж. 1316/2011 од 14. 4. 2011. године.

конвенције о људским правима и основним слободама и ово право је самостално и независно у односу на право на накнаду за повреду части и угледа⁵⁰¹.

Трећа група судских одлука у којима се ограничава нечије право на приватност зарад слободе изражавања је она у којој **интерес јавности да зна преовладава у односу на нечији приватни живот** те за објављивање информација и записа није потребан пристанак лица на које се информација, односно запис, односи. За разлику од прве групе, где је интерес јавности преовладавао у ситуацијама када је у питању особа на јавној функцији, овде се углавном ради о анонимним, обичним грађанима, за које у одређеним, законом набројаним, случајевима јавност има оправдан интерес да зна информације из њиховог живота, те им се само у тим ситуацијама приватност може сузити.

Пример за ову групу судских одлука је случај када је професор у средњој школи, на једној приватној забави, снимљен како позира поред два лица која држе заставу са нацистичким симболима. Лица која су држала заставу су били припадници тајне организације, чији рад је забрањен у складу са Уставом Републике Србије, а која пропагира све облике дискриминације и користи нацистичке симболе у свом деловању. Апелациони суд у Новом Саду је сматрао да приватност професора, објављивањем спорне фотографије, није нарушена јер постоји оправдан интерес јавности да буде обавештена о деловању забрањене организације. Сам професор је занимљив јавности јер ради са децом, а снимљен је са поборницима нацистичких идеја, те је суд сматрао да јавност има оправдан интерес да буде обавештена. Оно што овој пресуди даје додатну вредност јесте позивање на судску праксу ЕСЉП, те се у образложењу каже: „заштита приватног живота појединца мора да буде у равнотежи и са слободом изражавања гарантованом члана 10 Конвенције о људским правима и слободама. Иако остваривање слободе изражавања не сме да прекорачи одређене границе, нарочито кад је реч о слободама и правима других, дужност

⁵⁰¹ *Ibid.*

штампе је ипак да преноси информације и идеје о свим темама од јавног интереса, на начин који је у складу са законским обавезама и одговорностима у том смислу. Слобода изражавања обухвата и објављивање фотографија, што је посебно значајно, будући да објављивање фотографија често подстиче снажан доживљај мешања у приватан живот. Пресудан утицај приликом одмеравања захтева да се заштити приватни живот и да се оствари слобода изражавања треба да има допринос који објављене фотографије или чланци дају расправи од општег интереса⁵⁰².

Четврта група пресуда односи се на **процедуралне чињенице** – да ли се на повреду приватности жали повређено лице, тј. да ли је тужилац лице које је лично погођено објављивањем информације или записа или не, као и да ли је тужени одговорно лице или се жалба одбија из процедуралних разлога. На пример, Врховни суд Србије је пресудио да је првостепени суд погрешно применио материјално право тиме што је тужиљи Ј.Ј. досудио накнаду нематеријалне штете због повреде права на приватни живот, пошто је објављена фотографија тужиљиног сина. Таква информација није повредила право на приватни живот тужиље и у том случају нису испуњени законски услови. У образложењу пресуде, Врховни суд каже да пошто се „тужиља [...] не спомиње у чланку, а није објављена ни њена фотографија, објављивањем фотографије малолетног тужиоца – сина тужиље, није повређено право на приватни живот тужиље, већ само право на приватни живот малолетног тужиоца. За повреду права на приватни живот информација мора да буде таква да индивидуално, лично погађа некога“⁵⁰³.

У другом случају, Врховни суд је поводом објављивања фотографија са нудистичке плаже у магазину *С* потврдио пресуду првостепеног суда да се тужиљи П.И. накнади нематеријална штета за повреду части и угледа, а због

⁵⁰² Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж. 4786/2013 од 3. 12. 2013. године.

⁵⁰³ Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 85/2009 од 1. 7. 2009. године.

претрпљених душевних болова, и то 200.000 динара за прво објављивање фотографије, а 300.000 динара за друго објављивање фотографије, оба пута без пристанка тужиље, с тим да је други пут фотографију пратио и увредљиви чланак, те је због тога износ одштете већи. Међутим, Врховни суд је преиначио пресуду првостепеног суда у делу где је накнаду штете за повреду части и угледа доделио и супругу и деци тужиље, уз образложење да је част „скуп човекових врлина и представља субјективну категорију која подразумева мишљење које појединац има о себи. Појам угледа дефинише се као мишљење које има ужа или шира средина о једној личности и представља објективну категорију. Ова добра су лична добра, везана су и односе се само и искључиво на једно лице. Закон о облигационим односима не познаје и не признаје накнаду штете сродницима оштећеног лица које је претрпело душевне болове због повреде части и угледа“⁵⁰⁴.

Што се тиче пасивне легитимације код одређивања нематеријалне штете поводом повреде права на приватност, у две пресуде Апелационог суда у Београду је одлучено да је, по тада важећем Закону о јавном информисању, само одговорни уредник јавног гласила одговорно лице за захтев за накнаду нематеријалне штете. У једном случају, Апелациони суд је закључио да „тужени "Н." д.о.о. као издавач јавног гласила није пасивно легитимисан за накнаду нематеријалне штете због повреде права приватности, повредом права на запис лика, јер се ова накнада штете може захтевати од одговорног уредника јавног гласила“⁵⁰⁵. У следећем случају, Апелациони суд је потврдио одлуку првостепеног суда по којој је „тужилац погрешно означио јавно гласило дневне новине Б. Б., као туженог [...] те је из свих изведених доказа, утврдио да тужилац

⁵⁰⁴ Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 74/2006 од 6. 7. 2008. године.

⁵⁰⁵ Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 7223/2012 од 7. 11. 2012. године.

није доказао претрпљену штету насталу објављивањем предметне фотографије⁵⁰⁶.

Пета категорија тиче се **објављивања информација или записа из нечијег приватног живота до којих се дошло на недозвољен начин**. Интересантно је да је Апелациони суд заправо својим образложењем оценио противуставним члан 4, став 2, по коме се информације и записи о појавама, догађајима и личностима о којима јавност има оправдан интерес да зна, слободно објављују „без обзира на начин на који је прибављена информација“⁵⁰⁷. То се дешава тако што Апелациони суд позива на одредбе члана 20 став 1 Устава Републике Србије, које кажу да се „људска и мањинска права зајамчена Уставом могу законом ограничити само ако ограничење допушта Устав, у сврхе ради којих га Устав допушта, у обиму неопходном да се уставна сврха ограничења задовољи у демократском друштву и без задирања у суштину зајамченог права“⁵⁰⁸, као и члана 41, став 1 и 2 Устава да је „тајност писама и других средстава комуницирања неповредива, док су одступања дозвољена само на одређено време и на основу одлуке суда. И то ако су неопходна ради вођења кривичног поступка или заштите безбедности Републике Србије, на начин предвиђен законом“⁵⁰⁹. Апелациони суд закључује: „имајући у виду наведено, као и одредбу члана 8 став 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, коју такође правилно примењује првостепени суд у побијаној пресуди, те да су према утврђеном чињеничном стању, у конкретном случају, спорне информације прибављене на недозвољени начин – неовлашћеним прислушкивањем (снимање спорног телефонског разговора није било засновано на закону) правилно је првостепени суд побијаном пресудом обавезао тужене да тужиоцима накнаде претрпљену штету“⁵¹⁰.

⁵⁰⁶ Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж 788/2011 од 3. 3. 2011. године.

⁵⁰⁷ Члан Чл. 4, став ст. 2, Закона о јавном информисању.

⁵⁰⁸ Чл. 20, ст. 1, Устав Републике Србије.

⁵⁰⁹ Чл. 41, ст. 1 и 2, Устав Републике Србије.

⁵¹⁰ Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 2459/2011 од 13. 5. 2011. године.

И последња, шеста, група судских пресуда се може грубо назвати **повреда права на приватност преминуле особе** у медијима.

Први случај је везан за обавезу медија да поступају са пажњом доброг стручњака, како је то дефинисано чланом 18 ЗОУ. Након што им је малолетан син преминуо од последица несрећног случаја играња на градилишту, медији су у наслов ставили да је дечак страдао играјући паркур (екстремни спорт у коме се учесници излажу опасности тако што на пример прескачу са зграде на зграду, зидиће и слично, а без заштитне опреме). Родитељи преминулог дечака су доживели велики емотивни шок не само објављивањем спорног наслова и текста, већ и самим текстом који је створио негативну слику о породици покојног дечака, коментарима на вест у коме су читаоци често оптуживали родитеље за немар и, на крају, због тешког психичког стања млађег сина, тј. брата преминулог дечака. Апелациони суд у Београду је у образложењу закључио да су новинске куће „дужне да не дозволе објављивање непроверених информација, и да поступају са пажњом доброг стручњака, јер приликом утврђивања да ли објављивање неке информације из приватног живота појединца представља недозвољено задирање у приватни живот, дужна је да води рачуна о правичној равнотежи, а када и постоји интерес јавности да сазна шта се догодило у некој ситуацији, мора се водити рачуна да ли би се тај интерес могао остварити другачијим објављивањем“⁵¹¹. Суд даље наводи да је у спорном тексту „изражена прекомерност и непримереност слободи изражавања због медијског задирања у приватност тужилаца, а буђење сензационализма ради повећања тиража не служи информисању на законит начин, чак и да су у питању информације од интереса за јавност, што у овој ситуацији и није случај, јер се ради о несрећном случају и трагичној смрти детета“⁵¹². Суд закључује и да

⁵¹¹ Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж 5021/2013 од 17. 7. 2013. године.

⁵¹² *Ibid.*

је информација да је малолетник погинуо играјући паркур нетачна, јер није доказана⁵¹³.

Други случај тиче се објављивање фотографије преминуле блиске особе у дневном листу *Н.Н.*, где је на насловној страни и на страни 9, објављена фототрафија преминуле, без пристанка супружника и деце. На насловној страни, испод фотографије је писало „Пронађен леш несрећне жене на кеју код Нитекса“, док је на страни 9 писало да беживотно тело плута реком, а да се још увек не зна да ли је у питању убиство или самоубиство. Апелациони суд у Нишу је у образложењу рекао да „тужени у поступку нису доказали постојање ни једног разлога из члана 45 ЗЈИ, који изузетно даје право на објављивање фотографије умрлог и без пристанка лица чија се сагласност треба прибавити“⁵¹⁴, као и да је „висина новчане накнаде адекватно одмерена према утврђеним околностима случаја у смислу члана 200 ЗОУ“⁵¹⁵. Апелациони суд је закључио да је „изношење фотографије преминуле блиске особе у штампи лично повредило тужиоце јер се ради о околностима које су објективно подобне да изазову негативну реакцију просечног читаоца. Досуђена накнада обезбеђује адекватну сатисфакцију тужилаца према јачини и трајању душевних болова, као и личним својствима оштећених у средини у којој живе“⁵¹⁶.

⁵¹³ „Због тога су тужени поступили противно одредбама чл. 3, 4, 43 ст. 2, 44 ст. 1, 43 ст. 1 и одговорност прво и друго туженог огледа се у томе што главни и одговорни уредник, односно новинар, није поступио са пажњом доброг стручњака сходно одредби чл. 18 Закона о облигационим односима, а одговорност трећетуженог је објективна у складу са одредбом чл. 170 ст. 1 и 2 Закона о облигационим односима. Тужиоци имају право на накнаду штете у складу са одредбом чл. 79 Закона о јавном информисању. Примењујући одредбу чл. 200 ЗОУ а у вези чл. 224 Закона о парничном поступку, првостепени суд је, ценећи све штетне последице које су настале објављивањем текста које су наступиле за тужиоце и нанеле им душевни бол, закључио да тужиоцима припада правична новчана накнада од по 250.000,00 динара“ (Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 5021/2013 од 17. 7. 2013. године).

⁵¹⁴ Пресуда Апелационог суда у Нишу, Гж. 2481/2010 од 2. 3. 2010. године.

⁵¹⁵ *Ibid.*

⁵¹⁶ *Ibid.*

3.1.6. Однос права на приватност и слободe изражавања у регулаторном оквиру и пракси Републичке Агенције за електронске медије (РЕМ)

Правилник о заштити људских права РЕМ право на приватност ближе уређује у односу на Устав Републике Србије и медијске законе у области електронских медија. Прво, „пружалац медијске услуге не може објавити информацију из приватног живота, односно лични запис (писмо, дневник, забелешка, дигитални запис и сл.), запис лика (фотографски, цртани, филмски, видео, дигитални и сл.) или запис гласа (магнетофонски, грамофонски, дигитални и сл.) без пристанка лица чијег се приватног живота информација тиче, односно лица чије речи, лик односно глас садржи, ако се при објављивању може закључити које је то лице“⁵¹⁷. „Пристанак“⁵¹⁸ дат за једно објављивање, за одређени начин објављивања, односно, за објављивање у одређеном циљу, не сматра се пристанком за поновљено објављивање, за објављивање на други начин, односно за објављивање за друге циљеве“⁵¹⁹. И на крају, „информација из приватног живота, односно лични запис може се изузетно објавити без пристанка лица из ст. 1. и 3. овог члана, ако у конкретном случају интерес јавности да се упозна са информацијом, односно записом, претеже у односу на интерес да се спречи објављивање, у смислу одредаба члана 82. Закона о јавном информисању и медијима“⁵²⁰.

„Пружалац медијске услуге може објавити информацију која садржи податке о личности (нпр. име и презиме, адресу становања, број телефона, електронску адресу и сл.) само уз испуњеност напред побројаних услова“⁵²¹.

⁵¹⁷ Чл. 28, ст. 1, Правилник о заштити људских права.

⁵¹⁸ Ако је лице чијег се личног живота информација тиче умрло, пристанак може дати друго лице, у смислу одредаба чл. 81 Закона о јавном информисању и медијима (*Службени гласник РС* бр. 83/14).

⁵¹⁹ Чл. 28, ст. 2, Правилник о заштити људских права.

⁵²⁰ Чл. 28, ст. 3, Правилник о заштити људских права.

⁵²¹ Чл. 29, ст. 5, Правилник о заштити људских права.

„Ако је пружалац медијске услуге повредио обавезе из става1–5 овог члана, он се не може позивати на то да су информација или запис претходно већ постали познати јавности, тако што су јој учињени доступним путем другог медија или на неки други начин“⁵²².

Правилник регулише и начин информисања јавности о трагичним догађајима, те је пружалац медијске услуге „дужан да информације о трагичном догађају објављује без сензационализма и уз поштовање приватности и достојанства жртве таквог догађаја, жртвиних сродника или других, жртви блиских, лица“⁵²³.

Регулаторно тело је до сада имало неколико случајева који се тичу повреде права на приватност у односу на слободу изражавања, али пошто се сви ти случајеви тичу и заштите малолетника, биће обрађени у посебном одељку.

3.1.7. Кодекс новинара Србије о праву на приватност и одлуке Савета за штампу (СШ)

Кодекс новинара Србије детаљно регулише поштовање приватности од стране медија и даје смернице које су усклађене како са ЕКЉП, тако и са пресудама ЕСЉП. КНС каже да „новинар поштује приватност, достојанство и интегритет људи о којима пише. Право на приватност је сужено када је реч о јавним личностима, а посебно носиоцима јавних функција“.⁵²⁴ Ова одредба је јако важна, посебно зато што су новинари у Србији, као што смо видели, често процењивали да јавне личности, а посебно носиоци јавних функција имају већи степен заштите права на приватност него обични грађани.

⁵²² Чл. 29, ст. 6, Правилник о заштити људских права.

⁵²³ Чл. 19, Правилника о заштити људских права.

⁵²⁴ Одељак 7, чл. 1, Поштовање приватности.

Савет за штампу је од свог оснивања до данас имао неколико десетина случајева, који се тичу повреде Кодекса новинара Србије, у вези са обавезом новинара да поштују „приватност, достојанство и интегритет људи о којима пишу“⁵²⁵. Кодекс предвиђа и сужење права на приватност јавних личности, посебно оних који су носиоци јавних функција, што је у складу како са Законом о јавном информисању и медијима, па тако и у складу са праксом ЕСЉП. Смернице ближе одређују на који начин се третирају жртве несрећа или извршиоци кривичних дела, како се (не)објављују приватни подаци чак и када су добијени од државних органа, а подсећа се и да се и подаци о јавним личностима објављују само када постоји интерес јавности да зна.⁵²⁶

У пракси, Савет за штампу је неколико пута разматрао да ли постоји кршење ових одредби или не. Први случај тиче се повреде одељка 7, тачке 1 и 4 (поштовање приватности и заштита идентитета малолетника), као и одељка 6, тачке 6 (однос према изворима информисања, тј. обавеза новинара „да малолетнике интервјуише само у присуству или уз сагласност родитеља/старатеља“⁵²⁷).

Прва група повреде Кодекса везана је за четири жалбе Љубе Пантовић Суботић, учеснице ријалити програма „Фарма“, против недељника *Скандал* и *Стар* и дневних листова *Ало* и *Курир*. Жалба је уложена због објављивања серија текстова о њеној малолетној ћерки, која је, наводно, док је она била на „Фарми“ остала трудна са њеним партнером, који је требало да брине о њој. Листови су користили и наводне интервјуе са девојчицом, за које је мајка поднела жалбу да су урађени без њеног знања и претходно датог одобрења као родитеља. *Скандал* је приказао фотографије које нису примерене, личне податке малолетне девојчице, као и неистине или полуистине. *Стар* је објављивао личне податке обе ћерке, њихове фотографије на којима им лица нису била замућена, као и

⁵²⁵ Одељак 7, тач. 1, Кодекс новинара Србије.

⁵²⁶ Вид. више у: *Ibid.*

⁵²⁷ Одељак 6, тач. 6 КНС.

текстове за које су малолетне девојке тврдиле да интервјуе нису дале. *Ало* је, такође, обелоданио личне податке деце, али и фотографије на којима се, како мајка тврди, види чак и доњи веш девојчица. *Курир* је, као и претходни листови, учинио јавним личне податке малолетних девојчица и њихове нецензурисане фотографије. Од свих медија за које је упућена жалба, само *Курир* је поднео одговор на жалбу Љубе Пантовић Суботић. У њој је нагласио да је против овог листа већ покренут и судски спор, те је покушао да оспори надлежност Савета за штампу за време трајања судског поступка, како не би дошло до недозвољеног утицаја на суд. *Курир* сматра да се Љуба Пантовић Суботић одрекла дела права на приватност тиме што је постала јавна личност, те сматра да због тога њена приватност треба да буде сужена. *Курир* даље тврди да су фотографије ћерке тужитељке објављене уз њен пристанак, као и да су све информације које је овај лист објавио тачне.

У сва четири случаја тужитељке Љубе Пантовић Суботић, Комисија за жалбе Савета за штампу је донела одлуку да су **медији** на које се тужитељка жалила **прекршили Кодекс**, и то „тачку 6, одељка 6 (однос према изворима информисања) о обавези новинара да малолетнике интервјуише једино у присуству или уз сагласност родитеља, односно старатеља“⁵²⁸. Установљено је и да су медији прекршили и „обавезу новинара да поштује приватност, достојанство и интегритет, људи о којима пише, и да осигура да дете не буде угрожено или изложено ризику због објављивања његовог имена, фотографије или снимка са његовим ликом, кућом, заједницом у којој живи или препознатљивом околином“⁵²⁹. У образложењу одлуке, Комисија је закључила да је реч о дисфункционалној породици у којој је малолетница злоупотребљена

⁵²⁸ Вид. опширније у: „Љуба Пантовић Суботић против недељника *Скандал*“, штампано издање, 15. 7. 2013; „Љуба Пантовић Суботић против *Стар-а*“, штампано издање, 10. 7. 2013; „Љуба Пантовић Суботић против дневног листа *Курир*“, штампано и електронско издање, 18. 8. 2013. и „Љуба Пантовић Суботић против дневног листа *Ало*“, штампано и електронско издање, 4. 6. 2013. године.

Комисија за жалбе Савета за штампу је у сва четири случаја заседала 26. 9. 2013. када су и донете описане одлуке.

⁵²⁹ Тачке 1 и 4, одељка 7 (поштовање приватности), Кодекс новинара Србије

од стране родбине, зарад публицитета. Комисија је уважила и потенцијалну жељу медија да укажу на „породичну и друштвену патологију, као и легитимно занимање таблоида за личности које својим понашањем изазивају знатижељу јавности“⁵³⁰. Комисија се руководила тиме да, чак и да је малолетница дала изјаву или пристанак да јој фотографија буде објављена у медијима, новинари су били дужни да се држе Кодекса новинара Србије и такве информације и записе не објаве. Интересантно је да Комисија није имала усаглашено мишљење о томе да ли је учесник ријалити програма увек јавна личност или „само особа која делом побуђује интересовање јавности“⁵³¹, као ни о томе да ли је право на приватност јавних личности увек сужено, у односу на лица која нису јавне личности. Два члана Комисије су, у све четири жалбе, сматрали да је право јавних личности увек сужено, док је већина чланова Комисије, њих шест, била на становишту да се чак и код јавних личности информације о приватном животу износе у јавност само онда „када су у супротности са функцијом коју обавља или супротне идејама које јавно заговара“⁵³². У два издвојена мишљења, чланова Комисије су сматрали да је овде, у сва четири случаја, реч о „симбиози таблоида и таблоидних људи, који заједно учествују у нечему обострано корисном, те да се не може говорити о томе да медији некога злоупотребљавају или да неком наносе штету“⁵³³. Комисија је одлучила да су сва четири листа прекршила Кодекс новинара Србије и изрекла им је јавну опомену, с тим што је листовима *Курир* и *Ало* наложила да ове одлуке и објаве.

Следећи случај пред Комисијом Савета за штампу је жалба певача Владимира Георгиева против листа *Курир* (штампаног и интернет издања)

⁵³⁰ Вид. опширније у: „Љуба Пантовић Суботић против недељника *Скандал*“, штампано издање, 15. 7. 2013; „Љуба Пантовић Суботић против *Стар-а*“, штампано издање, 10. 7. 2013; „Љуба Пантовић Суботић против дневног листа *Курир*“, штампано и електронско издање, 18. 8. 2013. и „Љуба Пантовић Суботић против дневног листа *Ало*“, штампано и електронско издање, 4. 6. 2013. године.

Комисија за жалбе Савета за штампу је у сва четири случаја заседала 26. 9. 2013. када су и донете описане одлуке.

⁵³¹ *Ibid.*

⁵³² *Ibid.*

⁵³³ *Ibid.*

уложена од стране његовог адвоката. Жалба се тиче серије текстова у периоду од 2. 8. 2013. године до 5. 8. 2013. године, у којима је тужилац представљен као „пијандура“, „највећи алкохоличар“, „алкохоличар који мора да се лечи“, као особа која се „понаша бахато и који је изнад закона, на који начин се грубо крши његово достојанство, право на приватност и вређа част и углед, а он представља као човек који болује од једне од најтежих болести зависности“⁵³⁴. Тужилац сматра да лист *Курир* намерно вређа његово достојанство, а да се описане информације објављују у жељи за сензационализмом и стицањем профита, као и да је он жртва осветољубивости новина. У одговору на жалбу, редакција ових новина је обавестила Савет за штампу да се пред судом већ води поступак по овој теми, на основу повреде Закона о јавном информисању из 2003. године, и сматра да је жалба Савету за штампу само још један вид притиска на суд, те тражи да се жалба одбаци. Редакција *Курира* даље наводи да су и други медији више пута до сад извештавали о томе да жалилац редовно конзумира алкохол, као и да је у више наврата утврђено да је био учесник у саобраћају у алкохолисаном стању. Они наводе и да је Владо Георгиев „јавна личност, која мора да трпи већи степен критике него лица која то нису“⁵³⁵. Комисија за жалбе Савета за штампу је донела одлуку, да дневни лист *Курир* „није прекршио одредбе одељка 1 (истинитост извештавања) и одељка 5 (новинарска пажња) [...], али да јесте прекршио тачку 6, одељка 4 (одговорност новинара) и тачку 1, одељка 7 (поштовање приватности) Кодекса новинара Србије о обавези поштовања културе и етике јавне речи, као и интегритета и достојанства људи о којима новинар пише“⁵³⁶. Чланови Комисије су једногласно донели одлуку да не сумњају у тачност написа листа о томе да је полиција до сада већ подносила пријаве против жалиоца, као и да је у интересу јавности да се о некоме ко је учесник кампање „Не брже од живота“ пише, уколико сам вози док пије. Са друге

⁵³⁴ Жалба Владимира Георгиева, кога заступа „Стојковић и Прекајски“, Од Београд, против листа *Курир*, Београд, 7. 8. 2013.

⁵³⁵ Одговор на жалбу редакције *Курир*-а, Београд, 12. 8. 2013.

⁵³⁶ *Ibid*

стране, Комисија је сматрала да је Кодекс новинара Србије прекршен у делу који се тиче заштите приватности јавне личности, посебно у вези вређања достојанства личности, „коришћењем израза као што су 'пијандура', 'највећа шљокара у Србији', 'никад није трезан', 'апелујемо на угоститеље да му не служе пиће, а на продавце да му избацују флаше из корпе', и други“⁵³⁷. У издвојеним мишљењима, два члана Комисије су сматрала да употребљени изрази нису увредљиви и да нису у супротности са новинарским Кодексом. Дневном листу *Курир* је наложено да одлуку Комисије објави, „најкасније у трећем броју од дана достављања одлуке“⁵³⁸.

Следећу жалбу Комисији је поднела Иванчица Марковић, супруга Радомира Марковића, у своје име и у име свог сина против дневног листа *Вечерње новости* (штампано издање). Иванчица Марковић је жалбу поднела након што је у тексту под насловом „Марковић хтео да се уклоне убице Ђурувије“ објављен јединствени матични број њеног супруга, имовинско стање породице (ње и сина), адресе на којима станују, износ уштеђевине и регистарски бројеви аутомобила, због чега жалитељка сматра да је њеној породици угрожена безбедност и повређено право на приватност⁵³⁹. Комисија за жалбе Савета за штампу је донела одлуку да је дневни лист *Вечерње новости* повредио право на поштовање права на приватност Кодекса новинара Србије (тачку 1, одељка 7) и наложио је *Вечерњим новостима* да ову одлуку објаве у описаном року (најкасније трећег наредног броја од дана достављања одлуке). У њој се каже и да су *Вечерње новости* биле дужне да, пре објављивања, зацрне личне податке из оптужнице, али чланови Комисије сматрају и да је до повреде Кодекса дошло из нехата, односно непажњом чланова редакције⁵⁴⁰.

⁵³⁷ Одлука Комисије за жалбу Савета за штампу, Београд, 5. 9. 2013.

⁵³⁸ *Ibid.*

⁵³⁹ Вид. опширније у: „Иванчица Марковић против дневног листа *Вечерње новости*“, штампано издање, 25. 3. 2015.

⁵⁴⁰ Одлука Комисије за жалбу Савета за штампу, Београд, 28. 4. 2015.

3.1.8. *Међуисход*

Када је у питању право на приватност чини се да би правни оквир морао да се допуни да би био у потпуности усклађен са Европским стандардима. На пример, Устав Републике Србије, као највиши правни акт, нема инкорпорисано право на заштиту приватног живота, дома и породице из члана 8 ЕКЉП. Позитивно је што се виши судови све чешће у својим пресудама позивају на ЕКЉП, посебно у вези балансирања права на заштиту приватног живота и права на слободу изражавања.

У новом пакету медијских закона изостале су неке важне одредбе које се тичу балансирања права на приватност у односу на слободу изражавања која се мери оправданим интересом јавности да зна. Изостале су и одредбе по којима је пристанак за објављивање аутоматски дат примањем накнаде. И на крају позитивно је да је Кодекс новинара Србије у потпуности усклађен са праксом ЕСЉП када је у питању ограничавање слободе изражавања због заштите права других на приватан живот. Остаје да се испрати примена ових правила од стране Савета за штампу.

3.2. Ограничење слободе изражавања због говора мржње

Говор мржње се различито дефинише у различитим државама и зависи од много фактора. На пример, Америка не познаје институцију говора мржње какву зна Европа. То може да буде објашњено, још једном, периодом после Другог светског рата у коме су медији у Европи одиграли важну улогу у подстицању сукоба.

Како Димитријевић и Пауновић кажу „није реч само о отвореним позивима на обрачун, истребљење и дискриминацију, него и о читавој интонацији говора, која се између осталог састоји у лажима, националним стереотипима и онечовечавању припадника других група који се, без обзира на индивидуалне разлике, представљају као бића која нису људи или као људи ниже врсте. Тако се код припадника сопствене групе смањује отпор према њиховом злостављању, па чак и уништавању, јер наводно није реч о припадницима људског рода. Увод у дехуманизацију је већ и упорно називање припадника других националних, расних или верских скупина погрдним именима, која се разликују од оних под којим су познати или сами себе називају“⁵⁴¹.

Крстић „говор мржње“ види као „говор чији је циљ да понизи, застраши или подстакне насиље или активности пуне предрасуда, према одређеној групи по основу вере, етничког порекла, националног порекла, религије, сексуалне оријентације или инвалидитета“⁵⁴², док Маринковић говор мржње посматра као „обраћање најширој публици, а посебно њеним екстремистичким деловима, којим се подстиче дискриминација, мржња или насиље, против припадника

⁵⁴¹ В. Димитријевић, М. Пауновић Милан, у сарадњи са В. Ђерић, 333.

⁵⁴² И. Крстић, „Говор мржње – међународни стандарди“, *Lex Forum* 1/2008, 7–20.

одређене групе, чији психички интегритет се на тај начин посредно нарушава⁵⁴³.

Говор мржње може постојати у облику интерперсоналне комуникације, али је најопаснији у оквиру масовне комуникације, тј. када га користе медији. Постоји неколико случајева у новијој историји када су медији путем говора мржње директно утицали на подстицање расне, верске и националне мржње, и тако преузели улогу ратног хушкача. Први такав случај је епилог добио пред Међународним судом у Нирмбергу (the Nuremberg Tribunal) где је Суд ретроактивно применио право које није постојао у моменту када су се злочини догађали. Јулијул Штрајхер (Julius Streicher) је био издавач антисемитских новина *Јуришник (Der Stürmer)*, у којима је позивао Немце да „истребе Јевреје“. Он је осуђен за „подстицање геноцида“, иако у време када се радња одигравала, такво дело није било прописано законом.⁵⁴⁴ Следећи пример је Међународни кривични суд за Руанду (International Criminal Tribunal for Rwanda), основан од стране УН, 1994. године, који је био први међународни суд који је сматрао одговорним запослене у медијима „за емитовање програма који је циљано подстицао публику да учине акт геноцида“.⁵⁴⁵ Оно што је ушло у историју говора мржње везано за злочине у Руанди, је свакако позив да се „Туци (Tutsi) истребе као бубашвабе (cockroaches)“⁵⁴⁶. Због тако употребљеног израза, у лето 2015. године, чак 20 година након геноцида у Руанди, новинарка британског таблоида *Сан (The Sun)* је изазвала велику буру у јавности. Кејти Хопкинс (Katie Hopkins) је написала чланак „Чамци за спасавање? Ја бих користила борбене

⁵⁴³ Т. Маринковић, „Говор мржње као основ ограничења слободе изражавања“, у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, LXI, 2012, 316.

⁵⁴⁴ Вид. више у: “Hate speech”, Article 19: <https://www.article19.org/pages/en/hate-speech-more.html> (приступљено 18. јула 2015. године).

⁵⁴⁵ Вид. опп: United Nations International Criminal Tribunal for Rwanda: <http://unictr.unmict.org/en/tribunal>. Овај суд престаје да постоји 31. децембра 2015. године.

⁵⁴⁶ Вид. више у: The impact of Hate Media in Rwanda, BBC News, Africa: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3257748.stm> (приступљено 20. јула 2015. године).

авионе да зауставим мигранте“⁵⁴⁷ у коме је, између осталог, написала да су „мигранти као бубашвабе (these migrants are like cockroages)” и да су „направљени тако да преживе и нуклеарну бомбу“.⁵⁴⁸ Овај чланак је наишао на велику осуду широм Европе и света и окарактерисан је као типичан пример говора мржње у медијима, овога пута усмерен ка мигрантима који, у том тренутку, у мигрантским и избегличким колонама хрле ка Европи. Посебно је забрињавајући израз био „бубашвабе“ јер је баш тај израз у блиској историји позивао на геноцид, што је међународни трибунал и утврдио. Реаговали су Комесар УН за људска права и многи други званичници, позивајући Британију да спречи говор мржње од стране медија у складу са својим националним законодавством и међународно прихваћеним обавезама.⁵⁴⁹

Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације из 1965. године је први документ који на најекстензивнији начин дефинише забрану говора мржње, ограничену искључиво на расној основи⁵⁵⁰.

⁵⁴⁷ Saveboats? I would use gunships to stop migrants, *The Sun*, 17. 4. 2015: <http://www.thesun.co.uk/sol/homepage/suncolumnists/katiehopkins/6414865/Katie-Hopkins-I-would-use-gunships-to-stop-migrants.html>, (приступљено 20. јула 2015. године).

⁵⁴⁸ *Ibid.* Новинарка је на почетку текста написала и да „НЕ, није ми стало. Покажите ми фотографије лешева, покажите ми тела како плутају у води, свирајте виолине и покажите ми мршаве људе како су тужни. Мени и даље није стало“.

⁵⁴⁹ Вид. више у: UN rights chief urges UK to curb tabloid hate speech, end “decades of abuse” targeting migrants, UN News Center: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=50675#.VweZ2TFGS9s>, 24. 4. 2015 I UN Human Rights Chief denounces Sun over Katie Hopkins “cockroach” column, *The Guardian*, 24. 4. 2015, (приступљено 20. јула 2015. године).

⁵⁵⁰ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, Adopted and opened for signature and ratification by General Assembly resolution 2106 (XX) of 21 December 1965, entry into force 4 January 1969, in accordance with Article 19: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx> (приступљено 20. јула 2015. године) и Закон о ратификацији Међународне конвенције о укидању свих облика расне дискриминације, *Службени лист СФРЈ*, бр. 31/67, чл. 4 и *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори и други споразуми*, бр. 6/67.

3.2.1. Регулаторни оквир Савета Европе који се односи на говор мржње

Говор мржње је, кад се утврди, једна од појава која је регулисана чланом 10, ставом 2, како би се спречио криминал, заштитио углед и права других и забранила дискриминација. Говор мржње је јако тешко дефинисати, зато што он зависи не само од намере починиоца већ и од сензибилитета жртве говора мржње. СЕ је развио широк спектар докумената на основу којих се дефинише говор мржње, а ЕСЉП критеријуме на основу судске праксе, о чему ће детаљно бити речи нешто касније.

Основна **Препорука Савета министара бр. (97) 20 о „говору мржње“** под изразом „говор мржње“ подразумева „све облике изражавања који шире, распирују, подстичу или правдају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или друге облике мржње засноване на нетолеранцији, укључујући ту и нетолеранцију изражену у форми агресивног национализма и етноцентризма, дискриминације и непријатељства према мањинама, мигрантима и људима имигрантског порекла“⁵⁵¹. Интересантно је да препорука наводи не само просто ширење говора мржње, као недозвољеног облика изражавања, већ и распиривање, у чему традиционално велику улогу имају и медији. Улога медија у *распиривању* и *подстицању* говора мржње се посебно огледа у ратним временима. Овде имамо и примере из наше скорашње историје, где су се медији утркивали ко ће бомбастичније пренети говор мржње и њиме подстаћи нову мржњу, тј. на мржњу навести. „Говор мржње или изражавање које има елементе говора мржње има деструктивнији утицај када се шири путем медија, и то додатно повећава одговорност новинара“⁵⁵². Код правдања мржње, опет велику

⁵⁵¹ Анекс препоруке бр. Р (97) 20 Комитета министара државама чланицама о „говору мржње (Препорука о говору мржње), *Зборник правних инструмената Савета Европе у вези са медијима (друго допуњено издање)*, (ур. Владан Јоксимовић), Савет Европе, Канцеларија у Београду, 2006, 147.

⁵⁵² J. N. Vucovska, “European Legal Mechanisms of Freedom of Expression and Hate Speech”, *Macedonian Political Science Forum eProceedings*, Dec2014, Issue 2, 65.

улогу имају медији, тј. сами новинари. Као што ћемо касније видети, у примеру *Jersil protiv Данске*, Европски суд је заузео став да новинар може да анализира и указује на говор мржње, као и да се дистанцира од њега, али уколико је прикаже у изворном облику, а онда за њу пронађе и оправдање, то поново спада под дозвољено ограничење слободе изражавања на основу члана 10, става 2 ЕКЉП.

Посебно наглашени облици говора мржње, експлицитно наведени у препоруци, јесу ксенофобија, антисемитизам и други облици мржње, засноване на нетолеранцији, укључујући ту и нетолеранцију изражену у форми агресивног национализма и етноцентризма, као и дискриминацију и непријатељства према мањинама, мигрантима и људима имигрантског порекла⁵⁵³. Након што је Савет Европе покренуо кампању на интернету „Не говори мржње“⁵⁵⁴ (*No Hate Speech Movement*), том приликом је лансиран видео⁵⁵⁵ у коме се експлицитно показује говор мржње и у коме се интервјуишу жртве говора мржње. У првом делу се у два одвојена видео-снимка виде две ситуације из лондонског метроа у коме се две жене (белкиње) обрачунавају са мигрантима и људима мигрантског порекла – питају их одакле су дошли и говоре им да оду одакле су дошли, вређајући их због њиховог порекла и боје коже. Након објављивања ових видео-записа на друштвеним мрежама, прва жена је осуђена на пет месеци затвора, док је друга ухапшена, након што је видео доспео у јавност. У другом делу су представљене жртве говора мржње на интернету које су говориле о искуству које су доживеле. Новинарка из Норвешке пакистанског порекла, жртва силовања, којој сународници говоре да није довољно религиозна особа јер не

⁵⁵³ Ст. 2, Препорука о говору мржње.

⁵⁵⁴ No Hate Speech Movement, Council of Europe, <http://nohate.ext.coe.int> (приступљено 24. 8. 2015. године).

⁵⁵⁵What are we doing about hate speech, Council of Europe: http://play.webvideocore.net/popplayer.php?it=b5t8mymq93c4&c1=%23c8c8c8&c2=%23a6a6a6&is_link=0&w=720&h=405&p=0&title=20130321_HateSpeechFILM&skin=3&repeat=&brandNW=1&start_volume=100&bg_gradient1=%23fff&bg_gradient2=%23e0e0e0&fullscreen=&no_fs=0&fs_mode=2&skinAlpha=80&colorBase=%23202020&colorIcon=%23FFFFFF&colorHighlight=%23fcad37&direct=true (приступљено 26.7. 2015. године).

носи хиџад, палестинска новинарка која је доживела да јој кажу да би све Палестинце требало уклонити из појаса Газе и, на крају, активисткиња невладине организације „Друштво без насиља“ (*Society Without Violence*) из Јерменије, која је навела неке од увреда и претњи са којима се свакодневно сусреће због свог посла. Ово су експлицитни примери говора мржње којима је СЕ желео да подигне свест држава и грађана о све већој злоупотреби слободе изражавања на интернету за ширење говора мржње, у једном релативно анонимном и сигурном окружењу за онога ко мржњу шири.

Прво начело Анекса препоруке бр. 97 (20) наводи да „влада држава чланица, органи власти и јавне институције на националном, регионалном и локалном нивоу, као и државни службеници, имају посебну одговорност да се нарочито у медијима уздрже од изјава које могу да се схвате као говор мржње или као говор који би могао да има за последицу правдање, ширење или подстицање расне мржње, ксенофобије, антисемитизма и осталих облика дискриминације или мржње засноване на нетолеранцији. Такве изјаве треба да се забране и јавно осуде кад год се појаве“.⁵⁵⁶

Овим се СЕ јасно определио да сви они који раде за владу или јавне институције на свим нивоима, укључујући и државне службенике, морају посебно да се уздржавају од било каквих изјава које би у одређеном моменту могле да се интерпретирају као говор мржње. Ова препорука наглашава њихову одговорност за такве изјаве, посебно дате медијима, и позивају државе чланице да омогуће да се такав говор, ако се појави, забрани и јавно осуди. Стога се државе чланице СЕ позивају да унесу у свој правни оквир одредбе против говора мржње у оквиру грађанских, кривичних и управних прописа, како би се омогућило „државним и судским властима да у свим случајевима ускладе поштовање слободе с поштовањем људског достојанства и заштите угледа и

⁵⁵⁶ Начело 1, Анекса Препоруке о говору мржње.

права других“⁵⁵⁷. Наравно, самим тим што је слобода изражавања основно људско право, уплитање у њу мора бити „уско ограничено и да се примењује на законит и неарбитран начин, на основу објективних критеријума“⁵⁵⁸. И додатни услов који ово начело поставља јесте да „свако ограничавање слободе изражавања или уплитање у њу мора бити подложно независној судској контроли“⁵⁵⁹. Република Србија је применила све ове принципе у свом националном законодавству, о чему ће детаљније бити речи у следећем поглављу. На жалост, поставља се питање примене важећих прописа о чему ће, такође, бити речи касније. Оно на чему се у оквиру СЕ константно инсистира, а онда у ЕСЉП примењује, јесте баланс између нечије слободе изражавања и, у овом случају, поштовања људског достојанства и заштите угледа и права других, забрана дискриминације, говора мржње и слично.

Начело 4 Анекса препоруке позива законодавце, регулаторе и судску праксу држава чланица да „омогуће судовима да имају на уму да су конкретни случајеви говора мржње толико увредљиви за појединце или групе да не уживају степен заштите који други видови изражавања уживају на основу члана 10 Европске конвенције о људским правима. То је случај када говор мржње има за циљ гажење права и слобода наведених у Конвенцији или њихово ограничавање у већем обиму од оног које она предвиђа“⁵⁶⁰. Као што смо видели из примера из метроа или девојака које су директно биле жртве насиља на интернету, жртве заиста носе трајне последице за цео живот, а често говор мржње прераста и у насиље, за шта опет медији сносе велику одговорност.

Треба водити рачуна и о слободи изражавања осумњиченог, пошто увођење кривичних санкција свакако представља ограничење слободе изражавања. Посебно се позивају државе чланице СЕ да би „приликом наметања

⁵⁵⁷ Начело 2, Анекс препоруке бр. (97) 20, *Ibid.*

⁵⁵⁸ Начело 3, *Ibid.*, 148.

⁵⁵⁹ *Ibid.*

⁵⁶⁰ Начело 4, Анекс препоруке, 148.

кривичних санкција лицима осуђеним за прекршај говора мржње надлежни судови требало да обезбеде стриктно поштовање начела пропорционалности⁵⁶¹.

Препорука даље наводи да се мора направити јасна разлика између „одговорности аутора говора мржње, с једне стране, и одговорности медија и медијских посленика који доприносе његовом ширењу у оквиру свог задатка да преносе информације и идеје о питањима од јавног интереса, с друге стране“⁵⁶².

Државе чланице посебно треба да воде рачуна о томе да је „извештавање о расизму, ксенофобији, антисемитизму или другим облицима нетолеранције у потпуности заштићено чланом 10, ставом 1, ЕКЉП и да се оно може ограничити само под условима који се могу наћи у ставу 2 те одредбе; да стандарди, које националне власти примењују за процењивање неопходности ограничавања слобода изражавања, морају да буду у складу с начелима садржаним у члану 10, како је установљено судском праксом органа Конвенције, узимајући у обзир, између осталог, начин, садржај, контекст и сврху извештавања; да поштовање новинарских слобода подразумева да судови или органи власти не могу медијима да намећу своје погледе када се ради о врстама или техникама извештавања које су новинари усвојили“⁵⁶³.

СЕ је, у оквиру Европске комисије против расизма и нетолеранције,⁵⁶⁴ усвојио четрнаест општих препорука којима се, са једне стране спречавају негативне појаве у друштву, а са друге чува слобода изражавања. Ове ове препоруке су: о борби против расизма, ксенофобије, антисемитизма и нетолеранције (бр. 1) и на интернету (бр. 6), о оснивању посебних органа за борбу против расизма, ксенофобије, антисемитизма и нетолеранције на

⁵⁶¹ Начело 5, Анекс препоруке, 148.

⁵⁶² Начело 6, Анекс препоруке, 149.

⁵⁶³ Начело 7, Анекса препоруке, 149.

⁵⁶⁴ European Commission against Racism and Intolerance (ECRI): http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/default_en.asp (приступљено: 1. август 2015. године)

националном нивоу (бр. 2), о борби против расизма и нетолеранције против Рома/Цигана (бр. 3), о борби против нетолеранције и дискриминације против Муслимана (бр. 5), о борби против дистрибуирања расистичког, ксенофобичног и антисемитског материјала путем интернета (бр. 6), општа препорука о националном законодавству у спречавању расизма и расне дискриминације (бр. 7), о борби против расизма паралелно са борбом против тероризма (бр. 8), о борби против антисемитизма (бр. 9). Последње опште препоруке се тичу борбе против расизма и расне дискриминације у специфичним условима, на пример у школама и кроз школско образовање (бр. 10), у полицији (бр. 11), у спорту (бр. 12) и у оквиру запошљавања (бр. 14).⁵⁶⁵ У свакој од њих, слобода изражавања се може ограничити уколико би се тиме спречио говор мржње у виду расизма, дискриминације, ксенофобије и нетолеранције.

3.2.2. Принципи Европског суда за људска права који се односе на говор мржње

Када имамо у виду да слобода изражавања може бити ограничена само када су три услова симултано испуњена – да је ограничење прописано законом, да постоји легитимни циљ и да је ограничење неопходно у демократском друштву – поставља се питање на који начин ЕСЉП одлучује да ли је дошло до „говора мржње“ или не? С обзиром на то да не постоји универзално прихваћена дефиниција, ЕСЉП свакако има тежак посао да утврди (не)постојање „говора мржње“ у сваком појединачном случају. Суд може одлучити да:

1. говор мржње постоји али да се може оправдати контекстом у коме је изречен;

⁵⁶⁵ Све препоруке су доступне на интернет страници Европске Комисије против расизма и нетолеранције, у одељку „препоруке о општим политикама“ (General Policy Recommendations – GPR): <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/GeneralThemes.en.asp>, (приступљено 2. августа 2015. године)

2. говор мржње постоји и није оправдан;
3. је у питању потпуно одсуство говора мржње.

Марио Отхајмер (Mario Oitheimer) је добро познат стручњацима за медијско право по улози коју је имао као представник Савета Европе током писања медијских закона у Србији и Црној Гори између 2000. и 2003. године, након чега је каријеру наставио при ЕСЉП. Отхајмер је у свом ауторском тексту понудио анализу контекста у односу на садржај, који ЕСЉП узима у обзир приликом вагања постоји ли „говор мржње“ или не у сваком конкретном случају. ЕСЉП, по Отхајмеру, цени следеће карактеристике:

- „функцију и улогу у друштву коју подносилац захтева има;
- који медиј користи;
- форму говора који се може или не мора окарактерисати као „говор мржње“⁵⁶⁶;

и закључује како неки од судија ЕСЉП отворено дају већу предност контексту у коме је нешто изречено, него самом садржају изреченог, када утврђују постојање „говор мржње“⁵⁶⁷. Закључак анализе пресуда ЕСЉП, која Отхајмер нуди, јесте да је ширење „говора мржње“ коришћењем масовних медија много проблематичније него говор мржње у, на пример, песмама, књигама, постерима, лифлетима и слично. Пример за утврђивање контекста у односу на садржај изреченог се сам наметнуо у јулу 2015. године, када је британски таблоид *Сан* (*The Sun*) на насловној страни објавио фотографију краљице Елизабете, коју отац учи нацистичком поздраву.⁵⁶⁸ Та фотографија је подстакла дебат у Великој Британији о учешћу краљевске породице у Другом

⁵⁶⁶ M. Oitheimer, „Protecting Freedom of Expression: The Challenge of Hate Speech in the European Court of Human Rights Case Law”, *Cardozo Journal of International & Comparative Law*, 9th November 2009, 440–442.

⁵⁶⁷ *Ibid.*

⁵⁶⁸ Their Royal Heilnesses, The Sun Exclusive: Queen’s 1939 Nazi Salute, The Sun 17. 7. 2015: <http://www.thesun.co.uk/sol/homepage/news/royals/6548665/Their-Royal-Heilnesses.html> (приступљено 25. јула 2015. године).

светском рату и њиховим односом са тадашњим нацистичким режимом, а неки медији су поставили питање контекста настанка ове фотографије у односу на садржај.⁵⁶⁹

Други баланс који ЕСЉП прави је однос између политичара и приватних индивидуа. ЕСЉП стоји на становишту да су „ограничења прихватљивог критицизма шира када је мета говора мржње политичар, него када је у питању обичан грађанин“⁵⁷⁰. Због тога политичари морају да покажу већи степен толеранције од критика које им упуте новинари и јавност уопште⁵⁷¹.

ЕСЉП цени и да ли ограничења слободе изражавања одговарају „горућој друштвеној потреби“⁵⁷², где је државама чланицама СЕ остављено да користе „поље слободне процене“ у сваком слободном случају, што је механизам детаљно објашњен у другом делу дисертације.

Следећи аспект који суд цени приликом процењивања да ли је у питању говор мржње или не, је и да ли је „говор мржње“ изречен у емисији која иде уживо. Уколико јесте, разматра се да ли је аутор имао могућности да изговорено исправи или не. Суд је такође подвукао и да аутор није имао могућност да „преформулише своју изјаву пре него што је постала јавна“⁵⁷³. Овакав формат дебате омогућује „размену идеја и аргумената на такав начин да би мишљења која су изнета заправо била контрабаланс једно другом и дебата би држала

⁵⁶⁹ Вид више у: Look again – the young Queen’s Nazi salute tells another story, Monarchy Opinion, *The Guardian*, 19. 7. 2015: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/jul/19/queen-nazi-salute-images-movie> (приступљено 25. јула 2015. године). Истовремено, ова фотографија се може посматрати из угла балансирања права јавности да зна, самим тим што је се ради о британској краљици, и права мале девојчице на приватан живот, иако је самим рођењем постала јавна личност у смислу који је ЕСЉП то утврдио у случајевима принцезе од Хановера.

⁵⁷⁰ M. Oitheimer, 440.

⁵⁷¹ *Ibid.*

⁵⁷² С. Царић, *Европски систем људских права*, Факултет за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду, Нови Сад, 2011, 39.

⁵⁷³ M. Oitheimer, 14.

пажњу гледалаца⁵⁷⁴. Судије увек воде рачуна да медији могу да постану „оруђе за дистрибуирање говора мржње и промоцију насиља“⁵⁷⁵.

Царић је облике изражавања које је ЕСЉП идентификовао да су супротне ЕКЉП груписао као „расистичке изјаве, ксенофобија, антисемитизам, агресивни национализам, дискриминација према националним мањинама и имигрантима, итд.“⁵⁷⁶ Ту се могу додати и облици изражавања у супротности са ЕКЉП, који чине говор мржње због сексуалне оријентације, оправдавање тероризма и ратних злочина.

У једном од првих случајева где је слобода изражавања окарактерисана као „једна од најважнијих основа демократског друштва“ (*Handyside v United Kingdom*⁵⁷⁷) и где је ЕСЉП констатовао како слобода изражавања „чини један од основних услова развоја друштва и сваког човека“⁵⁷⁸, овај случај заправо утврђује границу између слободе изражавања и говора мржње. И то зато јер није свака изјава која „повређује, шокира или узнемирава државу или било који део популације“ говор мржње⁵⁷⁹, већ су и такве изјаве заштићене чланом 10 ЕКЉП.

⁵⁷⁴ *Ibid.*

⁵⁷⁵ Вид. више у: Surek and Ozdemir v. Turkez.

⁵⁷⁶ С. Царић, „Говор мржње и пракса Европског суда за људска права“, *Стручни коментар, Правни инструктор*, 2012/25.

⁵⁷⁷ *Handyside v United Kingdom*, представка бр. 5493/72, од 7. децембра 1976. године.

⁵⁷⁸ *Ibid.*

⁵⁷⁹ *Ibid.*

3.2.2.1. Говор мржње усмерен против нечије расне, верске, етничке, националне припадности или страног порекла

У случају *Jersild v. Denmark*⁵⁸⁰ (1994), суд је по први пут направио разлику између аутора говора мржње и новинара који о таквом говору извештава. У овом случају, новинар је снимио документарну емисију у којој је користио делове разговора које је водио са младим припадницима такозваних „зелених јакни“, (еквивалентно „скинхедсима“), који су у емисији имали расистичке и понижавајуће изјаве о имигрантима и етничким групама које живе у Данској, укључујући и Југословене. Дански судови су новинара осудили за ширење расне мржње. Новинар се жалио ЕСЉП да је ова држава прекршила његово право на слободу изражавања и ЕСЉП је пресудио да је то тачно. ЕСЉП је у овом случају направио јасну разлику између младих који су имали отворено расистичке изјаве и самог господина Џерсилда који је желео да „изложи, анализира и објасни“⁵⁸¹ понашање ове групе младих и на тај начин „прикаже специфичан друштвени феномен који је већ био од великог значаја за јавност“⁵⁸². Иако је овај случај био врло медијски испраћен у Данској, и иако се постављало питање етике новинара који је дотичне младиће прво одвео на пиво, па их је тек онда интервјуисао, ипак је пресудио интерес јавности да чује како ти млади људи размишљају о имигрантима. Јерсилд је дефинитивно отворио нову еру о слободи новинарског извештавања где је ЕСЉП донео одлуку да држава не сме да се меша у начин на који ће новинари извештавати о одређеном питању⁵⁸³.

Дискриминација на основу страног порекла је била предмет одлуке у случају *Ekin Association против Француске*,⁵⁸⁴ када је ЕСЉП анализирао оправданост забране књиге *Земља у рату (Euskadi at war)* која је објављена у

⁵⁸⁰ *Jersild v. Denmark*, представка бр. 15890/89, пресуда од 23. септембра 1994. године.

⁵⁸¹ *Ibid.*

⁵⁸² *Ibid.*

⁵⁸³ *Ibid.*

⁵⁸⁴ *Ekind Association v. France*, представка бр. 39288/98, пресуда од 17. јула 2001. Године.

четири верзије, на баскијском, енглеском, шпанском и француском језику, а „књига је дистрибуирана у великом броју земаља, укључујући Француску и Шпанију“⁵⁸⁵, Публикација је садржала је заједнички рад већег броја научника, специјалиста за баскијски случај, који су давали своје виђење историјског, културног, језичког и социополитичког аспекта дешавања у Баскији. Књига се завршава политичким чланком баскијског националног покрета. Забрану књиге је донео француски министар унутрашњих послова на основу француског закона из 1881. године, измењеног 1939. године, који „забрањује тираж, дистрибуцију и продају књиге у Француској на било ком од четири језика на основу тога што је „тираж ове књиге у Француској, који промовише сепаратизам и оправдава прибегавање насиљу, може представљати претњу јавном реду“.⁵⁸⁶ ЕСЉП је закључио да је правило које се тиче страних публикација изузетак општем правилу, тако што се министру унутрашњих послова даје велика моћ да може да забрани било који документ, његову дистрибуцију и даљу продају, а уколико је писана на страном језику, чак иако је писана у Француској, сматра се страном.⁵⁸⁷ ЕСЉП је додао да не постоје правила на основу којих министар може да донесе такву одлуку, посебно што „не постоји дефиниција концепта „страног порекла“ нити индикације на којим основама публикација која се сматра страном може бити забрањена“⁵⁸⁸. ЕСЉП је једногласно закључио да је дошло до повреде члана 10 ЕКЉП.

Пример антисемитизма пред ЕСЉП је случај *Pavel Ivanov против Русије*⁵⁸⁹. Подносилац представке је оснивач, власник и уредник месечника који излази од 2000. године, финансира га сам подносилац представке и тираж му је 999 копија. У својим новинама он је позивао на изопштавање Јевреја из друштвеног живота, а штампао је и чланке којима је наводио да су Јевреји извор зла у Русији,

⁵⁸⁵ *Ibid.*, ст. 12.

⁵⁸⁶ *Ibid.*, ст. 13.

⁵⁸⁷ Вид. више у: *Ibid.*, ст. 60.

⁵⁸⁸ *Ibid.*

⁵⁸⁹ *Pavel Ivanov v. Russia, представка бр. 35222/04, пресуда од 27. фебруара 2007. године.*

чиме је ширио антисемитизам.⁵⁹⁰ „ЕСЉП нема сумњу о антисемитским намерама подносиоца представке, те се слаже са проценом домаћих судова да је његова интенција кроз публикације била да шири мржњу према Јеврејима. Тако жесток напад на једну етничку групу је у супротности са вредностима које ЕКЉП промовише, као што су толеранција, друштвени мир и недискриминација. Стога, ЕСЉП је стао на становиште да, у складу са чланом 17 ЕКЉП, подносилац представке не може да ужива заштиту коју пружа члан 10 ЕКЉП.“⁵⁹¹

3.2.2.2. Говор мржње усмерен против нечије сексуалне оријентације

Пример оваквог говора мржње је свакако случај *Vejdeland and Others против Шведске*.⁵⁹² Четири младића, Вејделанд, Харлин, Тенг и Лундстром су у децембру 2004. године делили летке организације „Национална омладина“, у једној гимназији, чиме су описивали хомосексуалност као болест („девијантну сексуалну склоност“), која има морално деструктивни ефекат на суштину друштва [...] и да је хомосексуалност један од основних разлога ширења вируса сиде⁵⁹³. „Подносиоци представке су због дељења летака оптужени за изазивање мржње према националној или етничкој групи“.⁵⁹⁴ Са друге стране, подносиоци представке су тврдили да је њихов циљ био да покрену дебату о шведском образовању, а не да изражавају презир према хомосексуалцима.⁵⁹⁵ У овај спор су се као трећа лица умешале организације „Међународни центар за правну заштиту људских права“ (Interights) и Међународна комисија правника, које су констатовале да ЕСЉП, иако има широко развијену праксу против говора мржње које се тиче расе, етничитета и вероисповести, случајеви говора мржње

⁵⁹⁰ Вид. више у: *Ibid.*

⁵⁹¹ *Ibid.*, ст. 1/5.

⁵⁹² *Vejdeland and Others v. Sweden*. представка бр. 1813/07, пресуда од 9. фебруар 2012. године.

⁵⁹³ Вид. више у: *Ibid.*, ст. 8.

⁵⁹⁴ *Ibid.*, ст. 9.

⁵⁹⁵ Вид. више у: *Ibid.*, ст. 10.

уперени против појединца због његове сексуалне оријентације су малобројни. Констатовано је да је „ЕСЉП више пута закључивао да је дискриминација по основу сексуалне оријентације једнако озбиљна као и дискриминација по основу “расе, порекла, боје коже или пола”. ЕСЉП је такође утврдио да закони који се тичу сексуалних односа између особа истог пола [...], а који су дискриминаторни по основу сексуалне оријентације нису у сагласности са ЕКЉП.“⁵⁹⁶ Ове организације предлажу да ЕСЉП овај предмет искористи да „учврсти свој приступ говору мржње упереном против неке особе или групе особа због њихове сексуалне оријентације [...] (и повуче) јасну аналогију између расизма и ксенофобије – које су биле предмет великог дела јуриспруденције суда – и сексуалне оријентације“.⁵⁹⁷ Трећа лица закључују да „према сексуалној оријентацији треба поступати на исти начин као и према категоријама као што су раса, етницитет и вероисповест, који су обично покривени законима о говору мржње и злочинима из мржње, јер сексуална оријентација представља карактеристику која је од основног значаја за самосвест неке особе.“⁵⁹⁸

ЕСЉП је приликом одређивања услова неопходности у демократском друштву, између осталог, узео у обзир да су „леци остављени у ормарићима младих људи који су у осетљивом узрасту и који нису имали никакве могућности да одбију да их приме [...] (као и да су леци) дељени у школи коју ниједан од подносилаца представке није похађао и којој нису имали слободан приступ.“⁵⁹⁹ ЕСЉП сматра да су домаћи судови исправно одлучили о постојању „горуће друштвене потребе“ те да су изречене казне биле сразмерне, односно да нису биле несразмерне легитимном циљу, те је ЕСЉП закључио да је у овом случају мешање државе „било неопходно у демократском друштву ради заштите угледа и права других“⁶⁰⁰ и да није дошло до повреде члана 10 ЕКЉП.

⁵⁹⁶ *Ibid.*, ст. 42.

⁵⁹⁷ *Ibid.*, ст. 44.

⁵⁹⁸ *Ibid.*, ст. 45.

⁵⁹⁹ *Ibid.*, ст. 56.

⁶⁰⁰ *Ibid.*, ст. 59.

3.2.2.3. Говор мржње којим се прокламује или позива на тероризам и насиље

У случају *Leroy против Француске*⁶⁰¹, карикатуриста је објавио карикатуру на којој је био представљен напад на Светски трговински центар, а у коментару је писало „Сви смо о томе маштали [...] Хамас је то урадио“. Спорна карикатура је објављена 13. септембра 2011. године, само два дана након напада на „куле близнакиње“ у Њујорку, те је ЕСЉП нашао да је француски суд правилно ограничио слободу изражавања дотичном карикатуристи и да у овом случају није било повреде члана 10 ЕКЉП, самим тим што је подносилац представке својом карикатуром величао тероризам. У образложењу је речено и да је „објављивање овог цртежа изазвало реакцију јавности, која је у стању да изазове насиље“⁶⁰².

ЕСЉП је у јулу 1999. године поступао у тзв. репетативним случајевима, односно случајевима који се понављају у случају Турске и члана 10 ЕКЉП у вези са говором мржње. Овакви случајеви, како Царић каже, „најчешће ће резултирати установљавањем повреде Конвенције⁶⁰³, што се и овде показало. Сви ови случајеви тицали су се сепаратистичке пропаганде и територијалног интегритета Турске. У чак 11 од 13 случајева ЕСЉП је утврдио повреду права на слободу изражавања из члана 10, као и да осуда и изречене казне нису биле неопходне у демократском друштву.⁶⁰⁴ У свим овим случајевима ЕСЉП је још једном поновио значај слободе изражавања за демократију и плурализам у

⁶⁰¹ *Leroy v. France*. представка бр. 36109/03, пресуда од 2. октобра 2008. године.

⁶⁰² *Ibid*, У случају *Soulas and other v. France*, ЕСЉП је такође нашао да није дошло до повреде члана 10 ЕСЉП. У питању је била књига *Колонизација Европе: Истините примедбе о имиграцији и исламу*, у којој подносилац представке подстиче на мржњу и насиље против муслимана, посебно из северне и Централне Африке, уз честу употребу војне терминологије и позивање у нови рат.

⁶⁰³ С. Царић, *Европски систем људских права*, Универзитет привредна академија у Новом Саду, Факултет за економију и инжењерски менаџмент у Новом Саду 2011.

⁶⁰⁴ D. Voorhoof, „European Court of Human Rights: Thirteen Judgements on Freedom of Expression and Information“, *Iris*, 1999-8/5.

друштву.⁶⁰⁵ У два случаја у којима је ЕСЉП утврдио да нема повреде члана 10, подносилац представке је осуђен док је био у статусу власника, односно издавача недељника у коме су објављивана спорна писма читалаца. „Имајући у виду безбедносну ситуацију у југоисточној Турској и чињеницу да је језик коришћен у писмима читалаца могао бити тумачен као подстицање на даље насиље [...] ЕСЉП није прихватио (његов) аргумент да би требало да буде ослобођен кривичне одговорности за писма, на основу чињенице да он има само комерцијалну и уредничку везу са публикацијом.“⁶⁰⁶ И у другом случају ЕСЉП је закључио, анализирајући речи коришћене у спорном чланку и контекст у коме је објављен, да је апликант ипак одговоран за позив на насиље, иако се он и овде позивао на то да има само комерцијалну, а не и уређивачку улогу у часопису. ЕСЉП је закључио „да је казна изречена подносиоцу представке, као власнику публикације, одговор на хитну друштвену потребу и да су разлози које су власти навеле за осуду апликанта релевантне и довољне“.⁶⁰⁷

3.2.2.4. Говор мржње на интернету

Као што смо раније описали, СЕ је покренуо велику кампању у борби против говора мржње на интернету. Ту се мисли како на вршњачко насиље, тако и на говор мржње за који је интернет погодан тло, због свог глобалног карактера и тога што се садржај који је недозвољен у једној земљи увек може објавити на серверу у другој, где нпр. говор мржње није регулисан.

⁶⁰⁵ *Arslan v. Turkey*, представка бр. 23462/94, *Polat v. Turkey*, представка бр. 23500/94, *Baskaya & Okcuoglu v. Turkey*, представка бр. 23536/94 и представка бр. 24408/94, *Karatas v. Turkey*, представка бр. 23168/94, *Erdogdu and Ince v. Turkey*, представка бр. 25067/94 и 25068/94, *Ceylan v. Turkey*, представка бр. 23556/94, *Okcuoglu v. Turkey*, представка бр. 24246/94, *Gerger v. Turkey*, представка бр. 24919/94, *Surek & Ozdemir v. Turkey*, представка бр. 23927/94 и представка бр. 24277/94, *Surek v. Turkey (No.2)*, представка бр. 24122/94. Све пресуде су од 8. јула 1999. године.

⁶⁰⁶ *Surek v. Turkey (No. 1)*, представка бр. 26682/95 од 8. јула 1999. године.

⁶⁰⁷ *Surek v. Turkey (No.3)*, представка бр. 24735/94 од 8. јула 1999. године.

Премет анализе ЕСЉП је био случај *Delfi против Естоније*⁶⁰⁸ који је изазвао велику реакцију стручне јавности као преседан који може да има утицај на национална законодавства држава потписница ЕКЉП, као и судску праксу држава чланица СЕ. Подносилац представке је власник новинског портала на интернету *Делфи*, који је један од највећих портала вести на интернету у Естонији. Ту се објављују вести на естонском и руском језику у Естонији, Латвији и Литванији.⁶⁰⁹ Интернет портал *Делфи* је омогућавао посетиоцима портала да остављају своје коментаре, у складу са доступним „правилима за коментарисање“. Међутим, портал није имао модератора, особу која би читала коментаре пре објављивања, већ су коментари објављивани како пристижу. Принцип рада је био да читаоци сами могу да пријаве коментар који није у складу са правилником, али је и поред тога овај портал био познат по коментарима који клеветају или промовишу говор мржње. Дана 24. јануара 2006. године на порталу је објављена вест да је компанија „СЛК“ уништила планиране „ледене путеве“ тј. јавне путеве који се током зиме користе како би спојили естонијско копно са острвима. „СЛК“ је компанија која пружа услуге јавног транспорта фериботима између копна и острва. „Л“ је био члан надзорног одбора компаније. Након објављивања чланка на порталу, објављено је 185 коментара од којих је 20 садржало претње и увреде „Л“. Две недеље касније, његови адвокати су тражили да се спорни коментари уклоне и захтевали су одштету за накнаду нематеријалне штете у износу од 32.000 евра. Након пријема поднеска адвоката, увредљиви коментари су уклоњени и *Делфи* је одбио захтев за накнадом штете.⁶¹⁰ С обзиром на то да је ово први случај пред ЕСЉП који се тиче коментара читалаца на порталима, умешале су се многе организације које се баве слободом изражавања на интернету.⁶¹¹ Интервенције

⁶⁰⁸ *Delfi v. Estonia*, представка бр. 64569/09, од 16. Јуна 2015. године.

⁶⁰⁹ *Ibid.*, 11.

⁶¹⁰ *Ibid.*, ст. 16–20.

⁶¹¹ Helsinki Foundation for Human Rights, Article 19, Access, Media Legal Defence Initiative (у име 28 невладиних и медијских организација и компанија), European Association of Digital Media, EUROISPA и друге, ст. 94–109

су се тичале значајне разлике која постоји између интернета и традиционалних медија, посебно када су у питању садржаји које креирају корисници. Истовремено подвукли су значај који анонимност има на интернету⁶¹² као и одговорност за садржај који не може бити на ономе ко физички складишти те податке. Истовремено ЕСЉП се позвао на документа СЕ и ЕУ који се тичу слободе изражавања и ограничења те слободе на интернету, као и на сличне случајеве пред Европским судом правде. У одлучивању у овом случају ЕСЉП је закључио, приликом балансирања пропорционалности да су коментари које су читаоци постављали јасно били недозвољени, као и да је „велика већина коментара представљала говор мржње или позив на насиље и као таква није уживала заштиту од члана 10. Стога, овде није тема слобода изражавања аутора коментара, већ је питање да ли су одлуке домаћих судова, које су сматрале да је компанија одговорна за коментаре које су писала трећа лица, прекршиле слободу која им је гарантована чланом 10. ЕКЉП.“⁶¹³ Приликом балансирања контекста у односу на садржај коментара, ЕСЉП је сматрао да иако је *Делфи* комерцијални портал вести, који је објавио умерен чланак, који сам не садржи увредљиве речи или говор мржње, он истовремено не може бити посматран и само као пасивни, технички сервис провајдер.⁶¹⁴ ЕСЉП је узимао у обзир и одговорност аутора коментара за које је ЕСЉП свестан да треба да задржи своју анонимност. ЕСЉП је уважио одлуке националних судова да *Делфи* није одмах уклонио коментаре који су садржали говор мржње и позив на насиље. Сам је закључио и да „у случајевима као што је овај, када су коментари треће особе у форми говора мржње и чине директну претњу физичком интегритету личности [...] ЕСЉП сматра да права и интереси других и друштва у целини могу омогућити држави да наметне одговорност интернет порталима вести без прекорачења члана 10 ЕКЉП, ако они не изврше потребне мере како би уклонили противзаконите коментаре без одлагања, чак и без опомене од

⁶¹² Вид. више у: Д. Ворхоф.

⁶¹³ *Ibid.*, ст. 140.

⁶¹⁴ *Ibid.*, ст. 144–146.

потенцијалне жртве или трећих лица“.⁶¹⁵ Стога, ЕСЉП је закључио да у овом случају није дошло до повреде члана 10 ЕСЉП.

3.2.3. Регулаторни оквир Европске уније о „говору мржње“

Као што је на почетку речено, „говор мржње“ је једна од тема коју је Европска унија препустила Савету Европе и Европском суду за људска права да се њоме баве, док сама Европска унија, наравно, прокламује борбу против „говора мржње“, али не детаљно. У члану 6 Директиве о аудио-визуелним медијским услугама се каже:

„државе чланице ће осигурати на све могуће начине да аудио-визуелне медијске услуге које пружају провајдери медијских услуга под њиховим јурисдикцијама не садрже подстицање на мржњу на основу нечије расе, пола, религије и националности“⁶¹⁶.

Ову одредбу су државе чланице Европске уније морале да уврсте у своје национално законодавство до краја 2007. године, а прави чувари (gatekeepers) уплива „говора мржње“ у електронске медије су регулаторна тела земаља. Због тога Европска платформа за регулаторна тела (EPRA) често баш „говор мржње“ има као тему на својим редовним састанцима и панелима⁶¹⁷.

⁶¹⁵ *Ibid.*, ст. 159.

⁶¹⁶ Чл. 6, Директива о АВМУ.

⁶¹⁷ Вид. више у: “EPRA meeting in Budva to address Key Challenges of Media Regulation”, EPRA: http://www.epra.org/news_items/epra-meeting-in-budva-to-address-key-challenges-of-media-regulation (приступљено 27. 8. 2015. године).

3.2.4. Правни оквир Републике Србије у вези са говором мржње као ограничењем слободе изражавања

Говор мржње се у Републици Србији регулише нормама грађанског, кривичног и управног права.

Говор мржње је важан и са историјског становишта ограничавања слободе изражавања у Србији, посебно током 90-тих година, када су медији углавном извештавали користећи говор мржње и на тај начин често и раширивали ратна дејства. Као што Ерхарт Бусек каже, „у неколико наврата РТС је емитовао програме који су били карактеристични по ‘говору мржње’ против других етничких група у бившој Југославији, потпирујући ратове у Хрватској и Босни и Херцеговини и оправдавајући насилно понашање према Албанцима на Косову“⁶¹⁸, те смо ми на овом просторима на својој кожи искусили све страхоте и последице говора мржње у медијима. „Помоћу медија и новинарских порука формулисане су и промовисане идеје рата, од Словеније, преко Хрватске и БиХ до Косова, Србије и Македоније.“⁶¹⁹

Устав Републике Србије прописује забрану сваког изазивања и подстицања „расне, националне, верске или друге неравноправности, мржње или нетрпељивости“⁶²⁰

Изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости „међу народима или етничким заједницама које живе у Србији“⁶²¹ је регулисано **Кривичним закоником**, са запређеном казном затвора од шест месеци до пет година или од једне до осам година, за дело које је учињено „принудом,

⁶¹⁸ А. Рабреновић *et al.*, *Право радиодифузних предузећа*, Центар за унапређење правних студија, Београд 2001, 7.

⁶¹⁹ Ј. Трукуља, „Дефицити медијског законодавства у Србији“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу: Тематски број – Медији и људска права*, LXI, 2012, 3.

⁶²⁰ Чл. 49, Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

⁶²¹ Чл. 317, ст. 1, Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.

злостављањем, угрожавањем сигурности, излагањем порузи националних, етничких и верских симбола, оштећењем туђих ствари, скрнављењем споменика, спомен-обележја или гробова“⁶²².

Први закон из области медија након петооктобарских промена, **Закон о радио-дифузији**⁶²³, прописао је чланом 21 да се „агенција стара да програми емитера не садрже информације којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због различите политичке опредељености или због припадања или неприпадања некој раси, вери, нацији, етничкој групи, полу или због сексуалне опредељености“⁶²⁴. Агенција има право да емитерима који не поштују правила о забрани говора мржње у својим програмима, изриче законом предвиђене мере, без обзира на друга правна средства која оштећени има на располагању. На основу члана 8, става 2, тачке 3, Агенција је надлежна да „предузима мере у области радио-дифузије у циљу [...] спречавања емитовања програма који садрже информације којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог припадања или неприпадања одређеној раси, вери, нацији, етничкој групи или полу“⁶²⁵.

У новом пакету медијских закона, кровни **Закон о јавном информисању и медијима** врло јасно прецизира да се „идејама, мишљењем, односно информацијама, које се објављују у медијима не сме подстицати дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог припадања или неприпадања некој раси, вери, нацији, полу, због њихове сексуалне опредељености или другог личног својства, без обзира на то да ли је објављивањем учињено кривично дело“⁶²⁶. Слобода изражавања преовладава

⁶²² Чл. 317, ст. 2, Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.

⁶²³ *Службени гласник РС*, бр. 42/02, 97/04, 76/05, 79/05, 62/06, 85/06, 86/06, 41/09.

⁶²⁴ Чл. 21, ЗР

⁶²⁵ Чл. 8, ст. 2, тач. 3 ЗР

⁶²⁶ Чл. 75, Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014 и 58/2015.

над ограничењем због говора мржње када је информација, која садржи говор мржње, „део новинарског текста, а објављена је без намере да се подстиче на дискриминацију, мржњу или насиље против лица или групе лица, посебно ако је таква информација део објективног новинарског извештаја, као и када је информација објављена са намером да се критички укаже на дискриминацију, мржњу или насиље против лица или групе лица из члана 75 или на појаве које представљају или могу да представљају подстицање на такво понашање“⁶²⁷, што је у складу са праксом ЕСЉП. То видимо на примеру случаја *Јерсилд против Данске*, где је новинар, истражујући говор мржње екстремистичких група, по издвојеним мишљењима судија и сам прелазео границу пуког новинарског извештавања, са чим се ЕСЉП у коначној одлуци није сложио.

Што се тиче електронских медија, у делокруг рада **Регулаторне агенције за електронске медије**, између осталог спада и обавеза да „утврђује ближа правила која се односе на програмске садржаје, а у вези са заштитом достојанства личности и других личних права, заштитом права малолетника, забраном говора мржње и др.“⁶²⁸ Даље, регулаторно тело за електронске медије је надлежно и да се „стара да програмски садржај пружаоца медијске услуге не садржи информације којима се подстиче, на отворен или прикривен начин, дискриминација, мржња или насиље због расе, боје коже, предака, држављанства, националне припадности, језика, верских или политичких убеђења, пола, родног идентитета, сексуалне оријентације, имовног стања, рођења, генетских особености, здравственог стања, инвалидитета, брачног и породичног статуса, осуђиваности, старосне доби, изгледа, чланства у политичким, синдикалним и другим организацијама и других стварних, односно претпостављених личних својстава“⁶²⁹.

⁶²⁷ Чл. 76, Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014 и 58/2015.

⁶²⁸ Чл. 22, ст. 1, тач.15, Закон о електронским медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

⁶²⁹ Чл. 51, Закон о електронским медијима – ЗЕМ, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014 и 58/2015.

Слобода изражавања се у данашње време може ограничити због говора мржње и приликом реемитовања програма. На пример, у Републици Србији се гарантује слобода пријема и реемитовања медијских услуга из других држава, али регулатор може привремено ограничити слободу пријема и реемитовања медијске услуге телевизије „у случају очигледног, озбиљног и тешког кршења одредби члана 68, става 1 овог закона, као и у случају подстицања на мржњу засновану на раси, полу, верској или националној припадности“⁶³⁰. Да би регулатор ограничио слободу пријема и реемитовања, неопходно је да је до повреде дошло најмање два пута у последњих годину дана. Пружалац услуге, његова држава или друго надлежно тело морају у писаној форми обавестити регулатора о повреди и ако се до решења не стигне са матичном државом, а повреде закона се наставе⁶³¹.

Када је у питању реемитовање аудио-визуелне услуге на захтев, регулатор само привремено може да ограничи „слободу пријема и реемитовања аудио-визуелне медијске услуге на захтев [...] у случају да је то неопходно ради очувања јавног поретка, а посебно ради спречавања извршења, истраге, откривања и гоњења учиниоца кривичног дела, заштите малолетних лица, ради спречавања подстицања мржње засноване на раси, полу, верској или националној припадности и повреда људског достојанства, из разлога заштите јавног здравља, разлога јавне безбедности, националне безбедности и одбране, заштите потрошача, укључујући и инвеститоре, у случају озбиљног кршења, односно претње кршењем наведених интереса, и сразмерно интересима о којима је у конкретном случају реч“⁶³². У случају догађаја који захтевају брзо деловање, мере се могу предузети и одмах, а држава или друго надлежно тело се морају обавестити у најкраћем року. Иако не представља у потпуности пример реемитовања како га данас дефинишемо, реакција македонског регулаторног

⁶³⁰ Чл. 46, ЗЕМ.

⁶³¹ Вид. више у: чл. 46, ЗЕМ.

⁶³² Чл. 46, ЗЕМ.

тела може показати ситуације у којима је долазило до ограничења реемитовања због говора мржње. Локална ТВ станица у Скопљу, ТВ96, имала је дозволу за емитовање програма на српском језику за заједницу Срба који живе у Скопљу. Када је почело НАТО бомбардовање 1999. године, ТВ96 је донела одлуку да директно преноси само програм РТС-а и да укине свој програм. Срби у Скопљу су тада организовали протесте на којима су запалили америчку амбасаду у Скопљу. Тада је Савет за радио-дифузију донео одлуку да се прекине реемитовање програма РТС-а. Овде је специфичност та да РТ96 није била кабловска телевизија која редовно реемитује стране програме, већ је локална телевизија прекинула свој програм како би преносила страни канал. Образложење македонског регулаторног тела је била бојазан да се криза не пренесе и на Македонију⁶³³. Уколико се утврди да предузета мера није у складу са одредбама међународног уговора, регулатор ће бити у обавези да је без одлагања обустави.

Оно са чим је наше законодавство коначно усклађено са стандардима Европске уније тиче се забране говора мржње у аудио-визуелним комерцијалним комуникацијама⁶³⁴. Нови закон предвиђа новчане казне за правно лице које се те забране не буде држало у износу од 500.000,00 до 2.000.000,00 динара⁶³⁵.

3.2.5. Пракса домаћих судова у вези са „говором мржње“ у медијима

У овом делу ћемо представити судске одлуке у вези са ограничавањем слободe изражавања, када се утврди постојање говора мржње или

⁶³³ Интервју са проф. др Снежаном Трпевском, саветницом председника Савета Агенције у том периоду. Интервју обављен 5. децембра 2015. године.

⁶³⁴ Чл. 56, ЗЕМ

⁶³⁵ Чл. 110, тачка 1, ЗЕМ

преовладавање слободе изражавања, ако суд утврди да до говора мржње није дошло. Устав Републике Србије, осим слободе изражавања, предвиђа и њена ограничења, а једно од Уставом дозвољених ограничења свакако представља говор мржње. Видећемо ситуације у којима се судови изјашњавају о сврси ограничења слободе изражавања, као и јасно позиционирање тог ограничења у уставном окружењу. Биће приказан и пример забране Удружења „Отачаственог покрета Образ“ и његово брисање из Регистра удружења, између осталог и због говора мржње као једног од облика деловања, аргументи које је Уставни суд користио, као и позивање на члан 10 ЕСЉП.

Како Кривични законик Републике Србије ближе уређује говор мржње, то ће и овде бити анализирани ситуације, у којима судови сматрају да је дошло до изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости, као и оне када суд сматра да говор мржње није постојао већ да је то дозвољена слобода изражавања, за коју је потребно да се истрпи мало „тежи“ речник.

Закон о облигационим односима судови у категорији случајева „говора мржње“ користе како би се утврдила накнада нематеријалне штете, у овом случају ће то бити негативан вредносни суд.

Позивајући се на чланове 46 и 50 **Устава Републике Србије** и ратификоване међународне уговоре, Апелациони суд у Београду је, у случају уклањања говора мржње са сајта тужене, пронашао да само уклањање не ослобађа тужену одговорности, јер су модератори били дужни да спрече да такви коментари уопште буду објављени. Апелациони суд је констатовао да забрана говора мржње „није цензура праве слике друштва, јер је циљ због кога је установљена спречавање преношења идеја које могу имати несагледиво штетне последице на демократске процесе у друштву и развој друштва у целини“⁶³⁶.

⁶³⁶ Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 5115/2011 од 10. 11. 2011. године.

Уставни суд Републике Србије је, на основу члана 166 Устава, одлучио да забрани рад Удружењу грађана „Отачаственог покрета Образ“, „због деловања усмереног на кршење зајемчених људских и мањинских права и изазивања националне и верске мржње“⁶³⁷. Уставни суд је наложио да се удружење избрише из Регистра удружења код Агенције за привредне регистре (АПР), даном достављања одлуке АПР-у. У образложењу одлуке, Уставни суд је констатовао да из аката и радњи Удружења проистиче дискриминација људи на основу личних својстава, а један од начина испољавања њиховог деловања је и говор мржње. Уставни суд је у овом случају водио рачуна да је слобода изражавања људско право гарантовано Уставом, али је истовремено утврђивао и да ли постоји „нужна друштвена потреба“ за ограничењем слободе изражавања, као и који су легитимни циљеви ограничења. Суд је ценио и сразмерност приликом изрицања мере, те је вођено рачуна да су надлежни органи до сада већ предузимали низ мера против припадника овог Удружења, које су за резултат имале бројне кривичне и прекршајне пресуде.

Врховни суд Србије је у случају изазивања основног кривичног дела „изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости“⁶³⁸ (члан 317, став 1), утврдио да је кривично дело извршено, изражавањем нетрпељивости према српском народу, поступајући са умишљајем и свешћу да његово делање може довести до мржње између припадника српског и хрватског народа у Републици Србији. Утврђено је и да је оптужени поступао у стању битно смањене урачунљивости, али свестан својих поступака. Врховни суд је у овом случају дао корисна појашњења самог дела говора мржње, чиме је остварен значајан допринос доктрини изучавања говора мржње. Како је само кривично дело изазвано распиривањем мржње или нетрпељивости, Врховни суд је *изазивање* дефинисао као „стварање, проузроковање до тада непостојеће мржње

⁶³⁷ Одлука Уставног суда, VII У 249/2009 од 12. јуна 2012. године, објављена у *Службени гласник РС*, бр. 69/2012 од 20. јула 2012. године.

⁶³⁸ Чл. 317, ст. 1, КЗС

или нетрпељивости“⁶³⁹, док је *распиривање* формулисао као акт који „претпоставља постојање неког од ових осећања и њихово даље развијање и продубљивање“⁶⁴⁰. *Мржњу* је Врховни суд у овом случају дефинисао као „спремност да се неком нанесе зло“⁶⁴¹. Њу сматрају психолошком основом за појаву конфликтних ситуација, док се за *нетрпељивост* сматра да је блажег интензитета и ближа је нетолеранцији. *Народ* се дефинише као „веће етничке групације људи које су међусобно територијално, економски, културно и језички повезани“⁶⁴², а *етничке заједнице* као „етничко-националне групације које живе у Србији, а чији матични народ живи у некој другој држави“⁶⁴³. Овом пресудом је Врховни суд свакако значајно допринео доктрини у разумевању односа говора мржње и слободе изражавања и утврдио пут будућим пресудама у овој области⁶⁴⁴.

Врховни суд је у другом случају, због утврђивања постојања истог кривичног дела, вратио предмет првостепеном суду, како би оценио да ли је тужени у чињењу дела поступао са умишљајем да својим делањем распирује националну, расну и верску мржњу и раздор међу народима. У питању је суђење против, тада, малолетног М.М. који је дана 18. 10. 2006. године на фудбалској утакмици узвикивао пароле које у себи садрже говор мржње. Првостепени суд је сматрао да је М. М. спорне пароле узвикивао у навијачком жару и да није постојао умишљај јер није имао дефинисан циљ распиривања мржње. Међутим, окружни јавни тужилац је сматрао да је првостепени суд „погрешно и

⁶³⁹ Пресуда Врховног суда Србије, Кж. и 2174/2007(2) од 20. 11. 2007. године.

⁶⁴⁰ *Ibid.*

⁶⁴¹ *Ibid.*

⁶⁴² *Ibid.*

⁶⁴³ *Ibid.*

⁶⁴⁴ На пример, у пресуди Апелационог суда у Крагујевцу, Гж. 1 829/2014 од 19. 8. 2014. године, Апелациони суд је закључио да не може са потребним степеном извесности „извести закључак о томе да је окривљена (као припадник бошњачке националности) те речи (говора мржње) упутила у циљу изазивања националне мржње, конкретно према припадницима српске националности, којој иначе припада оштећена“, јер је за кривицу потребан умишљај, а он у овом случају није доказан. Међутим, у самом образложењу пресуде, Апелациони суд је користио дефиниције мржње, нетрпељивости, народа и етничких заједница на начин како је то учинио Врховни суд седам година раније.

непотпуно“ утврдио чињенично стање, те да није требало да обустави кривични поступак против, тада, малолетника. По мишљењу тужиоца, паролe „Нож, жица, Сребреница“ и „Србија Србима напоље са Турцима“ су неприхватљиви наводи да малолетник тим паролама није поступао са умишљајем и негативним ставом према националној и верској заједници. Тужилац је подвукао и „да се за навијање клубу користе паролe друге садржине спортског карактера, а не оне које могу да изазову верску мржњу према муслиманима и нетрпељивост према Турцима“⁶⁴⁵. Тужилац у другостепеном поступку је сматрао и да је првостепени суд пропустио да, као важну, искористи и чињеницу да је тог дана одиграна утакмица између Фудбалског клуба „Р“ и Фудбалског клуба „Н. П“ те да су и фудбалери и навијачи долазили са подручја где је већина становништва муслиманске веоисповести. Због свега напред речено, Врховни суд је сматрао да првостепени суд треба да утврди да ли је умишљај сада пунолетног М. М. постојао или не, као и да цени извештај Центра за социјални рад у коме се каже да је тада малолетник био „душевно адекватно развијен“, те се сматра да је био свестан да је његово дело забрањено⁶⁴⁶.

Врховни суд је 2007. године донео одлуку да кривично дело „изазивање националне, расне и верске мржње, раздора и нетрпељивости“ не може бити гоњено, уколико је извршењем кривичног дела наступила последица којом се повређује неко лично или имовинско право. Оштећени тада може поднети приватну тужбу за увреду или телесну повреду. Врховни суд је образложио да је „у случају конкретног кривичног дела воља законодавца заштита ширег друштвеног интереса – осећање припадности одређеној вери, раси и нацији, што значи да је заштитни објекат друштвено биће у човеку, па ако је напад усмерен на појединца, он је само представник или припадник одређене групе у широј друштвеној заједници, чије осећање припадности тој групи, штити

⁶⁴⁵ Решење Врховног суда Србије, Кжм. 88/2009 од 8. 6. 2009. године.

⁶⁴⁶ Вид. опширније у: *Ibid.*

кривични закон“⁶⁴⁷. Иако су у конкретном случају оштећенима биле упућене увреде на националној основи, такав говор, по мишљењу Врховног суда, није имао умишљај да мржњу прошири на ширу националну заједницу.

Када се говор мржње посматра кроз призму ограничења слободе изражавања, а не као кривично дело, онда он може имати и елементе повреде и омаловажавања личности и може допринети повреди части и угледа, те бити подложен накнади нематеријалне штете у складу са чланом 200, 300. Врховни суд је, у случају говора мржње објављеног у колумни, закључио да је тужиоцу повређена част негативним вредносним судом у новинарском тексту, с тим што тај вредносни суд „није упућен само јавности, већ му је био циљ повреда и омаловажавања личности, јер има елементе подстицања на насиље („стрељање без суда“) што осликава говор мржње који је недопуштен, без обзира на учињено (злочине у демократском друштву санкционише суд). Такво третирање тужиоца указује и да је вредносни суд увредљив преко разумне мере и да он у комбинацији са неистинитим чињеничним исказом узрокује повреду части и угледа тужиоца, због чега су аутор текста, главни уредник и издавач новина одговорни за нематеријалну штету по члану 200, Закона о облигационим односима“⁶⁴⁸. Врховни суд, даље, образлаже да чланак у недељнику, тј. колумна, „представља комбинацију чињеничних и вредносних судова који се међусобно преплићу и критика је саопштена не само јавности већ и новинару као припаднику јавне и друштвене делатности, који због природе посла мора бити изложен критици и јавном процењивању; колумна претпоставља актуелност и општост питања и одређени умерени ступањ претеривања и провокације, слободан израз и критичност“⁶⁴⁹. Суд је закључио да накнада нематеријалне штете треба да представља сатисфакцију за ублажавања душевног бола, и нагласио да новчана накнада не значи ни

⁶⁴⁷ Пресуда Врховног суда Србије, Кж. и 1778/2007 од 11. 9. 2007. године.

⁶⁴⁸ Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 1477/2005 од 27. 12. 2005. године.

⁶⁴⁹ *Ibid.*

„новчану казну, а ни средство за поправљање породичног буџета“⁶⁵⁰, те је оценио да другостепени суд није правилно одредио висину накнаде нематеријалне штете и сматра да је накнада одређена превисоко.

3.2.6. Регулаторни оквир и одлуке Регулатора у вези са говором мржње у електронским медијима

У оквиру Правилника о заштити људских права у области пружања медијских услуга (Правилник о људским правима)⁶⁵¹ се, између осталог ближе регулише забрана говора мржње у надлежности регулатора. Информације у вези са „националним, етничким, расним или верским сукобима емитују се након темељног испитивања чињеница у вези са таквим сукобима и на начин којим се доприноси развоју духа толеранције и не угрожава очување или успостављање реда и мира“.⁶⁵² Регулатор ће посебно водити рачуна да се информације не објављују „на сензационалистички начин или начин којим се повређује забрана говора мржње“.⁶⁵³ Истовремено, он је дужан да реагује, ако пружалац медијске услуге не ускрати учеснику у програму даље учествовање ако тај учесник током програма користи говор мржње.⁶⁵⁴ И, на крају, Правилник о људским правима садржи одредбу која експлицитно забрањује говор мржње у програмским садржајима „против лица или групе лица због њихове расе, боје коже, предака, држављанства, националне припадности, језика, верских или политичких убеђења, пола, родног идентитета, сексуалне оријентације, имовног стања, рођења, генетских особености, здравственог стања, инвалидитета, брачног и породичног статуса, осуђиваности, старосне доби, изгледа, чланства у

⁶⁵⁰ *Ibid.*

⁶⁵¹ Правилник о заштити људских права у области пружања медијских услуга, *Службени гласник РС*, бр. 55/15.

⁶⁵² Чл. 17, ст. 1, Правилника о људским правима

⁶⁵³ Чл. 17, ст. 2, Правилника о људским правима.

⁶⁵⁴ Вид. опширније у: чл. 22, ст. 4, Правилника о људским правима.

политичким, синдикалним и другим организацијама и других стварних, односно претпостављених личних својстава.⁶⁵⁵ РЕМ има надлежност да ову забрану примени, независно од тога да ли је истовремено, објављивањем, извршено и кривично дело.⁶⁵⁶ Приликом оцењивања (непостојања) говора мржње у оквиру програмског садржаја РЕМ је у Правилник о људским правима инкорпорирао критеријуме ЕСЉП. Њима се оставља право пружаоцу медијске услуге „да објави информацију која је део објективног новинарског извештаја, без намере да подстиче на дискриминацију, мржњу или насиље против лица или групе лица“⁶⁵⁷, као и „да објави информацију са намером да критички укаже на дискриминацију, мржњу или насиље против лица или групе лица“⁶⁵⁸.

Правилником о људским правима и начином одређења појма говора мржње, РЕМ је себе сврстао у регулаторе који су на првој инстанци усагласили своје подзаконске акте са праксом ЕСЉП. Главни проблем РЕМ-а остаје примена ових правила, за које сада постоји и правни основ, те се надамо да ће у будућности говор мржње бити искорењен или макар оштро санкционисан у домаћим електронским медијима.

Служба за надзор и анализу програма РЕМ-а је у априлу 2014. године објавила преглед и анализу случајева у домаћој и међународној пракси у вези са говором мржње у медијима.⁶⁵⁹

На сајту РЕМ-а доступно је само једно решење којим се изриче мера упозорења радио „Фокусу“ у вези са неколико програмских емисија које су емитоване у периоду од 1. маја 2011. године до 31. октобра 2011. године. Највећи број неправилности, РЕМ је утврдио у информативним и ауторским емисијама. Радио „Фокусу“ је наложено да „усклади свој радијски програм са

⁶⁵⁵ Чл. 27, ст. 1. Правилника о људским правима.

⁶⁵⁶ Вид. Опширније у: чл. 27, ст. 3, Правилника о људским правима

⁶⁵⁷ Чл. 27, ст. 5, тач. 1, Правилника о људским правима

⁶⁵⁸ Чл. 27, ст. 5, тач. 2, Правилника о људским правима

⁶⁵⁹ „Говор мржње у медијима: преглед и анализа случајева у домаћој и међународној пракси“, Служба за надзор и анализу програма, РЕМ, Београд 2014.

одредбама тачке 1.4, тачке 2.8 и тачке 10.2 опште обавезујућег Упутства о понашању емитера (*Службени гласник РС* бр. 63/2007 од 9. јула 2007. године)⁶⁶⁰ Радио „Фокусу“ је наложено да ову меру упозорења и објави у свом програму, без коментара.⁶⁶¹ Ова радио-станица је у спорним програмима пуштала садржаје у којима се водитељ изјашњавао за кога ће гласати на изборима чиме се фаворизовала једна политичка партија, слушаоци су водили негативну кампању против тадашњег градоначелника Д. Ђ., долазило је до увреда политичарке С. Ђ. Д., а промовисан је и екстремизам. Пуномоћник радио „Фокуса“ је на седници Савета агенције 7. децембра 2011. године саопштио да су водитељи радио „Фокуса“ добили инструкције да прекину слушаоце или госте ако примете да крше закон. За политичке ставове водитеља, слушалаца и гостију је рекао „да су то политички ставови иза којих стоје и да не види по чему се ти ставови разликују од врло сличних ставова који се могу чути на другим националним емитерима.“⁶⁶² Савет Агенције је закључио да се рад онога који се бави јавном службом, као што је градоначелник, може критиковати, али „таква критика мора бити дата на озбиљан и разложен начин. Међутим, није дозвољено приказивање једностраних напада нити вођење дуготрајних или поновљених кампања у вези са појединим личностима, а да се не омогући свим странама да учествују у предметној расправи на равноправан начин“⁶⁶³. У овом случају РЕМ сматра да „критика није била дата на озбиљан и разложен начин, већ се састојала од изношења очигледне увреде“⁶⁶⁴. У другој емисији РЕМ је сматрао да је емитер „пропустио да у свом програму сузбије екстремизам и увреде. Наиме, слушалац приликом изношења свог става отворено исказује нетрпељивост према политичким неистомишљеницима, називајући их

⁶⁶⁰ Решење бр. 07-3152/11, од 7. децембра 2011. године, Београд.

⁶⁶¹ *Ibid.*

⁶⁶² *Ibid.*

⁶⁶³ *Ibid.*

⁶⁶⁴ *Ibid.*

геноцидним, пљачкашким, лоповским, и антисрпским, а које квалификације несумњиво представљају вређање.“⁶⁶⁵

Оно што забрињава, и на шта Европска комисија упорно, годинама упозорава у извештајима о напретку, јесте нетранспарентност рада регулаторног тела. На самом сајту Агенције, у рубрици „Изречене мере“, налази се само напред описано решење у случају радио „Фокуса“. Међутим, у горе поменутом прегледу и анализи службе за надзор и анализу програма, виде се десетине поднетих представки различитих појединаца, организација или представки поднетих по службеној дужности емитера, које нису доступне јавности.

Оно што је, такође, спорно јесте што се у појединим описима случајева говора мржње у пракси РЕМ-а заправо не виде одлуке Савета, већ су оне описно представљене. Неопходно би било, посебно због важности теме говора мржње, како у домаћем тако и у европском регулаторном оквиру, да РЕМ што пре и без одлагања јавности учини доступним све одлуке које су доносили против емитера од 2007. године до данас. Регулатор је на крају извештаја закључио да прекршај говора мржње „није чест у пракси електронских медија у Србији“⁶⁶⁶, са чим се не бисмо сложили. Посматрајући електронске медије у Србији чини се да је говор мржње постао свакодневица, али се мањак представки ка регулатору може објаснити недовољном освештеношћу грађана да свако, као појединац, може да пријави неправилности у програму електронских медија и да на то добије одговор. С друге стране, поставља се питање незамерања стручних служби емитерима, чије би програме требало да оцењују, као и да ли је Савет увек спреман да реагује на представке по службеној дужности које им стигну од стручних служби. Посматрајући историјат избора за чланове Савета, често високо политизовано, јасно је да ће се говор мржње пре заташкати или релативизовати, него што ће заиста емитере које крше постојећа правила

⁶⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶⁶ *Ibid.*

ставити на стуб срама и јавно упозорити да говору мржње нема места у српском етру. Из описаних случајева од 2007. године до 2012. године, нису јасни критеријуми на основу којих је Савет РРА емитерима изрекао ни меру упозорења, меру опомене, као ни меру хитног налагања емитеру да програм усагласи са одредбама закона. Такође је нејасно и колико је олакшавајућа околност, на пример, извињење емитера или водитеља и да ли је то довољан потез за ослобађање емитера од одговорности. И на крају, РЕМ би могао да искористи постојеће критеријуме праксе ЕСЉП да што пре направи правилник о говору мржње, који би на основама критеријума ЕСЉП уредио сферу електронских медија по овом питању, а омогућио и Савету да лакше и непристрасније доноси одлуке којима се говор мржње осуђује и санкционише. Истовремено, неопходно је да се све одлуке објаве, како би јавност имала увид у њих. На пример, „Организација за лезбејска људска права – Лабрис“ је, по извештају РЕМ-а, у првој половини 2007. године поднела низ представки регулаторном телу. Представке су се односиле на говор мржње у вези са особама хомосексуалне оријентације, а тицале су се емисија „Браво шоу“ и „Пирамида“ ТВ „Пинк-а“ и емисије „Кључ“ РТС-а. Савет РРА је сматрао да у датим емисијама није било говора мржње.

Остаје спорно колико је још поднесака регулаторно тело добило, од појединаца или невладиних организација, а да јавност о томе није обавештена, нити је обавештена о одлукама регулаторног тела, као, и још важније, критеријумима који су коришћени приликом одлучивања.

3.2.7. Кодекс новинара Србије и пракса Савета за штампу у вези са говором мржње

Кодекс новинара Србије обавезује новинаре да се супротставе свима који „крше људска права или се залажу за било коју врсту дискриминације, говор мржње и подстицање насиља“⁶⁶⁷. У смерницама, Кодекс подсећа да новинарска професија подразумева неширење било каквих стереотипа, нити новинари могу у свом раду да приказују своје предрасуде, било отворено било прикривено. Истовремено, „недопустиво је колоквијално, погрдно и непрецизно називање одређене групе“⁶⁶⁸.

Тачка 5, одељка 4 каже и да је новинар дужан да „поштује и штити права и достојанство деце, жртава злочина, особа са хендикепом и других угрожених група“.

Стога не чуди што је Комисија за жалбе Савета за штампу већином гласова (осам гласова за и два уздржана), на основу жалбе Невладине организације „Праксис“ из Београда, изрекла јавну опомену новинарки и колумнисткињи Наталији Девих и листу *Данас* за текст „Странци у Београду“, објављен 13. августа 2015. године у штампаном и интернет издању листа *Данас* у оквиру колумне „Пољупци и потпетице“. Невладин организација „Праксис“ је у жалби Савету за штампу навела да је спорни текст екстремно непрофесионалан, те да „доприноси ширењу страха, нетрпељивости, ксенофобије, стварању нерпијатељског окружења и продубљивању социјалне дистанце грађана према мигрантима и избеглицама који су тренутно једна од најосетљивијих група у Србији“⁶⁶⁹. Чланови комисије су са осам гласова „за“ и два „уздржана“ закључили

⁶⁶⁷ Кодекс новинара Србије, IV Одговорност новинара, тач. 1.

⁶⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁶⁹ Образложење Комисије за жалбе Савета за штампу усвојено на седници 24. 9. 2015. године.

да је ауторка својим текстом подстицала дискриминацију и говор мржње, што је супротно кодексу новинара.

Колумнисткиња Наталија Девић је у тексту, изнела своје предрасуде и ставове иако Кодекс прописује да „предрасуде које новинар приватно има не смеју да буду објављене ни у каквом контексту ни отворено ни прикривено“.⁶⁷⁰ Комисија је јавну опомену због кршења Кодекса новинара Србије изрекла, иако су се у међувремену и ауторка текста и лист *Данас* извинили читаоцима.

Оно што разликује овај случај од других, јесте да је лист *Данас* одмах, исто вече, упутио извињење редакције листа *Данас*, нагласивши да су ставови колумниста и спољних сарадника њихови лични ставови, а не нужно и ставови самог листа. И Наталија Девић се извинила у своје лично име. Лист *Данас* је споран текст одмах уклонио са свог интернет издања, те се на том месту сада може наћи само извињење редакције и колумнисткиње.

3.2.8. Међуисход о дозвољеном ограничењу слободе изражавања због говора мржње

Говор мржње је једно од ограничења слободе изражавања, чији се обим из године у годину шири. У демократским друштвима је све прихватљивије да говору који позива на расну, верску или неку другу дискриминацију нема места у јавном дискурсу. Како Лилић констатује, „свака савремена правна држава заснована на начелима владавине права и демократије има истовремено и обавезу да према свима осталима, који не улазе у категорију политичких екстремиста, омогући уживање разних других права која могу бити предмет и

⁶⁷⁰ Кодекс новинара Србије.

циљ напада⁶⁷¹. Са друге стране, треба водити рачуна, и на тим критеријумима се и заснивају одлуке ЕСЉП, да јавна критика задржи своје место у јавној сфери. На то позива и Ковачевић-Вучо, прецизирајући да у односу говора мржње и критичког става, све време, сви актери морају имати свест „да ни једног тренутка јавна критика, изложен став и мишљење не смеју да буду ограничени, осим уколико се не ради о ширењу идеја које су неприхватљиве са становишта заштите људи и група од дискриминације, насиља и подстрекивања на мржњу“⁶⁷².

⁶⁷¹ С. Лилић, „Говор мржње и интернет“, *Lex Forum* 1/2008, 31–32.

⁶⁷² Б. Ковачевић-Вучо, „Од говора мржње до злочина из мржње“, *Lex Forum* 1/2008, 49.

3.3. Ограничење слободе изражавања због заштите верских осећања других

Борба за право на слободу вероисповести има дугу историју. Право на слободно изражавање вере чини део Првог амандмана на Устав Сједињених Америчких Држава, исто као и право на слободу говора. Иако је у међународним документима дефинисано одвојено од слободе изражавања, ова два права су често уско повезана у пракси. Пре свега право на мишљење и вероисповест укључује и право на изражавање својих веровања у друштву, те се због тога често међусобно преплићу⁶⁷³.

Право на слободно изражавање вероисповести је регулисано чланом 18 Универзалне декларације о људским правима који каже да:

„Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вероисповести или уверења и слободу да човек сам или у заједници с другима, јавно или приватно, манифестује своју веру или уверење подучавањем, обичајима, молитвом и обредом“⁶⁷⁴.

С друге стране, члан 9 ЕКЉП регулише слободу мисли, савести и вероисповести на следећи начин:

„Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вере или уверења и слободу човека да, било сам или заједно с другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, проповеди, обичајима и обредом.

Слобода исповедања вере или убеђења може бити подвргнута само оним ограничењима која су прописана законом и неопходна у

⁶⁷³ Вид. више у: R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 956.

⁶⁷⁴ Чл. 18, Универзална декларација о људским правима

демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других“⁶⁷⁵.

Члан 9 ЕКЉП садржи како право на слободу мисли, савести и вероисповести, тако и право да свако испољава своју веру. Царић сматра да ово право обухвата „слободу промене вере или уверења и слободу испољавања вере или уверења самостално или у заједници, јавно или приватно и то молитвом, путем проповеди, обичајима и обредом“⁶⁷⁶.

Слобода мисли, савести и вероисповести може у много случајева да укључи и право на слободу изражавања. Испољавање вере се често третира као део права на слободу изражавања и, као што ћемо видети у даљем тексту, судови ова два права често повезују. Испољавање вере је ближе дефинисано Европском конвенцијом о људским правима, и то на начин да је посреди „испољавање вере или уверења молитвом, проповеди, обичајима или обредом“⁶⁷⁷. Молитва може бити интраперсонална, интерперсонална или групна, у зависности од тога да ли се верник моли у себи, са неким или у групи. Проповед је увек вид изражавања и, као такав, морао би бити заштићен и чланом 10, ЕКЉП, док обичаји и обреди зависе од врсте и типа религије, али у највећем броју случајева и ту је укључено право на слободно изражавање.

„У одлучивању о приоритетима између два супротстављена права Европски суд је дао велику важност верским осећањима и правима из члана 9, у односу на друге слободе“⁶⁷⁸.

Осим са чланом 10, слобода мисли, савести и вероисповести је врло повезана са чланом 11, у вези са слободом окупљања и удруживања, како би се

⁶⁷⁵ Чл. 9 ЕКЉП

⁶⁷⁶ М. Пауновић, С. Царић, *Европски суд за људска права – основна начела и ток поступака*, Службени гласник РС, 2006, 240.

⁶⁷⁷ Чл. 9, ст. 1, ЕКЉП.

⁶⁷⁸ R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 9719.

испољавала вера или убеђење. Повезана је и са захтевом за поштовање приватног живота из члана 8, који омогућава да се верска осећања испољавају у приватности дома или да се тај део личности задржи као тајна, о којој неко не жели да разговара. Још једна важна веза јесте и право родитеља да деци обезбеде образовање у складу са својим филозофским и верским уверењима, што се штити чланом 2 протокола 1, ЕКЉП. Право на поштовање верских и филозофских уверења припада родитељима детета који одлучују о томе на који начин ће дете примењивати поштовање верских и филозофских уверења. То право не припада самом детету, као ни школи или верском удружењу⁶⁷⁹.

Када говоримо о ограничавању слобода изражавања како би се обезбедила слобода мисли, савести и вероисповести других људи, морамо поставити питање „размера у којима државне власти могу предузети акцију против изражавања, како би заштитиле верску осетљивост припадника одређених вера тако што ће спречити или казнити приказивање увредљивог материјала, који би могао да исмевањем обесхрабри припаднике неке вере код њеног практиковања или исповедања“⁶⁸⁰.

Најчешће проблеми настају када се слобода изражавања схвата прешироко, скоро па без ограничења и без размишљања о томе да ли ће такво изражавање повредити нечија верска осећања. Један од примера су закони о богохуљењу који су служили да заштите верске симболе од изругивања. Постоји тенденција да се закони о богохуљењу полако укидају у Европи баш зарад високог степена толеранције у оквиру верских заједница. Са друге стране у Европи је дошло до промене састава становништва услед миграција са Блиског истока и из Африке, углавном људи исламске вероисповести, који имају различит степен верске толеранције у односу на слободу изражавања. Због тога све више долази до судара приликом преклапања ова два права у пракси. У већини европских

⁶⁷⁹ Вид. више у: Џ. Мурдок, *Слобода мисли, савести и вероисповести: водич за примену члана 9 Европске конвенције о људским правима*, Савет Европе, Београд 2008, 88.

⁶⁸⁰ *Ibid.*, 93.

демократија, шала и сатира, које се тичу верских симбола сматрају се правом на слободу изражавања. У последње време, чини се да та слобода добија нова ограничења. Први случај се догодио након што је објављена карикатура пророка Мухамеда у једним данским новинама. Карикатура је изазвала велики револт у исламском свету. У исламу лице пророка Мухамеда треба да буде невидљиво, како би сваки верник могао да га замисли како жели, а карикатура је не само приказивала лик пророка Мухамеда, већ је он на глави имао бомбу уместо турбана. Ту је први пут дошло до озбиљне поделе између оних који су сматрали да је повређено право муслимана на неометано практиковање вере и става верника да је дата слобода изражавања повредила верска осећања других и да је требало да буде ограничена.⁶⁸¹

Након што су данске дневне новине са националним покривањем објавиле спорну карикатуру у јануару 2006. године, почели су немири широм света у муслиманским земљама где су спаљиване данске амбасаде. Дански премијер у том моменту, Андерс Фог Расмусен (Anders Fogh Rasmussen) изјавио је да је у току највећи међународни сукоб у коме Данска учествује од Другог светског рата.⁶⁸² Уредник водећих дневних новина је морао да се извини тиме што је рекао да, иако објављивањем карикатура није прекршен ни један закон, он је свестан да је повредио верска осећања многих муслимана за шта је упутио извињење.⁶⁸³ Премијер је нагласио и да Данска има дугу традицију слободе изражавања и демократије и позвао све оне који су одлучили да ту живе да прихвате те вредности. Међутим, до данас аутор карикатуре пророка Мухамеда

⁶⁸¹ Вид. више у: E. D. Malcolm, „From Cartoons to Crucifixes: Current Controversies Concerning the Freedom of Religion and the Freedom of Expression before the European Court of Human Rights”, *Journal of Law & Religion*, Vol. XXVI, 345–346.

⁶⁸² Хронолошки приказ догађаја који су следили након објављивања прве карикатуре пророка Мухамеда, укључујући и информације о спаљивању данске заставе и извињења данског премијера се може наћи овде: Danish Cartoon Controversy, The New York Times: <http://www.nytimes.com/topic/subject/danish-cartoon-controversy> , (приступљено 24. 8. 2015. године).

⁶⁸³ Вид. више у: Danish paper sorry for Muhammad cartoons, the Guardian, 31. 1. 2006. године, <http://www.theguardian.com/media/2006/jan/31/religion.saudi-arabia> (приступљено 24. 8. 2015. године).

има двадесетчетворочасовну полицијску пратњу јер свакодневно добија претње које му угрожавају живот.

Други случај, свакако ригорознији од првог, јесте случај убијања новинара француског листа „Шарли Ебдо“ („Charlie Hebdo“) 7. јануара 2015. године, када су два милитантна муслимана ушла у редакцију и запуцала на присутне у редакцијском колегијуму, због објављивања карикатуре пророка Мухамеда у последњем броју часописа. Ово је екстремни пример, зато што се ту више није радило о балансу између слободе изражавања и права на слободу мисли, савести, и вероисповести, већ се ту ради о односу ова два права и права на живот. Новинари и карикатуристи су изгубили живот због права које су они мислили да имају, да се слободно изразе и некога ко је сматрао да је то њихово право требало да буде ограничено.

Са најновијим миграцијама где је до децембра 2015. године пријављено 750.000 избеглица и миграната, који су кроз Грчку, Македонију, Србију долазили до Европске уније, може се очекивати да ће балансирање слободе и ограничења слободе изражавања и права на вероисповест бити још комплексније, и то је тема којој и СЕ и ЕУ треба да посвете посебну пажњу у годинама које долазе.

3.3.1. Регулаторни оквир Савета Европе о слободи вероисповести

ЕКЉП чланом 9, регулише слободу мисли, савести и вероисповести на следећи начин:

„Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вере или уверења и слободу човека да,

било сам, или заједно с другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, проповеди, обичајима и обредом.

Слобода исповедања вере или убеђења може бити подвргнута само оним ограничењима која су прописана законом и неопходна у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.⁶⁸⁴

Слобода мисли, савести и вероисповести може бити ограничена на исти начин као и слобода изражавања. Потребно је да три услова буду кумулативно испуњена: да је ограничење прописано законом, да постоји легитимни циљ и да је ограничење неопходно у демократском друштву, што ЕСЉП цени у сваком конкретном случају.

У Препоруци Парламентарне скупштине 1805 (2007), о богохуљењу, верској увреди и говору мржње усмереним против особа на основу њихове вере⁶⁸⁵, констатује се да је „у мултикултурним друштвима често неопходно помирити слободу изражавања и слободу мисли, савести и вероисповести“⁶⁸⁶. Констатује се и да је државама остављено широко поље слободне процене како би се државама оставила могућност да саме одреде границе једног и другог права. Као једно од пресудних питања у овој области је одређено питање моралне освешћености, те се због тога мора водити рачуна да се слобода што ређе ограничава због моралних норми. У том смислу, „Скупштина (Савета Европе) сматра да богохуљење, као увреда вероисповести, не би требало да буде регулисана као кривично дело“.⁶⁸⁷ С друге стране, Скупштина је сагласна да би говор мржње требало да буде озбиљно санкционисан, било да је усмерен против

⁶⁸⁴ Чл. 9, ЕСЉП.

⁶⁸⁵ ПАЦЕ препорука 1805 (2007) о „богохуљењу, верским увредама и говору мржње усмерене ка особама због њихове религије“.

⁶⁸⁶ *Ibid.*

⁶⁸⁷ Резолуција 1928 (2013) о „обезбеђивању људских права у односу на религију и веру и заштита верских заједница од насиља“, усвојена 24. априла 2013. године.

вере или по другом основу. Тиме је потврђена **Резолуција 1510 (2006) о слободи изражавања и поштовању верских уверења**⁶⁸⁸, која констатује да ће се „оно што је у стању да произведе значајну увреду личности одређеног верског уверења разликовати од времена до времена и од места до места“.⁶⁸⁹

И на крају у **Извештају Венецијанске комисије о односу између слободе изражавања и слободе вероисповести**⁶⁹⁰ усвојеног од стране Венецијанске комисије на 76. пленарној сесији одржаној 17–18. октобра 2008. године закључено је следеће: прво, да не постоји једна општа дефиниција „верске увреде“ која би покривала различите концепте „увреде која се базира на припадању одређеној религији“ и „повреди религијских осећања“; друго, да се дело богохуљења данас јако ретко процесуира и кажњава у Европи; и треће, „да у демократском друштву верске групе морају толерисати, као и друге групе, критичка мишљења у јавности и дебату о њеним активностима, учењима, и вери, имајући у виду да такав критицизам не прелази у позив на мржњу или позив да се ремети јавни мир или да долази до дискриминације против присталица одређене вероисповести.“⁶⁹¹

И на крају, у Компилацији стандарда Савета Европе у вези са принципима слободе мисли, савести и вероисповести и њених веза са другим људским правима⁶⁹², потврђују се сви напред изнесени постулати.

⁶⁸⁸ Резолуција 1510 (2006) о „слободи изражавања и поштовању верских уверења“, усвојена 28. јуна 2006. године, Parliamentary Assembly Resolution 1510 (2006) on Freedom of Expression and respect for religious beliefs, 28 June 2006.

⁶⁸⁹ *Ibid.*, 11.

⁶⁹⁰ Извештај о односу између слободе изражавања и слободе вероисповести: питање регулације и гоњења у вези богохуљења, увреде на верској основи и подстицања на верску мржњу, усвојен од стране Венецијанске комисије на 76. пленарној сесији, у Венецији 17–18. октобра 2008. године,

⁶⁹¹ *Ibid.*, 16.

⁶⁹² Compilation of Council of Europe standards relating the Principles of Freedom of Thought, Conscience and Religion and Links to Other Human Rights, adopted by the Steering Committee for Human Rights (CDDH) on 19 June 2015.

3.3.2. Пракса ЕСЉП у балансирању члана 10 и члана 9 ЕКЉП

Однос слободе изражавања и заштите верских осећања других спада у једну од најкомплекснијих балансирања два људска права о којима ЕСЉП мора да одлучи. Ова два права су повезана и међусобно испреплетена на више начина: члан 9, ЕКЉП прописује и право да се вера „јавно или приватно испољава“. То значи да је слобода изражавања саставни део слободе вероисповести и да једно од ограничења слободе изражавања може бити и слобода да се вера исповеда. Са друге стране, слобода изражавања се често састоји и од изражавања мржње или позивања на мржњу против различитих верских група, може садржати увредљив говор и на много других начина угрожавати слободу вероисповести. Стога се таква слобода изражавања мора ограничити да би се заштитило туђе право на вероисповест.

У већини пресуда ЕСЉП, које су се тичале односа члана 9, и члана 10, ЕСЉП је пресуђивао да националне државе нису судиле супротно члану 10 ЕКЉП, и сматрале су да је ограничење слободе изражавања, које је донето на националном нивоу, углавном, било неопходно да се заштите права других. У другим случајевима, ЕСЉП је проналазио да није било повреде слободе изражавања, као и да ЕКЉП штити и онај говор који „шокира“ или „вређа“. ЕСЉП, такође, каже да „они који одлуче да искористе слободу да јавно испољавају своју веру, независно од тога да ли то раде као чланови верске мањине или већине, не могу разумно очекивати да буду изузети од сваке критике. Они морају толерисати и прихватити порицање својих верских убеђења од стране других и чак пропагирање других доктрина које су непријатељске према њиховој вери.“⁶⁹³

⁶⁹³ *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, пред. бр. 13470/87, пресуда од 20. септембра 1994. године.

Колико ЕСЉП државама потписницама даје широко поље слободне процене најбоље се може видети у неколико случајева ограничења слободе изражавања због богохуљења, где је ЕСЉП доносио одлуке да није дошло до повреде члана 10 ЕКЉП. Први пример је случај *Otto-Preminger-Institut* против Аустрије, где је Институт најавио јавно приказивање филма „Савет у рају“ („Das Liebeskonzil“- „Counsil in Heaven“) редитеља Вернера Шретера (Werner Schroeter) од 13. маја 1985. године у терминима од 22:00 увече, осим једног приказивања у току недеље од 16:00 после подне. Најава филма је била послата члановима Института и стављена у излог. Обавештење је садржало кратак садржај филма и поруку да је забрањен за млађе од 17 година. Након што је Католичка црква поднела кривичну пријаву против Института, и након што је филм приказан дежурном судији, јавни тужилац је поднео захтев да се овај филм забрани, у складу са тадашњим медијским законом. Једна од сцена у филму приказује „Бога јеврејске, хришћанске и исламске религије као сенилног старца који се клања ђаволу са којим размењује дубок пољубац и кога зове својим пријатељем“⁶⁹⁴. Аустријски судови су забранили приказивање филма, уз образложење да филм вређа католицизам. ЕСЉП је закључио, са 6 гласова наспрам 3 да ту није било повреде члана 10 ЕСЉП. Тројица судија који су издвојили мишљење су сматрали да „ограничење слободе изражавања треба бити дозвољено само изузетно, да мора бити уско тумачено и да поље слободне процене у овом случају не може бити широко.“⁶⁹⁵ Они су сматрали и да приказивање филма није могло никога да угрози, самим тим што је на плакату назначен кратак садржај филма, као и у обавештењу, послатом члановима Института, што су за тај филм морале да се купе улазнице и што је био забрањен за млађе од 17 година⁶⁹⁶.

У другом случају богохуљења, *Wingrove против Велике Британије*⁶⁹⁷, ЕСЉП је пронашао да држава, такође, није прекршила члан 10, тиме што је забранила

⁶⁹⁴ *Ibid.*

⁶⁹⁵ Издвојено мишљење судија Палм, Пеканен и Макарчик (Palm, Pekannen i Makarczik).

⁶⁹⁶ *Ibid.*

⁶⁹⁷ *Wingrove v. United Kingdom*, пред. бр. 17419/90, пресуда од 25. новембра 1996. године.

приказивање филма. У овом случају Вингров је филмски редитељ (за овај филм и сценариста) који је филм *Visions of Ecstasy* предао Британском одбору за класификацију филмова (British Board of Film Classification)⁶⁹⁸, како би добио дозволу да се филм продаје, издаје и на други начин буде доступан публици. Британски одбор је филм забранио. Сам филм траје 18 минута, нема дијалога, садржи само музику и глуму. Радња филма описује еротске фантазије лика којим је Вингров описао Свету Терезу од Авиља. Еротска фантазија укључује и распеће Исуса Христа. Након што му је филм забрањен од стране Одбора, а онда и од британских судова којима се обратио, Вингров се обратио ЕСЉП са молбом „да донесу одлуку која проглашава британске законе о богохуљењу као непотребне у теорији, као што су и у пракси у било којој мултикултурној демократији“.⁶⁹⁹ ЕСЉП је закључио да је забрана прописана законом, са легитимним циљем и да је била неопходна у демократском друштву. Међутим, након што је 2008. године укинут закон којим се регулише богохуљење, Одбор је коначно 2012. године овај филм пустио на слободно тржиште, са ознаком да није препоручен за оне испод 18 година⁷⁰⁰.

У већини осталих случајева пред ЕСЉП, предмет спора је било ограничење слободе изражавања због говора мржње, увреде, критике или позивања на насиље усмерених против слободе вероисповести. У случају *Muslum Gunduz против Турске*, Муслум Гундуз, је лидер исламске секте који је гостовао у једној телевизијској емисији. Он је том приликом световне институције називао „безбожним“, критиковао је демократију и демократске принципе и отворено је позивао на увођење шеријатског права. Програм је емитован уживо и трајао је око 4 сата, а разговарало се о секти коју је Гундуз предводио. Турски суд је Гундуза прогласио кривим и осудио га је на две године затвора и новчану казну

⁶⁹⁸ British Board of Film Classification (BBFC): <http://www.bbfc.co.uk> (приступљено 24. 8. 2015. године).

⁶⁹⁹ *Wingrove v. United Kingdom*, представка бр. 17419/90, пресуда од 25. новембра 1996. године.

⁷⁰⁰ Детаљан опис овог случаја се може наћи у архиви British Board of Film Classification: <http://www.bbfc.co.uk/case-studies/visions-ecstasy> (приступљено 24. 8. 2015. године).

по основу „подстицања грађана на мржњу и насиље на основу разлика вероисповести“.⁷⁰¹ ЕСЉП је одлучио да у овом случају, иако је ограничење прописано Турским законом, и постоји легитимни циљ, у демократском друштву није било неопходно да се Гундузу ускрати слобода говора. Суд је сматрао да, иако је његов говор могао бити протумачен као позив на насиље и говор мржње, када се посматра у контексту у ком је изјава дата, његови ставови су били добро познати јавности, он је био и позван у програм да представи неконформистичке погледе своје секте и то је било у оквиру свеопште дебате, која је већ постојала у турским медијима на ту тему. Стога, суд је сматрао да само пропагирање шеријатског права „без позива на насиље, не може бити посматрано као говор мржње“.⁷⁰²

3.3.3. Заштита верских осећања других и слобода изражавања у Европској унији

Европска повеља о основним правима Европске уније⁷⁰³ (2012/Ц 326/02) чланом 10 регулише право мисли, савести и вероисповести на начин да:

„Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести. Ово право укључује право да се промени вера или уверење или слобода да се та вера практикује, било сам или у заједници са другима, у јавности или приватно, богослужећи, изучавајући, практикујући или поштујући.

Право на приговор савести је признато, у складу са националним законима који регулишу ово право“.⁷⁰⁴

⁷⁰¹ *Musulm Gunduz v. Turkey*, представка бр. 35071/97, пресуда од 4. децембра 2003. године.

⁷⁰² *Ibid.*

⁷⁰³ Charter of Fundamental Rights of the European Union (2012/C 326/02), *Official Journal of the European Union* C326/392 of 26. 10. 2012.

Директива о АВМУ се овим правом готово и не бави у вези са медијима. Једино где се помиње посебна заштита верских осећања других јесте у комерцијалним програмима. Државама чланицама је остављена могућност да „забране приказивање логотипа спонзора током дечјих, документарних и верских програма“⁷⁰⁵, док се државама чланицама експлицитно забрањује емитовање реклама или телешопа током трајања верских програма⁷⁰⁶.

Савет Европске уније је на састанку одржаном у Луксембургу 24. јуна 2013. године усвојио „Смернице Европске уније о промоцији и заштити слободе вероисповести и верског убеђења“⁷⁰⁷, где се констатује да су „повреде или злоупотребе слободе вероисповести од стране државних и недржавних чинилаца врло проширене и комплексне и да утичу на људе у свим деловима света, укључујући и Европу“⁷⁰⁸.

С обзиром на то да се и Повеља и смернице Европске уније ослањају на документа Уједињених нација о људским правима и ЕКЉП, а да ЕУ, осим недавно изабраних координатора за борбу против антисемитизма и антимуслиманске мржње,⁷⁰⁹ и нема механизам примене ових правила у пракси, може се рећи да ЕУ оставља СЕ и ЕСЉП, као чуварима људских права, да ову област регулишу.

⁷⁰⁴ Чл. 10, Европска повеља.

⁷⁰⁵ Чл. 10, тач. 4, Директива 2010/13/ЕУ од 15. априла 2010. године о аудио-визуелним медијским услугама (Директива о АВМУ).

⁷⁰⁶ Чл. 20, Директива о АВМУ.

⁷⁰⁷ EU Guidelines on the promotion and protection of freedom of religion and belief, Foreign Affairs Council Meeting, Luxembourg, 24 June 2013.

⁷⁰⁸ *Ibid*, 1.

⁷⁰⁹ Изабрани 1. децембра 2015. године: Катарина фон Шнурбајн (Katharina Von Schnurbein) је изабрана за координатора за борбу против антисемитизма, а Давид Фригијери (David Friggieri) је изабран за координатора за борбу за борбу против антимуслиманске мржње.

3.3.4. Правни оквир Републике Србије о заштити верских осећања других као ограничења слободе изражавања

Чини се да комплексност однос слободе изражавања и заштите верских осећања других никада није био видљивији него у двадесет првом веку. На основу тог сложеног односа и балансирања које право треба да преовлада, тренутно се мери демократија, ниво достигнутих европских вредности, креирају се националне политике, побеђује се или губи на изборима, а у најекстремнијим ситуацијама долази и до губитака живота. У Србији, чини се да је какав такав однос успостављен и да су ова два права у већини случајева успешно избалансирана.

Устав Републике Србије јемчи слободу „мисли, савести, уверења и вероисповести, право да се остане при свом уверењу или вероисповести или да се они промене према сопственом избору“⁷¹⁰. Устав регулише, са једне стране слободу да се појединац не изјашњава о својим верским и другим уверењима, а са друге стране слободу да свако „испољава своју веру или убеђење вероисповедања, обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе, појединачно или у заједници с другима, као и да приватно или јавно изнесе своја верска уверења“⁷¹¹.

Ограничења слободе испољавања вере или уверења су у Уставу усклађена са чланом 9, ставом 2 ЕКЉП, те се законом могу ограничити „само ако је то неопходно у демократском друштву, ради заштите живота и здравља људи, морала демократског друштва, слобода и права грађана зајемчених Уставом,

⁷¹⁰ Чл. 43, Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/06.

⁷¹¹ *Ibid.*

јавне безбедности и јавног реда или ради спречавања изазивања или подстицања верске, националне или расне мржње⁷¹².

Устав даље наводи да су „цркве и верске заједнице [...] равноправне и одвојене од државе“⁷¹³, као и да је један од разлога када Уставни суд може забранити верску заједницу, онда када она „изазива и подстиче верску, националну или расну нетрпељивост“⁷¹⁴.

Родитељи и законски стараоци имају право да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима⁷¹⁵, што се делимично може довести у питање уколико би веронаука постала обавезан предмет у школама у Србији, за шта се тренутно залаже патријарх православне цркве, што је изазвало бурне реакције у јавности оних који сматрају да верској настави није место у школама⁷¹⁶.

Закон о јавном информисању и медијима предвиђа да се повредом достојанства, тј. права на аутентичност не сматра „карикатурално, сатирично, колажно и друго слично приказивање лица“⁷¹⁷. Међутим, догађаји последњих година који се тичу карикатурног и сатиричног приказивања лица пророка

⁷¹² *Ibid.*

⁷¹³ Чл. 44, ст. 1, Устав Републике Србије.

⁷¹⁴ Чл.44, ст. 3, Устав Републике Србије.

⁷¹⁵ Чл. 43, ст. 5, Устав Републике Србије.

⁷¹⁶ На промоцији књиге *Враћање верске наставе у образовни систем Србије*, М. Д. Јанковића, Патријарх српски Иринеј је истакао да је враћање веронауке у образовни систем земље велики догађај, али и подвукао да је сада време и за „други корак – да се веронаука учини обавезним предметом“ („Патријарх: веронаука да буде обавезна“, Дневни лист *Блиц*, интернет издање, 2. новембар 2015: <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/603182/Patrijarh-Veronauka-da-bude-obavezna> (приступљено 8. 12. 2015. године). Такав став цркве изазвао је бројне коментаре у јавности. На пример, Лига социјалдемократа Војводине – ЛСВ је исто вече реаговала саопштењем у коме је истакнуто да се ЛСВ противи увођењу веронауке као обавезном предмету у школе и подвучено је да је „веронауци место у цркви а не у школи“ („ЛСВ против идеје да веронаука буде обавезан предмет“, Радио-телевизија Србије (РТС), интернет издање, 2. новембар 2015: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/2091276/LSV+protiv+ideje+da+veronauka+bude+obavezan+predmet.html> (приступљено 8. 12. 2015. године). Упореди и са: „Веронаука избор, а не обавеза“, *Новости*, интернет издање, 12. новембар 2015. године: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:576430-Veronauka-izbor-a-ne-obaveza> (приступљено 8. 12. 2015. године).

⁷¹⁷ Чл. 79, ст. 3, Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

Мухамеда су показали да је за поједине вернике муслиманске вероисповести било какво приказивање Мухамеда може бити увредљиво и да се самим тим може јавити потреба да се ограничи слобода изражавања, због заштите верских осећања других.

Закон о јавном информисању и медијима ограничење слободе изражавања због верских осећања других углавном везује за забрану говора мржње, тј. подстицања „дискриминације, мржње или насиља, против лица или групе лица због њиховог припадања или неприпадања некој [...] вери [...] без обзира на то да ли је објављивањем учињено кривично дело“.⁷¹⁸

„Медијска услуга јавног сервиса је производња, куповина, обрада и објављивање информативних, образовних, научних, културно-уметничких, дечјих, забавних, спортских и других програмских садржаја од општег интереса за грађане, а нарочито у циљу остваривања њихових уставних права и слобода, размене идеја и мишљења, неговања политичке, полне, међунационалне и верске толеранције као и очувања националног идентитета путем програма јавног медијског сервиса“⁷¹⁹.

Цркве и верске заједнице чак имају директан утицај на изглед етра у вези електронских медија, с обзиром на то да су добиле овлашћења да, међусобним договором, предложе члана Савета РЕМ-а, као овлашћени законски предлагачи⁷²⁰.

Што се тиче спонзорства и комерцијалног оглашавања, црква и верске заједнице имају заштићен положај, јер се са једне стране знак спонзора у верским програмским садржајима може навести само на почетку и на крају таквог садржаја⁷²¹, док се пренос верског обреда не може прекидати ради

⁷¹⁸ Чл. 75, ЗЕМ.

⁷¹⁹ Чл. 4, ст. 1, тач. 24, ЗЕМ

⁷²⁰ Чл. 9, ст. 1, тач. 8, РЕМ.

⁷²¹ Чл. 57, ЗОМ.

емитовања огласних порука, односно телевизијске продаје⁷²², што је у складу са чланом 20, ст. 2 Директиве о АВМУ који каже да се „током емитовања верских обреда неће емитовати рекламе или телевизијска продаја“⁷²³.

Цркве и медијске заједнице, на основу закона, имају право да пружају медијске услуге цивилног сектора „ради задовољавања специфичних интереса појединих друштвених група (националне мањине, омладина, стари, особе са инвалидитетом итд.) и организација грађана, а не ради стицања добити“⁷²⁴. Закон о електронским медијима препознаје удружења, задужбине, фондације, цркве и верске заједнице као потенцијалне пружаоце медијских услуга.

Закон о јавним медијским сервисима, основну делатност јавног медијског сервиса дефинише као „производњу, куповину, обраду и објављивање радио, телевизијских и мултимедијалних садржаја, нарочито информативних, образовних, културно-уметничких, дечјих, забавних, спортских, верских и других који су од јавног интереса за грађане, а који за циљ имају остваривање људских права и слобода, размену идеја и мишљења, неговање вредности демократског друштва, унапређивање политичке, полне, међунационалне и верске толеранције и разумевања, као и очување националног идентитета српског народа и националних мањина, као и пружање аудио и аудио-визуелних медијских услуга и објављивање електронских издања као услуга од јавног интереса“⁷²⁵.

Јавни интерес који програмски остварују јавни медијски сервиси, између осталог, подразумевају „поштовање и подстицање плурализма политичких, верских и других идеја и омогућавање јавности да буде упозната са тим идејама, не служећи интересима појединих политичких странака и верских заједница,

⁷²² Чл. 67, ЗОМ.

⁷²³ Чл. 20, ст. 2, Директива о АВМУ.

⁷²⁴ Чл. 72, ЗОМ.

⁷²⁵ Чл. 3, ст. 1, Закон о јавним медијским сервисима.

као ни било ком другом појединачном политичком, економском, верском и сличном становишту или интересу⁷²⁶.

3.3.5. Судска пракса у Републици Србији у вези са ограничавањем слободе изражавања ради слободе вероисповести

У медијском праву, када се балансира између слободе изражавања и заштите верских осећања других, слобода изражавања се најчешће ограничава због говора мржње против припадника друге вероисповести, те се у судској пракси овакви случајеви често разврставају под случајеве говора мржње, без посебне категорије ограничења због заштите верских права других. Како је методологија овог рада ипак издвојила верска осећања других као релевантан основ за ограничење слободе изражавања, што је доказано како кроз европске правне стандарде тако и кроз праксу ЕСЉП, тако ћемо се и у овом одељку држати тога, иако су у Србији ова два ограничења готово изједначена у судској пракси.

У **Кривичном закону**ку, члану 317, кривично дело се зове „изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости“ те је верска мржња заправо потпала под један шири контекст говора мржње, који обухвата и мржњу против нечије вере, националности и расе. У првом случају, Врховни суд је сматрао да за постојање овог кривичног дела није довољно само „изазивање“ националне, верске и расне нетрпељивости, већ је нужно и постојање „свести“ и „воље“ „да предузетим радњама може изазвати штетну последицу“⁷²⁷. С обзиром на то да је оптужени Ж. Б. непосредно упутио увреду у правцу националне припадности И. Б., С. К., С.У., и П. Т., која је могла изазвати

⁷²⁶ Чл. 7, ст. 1, тач. 4. Закон о јавним медијским сервисима

⁷²⁷ Пресуда Врховног суда Србије, Кж. И 1778/2007 од 11. 9. 2007. године.

националну, расну или верску мржњу, раздор и нетрпељивост, али пошто није, Врховни суд је сматрао да није постојала оптужба овлашћеног тужиоца, те је првостепену пресуду преиначио, а оптужницу оштећених одбацио. Пре тога, Врховни суд се позвао на „начелни став XVI заједничке седнице Савезног суда и републичких и покрајинских врховних судова и Врховног војног суда од 22. јуна 1989. године“ који гласи да „оштећено лице не може предузети гоњење за кривично дело против основа социјалистичког самоуправног уређења и безбедности СФРЈ, па ни за кривично дело изазивање националне, расне и верске мржње, раздора и нетрпељивости из члана 134 Кривичног закона Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (даље: КЗ СФРЈ) (касније члан 134, Основног кривичног закона – даље: ОКЗ), ако је извршењем кривичног дела [...] наступила таква последица којом се повређује или угрожава неко лично или имовинско право, па оштећено лице може преузети гоњење само за одговарајуће друго кривично дело – увреду, принуду, телесну повреду, и то приватном, односно супсидијарном тужбом”.⁷²⁸ Из наведеног извучимо закључак да и у овом случају оштећени могу да поднесу приватну тужбу за гоњење за друго кривично дело.

Супротно претходном случају, у другом случају који је Врховни суд разматрао поводом члана 317, става 1 и кривичног дела изазивања националне, расне и верске мржње, Врховни суд Србије је потврдио пресуду првостепеног суда по којој је утврђено да је оптужени извршио кривично дело изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости из члана 317, став 1 Кривичног законика, тиме што је спрејом исписивао увредљиве графите против лица друге националности (Хрвата, Турака, Мађара, Албанаца („Шиптара“), Јевреја и других). Врховни суд је потврдио и образложење првостепеног суда да је за постојање овог кривичног дела довољно да неко „изазива“ националну,

⁷²⁸ *Ibid*, образложење пресуде.

расну и верску мржњу, док „није неопходно да су наступиле и штетне последице односно да је дошло до ексцеса“⁷²⁹.

Када се ова два случаја упореде, није јасно да ли Врховни суд сматра да је за постојање овог кривичног дела довољно постојање само „изазивања“ националне, расне и верске мржње, раздора и нетрпељивости (као у другом случају) или се тражи и да је дошло до саме повреде лица, којима је претња или увреда упућена (као у првом случају). Било би корисно видети мишљење релевантног органа на ову тему.

3.3.6. Регулаторни оквир и изречене мере Регулатора у вези односа слободе изражавања и слободе вероисповести

Правилник о заштити људских права РЕМ детаљно разрађује однос права на слободу изражавања и слободу мисли, савести и вероисповести, како је то дефинисано Уставом РС и ЕКЉП. Правилник посебно инсистира на поштовању равноправности цркава и верских заједница, те је пружалац медијске услуге „дужан да приликом емитовања програмских садржаја који се односе на верска питања поштује слободу вероисповести грађана и равноправност цркава и верских заједница, које су зајемчене одредбама члана 43, става 1, члана 44, става 1 Устава Републике Србије и члана 1 и 4 Закона о црквама и верским заједницама“⁷³⁰ (*Службени гласник РС* бр. 36/06). Забрањено је „омаловажавати одређене вероисповести, цркву или верску заједницу или злоупотребљавати верска уверења припадника одређене вероисповести“⁷³¹.

⁷²⁹ Пресуда Врховног суда Србије, Кж. и 2528/2007 од 21. 1. 2008. године.

⁷³⁰ Чл. 34, Правилник о заштити људских права, РЕМ.

⁷³¹ *Ibid.*

Верски програмски садржај се у Правилнику РЕМ-а ближе дефинише као програмски садржај „који је према својој природи и садржају намењен изношењу верских уверења, правила понашања, обичаја одређене цркве, верске заједнице, конфесионалне заједнице или друге верске организације (у даљем тексту: цркве и верске заједнице) или извештавању о актуелним појавама и догађајима у вези са одређеном црквом или верском заједницом, а у циљу верског информисања или образовања, очувања, неговања, развијања или унапређења верске културе и традиције“⁷³².

У Републици Србији, верски програм, као и све најважније верске догађаје, најчешће преносе јавни сервиси, који се углавном и држе прописаних начела. У многим другим земљама, постоје посебни верски канали који искључиво емитују верски програм. На пример, „Радио Ватикан“⁷³³, основан је 1931. године и од тада свакодневно објављује вести о активностима папе, а свој програм емитује на 34 језика и нуди га, не само путем радио-таласа већ и путем сателита и интернета. „Телевизија Ватикан“⁷³⁴ основана је 1983. године и, такође, служи за пренос догађаја у којима папа учествује, преносима служби и црквених догађаја и, исто као и „Радио Ватикан“, садржај је могуће пратити путем интернета⁷³⁵. Посебне верске медије има и ислам. На пример, сателитски систем АРАБСАТ⁷³⁶ је основан 1976. године од стране Арапске лиге као међувладине организације, која за циљ има емитовање исламских радио и телевизијских програма, али не само строго верских програма који искључиво емитују верске обреде, већ и оне програме који пропагирају сам исламски начин живота и вредности⁷³⁷. Православна црква је дуго била обесправљена у Србији по питању права на оснивање сопствених електронских медија, што се променило

⁷³² Чл. 35, Правилник о заштити људских права, РЕМ.

⁷³³ “Vatikanski radio: Papin glas i glas Crkve u dijalogu sa svijetom“, <http://hr.radiovaticana.va> (приступљено 11. 12. 2015. године).

⁷³⁴ Centro Televisivo Vaticano: <http://www.ctv.va/content/ctv/it.html> (приступљено 11. 12. 2015. године).

⁷³⁵ Вид. опширније о односу Католичке цркве и медија у: М. Радојковић, Б. Стојковић, 114–116.

⁷³⁶ ARABSAT: <http://www.arabsat.com/english/home> (приступљено 11. 12. 2015. године).

⁷³⁷ Вид. опширније о односу ислама и медија у: М. Радојковић, Б. Стојковић, 124–127.

почетком двадесет првог века. Прва радио-станица основана од стране Српске православне цркве у Србији била је „Глас цркве“⁷³⁸ у Ваљеву, која током дана емитује и информативни и музички програм, али има и одређене стриктно верске емисије⁷³⁹.

Када се у Србији програм прекида ради емитовања верског програма, такав садржај мора бити јасно означен на почетку и на крају емисије, али мора бити и означено на коју цркву/верску заједницу се односи, на основу члана 35, става 2 Правилника о заштити људских права. РЕМ јасно забрањује емитовање програма забрањених верских заједница⁷⁴⁰, позивање гледаоца да промене своја верска уверења или приступе цркви или верској заједници, посебно ако им се за узврат нуди нека награда у виду новца, посла или путовања⁷⁴¹. Забрањено је и емитовање програма у коме се корисници медијске услуге убеђују да ће им се нешто догодити уколико не промене верска уверења или не приступе цркви/верској заједници⁷⁴².

По основу ограничења слободе изражавања због заштите верских осећања других, до сада није било изречених мера од стране Регулатора.

3.3.7. Кодекс новинара Србије и одлуке Савета за штампу о ограничењу слободе изражавања због заштите верских осећања других

Кодекс новинара Србије, у одељку 4, између осталог предвиђа да се новинар „мора супротставити свима који крше људска права или се залажу за

⁷³⁸ „Глас цркве“: http://www.glasckve.com/tab_radio.php (приступљено 11. 12. 2015. године).

⁷³⁹ Вид. опширније о односу Православне цркве и медија у: М. Радојковић, Б. Стојковић, 120–123.

⁷⁴⁰ Чл. 36, Правилника о људским правима.

⁷⁴¹ Чл. 37, Правилника о људским правима.

⁷⁴² Чл. 38, Правилника о људским правима.

било коју врсту дискриминације, говор мржње и подстицање насиља“.⁷⁴³ КНС, кроз смернице, новинаре подсећа да је новинарска професија неспојива са ширењем било којих стереотипа, па и верских, као и да се верска припадност (заједно са националном, расном и сл.) може помињати само „у случају када су опредељења, припадност или статус у непосредној вези с врстом и природом почињеног кривичног дела“.⁷⁴⁴ Код новинарске пажње, КНС упозорава новинаре да се труде да избегавају дискриминацију путем медија, а која се „између осталог, може заснивати и на вери.“⁷⁴⁵

У посматраном периоду није било мера изречених од стране Савета за штампу, а у вези са ограничењем слободе изражавања због заштите верских осећања других.

3.3.8. Међуисход

Слобода мисли, савести и вероисповести је у Уставу Републике Србије усклађена са чланом 9 ЕКЉП. Висок степен усклађености постоји и између медијског законодавства и Директиве о АВМУ, посебно у вези са спонзорством и комерцијалним оглашавањем. Усклађеност постоји и на нивоу подзаконских аката регулаторних тела, како са ЕКЉП, тако и са домаћим медијским законима.

Недоумица се појављује приликом примене прописа у пракси. Имали смо прилике да видимо да пракса Врховног суда није уједначена, те некад сматра, на пример, да је за постојање кривичног дела постојање само „изазивања“ националне, расне и верске мржње, раздора и нетрпељивости док се некад

⁷⁴³ Одељак 4, тач. 1, КНС.

⁷⁴⁴ Одељак 4, тач. 1, смернице КНС.

⁷⁴⁵ Вид. опш. у: одељак 5, тач. 3, КНС.

тражи да је дошло до саме повреде лица, којима је претња или увреда упућена.
То је место где постоји простор за напредак.

3.4. Ограничење слободе изражавања због заштите малолетника

Од средине двадесетог века и првих међународних и регионалних, европских, докумената о људским правима, право детета је, чини се, најмлађа од свих грана права које су предмет истраживања ове дисертације. Године 1959. Генерална скупштина УН је усвојила први документ о заштити детета „Декларацију о правима детета“⁷⁴⁶, где су права детета по први пут издвојена у односу на одрасле. Тек новембра 1989. године је усвојена Конвенција о правима детета Уједињених нација, „први међународни уговор који се посебно бави правима детета“⁷⁴⁷ од стране Генералне скупштине УН. Све до тада, дете је било третирано у општим одредбама о правима човека или мушкарца и жене, али никада као засебна категорија. Карактеристично за овај документ јесте да је то најбрже ратификован документ од стране највећег броја држава у најкраћем року у историји Уједињених нација⁷⁴⁸. Новина је да Конвенција, по први пут, гарантује право на слободу изражавања деце и то на следећи начин:

„Стране уговорнице ће обезбедити детету које је способно да формира своје сопствено мишљење, право слободног изражавања тог мишљења о свим питањима која се тичу детета, с тим што се мишљењу детета посвећује дужна пажња у складу са годинама живота и зрелости детета.

У том циљу, детету ће посебно бити пружена могућност да буде саслушано у свим судским и административним поступцима који се тичу детета, било непосредно или преко заступника или одговарајућег органа,

⁷⁴⁶ Декларација о правима детета, усвојена од стране Генералне скупштине УН, 20. новембра 1959. године: <http://www.unicef.org/malaysia/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf> (приступљено 8. 8. 2015. године)

⁷⁴⁷ Н. Вучковић-Шаховић, *Конвенција о правима детета*, Југословенски центар за права детета, Београд 1999, 7.

⁷⁴⁸ Вид. опширније о историји Конвенције у: *Convention of the Rights of the Child*: <http://www.unicef.org/crc> (приступљено 8. 8. 2015. године).

на начин који је у складу са процесним правилима националног закона⁷⁴⁹.

Конвенција даље регулише начине на које дете може слободно да се изрази, од којих се посебно наглашавају уметничка форма, која је код мале деце која, на пример, још увек не пишу, јако важна. Конвенција регулише и када дечја слобода изражавања може бити ограничена, на начин који је усклађен са чланом 10, ставом 2 ЕКЉП:

„Дете има право на слободу изражавања; право обухвата слободу да тражи, прима и даје информације и идеје свих врста без обзира на границе, било усмено, писмено или штампано, у уметничкој форми или преко било ког другог средства информисања по избору детета.

Примена овог права може бити предмет одређених ограничења, али само таквих која су одређена законом и неопходна:

(а) ради поштовања права или угледа других; или

(б) ради заштите националне безбедности или јавног поретка (*ordre public*), или јавног здравља или морала⁷⁵⁰.

Конвенција деци гарантује и право на приватност⁷⁵¹ али и приступ различитим информацијама које могу допринети њиховом правилном развоју. С тим у вези:

„Стране уговорнице уважавају значајну улогу средстава јавног информисања и обезбедиће да дете има приступ информацијама и

⁷⁴⁹ Чл. 12, Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90 и *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97.

⁷⁵⁰ Чл. 13, *Ibid.*

⁷⁵¹ Чл. 16, *Ibid.*: „Ниједно дете неће бити изложено произвољном или незаконитом мешању у његову приватност, породицу, дом или преписку, нити незаконитим нападима на његову част и углед. Дете има право на законску заштиту против таквог мешања или напада.“

материјалима из различитих националних и међународних извора, посебно оних који су усмерени на развој његовог социјалног, духовног и моралног добра и физичког и менталног здравља. У том циљу, стране уговорнице ће:

(а) подстицати средства јавног информисања да шире информације и материјал од друштвеног и културног интереса за дете;

(б) подстицати међународну сарадњу у изради, размени и ширењу таквих информација и материјала из различитих културних, националних и међународних извора;

(ц) подстицати издавање и дистрибуцију дечјих књига;

(д) подстицати средства јавног информисања да посвете посебну пажњу лингвистичким потребама детета које припада мањинској групи или које је аутохтоног порекла;

(е) подстицати развој одговарајућих смерница за заштиту детета од информација и материјала штетних по његово добро⁷⁵².

Заштита деце од нежељеног садржаја у медијима је једно од централних питања медијског права и законодавства у већини европских јурисдикција⁷⁵³. Друго питање је заштита приватности деце у односу на медије. Клејтон и Томлисон сматрају мало вероватним да би одлука суда „да забрани објављивање информација везаних за децу бити у супротности са чланом 10, ст. 2“⁷⁵⁴. Они, даље, сматрају да би чак и суђења која се тичу деце, а за која суд одлучи да буду затворена за јавност, била у складу са ЕКЉП и не би се сматрало да је то у супротности са чланом 10⁷⁵⁵. Ово је јако важна теоријска одредница, јер показује да ограничење јавности да зна чињенице из случајева који се тичу деце

⁷⁵² Чл. 17, *Ibid.*

⁷⁵³ Вид. опширније у: D. Goldberg, G. Sutter, I. Walden, 449.

⁷⁵⁴ R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 1109.

⁷⁵⁵ *Ibid.*

представља дозвољено ограничење права на слободу изражавања, због заштите права других, у овом случају најугроженије категорије – деце. Никол, Милер и Шарлан (Nicol, Millar и Sharland) разликују три ситуације када би судови могли да спрече објављивање информација о детету од стране медија. Прва би била у случају да објављивање не садржи директне информације о бризи или подизању детета и ту суд не би интервенисао. Друга су ситуације где ће суд понекад интервенисати, када сматра да интерес детета преовлађује у односу на интерес јавности да зна, али постојаће и ситуације када ће медији моћи да објаве одређене информације које се тичу живота детета. И на крају, треће, ако је дозвола родитеља или суда неопходна и прибављена за објављивање, суд ће узимати у обзир преовлађујући интерес детета у сваком конкретном случају. На пример, суд је и поред дозволе мајке одлучио да забрани телевизијски програм који је садржао информације о рехабилитацији детета са инвалидитетом једног британског политичара и његове љубавнице. Иако су се и емитер и мајка жалили да је то представљало ограничење члана 10, суд је ипак пресудио да то није тачно јер је дао приоритет интересима детета.⁷⁵⁶ С друге стране Голберг, Сутер и Волден се враћају корак назад и баве се проблемом дефиниције детета. Дете је различито дефинисано у односу на различит садржај коме се излаже или је изложено. На пример, у Закону о заштити деце Велике Британије дете је било дефинисано као особа, која је у време када је њен или његов лик материјализован, имала мање од 18 година.⁷⁵⁷ До доношења Закона о сексуалним прекршајима из 2003. године⁷⁵⁸ дете је било дефинисано као сваки човек или жена млађи од 16 година. Голберг, Сутер и Валден примећују да су се овим отворила врата да они који су снимали филмове за одрасле са глумцима који су имали између 16 и 18 година сада носе санкције.⁷⁵⁹ С друге стране, у

⁷⁵⁶ Вид. опширније у: A. Nicol QC, G. Millar QC & A. Sharland, 83–84.

⁷⁵⁷ Protection of Children's Act, 1978, с 37: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1978/37>, (приступљено 17. марта 2015. године).

⁷⁵⁸ Sexual Offences Act, 2003, с 42: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/contents>, (приступљено 17. марта 2015. године).

⁷⁵⁹ Вид. опширније у: Goldberg David, Sutter Gavin, Walden Ian, 451.

британском законику о рекламирању, промоцији продаји и директном маркетингу, дете је дефинисано као особа млађа од 16 година. OFCOM⁷⁶⁰, британско регулаторно тело задужено за медије, има дужност да, везано за програмски садржај, штити све оне испод 18 година и примењује два стандарда која се тичу програма: један за оне испод 18 година и други за „децу“ који се дефинишу као млађи од 15 година. Овакво одређење, само у Великој Британији која важи за уређену демократску државу, показује комплексност дефинисања појма детета, како у различитим државама са различитим културним и религијским обрасцима тако и унутар једне државе, у зависности од области у којој се појам детета дефинише.

Конвенција о правима детета Уједињених Нација дефинише појам детета као „свако људско биће које није навршило 18 година живота, уколико се по закону који се примењује на дете пунолетство не стиче раније.“⁷⁶¹ У Кривичном законику Републике Србије, „дететом се сматра лице које није навршило четрнаест година“⁷⁶², док се малолетником „сматра лице које је навршило четрнаест година, а није навршило осамнаест година“⁷⁶³. С обзиром да КЗ термилошки није усклађен са Конвенцијом УН о правима детета, овај одељак ће се бавити заштитом малолетника, а не само деце, са значењем сваког ко није навршио 18 година, било да је дете, млађи или старији малолетник.

⁷⁶⁰ OFCOM, British Communications Regulator: <http://www.ofcom.org.uk> , (приступљено 17. марта 2015. године).

⁷⁶¹ Чл. 1, Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90 и *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97.

⁷⁶² Чл. 112, ст. 1, тач. 8, КЗ.

⁷⁶³ Чл. 112, ст. 1, тач. 9, КЗ.

3.4.1. Регулаторни оквир Савета Европе о ограничењу слободe изражавања због заштите малолетника у медијима

Конвенција Савета Европе о високотехнолошком криминалу⁷⁶⁴ као једно од кривичних дела регулише и дечју порнографију. У оквиру тог дела дефинише се израз „малолетник“, који обухвата сва лица млађа од 18 година, с тим што држава чланица може да одреди и нижу старосну границу, али не мању од 16 година⁷⁶⁵. По овој Конвенцији, дечја порнографија „обухвата порнографски материјал који визуелно приказује:

- а) малолетника који учествује у експлицитно сексуалној радњи;
- б) лице које изгледа као малолетник, а које учествује у експлицитно сексуалној радњи;
- в) реалистичне псеудофотографије које представљају малолетника који учествује у експлицитној сексуалној радњи.“⁷⁶⁶

На глобалном нивоу у највећем броју земаља постоји сагласност око неучествовања малолетника у експлицитно сексуалним радњама, док око лица које изгледа као малолетник и реалистичних слика које могу бити и фото-монтаже и цртани филмови не постоји сагласност. На пример, жене из Азије често имају младолика лица и оне се најчешће представљају као малолетнице у филмовима за одрасле, иако то нису. У појединим јурисдикцијама измишљено дете тј. лик детета направљен рачунарски или нацртано дете су дозвољене слике, уз образложење да предмет сексуалне радње није стварно дете. С друге

⁷⁶⁴ Закон о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу, *Службени гласник РС*, бр. 19/2009 од 19. марта 2009. године.

⁷⁶⁵ *Ibid.*, чл. 9, ст. 3.

⁷⁶⁶ *Ibid.*, чл. 9, ст. 2.

стране психолози и научници упозоравају да чак и такве слике непостојеће деце подстичу предаторе на испољавање својих сексуалних девијација.⁷⁶⁷

У традиционалном свету радио-дифузије, родитељима је било прилично једноставно да контролишу шта њихова деца гледају на телевизији или слушају на радију. Уз мали број канала, јасну програмску схему и велики утицај јавног сервиса који је нудио квалитетне дечје, образовне, културне и научне програме, родитељ је могао да своје дете усмерава ка њему или њој примереним садржајима, а да га/је склања од узнемирујућег. Данас је јако тешко бити родитељ у мултимедијалном свету где су деци доступни готово сви садржаји као и одраслима. Што се тиче традиционалних линеарних аудио-визуелних услуга, ту је контрола над садржајем донекле и могућа, уколико у датој држави постоји јако регулаторно тело које поставља јасна правила емитерима када шта могу да емитују. У таквим државама се садржај непримерен деци може емитовати само у касним вечерњим сатима. Међутим, шта је са нелинеарним аудио-визуелним услугама, где се програм може гледати на захтев или још опасније са приступом које деца данас неограничено имају ка садржајима на интернету? Најновија истраживања показују веома забрињавајуће резултате. Не само да деца проводе много више времена конзумирајући њима ненамењене садржаје, већ родитељи тога често нису ни свесни. Иако постоје различити начини да се дете заштити од таквих садржаја, често родитељи или за њих не знају или наводе неке друге изговоре зашто их не користе. OFCOM је обавио истраживање између априла и јуна 2014. године на узорку родитеља деце од 5 до 15 година у Великој Британији, који имају широкопојасни интернет код куће, који су свесни постојања различитих техничких ограничења, али их ипак не користе. Преко 40% родитеља који су учествовали у овој анкети, а који не користе техничка ограничења која су им доступна, наводе да више воле да разговарају са својом децом и користе надгледање и правила, него да уводе

⁷⁶⁷ Вид. више у: Y. Akdeniz, *Internet Child Pornography and the Law: National and International Responses*, Ashgate Publishing Company, USA, 20092.

техничке филтере. Скоро једнак број родитеља верује свом детету да се понашају одговорно у односу на садржаје на интернету.⁷⁶⁸ Једно друго истраживање је показало да многи родитељи потцењују ризик коме су њихова деца изложена када проводе време на интернету. На пример „40% родитеља чије дете је видело сексуалне фотографије на интернету тврде да њихово дете то није видело, 56% родитеља чије дете је примило безобразну или повређујућу поруку на интернету тврде да се то детету није догодило, 52% родитеља чије дете је примило поруке сексуалне природе мисле да то њихово дете није примило и, на крају, 61% родитеља чија деца су се у реалном (тзв. „offline“) свету срели са неким кога су упознали у виртуелном свету, мисле да се то њиховој деци није догодило.“⁷⁶⁹

Сви ови забрињавајући подаци показују да је питање заштите деце, као једно од дозвољених ограничења слободе изражавања, можда и најкомплексније од свих других којима се овде бавимо. Деца са једне стране треба да буду заштићена од тога да информације о њима не буду предмет објављивања од стране медија, а са друге стране деца се штите и на начин да се њима забрањује приступ информацијама које могу нашкодити њиховом развоју, чиме им се слобода изражавања, иако за њихово добро, ипак ограничава. И на крају, трећи аспект који је незаобилазан када је тема заштита деце, јесте родитељ који мора имати довољно знања да, с једне стране своје дете заштити од појављивања у медијима, а с друге стране да га заштити од садржаја који нису примерени њеном или његовом узрасту. Због тога државе чланице СЕ и Европске уније све више улажу у медијску и дигиталну писменост, како родитеља, тако и васпитача, учитеља, наставника и свих оних који раде са

⁷⁶⁸ Вид. опширније у: F. J. C. Blazquez, M. Cappello, S. Valais, “The Protection of Minors in a Converged Media Environment”, *IRIS Plus* 1/2015, European Audiovisual Observatory, Strasbourg, 2015, *IRIS Plus*, 11.

⁷⁶⁹ Вид. опширније у: *Ibid.*, 9–10.

децом, како би им помогли да прво сами разумеју како да заштите децу од нежељеног садржаја, а онда да тим вештинама науче и децу.⁷⁷⁰

Европска конвенција о прекограничној телевизији регулише обавезе емитера, на начин да су они дужни да програме „који би могли да нашкоде физичком, менталном или моралном развоју деце или адолесцената не приказују у време када би деца и малолетници могли да их гледају“.⁷⁷¹ Савет Европе је развио и велики број конвенција у којима се бави децом и слободом изражавања.

Закон о потврђивању Конвенције о прекограничној телевизији⁷⁷² из 1989. године, коју је наша земља ратификовала 2009. године, регулише и права детета у вези са медијима. Конвенција о прекограничној телевизији уводи обавезе емитера у вези са заштитом малолетника, и то на следећи начин:

„Сви програмски прилози, у погледу њиховог приказивања и садржаја, поштоваће достојанство људског бића и основна права других. Посебно, они не смеју:

- а) бити непристојни, а нарочито не смеју садржавати порнографију;
- б) неприкладно истицати насиље или подстицати расну нетрпељивост.

Сви програмски прилози који би могли негативно да утичу на физички, ментални или морални развој деце и младих, неће бити на

⁷⁷⁰ Упор. са: Education and Literacy, Council of Europe: <http://www.coe.int/en/web/freedom-expression/education-and-literacy>, Study to Current Trends and Approaches to Media Literacy in Europe, European Commission: http://ec.europa.eu/culture/library/studies/literacy-trends-report_en.pdf, Media Literacy, Communication and Information, UNESCO: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/media-development/media-literacy> (свим страницама приступљено 19. марта 2015. године).

⁷⁷¹ Чл. 7, Закон о потврђивању Конвенције о прекограничној телевизији, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 42/2009.

⁷⁷² Закон о потврђивању Конвенције о прекограничној телевизији, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 42/2009.

програму у оно време када би, због времена преноса и пријема, постојала вероватноћа да их деца гледају.

Радиодифузна организација ће обезбедити да вести објективно представљају чињенице и догађаје и да подстичу слободно формирање мишљења".⁷⁷³

СЕ је на регионалном нивоу посветио велики значај, како заштити деце од садржаја који може нашкодити у медијима тако и на програмима развоја свести како се заштитити од нежељеног садржаја за децу, родитеље, наставнике и друге.

Једна од првих препорука државама чланицама је била да предузму све неопходне мере како би емитери заштитили децу од излагања насиљу у медијима.⁷⁷⁴ Следећа тема тичала се дистрибуције видеограма који садрже насиље или порнографију. Препоручен је систем класификације и дистрибуције којим би се за одређене садржаје издавала дозвола за дистрибуцију, што би значило забрану да се видеограми са изразитим насилним или порнографским садржајима дистрибуирају малолетницима. Тада је први пут предложена видљива класификација према годинама на упакованом материјалу, као и у видео-каталозима, рекламама итд.⁷⁷⁵

Крајем двадесетог века осим телевизије и радија следећи извор информисања и забаве за децу и омладину био је свакако биоскоп. Са биоскопима је било донекле лакше ограничити приступ деци садржајима који нису примерени за њих, зато што је на улазу увек стајао неко ко је контролисао карте и на лицу места одлучивао о томе ко може да уђе, а ко не. Са све већим

⁷⁷³ Чл. 7, Закон о потврђивању Конвенције о прекограничној телевизији, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 42/2009.

⁷⁷⁴ Препорука бр. 963 (1983) Парламентарне скупштине о културним и образовним начинима да се смањи насиље.

⁷⁷⁵ Препорука бр. Р (89) 7 Комитета министара државама чланицама у вези са принципом дистрибуције видеограма који садрже насиље или порнографију усвојена 27. априла 1989. године.

бројем деце и младих који су одлазили у биоскопе, појавила се потреба да се и тај део емитовања хармонизује на регионалном нивоу. Државе чланице су позване да подстакну сарадњу између биоскопских и телевизијских филмова, како би у копродукцији настајали филмови за младе. Потребно је било увести и синхронизацију филмова имајући у виду узраст и потребе деце која чине публику. Државама је предложено да филмовима за децу пруже или финансијску подршку или им дају пореске олакшице, с обзиром на то да такви филмови често нису комерцијалне природе. На крају је предложено да се, са једне стране, у школама омогући образовање кроз биоскопе и медије, а са друге, да се подстакну истраживања која би утврдила који жанрови филмова би истовремено били интересантни младима, а и помогли би њиховом развоју⁷⁷⁶. Осамдесетих година прошлог века у Србији су школе често организовале одласке ђака на биоскопске пројекције и ту су, заиста, били приказивани едукативни филмови о, на пример, животињском свету, и који су се могли уклопити у оквире наставе.

Још један од важних аспеката, који би могли да нашкоде развоју малолетника, јесте приказивање насиља у електронским медијима. СЕ је државе чланице позвао да примене мере којима би деца и адолесценти научили да развију критички став према таквом насиљу, било кроз едукацију у породици, школи или самим медијима. Државе су позване и да што више производе квалитетне ненасилне програме, као и да усвоје правило о томе када је приказивање насиља у електронским медијама заиста оправдано, а када му тамо нема места. На пример, приказивање ратних сукоба може бити оправдано у вестима на телевизији, али можда не у дневним издањима вести, већ у касним вечерњим када се не очекује да деца чине публику. Исто важи и за насиље у филмовима коме сигурно нема места пре вечерњих термина. СЕ је дефинисао безразложно приказивање насиља као „емитовање порука, речи и слика чији су

⁷⁷⁶ Вид. опширније у: Препорука бр. Р (90) 10 Комитета министара државама чланицама о биоскопима за децу и младе усвојена 19. априла 1990.

садржаји или презентација насилни у мери која није оправдана у датом контексту.⁷⁷⁷ Наравно, приказивање насиља је део слободе изражавања, али треба бити обазрив када су у питању деца, како то не би имало негативне последице по њихов развој. Иста правила важе и за приказивање говора мржње у медијима, које може негативно да утиче на развој деце и младих, а у најгорем случају да их наведе да сами прихвате такву пропаганду. Због тога један од циљева искорењивања говора мржње треба да буде и заштита деце и младих.⁷⁷⁸

За разлику од улоге спречавања негативних појава у друштву, СЕ често има и улогу подстицања позитивних дешавања у друштву. Тако се државе подстичу да „промовишу мултикултурни приступ у програмима који су посебно намењени деци и младима, како би им омогућили да одрастају, са свешћу да је културна, верска и етничка различитост природан и позитиван елемент у друштву“. ⁷⁷⁹ Овим је СЕ показао да није циљ само заштита деце од штетних садржаја, већ да медији имају и образовну улогу да се ограђују од расизма, нетолеранције, стереотипа итд., да се све различитости представе са разумевањем, како би деца од најранијег узраста знала да их препознају и поштују.

Као што смо приказали, крајем двадесетог века слобода изражавања је била ограничавана због заштите деце и омладине, најчешће у вези са приказивањем насиља, порнографије, говора мржње, различитих стереотипа у вези са расном, верском и националном припадности и све то у електронским медијима, видео-игрицама и биоскопима. Истовремено, подстицала се култура толеранције у електронским медијима, као и улога родитеља и школе у борби против ових негативних аспеката. Са развојем технологије, СЕ је препознао нове

⁷⁷⁷ Препорука бр. Р (97) 19 Комитета министара државама чланицама о приказивању насиља у електронским медијима од 30. октобра 1997.

⁷⁷⁸ Препорука бр. Р (97) 20 Комитета министара државама чланицама о „говору мржње“ од 30. октобра 1997.

⁷⁷⁹ Препорука бр. Р (97) 21 Комитета министара државама чланицама о медијима и промовисању културе толеранције од 30. октобра 1997.

облике опасности који се тичу садржаја, а којима деца сада све више самостално могу да приступају без контроле родитеља. Због тога почетком двадесет првог века акценат се ставља не више на ограничење слободе изражавања у медијима, већ на интернету и на развијање медијске и информационе писмености код деце. За разлику од досадашње тесне сарадње између државе и медија, уз учешће родитеља и школе, сада све већу улогу имају приватни сектор и сектор цивилног друштва.⁷⁸⁰

Државе чланице ће се потрудити да медијска и информациона писменост постану део школског система од најранијег узраста деце, како би им се омогућило да се самостално сналазе у новом информационо-комуникационом систему. С обзиром на то да су се сада многе појаве из реалног („offline“) света преселиле у виртуелни свет, децу треба обучити да, пре свега, препознају нове облике нежељеног понашања, а онда и да се од њега заштите. Исто важи и за нежељене садржаје који су до недавно били резервисани само за електронске медије као што су насиље, порнографија, расизам итд. Због тога државе чланице треба да обезбеде обуку запослених у образовним институцијама, али и да укључе приватни сектор, цивилно друштво и медије како би се деци са што више различитих страна приближиле вештине правилног коришћења нових садржаја.⁷⁸¹ Истовремено, децу треба информисати о томе да садржаји које креирају на интернету, тамо заувек и остају и да могу обележити њихов будући живот. Све чешће факултети, будући послодавци, па и будући емотивни партнери проверавају информације које је неко као дете или малолетник о себи оставио на друштвеним мрежама или интернету и на тај начин формирају мишљење о њему или њој. Истовремено, уколико дете или малолетник у неком тренутку постане занимљиво медијима, из било ког разлога, на пример учествовањем у саобраћајној несрећи, присуствовањем на месту где се догодила

⁷⁸⁰ На пример: Net patrol: Safer Internet Hotline: <http://www.netpatrola.rs/en/about-us.1.63.html>, (приступљено 25. марта 2015. године).

⁷⁸¹ Упор. са: Препорука бр. Р (2006) 12 Комитета министара државама чланицама у новој информационо-комуникационој средини.

туча итд., медији се неће либити да објаве информације о детету или малолетнику које пронађу на интернету. Најугроженија категорија деце су свакако млађи тинејџери за које родитељи најчешће сматрају да су сувише млади да са њима воде озбиљне разговоре, а то је опет узраст у коме су инстант поруке путем мобилне телефоније или интернет поруке са експлицитно сексуалним садржајем најзаступљеније. „Истраживање показује да су многа деца жртва малтретирања, понижавања или искоришћавања од стране својих другара, с тим што су нека посебно осетљива, што води до менталних проблема, самоповређивања или чак самоубистава“.⁷⁸² Стопа самоубистава код девојчица тог узраста у ЕУ је најчешће последица малтретирања од стране вршњака. Због тога су ово ситуације у којима је неопходна интервенција родитеља или наставника, где је деци потребно ограничити слободу изражавања, за њихово добро. СЕ све више позива државе чланице, али и приватни сектор да развију механизме за филтрирање нежељених садржаја који су намењени деци.⁷⁸³

СЕ је у мају 2009. године у Рејкјавику организовао Прву министарску конференцију о слободи изражавања и новим комуникационим услугама⁷⁸⁴, где се поставило питање новог поимања медија. Карол Јакубовиц (Karol Jakubowicz) је тада представио документ у коме су нека од питања била: да ли су сви медији будући нови медији; које су то форме медија које креирају нови учесници пре свега грађани-новинари; како ће се третирали активности не-медија, а које подсећају на медијске активности; која је улога нових актера у новим медијима, претраживача и како ће СЕ одговорити на све ове изазове. СЕ је 2011. године

⁷⁸² Вид. више у: S. Livingstone, J. Carr, J. Byrne, „One in Three: Internet Governance and Children’s Rights“, *Global Commission on Internet Governance*, Paper Series: No.22, November 2015, 12.

⁷⁸³ Препорука бр. Р (2007) 11 Комитета министара државама чланицама о унапређењу слободу изражавања и информисања у новом информационом-комуникационом окружењу; Препорука бр. Р (2008) 6 Комитета министара државама чланицама о мерама за унапређење поштовања слободу изражавања и информисања у вези са интернет филтерима; Препорука бр. 1882 (2009) Парламентарне скупштине о унапређењу медијских услуга примереним за малолетнике.

⁷⁸⁴ Conference of Ministers responsible for Media and New Communications Services, 28–29 May, Reykjavik, Iceland.

усвојио Препоруку о новом поимању медија⁷⁸⁵ у којој је покушао да одговори на ова питања. Оно што је релевантно за моју тему јесте да се деци у овом документу посветила посебна пажња. Препознато је да садржај који се односи на њих може бити извор предрасуда. Због тога СЕ препоручује да се „евиденције о садржају који се тиче деце, односно који су креирала деца, ако доводе у питање њихово достојанство, сигурност или приватност, односно садржај који их на неки други начин чини рањивим сада или у каснијој фази њиховог живота, избришу“.⁷⁸⁶ Осим образовања деце, родитеља, наставника и коришћења техничких средстава за заштиту деце од нежељеног садржаја на интернету, неопходно је да државе децу заштите и од све агресивнијих комерцијалних кампања које су усмерене ка малолетницима. У традиционалним медијима постојала су јасна правила за рекламирање која су обухватала, како време и предмете рекламирања, тако и начин на који су се производи представљали јавности. На пример: рекламе за алкохол, дуван, као и порнографски материјали морали су да буду приказивани у време када се не очекује да деца буду присутна приликом гледања електронских медија, док су скривене рекламе у многим државама биле забрањене. Појавом интернета, скривене рекламе су постале уобичајени део садржаја намењеног деци. Тренутно најпопуларнији програми са милионима прегледа, које гледају најчешће деца испод пет година, су видео клипови у којима се отварају „kinder surprise“ чоколадна јаја у којима се налазе играчке изненађења, праве се облици од „play dooh“ пластелина и слично⁷⁸⁷, а све са циљем да деца баш те производе препознају и траже у продавницама, са или без знања родитеља.

СЕ сматра да не би требало да постоје стално доступни садржаји које деца креирају на интернету, а који на било који начин могу да угрозе њихову

⁷⁸⁵ Препорука бр. Р (2011) 7 Комитета министара државама чланицама о новом поимању медија.

⁷⁸⁶ *Ibid.*

⁷⁸⁷ Видео клипови са овим садржајима имају десетине и стотине милиона прегледа на Јутјуб каналу, и иако су многи од њих гледанији од телевизијских канала, ови садржаји остају ван правног оквира земаља у којима их малолетници, а пре свега деца, гледају.

сигурност, приватност или их учине рањивим у некој фази њиховог живота. Позивају се државе чланице да заједно са другим учесницима у том процесу размотре могућности да се такав садржај уклони са интернета у разумном временском року.⁷⁸⁸ Ово је у складу са раније поменутиим правилима ЕУ о праву да се буде заборављен, али и позив друштвеним мрежама и претраживачима, који су правна лица, да на посебан начин третирају садржаје које креирају деца. У складу са тим је СЕ направио Водич за људска права за интернет сервис провајдере⁷⁸⁹ где се провајдери позивају да помогну у борби против садржаја који може да нашкоди малолетницима. Такав садржај може бити „онлајн“ порнографија, приказивање и глорификација насиља, самоповређивање, говор мржње, малтретирање, ухођење и друге форме злостављања деце на интернету. Од провајдера се не тражи да сами препознају такве садржаје, већ да својим корисницима помогну како да сами себе заштите од таквих садржаја, да им за то пруже одговарајуће софтвере, да им дају линкове ка страницама које су намењене деци, итд.⁷⁹⁰

Након што је акценат регулатора био на заштити деце од нежељеног садржаја, дошао је моменат и да држава омогући деци да активно учествују у новој информационо-комуникационој средини. То се пре свега, може учинити тиме што би се направиле „безбедне, ограђене, баште“ где би и родитељи и деца знали да се ту налазе садржаји који су примерени дечијем узрасту.⁷⁹¹ На пример, „Јутјуб“, водећа платформа на којој се налазе видео садржаји је у фебруару 2015. године представила дечији „јутјуб“ канал („youtube kids“), али он до данас (децембар 2015. године) није постао доступан у Европи, док се корисници у

⁷⁸⁸ Декларација Комитета министара државама чланицама о заштити дигнитета, безбедности и приватности деце на интернету усвојене 20. фебруара 2008. године.

⁷⁸⁹ Водич за људска права за интернет сервис провајдере, развијен у сарадњи Савета Европе и Европским удружењем интернет сервис провајдера (ЕУРОИСПА), Савет Европе 2008.

⁷⁹⁰ Вид. Више у: *Ibid.*

⁷⁹¹ Вид. више у: Препорука Р (2009) 5 Комитета министара државама чланицама о мерама за заштиту деце против нежељеног садржаја и понашања и промовисању њиховог активног учешћа у новој информационо-комуникационој средини.

Америци жале на велики број реклама које су и даље доступне деци.⁷⁹² Осим сигурног „места“ на интернету СЕ подстиче и развој такозваног паневропског жига који би служио за обележавање садржаја који је намењен деци. И последње је наравно промовисање медијске и информационе писмености за децу, родитеље и наставнике како би имали критичке ставове према садржајима које посећују у виртуелном свету, а истовремено знали како да се тамо безбедно понашају.

СЕ је 2011. године усвојио Стратегију о правима детета за период 2012. до 2015. године⁷⁹³, где се државе овлашћују да подстакну учествовање деце у медијском окружењу, док истовремено омогућавају заштиту њихове приватности и личних података на интернету и у другим медијима. Посебно су државе позване да обрате пажњу на феномен „хиперсексуализације“ деце у медијима и да покушају да то спрече. СЕ је позвао и друге регионалне и међународне организације да помогну у достизању овог циља.⁷⁹⁴

Са порастом броја корисника друштвених мрежа и интернета где све већи проценат деце чини дигиталну генерацију, појавила се потреба да се државе позову не само да промовишу медијску и информациону писменост већ и писменост у вези претраживања на интернету. То је важно како би деца и млади знали до које мере могу да верују претраживачима и информацијама које тамо пронађу, али и како би знали да се све што они сами поставе на интернет може једног дана појавити као резултат у претраживачу.⁷⁹⁵ Претраживачи су приватне компаније које функционишу на тржишним принципима, њихов циљ је профит, а информација је роба. Они су модерни вратари („gatekeepers“) и они

⁷⁹² Вид. више у: “YouTube Kids: campaigners criticize app for its *junk food* videos”, The Guardian, 25. 11. 2015: <https://www.theguardian.com/technology/2015/nov/25/youtube-kids-campaigners-attack-junk-food>, (приступљено 26. новембра 2015. године).

⁷⁹³ Стратегија Савета Европе о правима детета (од 2012. до 2015. године) заменика министара ЦМ (2011) 171 од 15. фебруара 2012. године.

⁷⁹⁴ Вид. више у: *Ibid.*

⁷⁹⁵ Препорука бр. Р (2012) 3 Комитета министара државама чланицама о људским правима у вези са претраживачима од 4. априла 2012. године.

нам одређују које ће нам се информације појавити у врху резултата које претражујемо. То често није најбољи резултат, а можда ни најприближнији ономе што тражимо, али је свакако плаћен да се нађе на том месту. Зато је та писменост важна како се претраживачи не би посматрали као модерне енциклопедије како их студенти све више користе, већ као оглашивачи који нам нуде најбоље пласиране садржаје у оквиру њиховог рангирања за производе које ми тражимо. Истраживање претраживача је један важан део науке интернет права и неће бити детаљније разматран у оквиру ове тезе, осим са становишта заштите деце, која најчешће слепо верују њиховим садржајима.

Друштвене мреже играју можда и најважнију улогу у животу деце данас. Деца се на друштвеним мрежама друже, договарају изласке, разговарају, заљубљују, свађају. Ту се понашају исто онако како би се понашали и у реалном животу, а често и опуштеније, максимално користећи могућност анонимности које им интернет тако великодушно нуди. Као што је у делу у вези са заштитом приватности речено, ЕУ највише брине заштитом личних података њених држављана на друштвеним мрежама, које се налазе ван територије Европе. СЕ је, такође, препознао тај проблем и посебно позвао државе чланице да заштите децу и младе од свих негативних догађаја које деца могу да доживе на друштвеним мрежама. СЕ признаје да су државе данас немоћне да у потпуности примене проверу годишта деце која отварају налоге на друштвеним мрежама, пре свега зато што су деца често сналажљивија у виртуелном свету него њихови родитељи, па су у стању и да прескоче све техничке препреке. Државе се позивају на сарадњу са приватним и цивилним сектором како би обезбедиле безбедан боравак деце и младих на друштвеним мрежама, како би се унапредили механизми уклањања непримереног садржаја и малтретирања деце на интернету.⁷⁹⁶

⁷⁹⁶ Вид. опш: Препорука Р (2012) 4 Комитета министара државама чланицама о заштити људских права у односу на друштвене мреже од 4. априла 2012. године.

Као што је у првом одељку поменуто, Управљање интернетом је процес који од 2003. године предводи организација УН уз подршку ОЕБС-а и СЕ. СЕ тек 2012. године доноси Стратегију о управљању интернетом, где се позива на заштиту деце и младих људи на интернету, њихову могућност да се ту безбедно играју, уче и комуницирају. СЕ позива на примену кривичних санкција против сексуалне експлоатације и злостављања деце како то предвиђа Конвенција о високотехнолошком криминалу и Конвенција о заштити деце против сексуалне експлоатације и сексуалне злоупотребе. Позивају се међународне и регионалне организације да појачају међународну сарадњу како би заштитили децу и младе од дечје порнографије, сексуалног узнемиравања деце на интернету, као и уклањање материјала који могу нашкодити њиховом развоју. Државе би требало је да сарађују и на развијају критеријума за обележавање садржаја на интернету који је погодан за децу, као и на организовању обука за професионалце и родитеље како би могли да помогну деци да безбедно користе виртуелни свет интернета.⁷⁹⁷

3.4.2. Пракса ЕСЉП у вези ограничења слободе изражавања због заштите малолетника

Као што је до сад речено, ЕКЉП, сваком гарантује уживање људских права па тако и деци. Међутим, пред ЕСЉП је стигао мали број представки које се тичу малолетника и заштите слободе изражавања. Када су у питању малолетници, ЕСЉП разматра случајеве „телесних казни, притвора, насиља у породици, старања о малолетницима, случајевима везаним за заштиту малолетника од

⁷⁹⁷ Вид. опш: Стратегија Савета Европе о управљању интернетом 2012–2015, ЦМ (2011) 175, усвојена 15. марта 2012.

педофилије (нарочито путем интернета), случајевима сексуалног насиља, насиља у школама, случајевима ропства или принудног рада итд.“⁷⁹⁸

Први случај који се тиче члана 10 и слободе изражавања, а тиче се малолетника јесте *Juppala против Финске*⁷⁹⁹, где је слобода изражавања била ограничена баки малолетника, а не самом малолетнику. Наиме, подносилац представке је у јулу 2000. године одвела свог трогодишњег унука код доктора, јер је приметила модрице на његовим леђима, као и да се чудно понаша од када је био у посети своме оцу. Она је доктору рекла да је прве симптоме насиља приметила још шест месеци раније, али да јој је дечак рекао да се ударио. Тог истог дана лекар је пријавио насиље социјалној служби, иако се подносилац представке противила томе. Месец дана касније отац дечака је тужио дечакову баку и тврдио је да он никада није ударио дечака. Судови нису могли да утврде да ли је подносилац пријаве тврдила да је отац заиста ударио дечака или је доктор то пријавио по свом личном убеђењу након разговора са баком и прегледа детета. На крају Апелациони суд је подносиоца пријаве осудио за клевету из незнања и наложио да треба да плати нематеријалну штету и трошкове суђења, након чега се бака жалила ЕСЉП, који је једногласно одлучио да је подносиоцу представке повређено право на слободу изражавања из члана 10 ЕКЉП. ЕСЉП је у разматрање узео „два супротстављена интереса, сваки од високог друштвеног значаја: потребе да се деца заштите од злостављања од стране сопствених родитеља, и потребе родитеља да заштите своје право на приватност и породични живот“.⁸⁰⁰ Суд је даље елаборирао да, пошто бебе и мала деца нису у стању да кажу, а старија деца су обично преплашена, уколико деци прети опасност од родитеља или старатеља питање на које суд ЕСЉП мора да нађе одговор је како ће да утврди баланс између тога да је родитељ погрешно осумњичен за злостављање детета, а да у исто време и заштити дете од

⁷⁹⁸ С. Царић, „Заштита људских права малолетних лица у пракси Европског суда за људска права“, *Правни инструктор* 2014/77 од 3. децембра 2014. године.

⁷⁹⁹ *Juppala v. Sweden*, представка бр. 18620/03, пресуда од 2. децембра 2008. године.

⁸⁰⁰ *Ibid.*

потенцијалне повреде. У овом случају Суд је закључио да је бака реаговала у доброј вери тиме што је одвела дете код лекара, као што је и доктор правилно поступио тако што је своју сумњу поделио са социјалном службом. Стога је Суд закључио да у оваквим случајевима само изузетно слобода изражавања може бити ограничена као неопходност у демократском друштву.⁸⁰¹

У другом случају, који иако није директно везан за члан 10 ЕКЉП, тиче се повреде члана 8 Конвенције у вези са малолетним лицем. У случају *К. У. против Финске*⁸⁰², непозната особа је на веб-сајту предвиђеном за упознавање поставила оглас сексуалне природе у име дванаестогодишњег дечака, који о томе ништа није знао. Сам оглас је упућивао на интернет страну К. У. где су се налазили његови подаци тј. фотографије и број телефона. На самој страници за упознавање, дечак је био описан физички, наведена је његова година рођења, узраст, и жеља да ступи у интимни однос са другим мушкарцем. Оглас је откривен тако што је дечаку стигао имејл од мушкарца са предлогом да се састану. Проблем у овом случају је био што интернет сервис провајдер није хтео да открије идентитет особе која је поставила спорни оглас, док је особа која је послала имејл као одговор на оглас за упознавање идентификована. Интересантно је да је у овом случају Хелсиншка фондација за људска права поднела поднесак као трећа страна Европском суду, подсећајући да овај случај поставља питање „балансирања заштите приватности, части и угледа са једне стране и права на слободу изражавања са друге“⁸⁰³. Њихов став је да овај случај нуди суду могућност да дефинише позитивну облигацију државе у овој сфери и на тај начин промовише заједнички стандард у коришћењу интернета у оквиру свих држава чланица. Подвукли су да је интернет врло специфичан метод

⁸⁰¹ Вид. опширније у: *Juppala v. Sweden*, представка бр. 18620/03, пресуда од 2. децембра 2008. године.

⁸⁰² *K.U. v. Finland*, представка бр. 2872/02, пресуда од 2. децембра 2008. године.

⁸⁰³ *Ibid.*

комуникације и један од основних принципа његове употребе је анонимност.⁸⁰⁴ Висок ниво анонимности подстиче слободан говор и изражавање различитих идеја. Са друге стране интернет је моћно оруђе за клевету или увреду као и кршење туђег права на приватност. Због анонимности на интернету жртва повреде је у рањивој позицији. Супротно традиционалним медијима, жртва не може једноставно да идентификује особу која је оклеветала, због чињенице да он или она може да се сакрије иза псеудонима или да искористи лажни идентитет⁸⁰⁵. У међувремену у Финској је усвојен нови закон о слободи изражавања у масовним медијима „који је ступио на снагу 1. јануара 2004. године и који полицији даје много веће надлежности да уклоне заштиту за онога ко објављује анонимне интернет поруке у сврху кривичних истрага.“⁸⁰⁶ ЕСЉП је закључио, једногласно, да је подносиоцу представке повређено право на поштовање приватног живота, пошто је држава у том тренутку предност дала заштити права на анонимност и поверљивост података у односу на заштиту приватности малолетног дечака.

У трећем случају, малолетна девојчица је, такође, била жртва правног система који у том тренутку није забрањивао снимање некога без потребног пристанка. У случају *Soderman против Шведске*⁸⁰⁷ угрожено је право на лични интегритет малолетне четрнаестогодишње девојчице коју је њен очух тајно снимао нагу у купатилу. Девојчица је 2002. године открила скривену камеру у купатилу, која је била укључена и уперена у место где се она скидала пре туширања. Две године касније, њена мајка је пријавила догађај полицији. Државни тужилац је открио да је девојчицин очух, у међувремену, окривљен и за два случаја сексуалног злостављања рођаке, која је у том тренутку имала 16 година. Проблем је настао што је девојчица, након што је открила камеру која ју

⁸⁰⁴ Вид. више: D. Voorhoof, "Internet and the Right of Anonymity", in: Freedom of Expression on the Internet (Ed. J. Surculija), Belgrade 2010, 163-174.

⁸⁰⁵ *K.U. v. Finland*, представка бр. 2872/02, пресуда од 2. децембра 2008. године.

⁸⁰⁶ *Ibid.*

⁸⁰⁷ *Soderman v. Sweden*, пред. бр. 5786/08, пресуда од 12. новембра 2013. године.

је снимала, уз чудан звук и укључену сијалицу, камеру однела својој мајци, уплакана, и притом није дирала дугмиће. Након што је њен очух узео камеру од мајке, она их је видела како бришу филм. Мајка је наводе потврдила, али уз оgradu да је снимак био избрисан пре него што га је она видела. Мајка је очуха пријавила након што је чула да је његова рођака, такође, била жртва сексуалног злостављања. Иако је очух кривично гоњен и првобитно осуђен за сексуално злостављање, у жалбеном поступку је казна укинута уз образложење да „његов поступак не потпада под дефиницију кривичног дела сексуалног узнемиравања“.⁸⁰⁸ ЕСЉП је закључио да је тачно да је у том тренутку постојала правна празнина о тајном снимању без пристанка друге особе, што је у међувремену исправљено 2013. године. Међутим, ЕСЉП је закључио да је подносилац пријаве „имала право да буде заштићена и да је држава имала обавезу да је заштити.“⁸⁰⁹

У случају *De Haas and Gijssels против Белгије*⁸¹⁰ Хаес и Гијселс су као издавач и новинар, између јуна и новембра 1986. године објавили пет чланака у којима су критиковали тројицу судија и јавног тужиоца Апелационог суда из Антверпена. Разлог критичких чланака је био тај што су у спору око старатељства децу доделили Х., који је од стране супруге, таста и таште оптужен за инцест и злостављање деце. У чланцима су судије и тужилац били повезани са Х. преко екстремно десног покрета. Судије и јавни тужилац су поднели тужбу због накнаде штете и тражили су објављивање пресуде у неколико белгијских новина на трошак тужених. Током трајања спора белгијски судови нису хтели да узму у обзир извештаје вештака о стању деце, који су коришћени у претходном бракоразводном поступку Х., те су белгијски судови пресудили у корист тројице судија и јавног тужиоца. Пред ЕСЉП Хаес и Гијселс су нагласили да је њихово

⁸⁰⁸ *Soderman v. Sweden*, представка бр. 5786/08, пресуда од 12. новембра 2013. године (српски превод).

⁸⁰⁹ *Soderman v. Sweden*, представка бр. 5786/08, пресуда од 12. новембра 2013. године (оригинал).

⁸¹⁰ *De Haas and Gijssels v. Belgium*, представка бр. 19983/92 од 24. фебруара 1997. године

мешање било „неопходно у демократском друштву“ како би покренули тему од општег интереса о томе на који начин су судови у Фландрији решавали случајеве када постоји инцест. Они су током истраживања, консултовали експерте, али те доказе нису могли да изнесу пред судом како би заштитили своје изворе информација.⁸¹¹ Током трајања поступка судије и јавни тужилац су се жалили само на повреду части и угледа, а нису оспоравали тачност тврдњи изнетих у новинарским чланцима. У чланцима подносиоци представке су детаљно користили изводе из здравственог картона деце, изјаве професора којима су се деца поверавала, као и блискост Х. Хитлеровим принципима и веровањима.⁸¹² ЕСЉП је подсетио да „се слобода изражавања не примењује само на „информације“ или „идеје“ које се повољно примају или се сматрају неувредљивим или смо према њима равнодушни, него и на оне који вређају, шокирају или узнемиравају државу или неки део заједнице. Осим тога новинарска слобода покрива и преувеличавање или чак провокацију“.⁸¹³ Иако су њихови коментари били „без сумње врло критични, ипак су били пропорционални узнемирености и индигнације коју је изазвала тема о којој су писали. Што се тиче новинарског полемичког и повремено агресивног тона, који ЕСЉП свакако не одобрава, треба се подсетити да члан 10 штити не само суштину изражених идеја и информација већ и форму у којој се преноси“.⁸¹⁴ На крају ЕСЉП је закључио да је озбиљност случаја и теме о којој се радило ипак преовладало у односу мешање државе у ограничавање слободе изражавања подносиоца представке, осим у вези алузија на историју оца једног од судија у спору, где је суд правилно ограничио њихову слободу изражавања.⁸¹⁵

⁸¹¹ Вид. више у: *Ibid.*, ст. 33–34.

⁸¹² *Ibid.*, ст. 19–24.

⁸¹³ *Ibid.*, ст. 46.

⁸¹⁴ *Ibid.*, ст. 48.

⁸¹⁵ *Ibid.*, ст. 49.

Случај *Tourancheau and July против Француске*⁸¹⁶ је специфичан јер се односио на убиство где је једна особа била малолетна, а друга већ пунолетна. ЕСЉП је утврдио да у овом случају није било повреда члана 10 од стране француских судова. Јули је био уредник дневних новина *Liberation* у коме је 28. 10. 1996. године објављен чланак „Тинејџерска љубав се завршила убадањем“ у коме описује убиство младе девојке која је избодена на смрт у мају 1996. године. Двоје осумњичених, младић Б. (19) и његова девојка А. (17) су једно друго оптуживали да су учинили кривично дело, али младић је био пуштен док је девојка задржана у притвору. На основу француског закона о слободи штампе из 1881. године новинари не смеју објављивати податке из истраге како би се заштитила „углед и права других“ и „независност судства“. ЕСЉП је сматрао да је мешање државе било „неопходно у демократском друштву,“ с обзиром на то да је истрага била у току, а да је чланак подржавао верзију коју је Б. дао у интервјуу новинама окривљујући малолетну А., иако је истрага још увек била у току. Стога је ЕСЉП, са четири гласа наспрам три, одлучио да су француски судови правилно проценили потенцијалне неповољне последице објављивања таквог чланка, као и кршење претпоставке невиности и мешање у ауторитет и независност судства, те је утврдио да није било повреде члана 10 ЕКЉП.

Као што смо видели, малолетници су дефинитивно најрањивија категорија, како по питању слободе изражавања и права на приватност, тако још и више по питању комбинације излагања приватног и породичног живота или личних информација о себи у медијима или на интернету, посебно ако држава не пружа адекватну заштиту. Заједничко за све ове случајеве је недостатак прописа који су се могли директно применити на националном нивоу, али и непостојање свести или воље националних судова да директно примене одредбе ЕКЉП, о чему је већ било речи.

⁸¹⁶ *Tourancheau and July v. France*, представка бр. 53886/00, од 24. новембра 2005. године.

3.4.3. Заштита малолетника као ограничење слободе изражавања у правном оквиру Европске уније

Заштита малолетника у вези са аудио-визуелним медијским услугама у ЕУ се, пре свега, регулише Директивом о аудио-визуелним медијским услугама. Ово је први документ који прави јасну разлику између линеарних и нелинеарних аудио-визуелних медијских услуга које се тичу малолетника⁸¹⁷. Што се тиче традиционалних линеарних аудио-визуелних медијских услуга:

„Државе чланице се обавезују да преузму све неопходне мере да осигурају да телевизијско емитовање од стране емитера под њиховом јурисдикцијом не укључује било какав програм који може озбиљно да нашкоди физичком, менталном или моралном развоју малолетника, посебно у програмима који укључују порнографију или тешко насиље.

Мере из става 1 ће се проширити на друге програме који би могли да нашкоде физичком, менталном или моралном развоју малолетника, осим када је обезбеђено, одабиром времена емитовања или техничким мерама да малолетници који су присутни током емитовања неће нормално чути или видети такав програм.

Уз то, када су такви програми емитовани у некодираној форми државе чланице ће обезбедити да су прикривене акустичним

⁸¹⁷ Линеарне аудио-визуелне медијске услуге су телевизијско емитовање програма, и називају се још и „традиционална телевизија“, док су нелинеарне аудио-визуелне медијске услуге – „услуге на захтев“ („on demand“). Различит режим примене када су у питању малолетници се, пре свега, огледа у могућности приступа малолетника жељеним програмима. Код телевизијског емитовања програма, бира се канал који се гледа и на коме се нуди одређени садржај, у реалном времену. За линеарне услуге су ригорознија правила, јер је малолетник тим садржајима изложен без своје жеље, самим тим што је телевизијски пријемник укључен. Са друге стране, код нелинеарних услуга „на захтев“, потребно је одабрати баш одређени садржај, те су ту правила либералнија.

упозорењима или су идентификоване присуством визуелног симбола током целог трајања.“⁸¹⁸

Када су у питању нелинеарне аудио-визуелне услуге, а у вези са малолетницима, државе чланице се обавезују да ће „преузети све неопходне мере да осигурају да се аудио-визуелне медијске услуге на захтев које пружају пружаоци медијских услуга под њиховом јурисдикцијом, а које могу озбиљно да нашкоде физичком, менталном или моралном развоју малолетника, доступне на такав начин да осигурају да малолетници неће нормално чути или видети такве аудио-визуелне медијске услуге на захтев.“⁸¹⁹

Основна разлика коју ова директива прави у односу на линеарне и нелинеарне медијске услуге, тиче се разлике у захтевима према емитерима линеарног и нелинеарног програма, односно оног на захтев. Линеарни аудиовизуелни медијски програма „који може озбиљно да наруши физички, ментални или морални развој малолетника“ се забрањује⁸²⁰, док се код нелинеарних услуга такав програм може емитовати „на такав начин да се осигура да малолетници у нормалним околностима неће чути или видети“⁸²¹. Разлика се прави и у односу на програм за који је могуће да ће да наруши физички, ментални или морални развој малолетника тако што се за линеарне услуге захтева да се, обезбеди емитовање у време када малолетници обично неће чути или видети такав програм. За нелинеарне услуге не постоје ограничења. Проблем у примени ових правила јесте њихово тумачење. Када је програм такав да може *озбиљно* да нашкоди малолетнику или *би могао* да му нашкоди? Не постоји јединствен став у земљама ЕУ. Бласкез, Кабрера, Капело и Валеис (Blazquez, Cabrera, Cappello, и Valais) су покушали да сакупе примере садржаја који би могао озбиљно да нашкоди развоју малолетника кроз

⁸¹⁸ Чл. 27, Директива о АВМУ о заштити малолетника у оквиру телевизијског емитовања.

⁸¹⁹ Чл. 12, Директива о АВМУ.

⁸²⁰ Чл. 27, Директива о АВМУ.

⁸²¹ Чл. 12, Директива о АВМУ.

регулаторне оквире земаља ЕУ. Порнографија је на списку највећег броја земаља, али не свих. Други озбиљан утицај представља насиље, али поново не у свим земљама и не исте јачине – негде је то безразложно насиље, негде је промовисање насиља, а негде родно дефинисано насиље.⁸²² Исто важи и за дефинисање садржаја за који би било могуће да нашкоди малолетницима, за које, такође, не постоји јединствен став међу државама чланицама. И даље су секс, еротика или насиље најчешће теме које спадају у ову категорију, али не у свим државама и не истог интензитета.⁸²³

Ово је један од примера где је ЕУ само дала оквир у коме државе чланице треба да се крећу. Онда оне саме својим законима и подзаконским актима ближе регулишу ово питање. На пример, у Белгији је један родитељ захтевао од регулаторног тела да се емитовање серије „Секс и град“ помери за увече, уместо да се емитује касно по подне, као што је то био случај до тада. Отац две девојчице од 12 и 14 година је поднео жалбу фламанском регулаторном телу за медије због епизоде серије „Секс и град“, која је била емитована између 19.15 и 19.45 часова, што је време у коме се емитује програм намењен деци старијој од 12 година. У питању је била епизода у којој је девојчица која пуни 13 година заједно са својим другарицама користила језик непримењен свом узрасту, изузетно сексуалне конотације, била је приказана експлицитна сцена мушке мастурбације и на крају је марихуана приказана у позитивном светлу, посебно за оне који имају 13 година. Гледалац је захтевао да такав програм буде рангиран за узраст од најмање 16 година и да се време приказивања помери за иза 21.00, што је и учињено⁸²⁴.

Као регионална економска организација, ЕУ још једном акценат ставља на рекламирање, те се предвиђа да „емитовање дечијег програма може бити прекинуто телевизијским рекламама и/или телешопом једном у 30 минута, уз

⁸²² Вид. опширније у: F. J. C. Blazquez, M. Cappello, S. Valais, 28–30.

⁸²³ *Ibid.*, 30–31.

⁸²⁴ D. Voorhoof, “Admonition for SBS Belgium and Sex and the City”, *Iris*, 2007-06, 7.

услов да је предвиђено време трајања програма веће од 30 минута⁸²⁵. Ограничења су предвиђена и за рекламирање или телешоп у коме се приказују алкохолна пића, јер не смеју да специфично циљају малолетнике, нити да приказују малолетнике како конзумирају ова пића⁸²⁶.

Што се тиче подизања свести деце о заштити на интернету, и СЕ и ЕУ су пре неколико година отпочеле кампање на различите теме. На пример, једна од првих акција је била „Где је Клаус“, при чему различити ликови из виртуелног света звоне мајци на врата и она их све пушта да уђу у кућу уз блажени осмех. Прво се појављују неонацисти, затим девојке из стриптиз барова, „робокап“ који разбија све по кући, и на крају педофил који одводи девојчицу „да јој покаже зеку“. Видео се завршава констатацијом да би сваки родитељ у реалном свету своје дете заштитио од ових садржаја и да је неопходно да то уради и у виртуелном свету⁸²⁷. Други сегмент, где је неопходно деци ограничити њихову слободу изражавања је такозвани „секстинг“, тј. слање голишавих фотографија било путем ММС-а или путем интернета. „Секстингу“ су најподложније девојчице у узрасту од 13–18 година, које такве фотографије најчешће шаљу својим момцима, мислећи да ће то остати део њихове приватне кореспонденције. Како то већ бива, момци се хвале другарима и убрзо цело одељење или цела школа има увид у те фотографије. Не треба посебно напомињати да се живот тих младих девојака након тога мења из корена на горе, губе самопоуздање и трпе озбиљне психичке последице. Због тога су покренуте чак две кампање – „Размисли пре него што објавиш“ где се показује живот девојке након што је њен момак свима послао њене интимне фотографије

⁸²⁵ Чл. 20, ст. 2, Директива о АВМУ.

⁸²⁶ Чл. 22, Директива о АВМУ.

⁸²⁷ Ово је први видео који је лансиран 2008. године у сврху заштите деце на интернету. “Where’s Klaus?” Child Exploitation & Online Protection Center (CEOP): <https://www.youtube.com/watch?v=100n2wR8bU&feature=relmfu>, (приступљено 28. марта 2015. године).

које је она послала само њему⁸²⁸. Друга кампања се тиче девојчице Саре, која од момента кад изађе из куће у једном малом месту схвата да је сви мушкарци непримерено посматрају и да јој се сви обраћају са сексуалном конотацијом – од конобара у кафићу, преко човека који цепа карте у биоскопу до локалног тренера у школи. И све због тога што је, у поверењу, послала интимну фотографију свом момку у електронској форми, коју је он, у поверењу, поделио са другарима и која је преко ноћи постала вирална⁸²⁹. И на крају, последња кампања је намењена најмлађима и тиче се малтретирања које деца трпе на друштвеним мрежама, такозвани „Cyber bullying“⁸³⁰. Оно обично почне безазлено, тако што једна особа прокоментарише нешто негативно о свом (најчешће) вршњаку или вршњацињи и то се јако брзо претвори у психичко злостављање на интернету, за које дете најчешће нема коме да се обрати, нити да захтева да таква форма негативног изражавања буде забрањена. За сада су се међународне организације ослониле на кампање и подизање свести грађана – родитеља, деце, наставника – док регулаторни оквир за све ове нове појаве на интернету још увек није понуђен.

3.4.4. Заштита малолетника као ограничење слободе изражавања у Републици Србији

Устав РС прописује да се јавност може искључити „током читавог поступка који се води пред судом или у делу поступка, само ради заштите интереса [...]

⁸²⁸ “Exposed”, СЕОР: https://www.youtube.com/watch?v=4ovR3FF_6us&feature=player_embedded#at=38 (приступљено 28. марта 2015. године).

⁸²⁹ “Everyone – Think Before You Post”, https://www.youtube.com/watch?v=4w4_Hrwh2XI (приступљено 28. марта 2015. године).

⁸³⁰ “Safer Internet Day 2009” СЕОР. <https://www.youtube.com/watch?v=LU8K6osTSBE&feature=relmfu> (приступљено 28. марта 2015. године).

малолетника или приватности учесника у поступку, у складу са законом⁸³¹. То значи да медији о оваквим догађајима не смеју да извештавају чак ни када информације добију од „поузданих извора“⁸³².

На основу члана 8, става 2, тачке 1 **Закона о радио-дифузији** из 2002. године агенција је надлежна да „предузима мере у области радио-дифузије у циљу [...] заштите малолетника“. Агенција је имала обавезу да се, на основу члана 19, „стара о заштити малолетника и поштовању достојанства личности у програмима који се приказују посредством радија и телевизије, о чему доноси опште обавезујуће упутство. Агенција се нарочито стара да програми који могу да нашkode физичком, менталном или моралном развоју малолетника, не буду доступни путем радија или телевизије, изузев када је временом емитовања или техничким поступком обезбеђено да малолетници, по правилу, нису у прилици да их виде или слушају. Приказивање програма који тешко угрожавају физички, ментални или морални развој малолетника, забрањено је“.

Закон о јавном информисању и медијима из 2014. године малолетнике штити на неколико нивоа. Прво, тражи од емитера да воде рачуна да „садржај медија и начин дистрибуције медија не нашkode моралном, интелектуалном, емотивном или социјалном развоју малолетника“⁸³³. Друго, забрањује јавно излагање порнографије у медијима на начин доступан малолетницима, те прецизира да „штампани медиј са порнографским садржајем на насловној и последњој страни не сме да садржи порнографију, а мора имати видно

⁸³¹ Чл. 32, ст. 2, Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/06.

⁸³² На пример, у Водичу за уреднике британског јавног сервиса стоји упутство да јавни сервис мора да се уздржава и од „ефекта слагалице“ којим би се идентитет детета открио тако што би различити медији открили различите информације о малолетнику: BBC Editorial Guidelines, Section 9, Children and Young People as Contributors: <http://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/guidelines/children-young-people/safeguarding-welfare>, (приступљено 28. марта 2015. године).

⁸³³ Чл. 77, Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

упозорење да садржи порнографију, као и упозорење да није намењен малолетницима“⁸³⁴.

Оно што је јако важно јесте да идентитет малолетника не сме да се открије „у информацији која може да повреди његово право или интерес“⁸³⁵.

Закон о електронским медијима даје посебно овлашћење регулатору да, између осталог, „утврђује ближа правила која се односе на програмске садржаје, а у вези са заштитом достојанства личности и других личних права, заштитом права малолетника, забраном говора мржње и др.“⁸³⁶

У обавези поштовања људских права, посебно се истиче заштита малолетника тако што „садржаји који могу да шкоде физичком, менталном или моралном развоју малолетника морају бити јасно означени и не објављују се у време кад се основано може очекивати да их малолетници прате, имајући у виду уобичајени распоред њихових активности“⁸³⁷.

Посебна пажња се поклања заштити малолетника приликом рекламирања алкохолних пића и дувана, те „аудио-визуелне комерцијалне комуникације које препоручују алкохолна пића не смеју бити изричито намењене малолетним лицима и не смеју подстицати неумерену конзумацију таквих пића“⁸³⁸. Истовремено, када су у питању оглашавање и продаја алкохолних пића путем телевизије, они не смеју да буду „непосредно усмерена на малолетна лица или да приказују малолетна лица како конзумирају алкохолна пића“⁸³⁹.

Истовремено, „аудио-визуелне комерцијалне комуникације не смеју подстицати малолетна лица на понашање које им може шкодити, непосредно подстицати малолетна лица на куповину или изнајмљивање роба или услуга,

⁸³⁴ Чл. 78, Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

⁸³⁵ Чл. 80, ст. 2, Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

⁸³⁶ Чл. 22, ст. 1, тач. 15, ЗЕМ.

⁸³⁷ Чл. 50, ст. 3, ЗЕМ.

⁸³⁸ Чл. 56, ст. 5, ЗЕМ.

⁸³⁹ Чл. 67, ст. 8, тач. 1, ЗЕМ.

злоупотребом њиховог неискуства и лаковерности, непосредно охрабривати малолетна лица да траже од родитеља или другог лица куповину робе или услуге која се препоручује, злоупотребљавати посебно поверење које малолетна лица имају у родитеље, наставнике или друга лица, непотребно приказивати малолетна лица у опасним ситуацијама⁸⁴⁰.

Када су у питању емисије у електронским медијима које су намењене искључиво деци, Закон о електронским медијима је оставио слободу пружаоцима аудио-визуелних медијских услуга да сами, уз сагласност регулатора, уреде правила понашања, која се тичу неприкладне аудио-визуелне комерцијалне комуникације, а тиче се хране или пића чије се претерано конзумирање не препоручује деци⁸⁴¹. Средином деведесетих година двадесетог века у Великој Британији је отпочео покрет којим се захтева забрана рекламирања „junk food“, односно брзе, нездраве хране за децу у оквиру дечјих програма или емисија које се емитују у току дана и доступне су деци. Предводник тог покрета је био чувени Британски кувар Џејми Оливер (Jamie Oliver). Покрет је свакако изазвао велике дебате не само у Британији него и шире, у земљама ЕУ, али конкретног резултата у виду потпуне забране још увек нема⁸⁴².

Кршење одредаба о заштити малолетника, са собом повлачи санкцију, те ће се „новчаном казном од 500.000,00 динара до 1.000.000,00 динара казнити за прекршај правно лице ако [...] не поступи у складу са одредбама овог закона у вези са заштитом малолетника (члан 50, став 3 и члан 68, став 1, 2, 6, 7, 8, 10 и 11)⁸⁴³.

⁸⁴⁰ Чл. 56, ст. 8, ЗЕМ.

⁸⁴¹ Чл. 56, ст. 9, ЗЕМ.

⁸⁴² Вид. више у: “Ban TV junk food ads until 21:00, say campaigners”, BBC News: <http://www.bbc.com/news/health-26665952> (приступљено 3. октобра 2015. године).

⁸⁴³ Чл. 111, ст. 1, тач. 5, ЗЕМ.

„Медијска услуга на захтев, која може да шкоди физичком, менталном или моралном развоју деце и омладине, чини се доступном на начин који обезбеђује да је малолетници у уобичајеним околностима неће чути или видети (на пример као заштићена услуга са условним приступом)“⁸⁴⁴.

Закон о јавним медијским сервисима, приликом дефинисања јавног интереса у програмима које емитује, нарочито истиче обавезу „задовољавања потреба у информисању свих делова друштва без дискриминације, водећи рачуна нарочито о друштвено осетљивим групама као што су деца, омладина и стари“⁸⁴⁵

3.4.5. Судска пракса у Републици Србији у вези са ограничењем слободе изражавања због заштите малолетника

Доступна судска пракса у вези са ограничењем слободе изражавања због заштите права малолетника је прилично скромна у Републици Србији, док се највећи део поступака одвија пред регулаторним телима. Као што ћемо анализирати, РЕМ обраћа посебну пажњу на заштиту малолетника, макар декларативно, док се Савет за штампу у свакој одлуци труди да апелује на штампане медије да поштују права малолетника у својим издањима.

У првом описаном случају, малолетна девојка је интервјуисана без сагласности родитеља или старатеља, а тај разговор је сниман без њеног знања и касније емитован у медијима. Малолетница, која је у тренутку снимања емисије имала 15 година, приказана је као неко ко се бави проституцијом, што је било у супротности са исказом сведока који је негирао да полиција има сазнања

⁸⁴⁴ Чл. 61, ЗЕМ.

⁸⁴⁵ Чл. 7, ст. 1, тач. 5, Закон о јавним медијским сервисима.

о малолетничкој проституцији и тражио је да му се емисија пре емитовања достави на ауторизацију. Апелациони суд у Београду је пресудио да јавно гласило мора да води рачуна да оно што се објављује не буде погодно да нашкоди развоју малолетника, као и да малолетник мора да се учини непрепознатљивим у информацији која би могла да повреди његово право или интерес⁸⁴⁶. С обзиром на то да се тужени нису држали одредбе члана 41 Закона о јавном информисању, који прописује да се „ради заштите права малолетника у јавним гласилима мора посебно водити рачуна да садржај јавног гласила и начин дистрибуције не нашкоде моралном, интелектуалном, емотивном и социјалном развоју малолетника, као и да се малолетник не сме учинити препознатљивим у информацији која је подесна да повреди његово право или интерес“⁸⁴⁷, апелациони суд је тужиљи досудио накнаду нематеријалне штете.

Други случај је већ описан у одељку о заштити права на приватност, када је малолетни дечак страдао несрећним случајем, а медији су писали да је страдао играјући игру „паркур“.⁸⁴⁸

3.4.6. Регулаторни оквир и пракса Регулатора у вези са заштитом малолетника као основа за ограничење слободe изражавања

Републичка радиодифузна агенција (РРА – претеча РЕМ-а) скоро целу деценију у свом фокусу није имала заштиту малолетника, већ је била усмерена на дневно политичке теме и регулисање, на пример, избора. Последица тога је да су готово сва опште обавезујућа упутства и препоруке која је РРА усвојила била везана за понашање емитера у току предизборне кампање, било за

⁸⁴⁶ Вид. више у: Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 13743/2010 од 15. 9. 2010. године.

⁸⁴⁷ Чл. 41, Закон о јавном информисању.

⁸⁴⁸ Вид. више у: Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж 5021/2013 од 17.7.2013. године.

председничке, парламентарне, покрајинске, локалне или изборе за савете националних мањина.⁸⁴⁹ Интересантно је да је чак и опште обавезујуће упутство које се тиче прилагођавања програма емитера особама са оштећеним слухом, односило само на предизборну кампању у току 2012. године. То је неколико година касније, од стране удружења особа са оштећеним слухом и њиховог приступа електронским медијима, било означено као једини период у коме су сви медији своје програме прилагодили њиховом инвалидитету⁸⁵⁰. Кодексом емитера⁸⁵¹ је први пут делимично обухваћено питање заштите малолетника у телевизијским програмима, док је тек усвајањем Правилника о заштити права малолетника у области пружања медијских услуга (Правилник о заштити малолетника)⁸⁵², на основу новог Закона о електронским медијима, регулаторно тело почело озбиљније да санкционише емитере који се не придржавају закона и правилника. Овде ће бити приказани случајеви који су се догодили током претходних годину дана. Интересантно је да су се готово сви приговори на рад емитера односили на „ријалити“ програме, који су, може се слободно рећи, преплавили медијски етар Србије, и то на националним комерцијалним

⁸⁴⁹ Препорука емитерима о начину извештавања током трајања предизборне кампање, усвојена 8. децембра 2003. године; Препорука комерцијалним радио и телевизијским станицама (емитерима) о изнајмљивању термина у кампањи за председничке изборе 2008. године, усвојена 21. децембра 2007. године; Препорука комерцијалним радио и телевизијским станицама (емитерима) о изнајмљивању термина у кампањи за скупштинске, покрајинске и локалне изборе 2008. године; Опште обавезујуће упутство о понашању телевизијских и радио станица (емитера) у вези са изборима за националне савете националних мањина који се одржавају у 2010. години, *Службени гласник РС*, бр. 30/2010 од 7. 5. 2010. године; Обавезујуће упутство о понашању емитера у вези са изборима за националне савете националних мањина, *Службени гласник РС*, бр.17/2011 од 15. 3. 2011. године.

⁸⁵⁰ Опште обавезујуће упутство емитерима ради омогућавања несметаног информисања гледалаца са оштећеним слухом у току предизборне кампање у 2014. години, *Службени гласник РС*, бр.31/2012 од 12. 4. 2012. године; Опште обавезујуће упутство емитерима ради омогућавања несметаног информисања гледалаца са оштећеним слухом у току предизборне кампање у 2014. години, *Службени гласник РС* бр.10/2014 од 31. 1. 2014. године, а видети и опширније у: *Омогућити свакоме приступ медијима*, Центар за демократију, људска права и регионалну сарадњу и Национална организација особа са инвалидитетом Србије, Београд 2015.

⁸⁵¹ Опште обавезујуће упутство о понашању емитера (Кодекс понашања емитера), донето 26. јуна 2007. године од стране Савета Републичке радиодифузне агенције, на основу чл. 8, ст. 1, тач. 5. и чл. 12, ст. 5 Закона о радио-дифузији.

⁸⁵² Правилник о заштити права малолетника у области пружања медијских услуга, *Службени гласник РС*, бр. 25/15.

емитерима и у ударним терминима, када се може очекивати и очекује се да деца сама гледају телевизију. У јавности су спорни, како сами термини емитовања оваквих програма, тако и избор учесника, од којих многи са криминалном прошлошћу или немањем легалних занимања, полако постају узор младима.

Малолетник је Правилником о заштити малолетника дефинисан као „лице које није навршило 18 година живота“⁸⁵³. Њиме се јасно дефинише обавеза пружаоца медијске услуге да категоризује програмске садржаје, као и да прописану категоризацију програма спроводи у, за то одређеним, временским оквирима. Програм се категорише као неподесан за малолетнике млађе од 12 година, млађе од 16 година и за оне млађе од 18 година.⁸⁵⁴ Садржај неподесан за млађе од 16 година се може емитовати у периоду од 22:00 до 06:00, а за особе млађе од 18 година у периоду од 23:00 до 06:00. Није до краја јасно када се може емитовати програмски садржај неподесан за малолетнике млађе од 12 година јер се ту захтева присуство родитеља, како би млађи од 12 година такав програм могли да прате, а не и само неемитовање неподесног програма. Ту се чини прикладнијем да се такав програм емитује на пример после 21:00, како је то у многим европским земљама решено, а да се уведе нова категорија „PG“ („Parental Guidance“) што значи да би се у периоду од 06:00 до 21:00 час емитовао програм прикладан и деци млађој од 12 година у присуству родитеља. Правилник предвиђа да се ова категоризација односи и на премијерне и на репризне емисије. Међутим, сведоци смо свакодневног кршења Правилника о заштити малолетника, а јако слабе, или готово никакве реакције регулатора на то. Иако су мерила за категоризацију програмских садржаја детаљно прописана у члану 13 Правилника о заштити малолетника, а затим разрађени од члана 14 до члана 17, чини се да ни то није довољно да емитери ова правила почну и да примењују у пракси. Правилник дефинише и значење израза „дечји програм“ као и шта такав програм не сме да садржи. Међутим, просечан гледалац јако

⁸⁵³ Чл. 2, ст. 1, тач. 1., Правилник о заштити малолетника.

⁸⁵⁴ Вид. више у: чл. 7, Правилник о заштити малолетника.

тешко може да пронађе дечји програм на било ком програму националног емитера у периоду од 06:00 до 21:00 час.

Правилник по први пут уређује и правила учествовања малолетника у програму, што је јако важно због све већег броја емисија у којима малолетници заиста и учествују. Чини се да у овом делу, ако родитељ на учешће малолетника да сагласност, мало тога регулатор може да уради. С обзиром на то да је медијска писменост на прилично ниском нивоу у Србији, те да често родитељи ни не знају да дете треба да сачувају од учествовања у програму, можда би улога регулатора требало да се повећа, као и правила по којима емитер не би смео да емитује одређени програм у коме се не поштује достојанство личности или његова приватност. Као што ћемо касније видети, у многим доступним одлукама РЕМ-а предмет приговора су права детета.

Правилник о заштити људских права РЕМ, малолетнике посебно штити од лаковерности у програмима пружаоца медијских услуга⁸⁵⁵, без ближег дефинисања појма „лаковерности“ што ће свакако отежати примену у пракси.

Тек након што су се у „ријалити“ програмима догађале туче уживо, псовање, ударање, пљување и многе друге активности којима не би требало да буде место у програмима националних терестријалних емитера, РЕМ је одлучио да реагује, по мишљењу многих опет касно, те је 19. новембра 2015. године усвојио Препоруку о времену емитовања „ријалитија“ „присилног окружења“ у програмима пружалаца медијских услуга. Ту се пружаоцима медијских услуга препоручује да „ријалити“ програме „присилног окружења“ емитују само у периоду од 23:00–06:00 и да у току емитовања таквог програма све време буде

⁸⁵⁵ Чл. 23, Правилник о заштити људских права у области медијских услуга, усвојен на седници Савета Регулаторног тела за електронске медије, 16. јуна 2015. године.

истакнута ознака 18 која означава да садржај није прикладан за особе млађе од 18 година⁸⁵⁶.

Међутим, РЕМ је напрасно одлучио да одржи јавну расправу, која је првобитно одложена, а затим и отказана, тако да се може очекивати да ће правилник бити усвојен тек по окончању сезоне „ријалити“ програма – након уласка у 2016. годину. Овај догађај свакако показује тесну повезаност РЕМ-а и комерцијалних емитера, те се може закључити да РЕМ често ради више у интересу комерцијалних емитера, него у интересу гледалаца.

Правилник о заштити права малолетника у области пружања медијских услуга заштити права малолетника приступа на четири основна начина:

1. приказивање малолетника, које може бити неовлашћено или непримерено;
2. објављивање информација о малолетнику, које се на њега односе посредно или непосредно;
3. заштита малолетних гледалаца;
4. заштита малолетника који учествују у програму.

РЕМ је, код ограничења слободе изражавања због заштите малолетника као и у већини других ограничења, мере почео да изриче тек усвајањем нових пакета закона, иако су и претходни закони прописивали санкције које је могао да спроводи. Додуше, експанзија „ријалити“ програма који су преплавили комерцијалне националне емитере у Србији се, такође, поклапа са периодом после усвајања новог пакета закона августа 2014. године. РЕМ је закључно са 15. 12. 2015. године изрекао три мере опомене, три мере упозорења и једну меру привремене забране емитовања програма.

⁸⁵⁶ Препорука о времену емитовања „ријалитија“ „присилног окружења“ у програмима пружалаца медијских услуга, број 01-3414/15, у Београду 19. новембра 2015. године.

Прве две **мере опомене** изречене су „Нарру TV” и „ТВ Прва” на седници савета РЕМ-а одржаној 30. 10. 2014. године због емитовања садржаја неподесног за малолетнике млађе од 16 година у периоду од 6 до 22 сата, чиме је прекршен члан 68 (став 6) Закона о електронским медијима. Мера опомене је „Првој телевизији” изречена за емитовање програмских садржаја који су неподобни за млађе од 16 година, и који су носили ознаку 16 (знак да је забрањено емитовање у периоду од 6 до 22 сата), али су и поред тога у периоду од 5–8. септембра 2014. године емитовани филмови „Kiss, kiss bang bang”, „Мисија”, „Уништитељ”, „Прострелне ране”, „Понос и слава” у два термина. Катарина Павловић, директорка програма „ТВ Прва плус” није спорила наводе извештаја о кршењу закона у вези са заштитом малолетника, али је тврдила да је реч о грешци у софтеру пошто је процес аутоматизован, и рекла је да ће „ТВ Прва” убудуће водити рачуна да до таквих неправилности више не дође. Савет РЕМ-а је нашао да је ова телевизија, као пружалац медијске услуге повредила члан 68, став 6 ЗЕМ-а. Међутим, „будући да је реч о повреди обавезе која је настала услед техничке грешке, Савет је закључио да у конкретном случају није реч о намерном емитовању програмских садржаја ван законом дозвољеног периода, већ о повреди обавезе која је настала услед недовољне пажње пружаоца медијске услуге.” Савет је посебно ценио да је овде реч о обавези која носи потенцијалну, односно апстрактну опасност која евентуално може да повреди малолетнике уколико су у датом тренутку пратили споран програм. Констатовано је и да је овом пружаоцу медијске услуге прва мера изречена због емитовања програма неподесног за малолетнике, у термину у коме не би требало да буде, као и да је пружалац медијске услуге изразио жаљење на изјашњавању на Седници савета регулатора и обећао да ће учинити све да се такви пропусти не понове.

У другом случају у питању је емитовање емисије „Луда кућа” у репризном дневном периоду, иако она носи ознаку „16” и у редовном термину се емитује после 22 сата. У овом конкретном случају мера опомене изречена је за

емитовање ове емисије у периоду од 21–24. октобра 2014. године са темама „Зашто сам познат?“ , „Сплеткарење на послу“ и „Очеви, да ли сте срећни када уместо сина добијете ћерку?“. У спорним емисијама су водитељ и гости „користили вулгарне изразе, непристојне алузије и бизарности којима се вређа људско достојанство и који изазива одвратност и гађење код гледалаца“.⁸⁵⁷ Осим мере опомене Савет РЕМ-а је овим пружаоцима медијских услуга навео да текст саопштења о изреченој мери објаве у својим телевизијским програмима.

Трећа мера опомене изречена је пружаоцу медијске услуге „Pink International Company“ због емитовања садржаја којима се могу повредити људска права и достојанство личности оних који учествују у програму, као и садржаја који могу да нашkode малолетницима у периоду од 2–11. септембра 2015. године у „ријалити“ програмском садржају „Фарма 6“. Савет РЕМ-а је наложио „ТВ Пинк“-у да убудуће „ријалити“ програмске садржај „Фарма 6“ јасно означи као неподесан „за малолетнике млађе од 16 година, ако се у њему приказује непристојно понашање које се не користи као акт агресије“⁸⁵⁸ или „за особе млађе од 18 година, ако се у њему приказује непристојно изражавање предузето као акт агресије, односно у циљу вређања“.⁸⁵⁹ За непристојно понашање које није акт агресије предвиђено је да се програм емитује између 22 и 06 сати док је изражавање као акт агресије тј., у циљу вређања, предвиђено време емитовање од 23 до 06 сати. Служба за надзор и анализу програма емитера РЕМ је у извештају број 07-2500/15 од 14. септембра 2015. године закључила да су у периоду, када се очекује да ће малолетници пратити телевизијски програм, емитовани садржаји у којима се користе непристојни изрази, псовке, вулгарни разговори о сексуалности, увреде, претње и омаловажавање. Савет РЕМ-а је на основу извештаја стручне службе закључио да јесте прекршен члан 68, став 2 и члан 50, став 3. У свом образложењу Савет

⁸⁵⁷ Образложење Службе за надзор и анализу програма емитера РЕМ, извештај број И-946/14 од 28. 10. 2014. године.

⁸⁵⁸ Решење Савета РЕМ-а број 07-2500/15-2, дана 16. 9. 2015. године, Београд.

⁸⁵⁹ *Ibid.*

РЕМ-а је посебно имао у виду природу и форму приказаног програмског садржаја како се наводи „реч је о 'ријалити' програмском садржају у коме се приказује вештачки створена заједница људи на ограниченом физичком простору и на који начин се чланови те заједнице (учесници садржаја) понашају у унапред предвиђеним спонтано или на други начин насталим конкретним животним ситуацијама у одређеном временском периоду, при чему они у том садржају, по правилу, учествују ради прибављање одређене имовинске или неимовинске користи“.⁸⁶⁰ РЕМ је приликом изрицања мере опомене у обзир узео да је овом пружаоцу медијске услуге већ изречена и мера опомене и мера упозорења због заштите права и интереса малолетника и то због емисије „ДНК“ емитоване у периоду од 11. 2. 2014 до 2. 9. 2014. године. „ТВ Пинк“ је дужан да ову меру опомене емитује у свом програму и да је објави у штампаном јавном гласилу, које се дистрибуира на подручју за које „ТВ Пинк“ има дозволу о његовом трошку.

Две **мере упозорења** изречене су „Нарру TV“ и то за емитовање „ријалити“ програмских садржаја „Парови“. У првом случају програмски садржај емисије „Парови“ емитован је у периоду од 8–11. марта 2015. године, и то иако је садржај био класификован као неподесан за малолетнике млађе од 18 година, у дневном термину. Савет РЕМ-а је на основу извештаја стручне службе закључио да је пружалац медијске услуге „био свестан да је реч о програмским садржајима који нису подесни за малолетнике, будући да су такви садржаји више пута емитовани најпре у периоду од 23 до 06 сати и означени као неподесни за малолетнике млађе од 18 година, да би потом истог дана били емитовани у преподневном или поподневном термину без такве ознаке што значи да код 'Нарру TV' постоји висок степен одговорности у погледу емитовања неподесних садржаја.“⁸⁶¹ Савет РЕМ-а је уочио и висок степен учесталости

⁸⁶⁰ Опомена Савета РЕМ-а изречена емитеру „ТВ Пинк“ на седници одржаној дана 16. 9. 2015. године.

⁸⁶¹ Упозорење савета РЕМ-а изречено на седници дана 12. 3. 2015. године, број 07-504/15-6, Београд.

понављања ове повреде чак 22 пута у посматраном периоду, као и да је овој телевизијској станици већ раније изречена мера опомене за повреду исте обавезе.

Трећу меру упозорења Савет РЕМ-а је изрекао станици „ТВ Пинк“, због емитовања програмских садржаја којима су повређена људска права, посебно достојанство личности учесника у емисијама „ДНК“ у периоду од 11. фебруара 2014. године до 2. септембра 2014. године. Представку су поднели Заштитник грађана, организације „Пријатељи деце Србије“ и појединци, а поводом емисије „ДНК“ која представља формат у коме се утврђује очинство учесника програма путем ДНК анализе. Проблематична су приказивања малолетника за које најчешће њихови очеви тврде да им нису биолошки очеви, док водитељка емисије малолетној деци често поставља лична питања, на тај начин доводећи децу у ситуацију да не само присуствују непријатним разговорима и буду учесници у емисији, већ и одговарају на врло неприкладна питања од стране водитељке. У неким од емисија откривени су и лични подаци малолетне деце, а деца су често видно узнемирена. Приликом одлучивања о мери упозорења Савет РЕМ-а се по први пут служио и Законом о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета где је прописано „да ниједно дете не сме бити изложено самовољном или незаконитом мешању у његов приватни и породични живот, дом или личну преписку, као и незаконитим нападима на његову част и углед“.⁸⁶² Закон о јавном информисању и медијима прописује да садржај медија не сме да шкоди „моралном, интелектуалном, емотивном или социјалном развоју малолетника“ (члан 77), као и да се „малолетник не сме учинити препознатљивим у информацији која може да повреди његово право или интерес“ (члан 8, став 2). Исту одредбу има и Закон о јавном информисању који захтева да се идентитет малолетника мора заштитити. Заштиту

⁸⁶² Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, број 15/90 и *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, број 4/96 и 2/97.

малолетника предвиђа и опште обавезујуће Упутство о понашању емитера у тачки 3.

У следећем случају, РЕМ је поново, телевизијској станици „Нарру TV“ изрекао још једну меру упозорења за исту повреду закона и правилника само сада за период од 30. 8. до 9. 9. 2015. године. Савет РЕМ-а је још једном наложио пружаоцу медијске услуге да убудуће ријалити програм „Парови“ јасно обележи или као неподесан за малолетнике млађе од 16 година или неподесан за млађе од 18 година. Истовремено „Нарру TV“ има обавезу да ово упозорење објави у штампаном листу који покрива зону покривања емитера о свом трошку.

Интересантно је да је Савет РЕМ-а поменутом емитеру изрекао меру привремене забране објављивања програмског садржаја „за 'ријалити' програмски садржај 'Парови' у трајању од 24 сата, почев од 20:00 часова дана 3. априла 2015. године“⁸⁶³. Мера привремене забране емитовања је изречена након што је истом пружаоцу медијских услуга већ изречена „опомена“ и „упозорење“ за исту повреду ЗЕМ-а и правилника. У образложењу и решењу се не види ни један нови основ од оних који су већ описани у претходним случајевима РЕМ против „Нарру TV“.

Поразно је да је и поред мере опомене, упозорења и привремене забране објављивања садржаја, „Нарру TV“ само неколико месеци касније поново опоменута за исти програмски формат и за исто кршење закона и правилника. На овом примеру се најбоље види највећа мањкавост Закона о електронским медијима који предвиђа санкције које, заправо, у пракси, ни на који начин не угрожавају емитера. Тек би применом озбиљне новчане санкције, које постоје у многим земљама ЕУ, пружаоци медијских услуга упростојили свој програм и прилагодили га малолетницима у складу са законом, правилником али и европским стандардима.

⁸⁶³ Решење о мери „привремена забрана објављивања програмског садржаја“ бр. 07-504/15-10 од 2. 4. 2015. године, Београд.

3.4.7. Кодекс новинара Србије и одлуке Савета за штампу у вези са заштитом малолетника у писаним медијима и на интернету

Кодекс новинара Србије предвиђа да се малолетници, по правилу, „могу интервјуисати једино у присуству или уз сагласност родитеља односно старатеља.“⁸⁶⁴ Истовремено, новинар је дужан да „осигура да дете не буде угрожено или изложено ризику због објављивања његовог имена, фотографије или снимка са његовим ликом, кућом, заједницом у којој живи или препознатљивом околином.“⁸⁶⁵

Све ове одредбе обавезују новинаре да са повећаном пажњом комуницирају са малолетницима, чак и у присуству родитеља, а да посебно воде рачуна да не објављују њихове личне податке.

Центар за права детета је поднео жалбу против дневног листа *Блиц* у вези са повредом Кодекса новинара Србије због написа и фотографија објављених у овом дневном листу. Наиме, у периоду од 19–21. 3. 2013. године објављена су три текста са следећим насловима „Претукли младића на смрт јер нису хтели да се њихова рођака уда за њега“, „У Бечеју сахрањен Ервин Билички, отац скочио у гроб за убијеним сином“ и „Наш Ервин је пребијен на смрт“. Центар за права детета је жалбу поднео сматрајући да је прекршен члан 41 Закона о јавном информисању. Он предвиђа заштиту малолетника да, уколико може угрозити развој малолетника такво гласило мора бити јасно означено и дистрибуирано на посебан начин за који се сматра да га малолетник неће користити, као и да се „малолетник не сме учинити препознатљивим у информацији која је подесна да повреди његово право или интерес“ (члан 41, став 3 Закона о јавном информисању). Центар за права детета је реаговао на објављивање фотографије пребијеног дечака у мртвачком ковчегу, те сматра недопустивим да се таква

⁸⁶⁴ Тач. 6, Одељак 4: Однос према изворима информисања

⁸⁶⁵ Тач. 4, Одељак 7: Поштовање приватности

фотографија чак и уз сагласност родитеља објављује у једном дневном листу високе читаности. Они подсећају да и жртва, постхумно, има право на достојанство, што је у складу са напред описаном праксом ЕСЈП. Уз разумевање бола родитеља који су тим чином желели да убрзају утврђивање истине шта се са њиховим сином заправо догодило, центар је реаговао и како би апеловао на све медије да, када се извештава о малолетницима, макар и трагично страдалим, ту не сме бити сензационализма. На жалбу је одговорио Менсур Шачић, уредник хронике у *Блицу*, тако што је истакао да „новинари рано науче да новински текст није доказ, али да новинска фотографија јесте“⁸⁶⁶. Његов аргумент је строго професионалан и показује дилему која свакодневно мучи уреднике свих штампаних медија у свету. Уредник хронике тврди „да је Билицког претукао вођа групе скинса. Билицки је Ром и само због тога је могао да буде мета напада“⁸⁶⁷. Комисија за жалбе савета за штампу је 4. априла 2013. године са седам гласова „за“ и једним „против“ донела одлуку да је дневни лист *Блиц* прекршио кодекс новинара Србије и то тачке 4 и 5 одељка 3, којима се предвиђа обавеза новинара да поштују достојанство деце и жртава злочина као и да не користе узнемиравајуће садржаје који могу имати штетан утицај на децу. *Блиц* је прекршио одредбу 3 одељка 3 Кодекса, који прописује претпоставку невиности и одредбу 2 одељка , по којем новинари „не смеју слепо да верују извору информација“. Комисија је сматрала, уз пуно разумевање бола породице и њихове жеље да докажу да им је син убијен, да за тако „драматичним чином није било разлога, јер фотографија заправо доказује оно што нико ни не спори – да је младић ужасно претучен. Такође, фотографију не прати никаква озбиљнија анализа догађаја, разговори са надлежним органима или било шта из чега би се могло закључити да државни органи не раде добро свој посао, већ се то закључује само из делова обдукционог записника и тврдња оца дечака да ће случај бити заташкан. Објављивање фотографије било би, по оцени комисије разумљиво да је *Блиц* претходно искористио сва друга средства да укаже на

⁸⁶⁶ Коментар Менсура Шачића, уредника хронике у дневном листу *Блиц*, 21. 3. 2013. године.

⁸⁶⁷ *Ibid.*

проблем што се у овом случају није десило“.⁸⁶⁸ Комисија за жалбе се није изјашњавала о могућем кршењу Закона о јавном информисању и Конвенције о правима детета, на шта им је пажњу скренуо Центар за права детета.

3.4.8. Међуисход

Оно што је данас у фокусу држава и међународних организација јесте заштита деце од нежељеног садржаја у медијима на интернету. Како Голдберг, Сутер и Валден сматрају, интернет је данас стециште недозвољеног садржаја који се тиче деце, а сматра се да је то „бизнис вредан неколико милијарди долара“⁸⁶⁹. Због тога је већина међународних организација и отпочела кампање о заштити деце на интернету. Ипак, чини се да се делатности међународних и европских организација могу груписати у два правца. Први је заштита деце од штетних садржаја у медијима и на интернету, а други је промоција развоја медијске и информационе писмености, како би се подигла свест родитеља, наставника, па онда и саме деце како да се заштите у медијском и виртуелном свету. Повремено се чују предлози да се формирају посебна регулаторна тела која би се бавила садржајима на интернету и груписала их по годиштима деце, како се то сада ради за линеарне и нелинеарне аудио-визуелне услуге. По нашем мишљењу, то је сјајно, али тренутно неодрживо решење. Главна мањкавост формирања нових регулаторних тела, која би рангирала садржаје на интернету по добу детета јесте немогућност да се такав посао уопште обави до краја. Први проблем представља утврђивање надлежности држава и регулаторних тела над садржајем који се налази на интернету, уз различите дефиниције детета од државе до државе, и тиме се бави интернет право. Други проблем је мобилност

⁸⁶⁸ Одлука Комисије за жалбе савета за штампу у случају „Центар за права детета против дневног листа *Блиц*“, 4. 4. 2013. године, Београд.

⁸⁶⁹ D. Goldberg, G. Sutter, I. Walden, 449.

самог садржаја, који данас може бити постављен на једном веб-сајту, сутра на другом а онда може волшебено нестати. То су све онемогућавајуће околности за рад било којег наднационалног тела које би било надлежно за регулисање садржаја на интернету.

У Републици Србији, колико год се чини да се РЕМ „пробудио“ и да се труди да заштити малолетнике (макар декларативно) од „ријалити“ програма, поставља се питање повезаности електронских и штампаних медија, као и пренос недозвољених садржаја са електронских медија у интернет издања штампаних медија. У Србији, ту су одлични примери „ријалити“ програми, који би по најновијим правилима требало да се емитују у терминима у којима их малолетници неће гледати. Но, чак и тако – већина таблоидних штампаних медија у своја интернет издања ставља вести, са видео клиповима баш тих забрањених садржаја, који на овај начин постају доступни малолетницима током целог дана, једним кликом дугмета и без надзора родитеља или старатеља. С обзиром на то да је и у ЕУ овај проблем препознат, Европски суд правде је 21. октобра 2015. године донео пресуду по којој видео клипови на интернет страницама штампаних медија могу бити регулисани по правилима нелинеарних медијских услуга, тј. услуга на захтев у складу са Директивом о аудио-визуелним медијским услугама⁸⁷⁰, што ће свакако отворити ширу дебату у оквиру како ЕУ, тако и СЕ о потреби новог правног оквира за регулисање нелинеарних медијских садржаја, којима деца у све млађем узрасту имају приступ. Ово је још један пример надмоћи убрзаног развоја технологије у односу на правни оквир који не може да га сустигне.

⁸⁷⁰ Европски суд правде је, по захтеву Административног суда Аустрије, а у случају *New Media Online GmbH*, добио захтев за тумачењем чл. 1, ст. 1, тач. а), б) и и) Директиве о аудио-визуелним медијским услугама (2010/13/ЕУ). С тим у вези, ЕСП је пресудио да концепт „програма“ у складу са значењем које има у чл. 1 (1) (б) Директиве 2010/13/ЕУ „мора бити тако интерпретирано да укључује, под поддоменом веб странице новина, кратке видео клипове који садрже локалне вести, спортске и забавне клипове“.

3.5. Ограничење слободе изражавања због клевете

Клевета је један од дозвољених облика ограничења слободе изражавања. Члан 10, став 2 ЕКЉП каже да се слобода изражавања може ограничити због повреде части другог. Клевета, такође, представља један правни појам који је, као и говор мржње и заштита верских осећања других, јако тешко дефинисати. У Европи се последњих деценија води велика „битка“ за декриминализацију клевете са објашњењем да је за изговорену реч затвор прејака казна, али и то да је кривична санкција најчешће коришћена од стране политичара против новинара. СЕ и ОЕБС су дефинитивно предводници покрета за декриминализацију, али и даље постоје државе у Европи код којих је клевета кривично дело. У Србији клевета је декриминализована 2012. године, доста незграпно, простим брисањем члана 171 из КЗ.

Клевета се најчешће дефинише као „изјава о особи која може да јој угрози репутацију од стране чланова заједнице или да доведе до тога да га/је други избегавају. Клевета може бити исказана речима али и фотографије, покрети и друга дела могу бити клеветнички.“⁸⁷¹ У правној теорији клевета се различито тумачи у англосаксонском и континенталном праву. На пример, у Енглеској, али не у Шкотској, разликују се две врсте клевете. Прва се назива „slander“ и њу чини „изговорена клевета“ а другу чини „libel“ који захтева да клевета буде сачувана у трајној форми.⁸⁷² Друга карактеристика енглеског правног система, у односу на клевету, јесте то што „Common Law“, иако у многим случајевима клевете судови истичу значај слободе изражавања, одувек ставља већу заштиту на право на част и углед⁸⁷³ у односу на слободу изражавања. Због тога је Велика Британија позната као „мека“ за тужбе славних („celebrities“) пред енглеским судовима против британских таблоида, јер им готово увек пресуда буде

⁸⁷¹ Е. А. Martin (Ed.), *A Dictionary of Law*, Oxford University Press, 1997, 131.

⁸⁷² Упор. са: *Ibid.*; D. Goldberg, G. Sutter, I. Walden, 375; R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 1015.

⁸⁷³ Вид. више у: R. Clayton, H. Tomlinson (eds.), 1008, 1014.

досуђена у њихову корист. Као резултат овакве праксе често се изједначава одговорност појединаца и медија за објављивање клевете.⁸⁷⁴

Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада додаје да је у Енглеској „Defamation Act“ (1952) одредио да се „све изјаве објављене путем масових медија сматрају изјавама у трајној форми.“⁸⁷⁵ Ту се даље прави разлика да је клевета у континенталном праву, у том тренутку, била најчешће регулисана кривичним законима, док је у англосаксонском праву спор у вези клевете решаван у грађанској парници.

Један од ефикасних механизма, који би увек требало да буде први корак ка умањењу значаја клевете јесу права на одговор и право на исправку. Голдберг и Валден кажу да је право на одговор „један од начина на који нам медијско право омогућује да приступимо медијима“.⁸⁷⁶ Они даље кажу да је право на одговор са једне стране „елемент који омогућује појединцу право да се слободно изрази“ а са друге стране представљају „ограничење слободе изражавања у смислу заштите права на част и углед других“.⁸⁷⁷

3.5.1. Регулаторни оквир Савета Европе у вези са клеветом

Као што је већ речено, члан 10 став 2 ЕКЉП каже да право на слободу изражавања „са собом носи обавезе и одговорности“, који укључују и заштиту части и угледа других. Да би се слобода изражавања дозвољено ограничила, неопходно је да то ограничење буде прописано законом, те да за њега постоји легитимни циљ и да је неопходно у демократском друштву. СЕ је, како би ближе

⁸⁷⁴ *Ibid.*, 1014.

⁸⁷⁵ С. Ристић (ур.), *Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада*, Новинско-издавачка установа „Службени лист СФРЈ“, Београд, 1978, 917.

⁸⁷⁶ *Ibid.*, 47.

⁸⁷⁷ *Ibid.*

уредио ово ограничење усвојио Препоруку 1814 (2007) „у сусрет декриминализацији клевете“ усвојене 7. октобра 2009. године са циљем да се уједначи законодавство и судска пракса у вези са клеветом у државама чланицама. Наиме, примећено је да по овом питању постоји велика дисперзија међу државама, од оних који питање клевете регулишу ригорозно кривичним законима, чак и казнама затвора, до оних држава где је то питање предмет грађанско правне заштите. Због учесталих тужби за клевету у државама које јаче штите право на част и углед од права на слободу изражавања СЕ је морао да усвоји Декларацију комитета министара о неопходности међународних стандарда у вези са „Forum shopping“ у вези са клеветом и „клевета туризмом“ како би се осигурала слобода изражавања.⁸⁷⁸ „Клевета туризам“ је израз настао да би описало коришћење погодности у једној земљи, где се очекује да судови доносе пресуде у корист оклеветаних. Разлози који додатно опредељују одабир одређене земље за судски спор су још и различити износи трошкова вођења поступка и досуђених накнада штете, другачије дефиниције прве објаве, као и због тога што у неким државама уколико се спор изгуби нема ни трошкова.⁸⁷⁹ Као резултат ове Декларације од држава чланица се очекује да реформишу своја законодавства и да пруже бољу заштиту слободи изражавања, када балансирају између ова два права. Уколико предложене мере не уроде плодом, постоји реална опасност да дође до експанзије „клевета туризма“ са све већим бројем корисника интернета, јер ће бити много лакше применити принцип места настале штете него до сада.

У смерницама Комитета министара СЕ о заштити слободе изражавања и информација у кризним ситуацијама ⁸⁸⁰ државе чланице СЕ се позивају да не злоупотребљавају законске одредбе о клевети, посебно застрашивањима

⁸⁷⁸ Declaration of the Committee of Ministers on the Desirability of International Standards dealing with Forum Shopping in respect of Defamation, “Libel Tourism”, to Ensure Freedom of Expression (Декларација о “клевета туризму”), adopted on 4. July 2012.

⁸⁷⁹ Вид. више у: Декларација о „клевета туризму“.

⁸⁸⁰ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on protecting freedom of expression and information in times of crisis, adopted on 26 September 2007.

судским тужбама или високим казнама против медијских професионалаца због клевете.⁸⁸¹

СЕ државама чланицама препоручује и да појединцима који су жртве клевете се омогући право на одговор.

3.5.2. *Пракса ЕСЉП у вези клевете као ограничења слободе изражавања*

Чини се да су случајеви везани за клевету најмногбројнији у пракси ЕСЉП, као што су и у домаћој судској пракси, која ће касније бити анализирана. Предмете који се тичу клевете је тешко и категоризовати, јер се некад налазе у споровима који се тичу члана 10 ЕКЉП и сврставају се под слободу изражавања. Некад се ови предмети налазе у оквиру заштите члана 8 ЕКЉП, те се третирају као заштита човековог личног и породичног живота. Стога ћемо се у овом делу, пре свега, фокусирати на правила која је ЕСЉП успоставио када је у питању клевета, а уз њих ћемо укратко представити и најважније случајеве и принципе који су из њих произашли, а тичу се ограничења слободе изражавања због клевете.

Прво питање које се код клевете поставља јесте, ко све мора да трпи већи степен критике него тзв. обичан грађанин. Одговор је дао ЕСЉП, у својој пракси, и он се може груписати у неколико категорија:

- 1) политичари, у јавним наступима, свакако морају да трпе већи степен критике него обични грађани, због природе посла којим се баве⁸⁸²;

⁸⁸¹ *Зборник одабраних правних инструмената Савета Европе у вези са медијима 2007–2014*, 28.

⁸⁸² Вид. више у: *Oberschick v. Austria No. 1, Lingens v Austria*, пред. бр.представка бр. 9815/82, од 8. јула 1986. године.

2) адвокати, посебно када изађу из улоге само адвоката, а постану и јавне личности, појављујући се у медијима, коментаришући случајеве или појаве и слично⁸⁸³;

3) владе земаља чланица СЕ, које по образложењима ЕСЉП морају да истрпе чак и већи степен критике у односу на политичаре⁸⁸⁴;

4) државни службеници, који раде у интересу јавности и плаћени су из буџета, тј. плаћају их сви грађани⁸⁸⁵.

Следеће питање које ЕСЉП поставља код одређивања (не)постојања клевете јесте врста и начин говора, контекст у коме је изјава дата и слично. И ту је суд закључио да треба да буде спреман да „шокира“ и „провоцира или да је заштићен чак и говор који увреди другу страну.⁸⁸⁶

И на крају, ЕСЉП, приликом утврђивања повреде права на слободу изражавања посебно цени допринос таквог говора јавној дебати.⁸⁸⁷

ЕСЉП је, чини се, приликом одређивања степена заштите слободе изражавања, у односу на клевету, дефинисање клевете сузио у односу на дефиниције које су примењиване од стране националних судова. На пример, у случају *Lingen против Аустрије*, суд је констатовао да слобода изражавања „чини једну од основних база демократског друштва и један од основних услова њеног прогреса и индивидуалног самоиспуњења, [...] слобода изражавања се односи, не само на информације и идеје које се повољно примају или се сматрају неувредљивим или су предмет равнодушности, него и на оне које вређају, шокирају или узнемиравају. То су захтеви пруларизма, толеранције и

⁸⁸³ *Schopfer v. Switzerland*, пред. бр.представка бр. 25405/94, пресуда од 20. маја 1998. године.

⁸⁸⁴ Упореди са: *Incal v. Turkey*, представка бр. 22678/93, пресуда од 9. јуна 1998 и *Caratas v. Turkey*, представка бр. 23168/94, пресуда од 8. јула 1999. године.

⁸⁸⁵ *Janowski v. Poland*, представка бр. 25716/94, пресуда од 21. јануара 1999. године.

⁸⁸⁶ Вид. више у: *Oberschick v. Austria No. 1*, *Lingens v Austria*, представка бр. 9815/82, од 8. јула 1986. године.

⁸⁸⁷ *Fressoz and Roire v. France*, представка број 29183/95, пресуда од 21. јануара 1999. године

широкоумности без којих нема демократског друштва.”⁸⁸⁸ Подносилац представке је био осуђен због коришћена израза „неморалан“, „недостојан“, у вези са тадашњим аустријским канцеларом, а тицало се политичких питања о национализму и нацизму. Суд је сматрао да треба разликовати чињенице, које су доказиве, од вредносних судова, који се не могу доказати. ЕСЉП је у овом случају утврдио повреду члана 10 ЕКЉП, у смислу да политичари „морају да покажу већи степен толеранције, самим тим што се сами излажу суду јавности те границе [...] прихватљиве критике морају бити шире у односу на политичаре него у односу на друга лица“.⁸⁸⁹

У следећем случају је Суд, такође, утврдио повреду члана 10 ЕКЉП по истом основу да су **политичари**, у свом јавном наступу подложнији критици него обични грађани. Један од примера потпуно супротне одлуке националних судова је и случај *Лепојић против Србије*, где је општински суд закључио да је „углед градоначелника као изабраног лица и директора врло успешног локалног предузећа значајнији од угледа обичног грађанина.“⁸⁹⁰ По истом основу, повреда члана 10 донета је и у случају *Oberschlick против Аустрије број 2*, где је новинар политичара назвао „Trottel“⁸⁹¹. С обзиром на то да је дебата била политичка, и новинар је износио вредносни суд. Тачно је да може бити увредљиво назвати некога у јавности „Trottel“, али је суд још једном подсетио да члан 10, штити и говор који може да шокира и увреди.

Адвокати, по оцени ЕСЉП, такође, могу бити изложени већем степену критике коју би требало да толеришу више него обични грађани. У случају *Bodrozic and Vucic против Србије* адвокат је постао јавна личност тако што је заступао једну фабрику у стечају, те су се његово име или изјаве често појављивале у медијима. Стога је ЕСЉП, подсетивши на случај *Jerusalem против*

⁸⁸⁸ *Lingens v. Austria*, представка бр. 9815/82, од 8. јула 1986. године.

⁸⁸⁹ *Lepojic v. Serbia*, представка бр. 13909/05, пресуда од 6. новембра 2005. године.

⁸⁹⁰ *Ibid.*

⁸⁹¹ “Будала!”

Аустрије у коме је већ закључено да је „приватно лице изложено јавној критици када уђе на сцену јавне расправе“⁸⁹², закључио да је адвокат „требало да има виши праг толеранције према свакој њему усмереној критици“.⁸⁹³ У случају *Schopfer против Швајцарске* ЕСЉП је утврдио да је и адвокатима загарантована слобода изражавања, у смислу да имају право да коментаришу „правосуђе, али да њихов критицизам не сме да пређе одређене границе. У том смислу мора се пронаћи прави баланс између различитих интереса, који укључују право јавности да прими информацију о питањима који проистичу из судских одлука, захтева правосуђа и дигнитета правне професије.“⁸⁹⁴ Суд сматра да су адвокати у ситуацији да много боље него међународни суд процене како ће се овај баланс применити и стога им је „дозвољено одређено поље слободне процене приликом процене неопходности мешања у ову област, али то поље слободне процене је предмет европског надзора како у вези са релевантним правилима, тако и одлукама које су на основу њих донесене“.⁸⁹⁵

За владе држава потписница су, по оцени ЕСЉП, оквири дозвољеног критиковања шири него у односу на обичне грађане, чак и политичаре. „У демократском систему, дела или пропуштање да се дела од стране владе, морају бити подложни већем надзору и испитивању не само код законодавних и судских власти већ и од јавног мишљења.“⁸⁹⁶ Овај став је ЕСЉП поновио у многим случајевима, а можда најилустративнији је случај *Caratas против Турске* где је подносилац представке у својим песмама критиковао владу и за то био оптужен за клевету. Суд је закључио да, самим тим што је подносилац представке приватно лице, које је своје ставове изразио кроз поезију, „која је по дефиницији упућена врло малој публици за разлику од масовних медија, то је чињеница која смањује потенцијални утицај на националну безбедност, јавни

⁸⁹² *Jerusalem v. Austria*, представка бр. 26958/95, од 27. фебруара 2001. године.

⁸⁹³ С. Царић: „Одговорност за клевету – досадашња искуства Републике Србије пред Европским судом за људска права“, стручни коментар, *Е-прес* 2010/328 од 5. маја 2010. године.

⁸⁹⁴ *Schopfer v. Switzerland*, представка бр. 25405/94, од 20. маја 1998. године.

⁸⁹⁵ *Ibid.*

⁸⁹⁶ *Incal v. Turkey*, представка бр. 22678/93, пресуда од 9. јуна 1998. године.

ред и територијални интегритет, [...] чак и када у неким деловима песме користи агресиван тон и позива на насиље“.⁸⁹⁷

И на крају, ЕСЉП у својим одлукама, и **државне службенике** посматра као позиције које морају да прихвате већи степен критике, у вршењу своје дужности, него приватна лица. Са друге стране, суд је свестан тога да „државни службеници истовремено морају уживати поверење јавности у условима ослобођених од узнемиравања, уколико желимо да буду успешни у обављању својих дужности, те се може показати неопходним да се они заштите од увредљивих и погрдних вербалних напада када су на дужности“.⁸⁹⁸ Стога суд има не тако лак задатак да, од случаја до случаја, утврђује степен дозвољене критике упућене државним службеницима, утврђујући и све остале околности.

Ово би заиста био кратак систематичан преглед начина на који се одлуке ЕСЉП могу груписати и анализирати када је у питању процена да ли је дошло до клевете и да ли је неопходно заштитити право на слободу изражавања чак и када упућује критику, вређа или шокира, или ће бити преовлађујуће заштитити част и углед другог.

3.5.3. Регулаторни оквир ЕУ у вези са клеветом

Резултати истраживања Међународног института за штампу (*International Press Institute – IPI*) из јануара 2015. године показују да су у периоду од пет година пре објављивања истраживања, у чак 15 земаља ЕУ новинари осуђени за кривично дело клевете, било у виду новчане казне или казне затвора (Бугарска, Хрватска, Чешка, Данска, Финска, Француска, Немачка, Грчка, Мађарска, Италија,

⁸⁹⁷ *Caratas v. Turkey*, представка бр. 23168/94, пресуда од 8. јула 1999. године.

⁸⁹⁸ *Janowski v. Poland*, представка бр. 25716/94, пресуда од 27. јануара 1999. године.

Литванија, Малта, Пољска, Португалија и Шпанија).⁸⁹⁹ Исто истраживање је открило да су казне затвора за клевету биле изречене и у земљама кандидатима за ЕУ као што су Црна Гора, Србија и Турска.⁹⁰⁰

ЕУ, слично као у вези права на приватност, нема посебне дефиниције или правила у свом правном оквиру које се тичу клевете, већ се може претпоставити да је и ово дело оставила СЕ и ЕСЉП да га ближе уреде.

У Директиви о АВМУ, акценат се ставља на заштиту угледа и части, и уколико би то право било на било који начин угрожено, држава мора оштећеној страни обезбедити право на одговор. „Не доводећи у питање одредбе које су усвојиле државе чланице у грађанском, управном или кривичном законодавству, свако физичко или правно лице, без обзира на држављанство, чији су легитимни интереси, посебно углед и част, оштећени навођењем нетачне чињенице у телевизијском програму, мора имати право на одговор или еквивалентне правне лекове“⁹⁰¹. „Право на одговор или слична мера мора да постоји у односу на све емитере који се налазе под јурисдикцијом државе чланице.“⁹⁰² Државе чланице би требало да усвоје мере којима би се гарантовало право на одговор, уз прописивање одговарајуће процедуре, потребно је да одреде временски оквир за остваривање тог права, као и да је процедуру која је је јасна физичким и правним лицима која имају пребивалиште или су основани у другој земљи чланици.⁹⁰³ Директива о АВМУ прописује и услове када право на одговор може бити одбијено, који су знатно либералнији од услова прописаних у правном оквиру СЕ или Републике Србије. У оквиру ЕУ се каже да право на одговор може бити одбијено уколико није оправдано, тј. ако правни интереси, углед и част физичког или правног лица нису угрожени

⁸⁹⁹ *Out of Balance, Defamation Law in the European Union: A comparative overview for journalists, civil society and policymakers*, International Press Institute (IPI), January 2015, 11.

⁹⁰⁰ *Ibid.*, 13.

⁹⁰¹ Чл. 28, тач. 1, Директива о АВМУ.

⁹⁰² Чл. 28, тач. 2, Директива о АВМУ.

⁹⁰³ Вид. више у: чл. 28, тач. 3, Директиве о АВМУ.

изношењем нетачних података у телевизијском програму, „ако би укључивао кажњиво дело, ако би због њега емитер постао изложен парничном поступку или би прекорачивао стандарде јавне пристојности“⁹⁰⁴.

Као што ћемо касније видети, домаће законодавство много детаљније регулише право на одговор и право на исправку, у односу на оквир задат од стране ЕУ.

3.5.4. Декриминализација клевете и правни оквир Републике Србије

Клевета је до краја 2012. године у Србији била кривично дело, регулисано Кривичним закоником Републике Србије. Изменама закона, она је просто обрисана. Међутим, увреда и изношење личних и породичних прилика су остали као кривична дела против части и угледа, која се гоне по приватној тужби⁹⁰⁵. За **увреду** се изричу новчане санкције, које се увећавају уколико је увреда квалификована у зависности од тога да ли је била „учињена путем штампе, радија, телевизије или сличних средстава или на јавном скупу“⁹⁰⁶, када се новчана казна може увећати неколико пута.

Као што је раније наведено, право на приватност, тј. приватни и породични живот је део права личности. А **достојанство личности** се посебно штити од повреде у медијима новим ЗЈИМ из 2014. године. Закон изричито забрањује „објављивање информације којом се врши повреда части, угледа или пијетета, односно лице приказује у лажном светлу приписивањем особина или својстава које оно нема, односно одрицањем особина или својстава које има [...], ако

⁹⁰⁴ Чл. 28, тач. 4, Директива о АВМУ

⁹⁰⁵ Чл. 177, ст. 7, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.

⁹⁰⁶ Чл. 170, ст. 2, *Ibid.*

интерес за објављивање информације не претеже над интересом заштите достојанства и права на аутентичност, а нарочито ако се тиме не доприноси јавној расправи о појави, догађају или личности на коју се информација односи⁹⁰⁷. Закон штити и достојанство жртве насиља тако што прописује да се оно не сме повредити „приказом или описом сцене насиља у медију или медијском садржају“⁹⁰⁸. Чак је и претпоставка невиности стављена у контекст заштите достојанства личности, те „нико се у медију не сме означити учиниоцем кажњивог дела, односно огласити кривим или одговорним пре правноснажне одлуке суда“⁹⁰⁹.

Чланом 14 Закона о изменама и допунама КЗ брише се члан 171 КЗ и на тај начин се врши **декриминализација кривичног дела клевете**. У образложењу се наводи да је то учињено на захтев великог броја удружења и стручне јавности, а нарочито новинарских удружења. Брисање кривичног дела клевете из КЗ је са становишта стручне јавности дискутабилно и спорно. Део стручне јавности сматра да је требало размишљати у правцу задржавања кривичног дела клевете и његове евентуалне измене, тако да се поштује слобода медија, а да се не укине кривично дело. Можда је решење могло да буде увођење новог става 2 у члан 171 КЗ. У том случају би био прецизиран основ за искључење постојања кривичног дела клевете, односно, у случају да је новинар или одговорни уредник поступао у складу са обавезом новинарске пажње која је ближе регулисана чланом 3 Закона о јавном информисању из 2003. године, кривично дело не би постојало. Тиме би се успоставио баланс између потребе кривичноправне заштите части и угледа као основних права човека и слободе медија. Да је уведен овај значајан основ искључења кривичног дела, било би гарантовано сваком новинару и одговорном уреднику који поступа са обавезом новинарске пажње (на шта га иначе обавезују прописи из области јавног

⁹⁰⁷ Чл. 79, ст. 1, ЗЈИМ

⁹⁰⁸ Чл. 79, ст. 2, Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

⁹⁰⁹ Чл. 73, *Ibid.*

информисања као и професионални кодекс) да се не може сматрати извршиоцем кривичног дела клевете, ни онда када је у средствима јавног информисања, обављајући своју професију, за другог износио или проносио нешто што је неистинито, а што може шкодити части или угледу тог лица. То је иначе стандард према коме поступа судска пракса већине европских земаља које, осим ретких изузетака, у свом кривичном законодавству имају кривично дело клевете.

Нови **Закон о јавном информисању и медијима** по први пут ближе дефинише начин на који је носилац јавних или политичких функција дужан да „трпи изношење критичких мишљења, која се односе на резултате његовог рада, односно политику коју спроводи, а у вези је са обављањем његове функције, без обзира на то да ли се осећа лично повређеним изношењем тих мишљења“⁹¹⁰. Овим се медијима, регулаторном телу и правосуђу значајно помаже да балансирају између слободе изражавања новинара и права јавности да зна, и потребе носилаца јавних функција да истрпе критику на своју рачун „без обзира на то да ли се осећа лично увређеним“.

Закон о електронским медијима, у делокруг рада регулатора, као и код говора мржње ставља задатак да „утврђује ближа правила која се односе на програмске садржаје, а у вези са заштитом **достојанства личности** и других личних права, заштитом права малолетника, забраном говора мржње и друго“⁹¹¹, што регулатор до децембра 2015. године није урадио.

Закон о електронским медијима предвиђа да „регулатор привремено ограничава слободу пријема и реемитовања аудио-визуелне медијске услуге на захтев из става 1 овог члана, у случају да је то неопходно ради очувања јавног поретка, а посебно ради спречавања извршења истраге, откривања и гоњења учинилаца кривичног дела, заштите малолетних лица, ради спречавања

⁹¹⁰ Чл. 8, ЗЈИМ

⁹¹¹ Чл. 22, ст. 1, тач. 15, Закон о електронским медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.

подстицања мржње засноване на раси, полу, верској или националној припадности и **повреда људског достојанства**, из разлога заштите јавног здравља, разлога јавне безбедности, националне безбедности и одбране, заштите потрошача, укључујући и инвеститоре, у случају озбиљног кршења односно претње кршењем наведених интереса, и сразмерно интересима о којима је у конкретном случају реч⁹¹².

„Медијска услуга се пружа на начин којим се поштују људска права, а нарочито достојанство личности“⁹¹³. Даље, „регулатор се стара да се у свим програмским садржајима поштује достојанство личности и људска права, а нарочито се стара да се не приказује понижавајуће поступање и сцене насиља и мучења, осим ако за то постоји програмско и уметничко оправдање“.

Достојанство личности се мора поштовати и у комерцијалним комуникацијама, те тако аудио-визуелне комерцијалне комуникације „не смеју нарушавати људско достојанство“⁹¹⁴ или „садржати информације које представљају говор мржње“⁹¹⁵.

Закон о јавним медијским сервисима као важан део остваривања јавног интереса медијског сервиса, кроз програмске садржаје, наводи и поштовање достојанства, угледа и части.⁹¹⁶

Код поштовања **достојанства личности и аутентичности лица на које се односи објављена информација** „пружалац медијске услуге дужан је да поштује достојанство личности (част, углед или пијетет) и право на аутентичност лица на које се односи информација коју објављује. Изузетно, пружалац медијске услуге може објавити информацију којом се повређује част, углед или пијетет лица на које се она односи, ако интерес за њено објављивање

⁹¹² Чл. 46, ст. 4, ЗЕМ.

⁹¹³ Чл. 50, ст. 1, ЗЕМ.

⁹¹⁴ Чл. 56, ст. 2, тач. 1, ЗЕМ.

⁹¹⁵ Чл. 56, ст. 2, тач. 2,

⁹¹⁶ Чл. 7, ст. 1, тач. 3, Закон о јавним медијским сервисима.

претеже над интересом заштите достојанства његове личности, а нарочито ако се тиме доприноси јавној расправи о појави, догађају или личности на коју се информација односи. Приликом информисања о насиљу или трагичном догађају пружалац медијске услуге је дужан да то чини на начин којим се неће повредити достојанство личности жртве насиља или трагичног догађаја или њој блиског лица, а нарочито на начин којим се она неће изложити поновној патњи. У случају из става 3 овог члана, није дозвољено приказати жртву насиља или трагичног догађаја која умире или је изложена озбиљној физичкој или менталној патњи, осим ако интерес јавности да прими информацију претеже над интересом заштите достојанства тог лица. Карикатурално, сатирично, колажно и друго слично приказивање лица, не сматра се повредом достојанства личности или права на аутентичност⁹¹⁷.

3.5.5. Судска пракса у Републици Србији у вези са ограничењем слободе изражавања због клевете

Иако клевета формално правно не постоји од кад је укинута као кривично дело, може се рећи да она, као дозвољено ограничење слободе изражавања, чини најбогатију судску праксу од свих ограничења које смо анализирали. У том обиљу пресуда, у овом раду ће бити анализирани најважније одлуке, које у највећем делу чине правну историју. У одређеним ситуацијама, поставиће се питање да ли су судови у пракси клевету дефинисали кроз друга кривична дела или не, тј. да ли су тумачили друга кривична дела тако да они обухватају клевету или не.

⁹¹⁷ Чл. 26, Правилник. о заштити људских права

Ова докторска дисертација ће покушати да групише судске одлуке по смисленим целинама, по којима се оне, као што је то случај код пресуда Европског суда за људска права, касније могу лакше тумачити.

Прво ћемо анализирати одлуке Уставног суда које се тичу дозвољености ограничења слободе изражавања због заштите части и угледа другог, затим ограничење права на заштиту части и угледа код државних функционера где је критика упућена не њима лично већ функцијама које обављају и самим тим не могу бити погодне да повреду њихово лично право. И на крају, видећемо на који начин Уставни суд тумачи одговорност за накнаду штете када до повреде нечије части и угледа дође.

Следећа категорија судских одлука тиче се примене Закона о јавном информисању из 2003. године, где су се судови углавном бавили утврђивањем одговорности новинара. Прво ћемо видети када постоји солидарна одговорност новинара, уредника и јавног гласила за објављену информацију која је подесна да некога повреди, затим када новинар одговара ако није користио пажњу примерену околностима како би утврдио чињенице пре објављивања информације, као и ситуације у којима новинар не одговара за преношење информација које могу повредити нечију част и углед, као, на пример, у случају преношења информација из судског поступка или са скупштинских заседања.

Као што смо и очекивали, највећи број пресуда тиче се примене Кривичног законика Србије, док је клевета била кривично дело, као и примене Закона о кривичном поступку, како би се утврдило шта ће се дешавати са случајевима који су започети за време КЗ који је дефинисао клевету, у тренутку када ње у КЗ више нема. Кроз анализу судских одлука ћемо видети начин на који судови дефинишу клевету, какав је однос клевете и других, тада, кривичних дела, као и ситуације у којима нема елемената клевете. Кроз одлуке суда које се тичу Закона о кривичном поступку, видећемо ко може бити овлашћено лице, шта кад је дело извршено у време примене ранијег закона, како судови да поступају када

је дошло до декриминализације кривичног дела клевете, као и ко ће сносити трошкове, након што се то кривично дело укине.

Како бисмо боље разумели даљи историјат клевете у другој половини двадесетог века, биће приказана и два случаја захтева за рехабилитацију по Закону о рехабилитацији.

И на крају, видећемо примену Закона о облигационим односима на случајеве повреде части и угледа, како би се утврдило постојање и висина нематеријалне штете за претрпљен бол.

Како је Устав највиши правни акт, а он, осим што регулише слободу мишљења и изражавања, предвиђа и ситуације у којима слобода изражавања може бити ограничена, једно од дозвољених ограничења слободе изражавања у складу са Уставом је и заштита части и угледа другог лица⁹¹⁸. У том смислу, **Уставни суд** је стао на становиште да чак и кад новинар јавности пружа информацију за коју јавност има оправдан интерес да је зна, мора да води рачуна о начину на који се та информација саопштава, како не би повредила право другог. Уставни суд је у једном случају одлучио да је „мешање у слободу изражавања подносиоца било оправдано, јер је служило заштити части и угледа другог лица, што представља Уставом дозвољен основ за такво ограничење“⁹¹⁹. Зато „иако је у конкретном случају постојало и право и дужност подносиоца, као новинара, да пружи јавности информацију која је актуелна и за коју јавност има оправдани интерес да зна, начин на који је то саопштено довео је у питање „добру намеру“ подносиоца, јер су судови оценили да се сврха новинарског извештавања и слобода изражавања могла остварити уз више новинарске пажње, односно и без помињања имена лица чији су углед и част нарушени“⁹²⁰. У другом случају, Уставни суд је утврдио да је снимак адвоката који је објављен

⁹¹⁸ Чл. 46, ст. 2, Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/06.

⁹¹⁹ Одлука Уставног суда, Уж бр. 504/2008 од 8. јула 2010. године, објављена у: *Службени гласник РС*, бр. 79/2010 од 29. октобра 2010. године.

⁹²⁰ *Ibid.*

у кампањи за безбедност саобраћаја, у коме је тужилац постао препознатљив онима који га знају јер је адвокат, непотребно пуштен у етар, јер се циљ кампање могао остварити и на други начин, без откривања идентитета тужиоца. Због тога је Уставни суд утврдио да је „ограничење слободе изражавања подносиоца било дозвољено и неопходно ради заштите части и угледа другог лица, због чега је уставна жалба одбијена као неоснована“⁹²¹.

У следећем случају, Уставни суд се позвао на члан 10 ЕКЉП и констатовао да је новинар само критиковао рад владе, у којој је тужилац тада радио као државни функционер, те се изјава односила на проблем корупције, те на функцију тужиоца као државне функције, што је тема од општег интереса. Суд се позвао и на члан 46 Устава Србије, који јемчи слободу изражавања, али је и ограничава законом, у овом случају ако би то било неопходно ради заштите права личности другог. Међутим, суд је одлучио да, пошто се конкретна изјава није односила на тужиоца као приватно лице и на његов приватни живот, већ на његов рад као постављеног лица, „а границе прихватљиве критике су шире за државне функционере, него за обичног грађанина, то је правилно првостепени суд закључио да предметна изјава није подобна да повреди права личности тужиоца (углед и част) јер није усмерена на његову личност. Право на политичку критику чије су прихватљиве границе шире него у случају обичних појединаца произилази из одредбе члана 46 Устава Републике Србије и члана 10 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода“⁹²². Ова одлука је у складу са праксом ЕСЉП.

Посебан је и случај у коме су тужени уредник и јавно гласило за повреду части и угледа, иако су они у дневном листу *Б* објавили документацију са седнице Анкетног одбора Скупштине АП Војводине за борбу против корупције и криминала која је одржана 31. марта 2001. године. Анкетни одбор је на расправу

⁹²¹ Одлука Уставног суда, Уж бр. 4041/2010 од 21. новембра 2013. године, објављена у: *Службени гласник РС*, бр. 115/2013 од 26. децембра 2013. године.

⁹²² Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж 4073/2010 од 13. 7. 2011. године.

позвао новинаре који нису имали право да постављају питања, а на самој седници им је подељен материјал у писаној форми који је, између осталог, садржао пријаве радника у којима се тужилац оптужује да је својим радњама нанео штету предузећу у коме је био директор, записник са седнице, доказе и закључак да је документација доступна јавности. Дневни лист *Б* је 2. априла 2001. године и 6. априла 2001. године објавио текстове под насловом „Нестало 750.000 марака“ и „Нестало 1,6 милиона“. Пре објављивања, новинарка Б. П. није проверавала истинитост навода, већ је верно пренела информације са седнице. Међутим, текстови у дневном листу *Б* су објављени у периоду када у Републици Србији није постојао кровни медијски закон, јер је 16. фебруара 2001. године престао да важи Закон о јавном информисању из 1998. године, а нови Закон о јавном информисању је усвојен и ступио на снагу тек 23. априла 2003. године. Стога је Врховни суд Србије, с правом, применио начела из Устава и међународних докумената који су ратификовани. Између осталог, примењен је члан 19 Закона о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима⁹²³. Врховни суд је констатовао да је правом на част „човек заштићен од нечовечног третирања, а право на углед штити од стварања погрешне представе о лицу којом се нарушава његово добро име и друштвени статус“⁹²⁴. У закључку, Врховни суд је донео и, за медијско право у Србији врло важан закључак, да је у овом случају поштовано начело обавезне новинарске пажње, а да пошто су информације добијене непосредно од државног органа, није постојала обавеза да се провери истинитост информације. „Дакле, верним преношењем расправе и саопштења, без обзира на тачност њиховог садржаја, исцрпљује се одговорност јавног гласила, због чега тужени, одговорни уредник и јавно гласило не могу бити одговорни за евентуалну нетачност пренетих садржаја, па чак иако је њима повређен углед и част тужиоца“⁹²⁵.

⁹²³ Закон о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима (МПГПП) усвојен 1966. године, а ратификован 1971. године.

⁹²⁴ Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 2650/2006 од 21. 3. 2007. године.

⁹²⁵ *Ibid.*

Након усвајања **Закона о јавном информисању** 2003. године, овакви случајеви су потпадали под члан 82 тог закона. С обзиром на то да је претходни случај Врховни суд морао да решава у складу са међународним прописима у недостатку важећих прописа домаћег законодавства, интересантно је упоредити тај случај из 2001. године, са случајем пред Апелационим судом из Београда из 2012. године. Тада је Апелациони суд, такође, пресудио да новинар и одговорни уредник нису дужни да проверавају истинитост информације уколико је иста верно пренета из судског поступка, јавне скупштинске расправе или из докумената државног органа, а на основу члана 82 Закона о јавном информисању. У питању је било објављивање дела сведочења Ч.Ј., пред Посебним одељењем Окружног суда у Б. на суђењу за атентат на премијера З. Ђ.⁹²⁶

Врховни суд је, може се жаргонски рећи, „ставио тачку“ на разматрање ситуација у којима је новинар дужан да претходно провери информацију која је погодна да повреди част и углед другог лица. Наиме, Врховни суд је у једној пресуди образложио да се у медијском праву од новинара „не може захтевати утврђивање истинитости чињеница као у судском поступку (подударност са стварношћу и отклањање сваке разумне сумње). За слободу изражавања и објављивање чињеничних исказа није нужно постојање доказа њихове апсолутне истинитости. Због природе медија, а нарочито дневног новинарског гласила (брзине и актуелности информација) не може се од новинара захтевати утврђивање истине које би се подударало са судском истином. Довољно је слободно изразити и објавити информацију, пошто се претходно провери да је она истинита у складу са примереним околностима конкретног случаја тј. у складу са новинарском пажњом“⁹²⁷. Ова одлука је важна не само за сферу медијског права већ и за новинарску професију и будућу праксу саморегулаторног тела.

⁹²⁶ Вид. више у: Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж 4765/2012 од 23. 7. 2012. године.

⁹²⁷ Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 3139/2007 од 19. 3. 2008. године.

Врховни суд је, даље, донео одлуку да постоји солидарна одговорност новинара, одговорног уредника и оснивача јавног гласила, када се кривица новинара за објављену клевету у новинама доказала у кривичном поступку, за накнаду нематеријалне штете поводом повреде части и угледа настале објављивањем спорног текста⁹²⁸.

Уколико се тужилац у тужби позива на то да су му објављивањем нетачних информација повређени част и углед, а информација није супротна одредбама Закона о јавном информисању, те дотичном информацијом нису повређени његово право на приватност или је био објекат говора мржње и слично, тада се на овај случај неће применити Закон о јавном информисању, јер нема основа, већ Закон о облигационим односима. У конкретном случају, Апелациони суд у Новом Саду је утврдио да се објављене информације нису односиле на повреду приватности тужиоца, већ на његове поступке као јавне личности, те је упућен на Закон о облигационим односима како би тражио накнаду нематеријалне штете⁹²⁹.

Највећи број пресуда у вези са клеветом у медијима је свакако био у периоду дефинисања клевете као кривичног дела по **Кривичном законнику Републике Србије**, те је судска пракса из тог периода и најбогатија у односу на сва друга дозвољена ограничења слободе изражавања.

Док је клевета била кривично дело, чини се да је њоме прећено готово у свакој свађи, било на улици, пијаци или у продавници. Иако излази из оквира медијског права, један случај из Ужица је одабран како би ближе одредио карактеристике клевете у домаћем законодавству. Наиме, тужилац је тврдио да је тужени на зеленој пијаци причао да му је тужилац украо гајбицу парадајза, те га је тужио за клевету. Након што је Основни суд у Ужицу изрекао судску опомену, Апелациони суд је нашао да је жалба браниоца била оправдана, с

⁹²⁸ Вид. више у: Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 404/2006 од 11. 5. 2006. године.

⁹²⁹ Вид. више у: Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж. 3863/2012(2) од 15. 11. 2012. године.

обзиром на то да је за постојање кривичног дела клевете било неопходно да неистина која може да повреди част и углед другог лица мора да буде саопштена и трећем лицу, које није лице на које се неистинита тврдња или информација односе. Дакле, за постојање клевете потребно је да је још неко, осим директних учесника, сазнао за дату неистину⁹³⁰.

Осим постојања трећег лица које је чуло клеветничку изјаву, клевету мора чути, сазнати или потвдити треће лице, да би се изјава могла окарактерисати као клеветничка. Окружни суд у Нишу је решењем констатовао да је пресуда првостепеног суда неразумљива јер не садржи „чињенице о томе пред којим лицем су окривљене изнеле неистину за приватне тужиље, с обзиром да је, да би изјава окривљеног била клеветничка, потребно да је таква изјава сазната од трећег лица, а првостепени суд не наводи која су лица сазнала за изнете клеветничке изјаве“⁹³¹. Окружни суд у Београду је потврдио првостепену одлуку суда у коме је одбијена тужба запослене којој је њен послодавац послао писмо, за које је она сматрала да је клеветничко. С обзиром на то да нико осим тужиоца и туженог није имао увид у писмо, суд је сматрао да није било елемената за постојање кривичног дела клевете⁹³². Када је у питању квалификован облик кривичног дела клевете, да је она учињена на јавном скупу, Апелациони суд у Крагујевцу је за дефиницију јавног скупа тражио постојање два елемента – да то не буде скуп на који су позвана тачно поименично одређена лица, као и да такав скуп буде дефинисан као јавни, у складу са тадашњим Законом о окупљању грађана. У расправљаном случају, на скуп који је тужилац окарактерисао као јавни су били позвани представници Управног одбора ловачког удружења, а нема доказа да су на скуп били позвани и, на пример, представници медија, што би скуп свакако окарактерисало као јавни⁹³³.

⁹³⁰ Вид. више у: Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу, Кж2. 470/2012 од 28. 3. 2012. године.

⁹³¹ Вид. више у: Решење Окружног суда у Нишу, Кж. 75/2009 од 22. 1. 2009. године.

⁹³² Вид. више у: Решење Окружног суда у Београду, Кж. 2011/2004 од 24. 9. 2004. године.

⁹³³ Вид. више у: Решење Апелационог суда у Крагујевцу, Кж1. 1249/2011 од 4. 4. 2011. године.

Да би клевета имала својство клевете, она мора бити усмерена ка тачно одређеном лицу. Због тога се њом неће сматрати генеричка изјава која се односи на већи број неодређених лица. За овакву ситуацију је одличан пример решење Окружног суда у Београду у вези са случајем у коме је окривљени, гостујући у емисији на телевизији, говорио о томе како су најбољи отишли на једну страну (интелектуалци, грађанска класа, судије, сељаци), док су на другу страну отишли они који су се дограбили власти на несрећи свог народа, које је окривљени назвао „пробисветима“. Окружни суд је одлучио да оваква изјава не садржи у себи важне елементе клевете, те да је „његова изјава дата у облику колективне ознаке пасивног субјекта, тачније против већег броја неодређених лица, тако да на основу садржине саме изјаве не произилази да је иста била усмерена објективно или субјективно против приватних тужилаца као више одређених лица. Сем тога тврдње које је изнео окривљени су тако конципиране да приватни тужиоци као личности нису ни на који начин описани да би се у средини у којој живе и раде могло закључити да се изјава окривљеног односи баш на приватне тужиоце“⁹³⁴. У овом конкретном случају, суд није пронашао ни елементе кривичног дела увреде. У сличном случају, окривљени је на конференцији за штампу износио своје мишљење о деформацијама у школству и током излагања је одговорност за то пребацио на, како Окружни суд у Чачку то назива, колективну ознаку више појединаца, тј. индивидуално неодређених лица, где се нигде не може пронаћи тужилац. Приватни тужилац се, са друге стране, сматра лично прозваним, самим тим што је годинама био директор школе, а у том месту постоји само једна школа, те је он сматрао да се у тој средини јасно може закључити да је окривљени у својој изјави мислио на њега. Међутим, Окружни суд је остао на становишту да, да би се радило о изјави која је клевета, та изјава мора да се „односи на тачно одређено лице, у овом случају приватног тужиоца, као и да је потребно да је лице на које се наводна клевета односи, описано и представљено довољно јасно да би се у одређеној средини са

⁹³⁴ Решење Окружног суда у Београду, Кж. 1906/2005 од 22. 7. 2005. године.

сигурношћу могло закључити да се инкриминисане речи и натпис у новинама односе на приватног тужиоца⁹³⁵ што у овом случају, по мишљењу суда, није случај. И на крају, Окружни суд у Београду је сматрао да у случају потписивања новинског текста иницијалима не може аутоматски значити да је аутор текста познат⁹³⁶, што може довести до одбијања приватне кривичне службе на основу члана 274, став 1, тачка 2 ЗКП. Окружни суд у Суботици је имао случај одређивања одговорности лица које новинару предаје информације за објављивање у медијима, као и да ли такво лице уопште може бити одговорно за клевету или не. Окружни суд се позвао на досадашњу судску праксу и доктрину по којој је заузето становиште да „лице које даје податке новинару ради њиховог објављивања у јавним гласилима може да одговара само за основни облик клевете [...], а не и за квалификовани облик овог кривичног дела“⁹³⁷.

Пред Врховни суд је дошло питање да ли се кривично дело клевете, у свом квалификованом облику, може извршити и билтенем, иако он у том тренутку не представља штампу по Закону о јавном информисању, али је билтен намењен јавности. Врховни суд је нашао да „није искључено да се и неким од материјала, као што је у конкретном случају билтен, који не представљају штампу по Закону о јавном информисању, под претпоставком да су намењени јавности, може извршити квалификовани облик клевете из члана 92, став 2 КЗ РС, а утврђивање чињенице да ли је предметни билтен био намењен јавности представља чињенично питање, из ког разлога подизање захтева за заштиту законитости није дозвољено, па је захтев за заштиту законитости одбијен као неоснован.“⁹³⁸

У домаћој судској пракси, судови су често морали да дефинишу ограничења једног кривичног дела, те да одреде његову границу до другог дела, као што се у

⁹³⁵ Пресуда Окружног суда у Чачку, Кж. бр. 212/2003 од 9. 6. 2003. године.

⁹³⁶ Вид. више у: Решење Окружног суда у Београду, Кж. 345/2007 од 12. 2. 2007. године.

⁹³⁷ Решење Окружног суда у Суботици, Кж. 60/2008 од 5. 2. 2008. године.

⁹³⁸ Пресуда Врховног суда Србије, Кзз. 39/2004/2 од 23. 7. 2004. године, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, бр. 2/2004, 27.

овом раду балансира са слободом изражавања. Док је клевета била кривично дело, судови су најчешће повлачили линије раздвајања са увредом и са изношењем личних и породичних прилика. На пример, Апелациони суд у Београду је пресудио да кривично дело увреде постоји „само ако у конкретном случају нису остварена законска обележја неког другог кривичног дела“⁹³⁹, што кривично дело увреде сврстава у дела супсидијарног карактера у односу на друга дела. Са друге стране, Апелациони суд у Крагујевцу је у образложењу пресуде „непостојање стицаја кривичних дела и примена начела специјалитета“ закључио како кривично дело „изношење личних и породичних прилика“, заправо у себи садржи и део клевете и дело увреде, уколико се ради о истом кривичноправном догађају⁹⁴⁰. Ова пресуда свакако заслужује једну ширу дебату међу правницима-кривичарима на тему тога да ли онда клевета, иако је укинута, заправо и даље живи кроз кривично дело „изношење личних и породичних прилика“. Посебно имајући у виду пресуду Окружног суда у Нишу који је преиначио првобитну пресуду првостепеног суда, који је окривљеног огласио кривим за кривично дело увреде, пошто је доказао истинитост свог тврђења. Међутим, Окружни суд у Нишу је утврдио да првостепени суд, приликом утврђивања чињеница није имао у виду да би дело требало да буде квалификовано као „изношење личних и породичних прилика“, с обзиром на то да се оно што је окривљени износио из приватног живота тужиоца тичало и личног животога супруге окривљеног, те и брачних односа и окривљеног и приватног тужиоца. Суд је као могућност увео и да окривљени можда уопште није имао намеру да омаловажи приватног тужиоца код његове супруге, већ је можда хтео да заштити своје брачне односе⁹⁴¹.

Судови су у својој пракси често образлагали и када неко дело није и не може бити клевета, чиме су свакако доприносили бољем разумевању самог

⁹³⁹ Пресуда Апелационог суда у Београду, Кж1. 2913/2010 од 13. 4. 2010. године.

⁹⁴⁰ Вид. више у: Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу, Кж. 3236/2010 од 5. 11. 2010. године.

⁹⁴¹ Вид. више у: Пресуда Окружног суда у Нишу, Кж. 159/2006 од 10. 2. 2006. године.

појма клевете и њеним ограничењима у односу на друга дела. Окружни суд у Београду је пресудио да елемената кривичног дела клевете нема у ситуацијама када новинар објави информацију коју је добио званичним путем од државног органа, што је у складу са одлуком Уставног суда коју смо образложили на претходним страницама, а у складу са ЕСЉП. У овом случају, окривљен је уредник дневника на телевизији да је пренео неистиниту информацију да приватни тужилац има рачун у банци у Швајцарској. Информацију је пратила фотографија тужиоца и факсимил банковног рачуна. Иако је ова информација могла да да нашкоди части и угледу тужиоца, Окружни суд у Београду је ипак утврдио да окривљени „није могао да сумња у истинитост информације која му је дата од Народне банке и Комисије за утврђивање злоупотреба у привреди, као државних органа“⁹⁴², као и чињеница да је окривљени у истом дневнику објавио и тужиочев деманти, чиме је показао савесно поступање.

Након што је дошло до декриминализације клевете, чланом 14 Закона о изменама и допунама Кривичног законика (*Службени гласник РС*, бр. 121/2012) избрисан је члан 171 КЗ који је регулисао кривично дело клевете, те се поставило се питање шта ће се дешавати са кривичним поступцима који су у току у вези тог дела. Апелациони суд у Београду је решењем и пресудом поставио судску доктрину. У првом случају, тужилац се није појавио на главном претресу заказаном за 7. фебруар 2013. године, што је довело до обустављања кривичног поступка према окривљенима од стране првостепеног суда. Међутим, Апелациони суд у Београду је поставио питање зашто је првостепени суд уопште обуставио кривични поступак према окривљенима, када је „већ евидентно да радње које су окривљенима стављене на терет да су их предузели више не представљају радње кривичног дела, што је свакако повољније по окривљене“⁹⁴³, јер је у међувремену кривично дело клевете већ укинута. Стога, Апелациони суд је закључио да, пошто првостепени суд није дао разлоге за

⁹⁴² Пресуда Окружног суда у Београду, Кж. 2780/2003 од 6. 10. 2003. године.

⁹⁴³ Решење Апелационог суда у Београду, Кж2 1199/2013 од 19. 3. 2013. године.

обустављање поступка, тиме је учинио битну повреду одредаба кривичног поступка (члан 368, став 1, тачка 11 ЗКП) која води обавезном укидању решења⁹⁴⁴. У вези са плаћањем судских трошкова, у ситуацији када кривично дело за које се поступак води више не постоји, такође имамо решење у судској пракси. Наиме, Апелациони суд у Београду је закључио да приватни тужилац не треба да буде обавезан да плати трошкове кривичног поступка окривљеном, већ ће трошкови кривичног поступка пасти на терет буџетских средстава. Ово је стога што приватни тужилац не може да сноси последице декриминализације кривичног дела за које је вођен поступак⁹⁴⁵, од стране државе.

Када је у питању накнада материјалне штете у случају клевете, Апелациони суд у Нишу је пресудио да је првостепени суд правилно одлучио када је закључио да у конкретном случају „мора да постоји извесност да би добит чија се накнада тражи била и остварена, односно да се у овој правној ствари ради о нади и очекивању тужених, а не о реалној извесној могућности, посебно што је непосредним увиђајем и грађевинским вештачењем утврдио да објекат није потпуно завршен и није био спреман за издавање“⁹⁴⁶. У овом случају клевете, тужени су осуђени на новчане казне јер су изјавили да им је тужилац тражио новац (15.000,00 евра) да би им дао сагласност за легализацију пословног објекта. Међутим, у току поступка, приложени докази су указивали да је градња била нелегална, те да су и остале околности указивале да заправо и не постоји директна непосредна веза између радњи тужиоца и штете коју је тужени претрпео. Стога је Административни суд потврдио да је првостепени суд правилно применио члан 189, став 3 Закона о облигационим односима, који каже да се „при оцени висине измакле користи узима се у обзир добитак који се могао основано очекивати према редовном току ствари или према посебним

⁹⁴⁴ *Ibid.*

⁹⁴⁵ Вид. више у: Пресуда Апелационог суда у Београду, Кж1 3604/2013 од 24. 6. 2013. године.

⁹⁴⁶ Пресуда Апелационог суда у Нишу, Гж. 2189/2012 од 13. 6. 2013. године.

околностима, а чије је остваривање спречено штетниковом радњом или пропуштањем“.

Код клевете као ограничења слободе изражавања, приметан је већи број случајева пред судовима и регулаторним телима него за друга органичења.

3.5.6. Регулаторни оквир и изречене мере Регулатора у вези са клеветом

У овом одељку одлуке РЕМ-а груписане су према телевизијама којима су мере изречене. И овде се догађа да је РЕМ, иако постоји од 2003. године и све време има законска овлашћења, тек 2013. године почео озбиљније да санкционише клевету у електронским медијима.

Правилник о заштити људских права РЕМ предвиђа обавезу пружаоца медијских услуга да медијску услугу пружају „на начин којим се поштује достојанство личности корисника медијске услуге, учесника у програму и лица на које се објављена информација односи“⁹⁴⁷. Даље, забрањено је објављивање програмских садржаја којим се повређује људско достојанство, а пре свега садржаји „у којима се приказују насиље, наркоманија, понижавајуће поступање, мучење или друго нечовечно поступање према људском бићу, на начин којим се такво поступање подстиче, велича, оправдава, умањује му се значај или се приказује на други начин којим се повређује људско достојанство“⁹⁴⁸. Посебно се не смеју „приликом приказивања стварних догађаја нарушавати људско достојанство, нарочито приказујући оболело лице или жртву насиља или трагичног догађаја која умире или је изложена озбиљној физичкој или менталној патњи“⁹⁴⁹. Приликом оцене да ли је дошло до нарушавања људског

⁹⁴⁷ Чл. 20, Правилник о заштити људских права РЕМ.

⁹⁴⁸ Чл. 21, Правилник о заштити људских права РЕМ.

⁹⁴⁹ Чл. 21, ст. 2, Правилника о заштити људских права РЕМ.

достојанства, нарочито се узима у обзир „да ли за емитовање програмског садржаја постоји програмско или уметничко оправдање (нпр. образовни програмски садржај, документарни или играни филм)“⁹⁵⁰, што је један од критеријума који ЕСЉП цени у сваком конкретном случају.

„Пружалац медијске услуге мора поштовати достојанство личности учесника у програму, а нарочито није дозвољено омаловажавати га, поступати према њему на дискриминаторски, нечовечан или понижавајући начин или му неоправдано ускратити учешће у програму. Ако је одређено лице пристало да учествује у програму уз обезбеђење заштите његовог идентитета, морају се предузети све неопходне мере како би се обезбедила његова анонимност (нпр. маскирана или замагљена слика и модулирани тон или коришћење гласа другог лица, изостављање података који би непосредно или посредно могли указати на идентитет, коришћење глуме и сл.), при чему посебно мора водити рачуна о неопходном степену анонимности (нпр. да ли је неопходно да идентитет остане сакривен само од опште јавности или и од његове породице или пријатеља). Корисници медијске услуге морају бити јасно обавештени да се, ради заштите идентитета одређеног лица користи глума или глас другог лица. Пружалац медијске услуге може ускратити одређеном лицу започето учествовање у програму, ако се оно понаша насилно или непристојно, позива на извршење кривичног дела, користи говор мржње, вређа друге учеснике у програму или представника пружаоца медијске услуге или не поштује услове под којима уговорено његово учешће у програму. Ако у програму учествује лице које је тешко оболело, има сметње у менталном развоју, изражену телесну ману или инвалидитет, није дозвољено односити се према њему са сажаљењем или са намером да се код јавности изазове осећање сажаљења, због тога што оно има наведена својства“⁹⁵¹.

⁹⁵⁰ Чл. 21, ст. 3, Правилника о заштити људских права РЕМ

⁹⁵¹ Чл. 22, Правилник о заштити људских права.

Регулаторно тело за електронске медије (РЕМ) је изрекло меру упозорења пружаоцу медијске услуге „Нарру TV“ зато што је дана 2. октобра 2015. године у периоду од 12.29 часова до поноћи, дана 2. октобра 2015. године од 02.47 часова до поноћи и дана 4. октобра 2015. године од поноћи до 4.28 часова емитовао следећи текст путем натписа на екрану у виду кајрона: „Нарру TV“ дошла је до сазнања да се у Привредном суду у Панчеву континуирано спроводе организоване криминалне радње од стране председнице суда Сперанце Јанчић и њеног супруга, сада адвоката, а бившег вишег тужиоца. Позивамо све грађане који имају сазнања на ову тему да проследе нашој телевизији на имејл drustvo@happytv.rs “. Регулаторно тело је на седници одржаној 12. октобра 2015. године донело одлуку да се телевизијској станици „Нарру TV“ изрекне мера упозорења јер је објављена информација била непотпуна, није омогућено поменутој страни да се изјасни о изнетим наводима, те је на тај начин вођена „дуготрајна и понављана кампања против лица на које се информација односи без нових података који би оправдали њено континуирано објављивање, са намером да се објављивањем таквог садржаја спроведе једнострано нападно на та лица, чиме је повређено и достојанство њихове личности”.⁹⁵² Миломир Марић је, на седници Савета регулатора изјавио да је кајрон емитован у релативно правилним интервалима, током трајања ријалити програма „Парови” и емитован је у горњем делу екрана. Идеја је била да то буде најавна за тему једног њиховог дневника. Међутим, након реакције НУНС-а и РЕМ-а, емитовање кајрона је прекинуто. Савет РЕМ-а је закључио да је „Нарру TV“ објављивањем садржаја на начин како се иначе објављују хитне вести, а не најавна програма повредио достојанство личности поменутих лица на које се објављена информација односила. Савет регулатора је констатовао да се дата информација, као најавна вести у дневнику или као начин прикупљања информација од грађана, могао учинити и на други, професионалнији, начин. Оваквим објављивањем није се допринело јавној расправи, већ омаловажавању

⁹⁵² Решење РЕМ, бр. 07-2763/15-5, 12. октобра 2015. године, Београд.

поменутих лица. „Нарру TV“ је прекршила члан 50, став 1 РЕМ-а, који прописује да се медијска услуга мора пружати на начин којим се поштује достојанство личности. Иста одредба постоји и у члану 26, став 1 Правилника о заштити људских права РЕМ-а. Уз меру упозорења емитеру „Нарру TV“ је наложено да одмах предузме мере како би отклонио описане повреде личности као и да следећих дана од дана пријема решења, између 18.00 и 21.00 час објави саопштење о упозорењу.

Савет РЕМ-а је по сличном основу изрекао меру упозорења Јавном предузећу „РТВ Шабац“ због тога што је у периоду од 22. маја до 16. новембра 2008. године свакодневно емитовало слику Чедомира Васиљевића са текстом у коме се каже да он „дугује новац ЈП „РТВ Шабац“ и да се против Чедомира Васиљевића води још десет кривичних поступака”.⁹⁵³ „РТВ Шабац“ је имао обавезу да по пријему решења меру упозорења објави у целости у свом телевизијском програму без њеног коментарисања.

РЕМ је два пута изрекао мере против пружаоца медијске услуге „Сорепnicus Cable Network” по пријави Небојше Човића. У првом случају изречена је мера опомене због тога што „у периоду од 13. јануара до 3. фебруара 2015. године у извештавањима о расправама које укључују сукоб било које врсте, странама које учествују у расправи, није пружио могућност да у полемици учествују на начелно равноправан начин”.⁹⁵⁴ Новинар Дејан Анђус је у неколико емисија у поменутом периоду износио лично мишљење о подносиоцу пријаве Небојши Човићу, без дате могућности да одговори. Тиме је прекршена тачка 8 другог одељка Општег обавезујућег упутства о понашању емитера, која каже да је пружалац медијске услуге дужан или да пружи могућност лицу о коме се у одређеном програм говори или да му се омогући да „учествује у расправи на равноправан начин”.⁹⁵⁵ Посебно није дозвољено „вођење дуготрајних или

⁹⁵³ Решење донето 29. децембра 2008, године, Београд.

⁹⁵⁴ Решење број 07-342/15-9 12. маја 2015. године, Београд.

⁹⁵⁵ Чл. 8, Кодекс понашања емитера.

понављаних кампања у вези са појединим лицем без релевантних нових података који би оправдали продужено или поновљено извештавање о истој личности, догађају или појави”.⁹⁵⁶ „Сорперnicus Cable Network” је имао обавезу да ову опомену објави у свом програму наредног дана по пријему решења, и још једном, најкасније у року од 24 часа од првог објављивања. Након изрицања мере опомене, која није уродила плодом, јер је водитељ Дејан Анђус наставио да износи лично мишљење о подносиоцу пријаве Небојши Човићу, РЕМ је на седници одржаној 07. октобра 2015. године изрекао меру упозорења овој телевизијској станици. РЕМ је овог пута наложио да одмах по пријему решења са изреченом мером упозорења „Сорперnicus Cable Network” отклони повреде, тако што ће убудуће у програмима у којима одређено лице има оправдан интерес да се изјасни, омогућити том лицу или да на информацију одговори, или да учествује у расправи на равноправан начин.⁹⁵⁷ РЕМ као мере отклањања уочених повреда, поменутом емитеру налажу „да убудуће не објављује програмски садржај који подстиче говор мржње, насиље и дискриминацију, да не означава лице против кога је покренут кривични поступак као чиниоца кривичног дела, нити да покушава да предвиди исход кривичног поступка на начин што ће јасно означити учесника у поступку или лице које је повезано са учесником у том поступку”⁹⁵⁸.

Савет РЕМ-а је изрекао меру упозорења пружаоцу медијских услуга „Прва телевизија” због тога што је дана 28. новембра 2014. године, у емисији „Вече са Иваном Ивановићем” емитивао програмске садржаје „у којима је непримереном алузијом на злочиначко и криминално понашање повредио достојанство жртва сексуалног насиља, чиме су повређена људска права, а нарочито достојанство личности”.⁹⁵⁹ Тиме је прекршен члан 50 ЗЕМ-а, који предвиђа поштовање људских права и достојанства личности. Како су предмет пријаве

⁹⁵⁶ *Ibid.*

⁹⁵⁷ Решење број 07-342/15-15, 7. 10. 2015. године, Београд.

⁹⁵⁸ *Ibid.*

⁹⁵⁹ Решење број 07-2624/14/15'5, 17. 12. 2014. године.

биле непримерене изјаве водитеља,⁹⁶⁰ Савет РЕМ-а је у образложењу констатовао да овакве изјаве које се односе на малолетне жртве насиља, а имајући у виду тешко ратно наслеђе и конкретне догађаје који су били посебно трауматични како за становништво тако и за припаднице женског пола, сматра се да је повређен члан 50 ЗЕМ-а. Правна заступница „ТВ Прва“ и главна и одговорна уредница Александра Филиповић је на седници одржаној 17. децембра 2014. године рекла да је ова телевизијска станица одмах након емитовања спорне емисије упутила извињење гледаоцима. Нагласила је и да је од тог дана промењена организација емисије, те се текст сада унапред одобрава од стране неколико људи који се баве њеним садржајем.⁹⁶¹

Савет РЕМ-а је, закључно са 11. децембром 2015. године, изрекао две мере упозорења пружаоцу медијских услуга „Pink International Company“. Прва мера упозорења изречена је 7. августа 2013. године, на захтев Драгана Ђиласа, а због коришћења националне фреквенције „на непримерен начин, супротно свим професионалним стандардима [...] за лични обрачун“.⁹⁶² Мера упозорења изречена је за емитовање саопштења главног и одговорног уредника „ТВ Пинка“ Жељка Митровића упућеног Драгану Ђиласу у форми отвореног писма у емисији „Национални дневник“ у периоду од 11. јуна до 25. јуна 2013. године. Мера се изриче и за емитовање једностраних напада на личност и вођење дуготрајне кампање у периоду од 23. јула до 26. јула 2013. године, када није омогућено другој страни да у полемици учествује на начелно равноправан начин. У том периоду, тема „Националног дневника“ била је „протест на Фејсбуку због извештавања *Блица*“. Савет РЕМ-а је наложио „Тв Пинку“ да своје

⁹⁶⁰ Прва изјава је била: „Од 1995. године порастао је број Босанки које рађају децу пре петнаесте године. И после кажу да Плави шлемови тамо нису ништа радили“, и друга изјава: „Родитељи голе албанске певачице од срамоте не желе на улицу. Па реално јесте мало блам када је дете Албанка“.

⁹⁶¹ У емисији емитованој 13. новембра 2015. године изговорено је: „Кључ за напредовање Рома је у образовању“, изјавила је Зорана Михајловић. „Не интересује Роме кључ, већ поклопац од шахта“. На ову изјаву реаговала је Тамара Скроза у ауторском тексту: „За шаку рејтинга: кад не знаш шта ћеш, удри по Ромима, Албанцима, или силованим Босанкама“, објављеном на сајту „Цензоловка“ 28. 11. 2015. године.

⁹⁶² Представка бр. 07-1360/13.

програме усклади са опште обавезујућим упутством о понашању емитера као и да увод и изреку мере упозорења прочита у свом телевизијском програм „у целости и без изношења коментара о изреченој мери“⁹⁶³.

Савет РЕМ-а је изрекао меру упозорења предузећу „Радио Соко“ због тога што је у периоду од 4. септембра до 12. септембра 2014. године емитовао два саопштења за јавност: „Стоп даљем деградирању средње школе у Љубовији“ и „Стоп даљем деградирању средње и основне школе у Љубовији“ чиме је „Радио Соко“ повредио достојанство личности, тиме што је приказиван једностранни напад на личност и што је вођена дуготрајна кампања, те је дошло до повреде чланова 47 и 50. ЗЕМ-а, члана 79 ЗЈИМ и одељка 2, тачке 8 Општег обавезујућег упутства о понашању емитера. Правни заступник „Радио Соко“, власник, главни и одговорни уредник Зоран Протић изјавио је за да све што је емитовао поседује доказе. Рекао је и да је особе о којима је у својим емисијама говорио позивао да у њима учествују, али да су они то одбијали. Савет РЕМ-а је предузећу „Радио Соко“ наложио да у будућим емитовањима програма јавност информише „истинито, објективно, потпуно, и благовремено [...] уз поштовање људских права, а нарочито достојанства личности, [...] те да отклони приказивање једностранних напада на личност и вођења дуготрајних кампања у вези са појединим личностима“.⁹⁶⁴

3.5.7. Кодекс новинара Србије и одлуке Савета за штампу о клевети

Кодекс новинара Србије на неколико различитих места обавезује новинаре да се не користе клеветом и увредом, као и да благовремено објављују право на одговор, извињење и исправку. Наиме, КНС каже да су са новинарством

⁹⁶³ Решење бр. 7. 8. 2013. године, Београд.

⁹⁶⁴ Решење бр. 07-1268/14/15-15, 26. 11. 2014. године, Београд.

неспојиви „објављивање неоснованих оптужби, клевета, гласина, као и измишљених писама или писама чији аутор није познат или његов идентитет није проверљив“⁹⁶⁵. Истовремено, КНС прокламује да новинар треба да „негује културу и етику јавне речи, поштује право на одговор, извињење и исправку и [да је] дужан да благовремено објави одговарајућу исправку“⁹⁶⁶.

Савет за штампу је имао неколико случајева које је разматрао, а тичу се повреде угледа и части, односно клевете. Као што ће се из анализе која следи видети, углавном су у питању били текстови који су у широј јавности довели до већих дебата о различитим питањима, што се огледало и у тешкоћама самог Савета за штампу да потребном двотрећинском већином донесе одговарајућу одлуку.

У јеку мигрантске кризе, у медијима и на друштвеним мрежама је дошло до поделе на оне који су за то да се мигрантима пружи помоћ у току њиховог пута кроз Србију, и на оне који заговарају затварање граница. У току дебате у медијима да ли и колико избеглицама треба помоћи, Јелена Милић, директорка невладине организације „Центар за евроатланске студије“ је на свом приватном Фејсбук налогу објавила фотографију себе и сиријске породице коју је угостила у свом стану, позивајући друге да исто то учине. С обзиром да фотографије нису биле у приватном делу Фејсбука, већ је свако могао да им приступи, медији су их искористили како би Јелену Милић оптужили за самопромоцију, али су тај повод искористили и да је назову „НАТО лобисткињом“. У првом случају, „Јелена Милић против часописа *Нова српска политичка мисао*,“ Јелена Милић је поднела жалбу против интернет издања часописа *Нова српска политичка мисао* због текста „Три карте за емигранте, или како Србија плаћа амерички цех“,

⁹⁶⁵ Одељак 1, тач. 5, Истинитост извештавања.

⁹⁶⁶ Одељак 4, тач. 6, Одговорност новинара (где се у смерницама додатно прецизира да су медији дужни да, без одлагања, „објаве тачну и потпуну информацију, чак и ако су нехотице пласирали информацију за коју се накнадно испоставило да је неоснована оптужба, гласина, увреда или клевета“).

објављеног 24. августа 2015. године на интернет страници часописа. Јелена Милић се жалила да аутор текста, Бранислав Ристивојевић, у свом чланку пише да припадници невладиног сектора „пружају помоћ избеглицама за “дебелу дневницу” и то “девизну” тако што су “дежурни” у “логорима” за избеглице“.⁹⁶⁷ У спорном тексту је њена фотографија са избеглицама из Сирије објављена одмах изнад тог текста. Комисија за жалбе Савета за штампу је једногласно изрекла јавну опомену и нашла је да је часопис *Нова српска политичка мисао* прекршио три тачке Кодекса новинара Србије и то тачку 2, одељка 1, који новинаре или уреднике обавезује да истинито извештавају, тачку 1, одељка 4, о одговорности новинара да се супротстави кршењу људских права, дискриминацији, говору мржње и подстицању на насиље и тачку 4, одељка 5, по којој новинар мора бити свестан опасности од дискриминације, када је шире медији и са дужном пажњом треба да учини све да је спречи.⁹⁶⁸ Редакција НСПМ није одговорила на жалбу. Комисија за жалбе Савета за штампу је ову јавну опомену једногласно усвојила и то је образложила тиме да њена фотографија јесте објављења у контексту којим се читаоцима сугерише да се текст испод фотографије односи на њу. Део текста о високим девизним дневницама који представници невладиног сектора наводно добијају за „помоћ избеглицама“ није поткрпљен никаквим подацима, нити се у тексту наводи извор. На крају, Комисија је закључила и да је текст писан у дискриминаторном тону у вези са избеглицама и мигрантима и да шири предрасуде о њима, чиме читаоцима сугерише да од њих прети опасност за грађане Србије.

У другом случају, Јелена Милић је жалбу поднела против часописа *Печат* због текста „Добročинство се не гура под тепих – самопрокламовање наводне хуманости“ који је објављен 28. августа 2015. године у штампаном и интернет издању новина. Јелена Милић је у жалби Савету за штампу навела да је аутор Филип Родић у тексту назива „НАТО лобисткињом“, да се она и њени сарадници

⁹⁶⁷ „Јелена Милић против часописа *Нова српска политичка мисао*,” 6. 10. 2015. године.

⁹⁶⁸ Јавна опомена Савета за штампу усвојена на седници одржаној 24. 9. 2015. године.

представљају као издајници Србије и жали се на питање које је у тексту постављено, цитирајући кривични законик, да ли је себи или другоме прибавила корист тиме што је омогућила другом да пређе границу Србије на недозвољен начин, да има незаконит боравак, или транзит кроз Србију. У свом одговору на жалбу, *Печат* је написао да су све објављене информације преузете са отворених Фејсбук и Твитер налога. Навели су и да је њена радна историја представљена на начин како је она радила, те је остављено читаоцима да процене да ли су те активности биле „непријатељске“ по Србију или не. Што се тиче лобирања, *Печат* је одговорио да је неформално лобирање синоним за јавно заговарање („public advocacy“). *Печат* је навео и да је информација о НАТО лобирању преузета са сајта Центра за евроатланске студије, где су пронашли да та невладина организација „један део новца добија од НАТО дивизије за јавну дипломатију, у циљу спровођења једног од својих циљева – да ојача сарадњу са НАТО и заговара пуно и активно чланство републике Србије у Алијанси“.⁹⁶⁹ Комисија за жалбе Савета за штампу на седници одржаној 24. септембра 2015. године није успела да донесе одлуку да ли је лист *Печат* прекршио одредбе кодекса новинара Србије или не. Пет чланова комисије је гласало и „за“ и „против“ а један члан је остао „уздржан“ те није било потребне двотрећинске већине. Чланови комисије који су били „за“ повреду кодекса сматрали су да је текст не само дискриминисао Јелену Милић, на основу идеолошког и политичког опредељења, већ и да је аутор ушао у лични обрачун са својим идеолошким противником, те ту налазе повреду Кодекса новинара. Чланови комисије који су гласали „против“ сматрали су да је аутор изнео своје мишљење о активностима жалиље, да израз „НАТО лобисткиња“ нема негативно значење и да је *Печат*, понудивши Јелени Милић да објави њено реаговање на текст, поступио у складу са Кодексом новинара Србије. Јелена Милић је одбила да

⁹⁶⁹ Оговор листа *Печат* на жалбу у случају „Јелена Милић против листа *Печат*“.

одговори на текст „не желећи да даје легитимитет и кредибилитет нечему што не сматра јавним гласилом“.⁹⁷⁰

Трећи случај Јелене Милић по сличном основу је против дневног листа *Политика*, против кога су поднете две жалбе: прва због текста аутора Владимира Кеџмановића „С друге стране даљинског“ објављеног у штампаном и интернет издању 28. августа 2015. године и због текста аутора Мухарема Баздуља „Политика сентименталности“ који је објављен 3. септембра 2015. године у штампаном и интернет издању. У оба случаја, Јелена Милић се жалила што је од стране оба аутора означена као „НАТО лобисткиња“. У одговорима на њене жалбе, главна и одговорна уредница *Политике* Љиљана Смајловић рекла је да је госпођи Милић понудила да напише текст за ове новине, али да јој она на ту понуду није одговорила. Истовремено, наведено је да ово нису биле прве ситуације да аутори госпођу Милић називају лобисткињом за улазак у НАТО, под чим се у *Политици* подразумева јавно лобирање да Србија уђе у НАТО. Стога је госпођи Милић понуђено да, ако се заправо противи да Србија уђе у НАТО, *Политика* о томе обавести своје читаоце. У оба случаја „Јелена Милић против *Политике*“, чланови Комисије Савета за штампу су одлучили да овај дневни лист није прекршио одредбе Кодекса новинара Србије. Они су сматрали да израз „НАТО лобисткиња“ сам по себи није увредљив нити указује на деловање које је противно закону. „Лобирање је одомаћени израз за јавно заговарање одређеног става, а у Србији није законом забрањено, већ само није уређено. Комисија зато сматра да је и аутор спорног текста овај израз употребио верујући да он описује активности Јелене Милић и организације коју води.“⁹⁷¹ Већина чланова комисије је констатовала да су у тексту изнети вредносни судови као и критика одређених активности Јелене Милић, „али да није пређена граница преко које

⁹⁷⁰ Образложење Комисије за жалбу Савета за штампу у случају „Јелена Милић против листа *Печат*“.

⁹⁷¹ Образложење Комисије за жалбу Савета за штампу у оба случаја „Јелена Милић против дневног листа *Политика*“ аутора Мухарема Баздуља и Владимира Кеџмановића, усвојене на састанку 24. 9. 2015. године.

би се изнете квалификације могле сматрати увредљивим или дискриминаторним“.⁹⁷²

И у следећем случају медији су материјал за своје текстове преузели са отворених налога на друштвеним мрежама, што је само показатељ све веће потребе за медијском и информационом писменошћу на свим нивоима у држави. У случају „Лепомир Бакић против дневног листа *Блиц*“, Лепомир Бакић се жали на текст „Припадник МУП-а вози дете на предњем седишту“ објављен 1. априла 2015. године у штампаном и интернет издању новина. *Блиц* је са Фејсбук налога Лепомира Бакића преузео снимак на коме се види да он вози аутомобил, док поред њега седи његово петогодишње дете. Објављивањем тог снимка *Блиц* је хтео „да укаже јавности на озбиљно кршење саобраћаних прописа од стране оних који су највише дужни да закон поштују, а то су припадници МУП-а Србије“.⁹⁷³ На основу саслушања обе стране, Комисија за жалбе Савета за штампу донела је одлуку да спорним текстом поменути дневни лист није прекршио одредбе Кодекса новинара Србије, са осам гласова „за“ и једним уздржаним. У образложењу, Комисија је навела да је Лепомир Бакић „морао знати да би снимак на којем макар изгледа да вози аутомобил у којем петогодишње дете седи на предњем седишту“,⁹⁷⁴ могао да буде употребљен у медијима, посебно имајући у виду да је господин Бакић и раније имао проблеме са фотографијама које су медији објављивали. И поред тога, он је сам одлучио да тај снимак стави на свој профил који има више од 10.000 пратилаца. Комисија је закључила и да је лик дечака учињен непрепознатљивим, те је закључила да се овде не може говорити о злоупотреби малолетника.

У следећем случају Регионални центар за мањине је поднео жалбу против портала *Телеграф* због текста под називом „Отварајте очи, краду где стигну:

⁹⁷² *Ibid.*

⁹⁷³ Одговор на жалбу новинарке *Блица* Тамаре Марковић-Субота.

⁹⁷⁴ Образложење комисије за жалбе савета за штампу у случају „Лепомир Бакић против дневног листа *Блиц*“, усвојена на седници одржаној 28. 4. 2015. године.

новинарка спречила пљачку у центру Београда!“ објављеног 26. јануара 2014. године на интернет страници листа *Телеграф*. У самом тексту новинарка Катарина Вуковић је описала властито искуство покушаја пљачке, где је нагласак био на националној припадности малолетника. Текст је пропраћен фотографијама на којима су приказани ромски дечаци, из којих се може извући закључак да би они могли бити учиниоци кривичних дела. Регионални центар за мањине у жалби цитира и неколико реченица из спорног текста, које подстичу на расну и националну мржњу и нетрпељивост. Комисија за жалбе Савета за штампу је двотрећинском већином гласова донела одлуку да је спорним текстом прекршен тачка 4, одељка 5 о дужној новинарској пажњи, по којој новинар мора да учини све да спречи сваку дискриминацију, а посебно њено ширење од стране медија. „Иако комисија верује да намера аутора текста није била да стигматизује Роме приказујући их као крадљивце, него да укаже на појаву, редакција је морала да води рачуна о томе да о Ромима већ постоје бројне предрасуде и да их овако интониран текстови само додатно подстичу“.⁹⁷⁵

У случају „Сретен Угричић против дневног листа *Press*“ Сретен Угричић се жалио на текст „Управник Народне библиотеке подржао атентат на Тадића“ објављен 19. фебруара 2012. године, у штампаном и интернет издању новина. Сретен Угричић у жалби тврди да је током интервјуа који је дао новинарки листа *Press* инсистирао да сви његови одговори на питања буду објављени „без икаквих скраћивања и интервенција, укључујући и изјаву да наравно не подржава никакве антисрпске ставове, што нажалост није објављено“.⁹⁷⁶ У име поменутих новина одговоре су упутили Вељко Лалић, главни уредник *Press*-а и Бранко Миљуш, генерални директор „*Press Publishing Group*“. Вељко Лалић је сматрао да *Press* насловом није имплицирао да је Сретен Угричић терориста, и

⁹⁷⁵ Одлука Комисије за жалбу Савета за штампу донета на седници одржаној 27. 2. 2014. године у Београду.

⁹⁷⁶ Жалба Сретена Угричића против дневног листа *Пресс*, 19. 1. 2012. године, Београд.

као пример навео да је могао да подржи Гадафија, а да не буде терориста. Главни уредник овог листа сматра и да управник Народне библиотеке треба да „промовише Иву Андрића и Његоша, а не Андреја Николаидиса, који подржава убиство комплетног државног врха.“⁹⁷⁷ Бранко Миљуш је сматрао да је њихова професионална обавеза да извештавају о активностима државних службеника поводом писма Андреја Николаидиса, као и да су провокативним насловом желели да подстакну одговорност код државних чиновника. Комисија за жалбе Савета за штампу је једногласно донела одлуку да је дневни лист *Press* прекршио Кодекс новинара Србије, одредбе одељка 1, тачку 2, и одељка 2, тачку 1, који прописују, између осталог, „да наслов текста мора да одговара суштини текста“ као и да се разлика између чињеница, коментара претпоставки и нагађања мора направити. Чланови Комисије за жалбу су сматрали да је *Press* насловом у коме пише да Угричић подржава атентат на председника, док се атентат у тексту не помиње, „повредио темељно начело Кодекса новинара Србије које се односи на истинитост извештавања“,⁹⁷⁸ те је наложило листу *Press* да објави ову одлуку.

„Случај Угричић“ је узбуркао интелектуалну јавност у Србији и подигао на потпуно нови ниво посматрање дозвољених ограничења слободе изражавања. Овде ћемо представити полемику два уважена професора, великих бораца за људска права и слободу изражавања, које је било задовољство пратити. Наиме, проф. др Зоран Ивошевић је у недељнику *Време* објавио своје виђење случаја „Угричић“. Укратко, полемика се водила око, рекло би се, два кључна питања. Прво, да ли Сретен Угричић има право на слободу изражавања и као писац, иако је на јавној функцији. И друго, да ли се може подржати нечија слобода говора принципијелно, чак иако се не слажемо са садржајем изговореног. Сретен Угричић је, као директор Народне библиотеке Србије, потписао проглас Форума писаца којим је подржао слободу изражавања писца и тадашњег саветника

⁹⁷⁷ Одговор Вељка Лалића, главног уредника *Пресс-а*.

⁹⁷⁸ Одлука Комисије за жалбе Савета за штампу донета на седници одржаној 23. 2. 2012. године.

председника Скупштине Црне Горе, који је на сајту „Аналитика“, након прославе 20 година постојања Републике Српске, изјавио како би „цивилизацијски искорак био да су у препуној бањалучкој сали “Борик” употребљени динамит и пушке, који су претходно тамо били унети.“⁹⁷⁹ У полемици у недељнику *Време*, објављене у целости у часопису *Избор судске праксе*, Зоран Ивошевић је у свом првом тексту „Правни(чки) поглед на случај Угричић“⁹⁸⁰ покушао да појасни да је Сретен Угричић био носилац јавне функције, а не државни службеник, како се у јавности често називао, па чак и у одговору листа *Press* Савету за штампу. Он је био носилац јавне функције зато што га је на ту функцију изабрала Влада Републике Србије. Ивошевић подвлачи да је важно диференцирати то да је Угричић носилац јавне функције, а не државни службеник „зато што су функционери у средствима јавног информисања мање заштићени од обичних грађана, без обзира на то да ли су државни службеници, намештеници, запослени или незапослени.“⁹⁸¹ Ивошевић подсећа да сужење права на слободу изражавања функционера ограничавају Закон о јавном информисању, Кодекс новинара Србије, као и многи европски медијски стандарди укључујући одлуке ЕСЉП. Још један аспект важности јавне функције Сретена Угричића из угла Ивошевића, јесте став да се Угричић од момента постављања на позицију директора Народне библиотеке Србије „није могао “делити” на писца и функционера јер је његово интегрисано биће било изложено јавности“⁹⁸². Професорка Весна Ракић-Водинелић је у реаговању у следећем броју часописа *Време* поставила питање „да ли одиста у правном поретку за државне функционере важи правни стандард да се њихова личност „не може делити“ на државну и професионалну?“⁹⁸³ Ракић-Водинелић је подсетила на случај „Виле против Лихтенштајна“ пред ЕСЉП када је др Виле одржао предавање на тему

⁹⁷⁹ „Аналитика“.

⁹⁸⁰ Недељник *Време* од 2. фебруара 2012. године.

⁹⁸¹ З. Ивошевић, „Правни(чки) поглед на случај Угричић“, *Избор судске праксе*, 3/212.

⁹⁸² *Ibid.*

⁹⁸³ В. Ракић-Водинелић, „Још један правнички поглед: случај Угричић“, *Избор судске праксе*, 3/2012.

„Природа и функције Уставног суда Лихтенштајна“ где је заступао становиште да, уколико би дошло до различитих ставова о тумачењу Устава између кнеза Лихтенштајна и Скупштине о томе како тумачити Устав, одлуку о томе треба да донесе Уставни суд. Након што су о Вилеовом предавању известили медији, кнез је обавестио Вилеа, који је у том тренутку био председник Управног суда, да неће бити постављен на било коју јавну функцију ако буде предложен. То се и догодило након истека његовог мандата. Због тога је Виле покренуо поступак пред ЕСЉП тврдећи да му је ускраћена слобода изражавања гарантована чланом 10 Европске конвенције о људским правима. ЕСЉП је одлучио да је Вилеу повређено право на слободу изражавања и обавезао Лихенштајн да му надокнади штету, јер је сматрао да је Виле своје мишљење „изразио у академском предавању, које се тицало тумачења једне уставне одредбе те да то није изнео вршећи јавну функцију председника Уставног суда“⁹⁸⁴. Ракић-Водинелић сматра да би и у „Случају Угричић“ ЕСЉП применио исти стандард – да он има право на слободу изражавања и као књижевник, што је његова професија која не мора нужно имати везе са његовом јавном функцијом коју обавља. Ивошевић је, поново у следећем броју недељника *Време*, реаговао репликом и подсетио да он није анализирао само право Угричића на слободу изражавања као књижевника, а не јавног функционера, већ да сматра да је у првом тексту акценат био на дозвољености ограничења слободе изражавања, те стога подвлачи да „ко својим јавним говором угрожава ове вредности, није у хигијени слободе изражавања, него у њеној патологији. Та слобода не може бити важнија од права на живот и здравље, права на физички и психички интегритет, моралних обзира, националне безбедности и безбедности грађана.“⁹⁸⁵ Ивошевић сматра да онај ко користи слободу изражавања изван њених дозвољених граница заправо и није достојан јавне функције, која год да му је професија ван ње. Стога Ивошевић сматра да Угричић не може бити

⁹⁸⁴ *Ibid.*

⁹⁸⁵ З. Ивошевић, „Реплика“, *Избор судске праксе*, 3/2012.

истовремено и писац и функционер. У дуплици Весна Ракић-Водинелић подсећа да је Угричић разрешен зато што је изражавао своје мишљење као појединац, а не као државни функционер. Подсећа и да је Угричић потписао апел Форума писаца у коме се не позива на насиље, већ на право да Андреј Николаидис може слободно да се изрази. Ракић-Водинелић сличност са случајем Угричић и случајем Виле види само у домену тога да и Виле, а сматра Ракић-Водинелић и Угричић, треба да сnose „правну одговорност за мишљење које се јавно објави, али не у својству државног функционера, већ бавећи се својом професијом“.⁹⁸⁶ У закључку, Ракић-Водинелић подсећа и да је за ограничење слободе изражавања неопходно да буду испуњени услови легалности, легитимности, пропорционалности и нужности ограничења и да сва четири услова морају бити кумулативно испуњена. Зато професорка предлаже да читаоци сами оцене да ли апел који је Угричић потписао испуњава ове услове, како би слобода изражавања легално била ограничена.

Као још један пример послова где се од запосленог тражи да, иако није на јавној функцији представља организацију у којој ради, јесте и Мисија ОЕБС-а у Републици Србији. Због те клаузуле у уговору сматра се да све што запослени изјави, макар и у слободно време, представља ставове организације. Пример за то може бити гостовање заменице амбасадора мисије ОЕБС-а у Србији у „Утиску недеље“⁹⁸⁷ поводом „Случаја Дуње Мијатовић“ која је критиковала рад владе и затварање појединих блогова и сајтова, као и учестале хакерске нападе на њих.⁹⁸⁸ Претпостављамо да је новинарка Оља Бећковић заменицу амбасадора позвала у емисију како би разјаснила став ОЕБС-а по питању критика Владе Републике Србије и одговора упућеног од стране премијера. Оно што новинарка

⁹⁸⁶ В. Ракић-Водинелић, „Дуплика“, *Избор судске праксе*, 3/2012.

⁹⁸⁷ „Утисак недеље“, 08. јун 2014. године; водитељка: Оља Бећковић; гости: Paula Thiede, Јово Бакић и Љиљана Смајловић: <https://www.youtube.com/watch?v=T55Jh-lvH68>, (приступљено 03. децембра 2015. године)

⁹⁸⁸ “Government online censorship in Serbia worrying trend, says OSCE media freedom representative”, OSCE Press release, 27.05.2014, Stockholm: <http://www.osce.org/fom/119173>, (приступљено 03. децембра 2015. године)

Оља Бећковић није ни могла знати јесте да постоји клаузула у уговору, да заменица амбасадора заправо заступа само ставове Мисије ОЕБС-а у Србији, која има мандат да „помаже и саветује“ („assist and advice“) Владу Републике Србије, што значи да мора да сарађује са земљом-домаћином и да у пракси сама мисија држави-домаћину јако ретко упућује озбиљне или било какве примедбе. С друге стране, Представница за слободу медија ОЕБС-а је независтан орган изабран од стране 55 земаља чланица и део њеног мандата јесте да упозорава на кршења слободе изражавања у земљама региона. Због тога заменица амбасадора није могла да пружи објашњење поступка независног органа, те су и новинарка и гледаоци остали ускраћени како за званични став Мисије ОЕБС-а у Србији, тако и за лично мишљење заменице амбасадора, које она заправо током целог трајања емисије није ни смела да изнесе.

3.5.8. Међуисход

Клевета је можда и најкомплекснија за поређење са европским стандардима. Прво, сам институт клевете је различито дефинисан и другачије се тумачи у различитим земљама. Дуго година клевета је широм Европе била регулисана кривичним законима, а што је имало посебан утицај на рад новинара који су били најчешће жртве таквог правног режима. Република Србија је прихватила препоруку СЕ и укинула кривично дело клевете. Међутим, дух јаче заштите права на част и углед у односу на заштиту слободе изражавања и даље преовладава у судској пракси. Чини се да је од свих дозвољених ограничења, оно којим се слобода изражавања ограничава због клевете је и даље ближа традиционалном схватању на овим просторима него оне што се тежи у оквиру европских правних инструмената. Наравно, види се помак последњих година, не само у судској пракси већ и у пракси регулаторних тела, што би било добро и даље наставити.

3.6. Ограничење слободе изражавања због повреде ауторског и сродних права

У оквиру овог одељка, ограничење слободе изражавања због повреде ауторског и сродних права ће бити разматрано из угла медијског права. Однос слободе изражавања и ауторског и сродних права је врло комплексан. Дуго се ауторско право није ни појављивало у анализи са другим међународним правним стандардима људских права. Како Димитријевић каже, „током процеса интернационализације људских права, ово (ауторско) право је представљало једно од оних око којих су се водиле најжешће расправе. Зато је и до данас остало недовољно међународно правно заштићено“, иако је признато и Универзалном декларацијом и првим протоколом ЕКЉП⁹⁸⁹. Универзална декларација ауторско право гарантује у члану 27 на начин да „свако има право на заштиту моралних и материјалних интереса који проистичу од сваког научног, књижевног или уметничког дела чији је он творац.“⁹⁹⁰

Са појавом и развојем медија, кроз настанак интернета и процес дигитализације и конвергенције услуга информационог друштва, све је лакше копирати заштићене садржаје, а све теже такве радње правно санкционисати. „Ауторско право и право на слободу изражавања су дуго времена постојала као два права без много додирних тачака. Са појавом интернета, и тиме што свако има право на приступ информацијама, идејама, а свака идеја је дело неког аутора, поставило се питање односа ова два права“⁹⁹¹. Како Поповић каже „лакоћа са којом се данас неовлашћено може користити ауторско дело трећег

⁹⁸⁹ В. Димитријевић, М. Пауновић у сарадњи са В. Ђерић, 296.

⁹⁹⁰ Чл. 27, Универзална декларација о људским правима

⁹⁹¹ Ј. Сурчулија Милојевић, „Заштита ауторског права и право на слободу изражавања на интернету“, у: *Интернет и друштво (међународни тематски зборник радова)*, (ур. Д. Тородовић, Д. Петровић и Д. Прља), Српско социолошко друштво, Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, Институт за упоредно право, Ниш – Београд 2014, 401.

лица или повредити нечије сродно право довела је у питање одрживост важећег система заштите⁹⁹², са чим се у потпуности слажемо.

У првом делу одељка ћемо представити ситуације у којима је ауторско право ограничено због права на слободу изражавања, а које је регулисано европским и домаћим стандардима. Први важан инструмент којим се штити слобода изражавања и право на приступ информацијама које су од значаја за јавност јесте **догађај од изузетног значаја за јавност**, за који су прописани тачно одређени услови које емитер мора да испуњава, како би такав догађај могао да преноси, чиме се у старту елиминишу многи кабловски или сателитски емитери. Свака држава, пратећи прописане међународне процедуре, креира своју листу догађаја од изузетног значаја и усклађује их са другим државама. Други важан инструмент, којим се директно задире у нечије већ постојеће ауторско право, где се од титулара ауторског права очекује да се одрекне дела свог права, зарад интереса јавности да зна, јесте **право на кратко извештавање**. Следећи предмет анализе ће бити ограничење слободе изражавања путем техничких средстава, познатијим као „управљање дигиталним садржајем“ или „digital rights management“ (у даљем тексту ДРМ). За разлику од права на кратко извештавање, где се ауторско право ограничава у односу на право на слободу изражавања, управљање садржајем служи да заштити ауторско право у односу на право на слободу изражавања. ДРМ се често дефинише као „систем који функционише на начин да идентификује дигитални садржај који садржи интелектуалну својину. Тај систем омогућава носиоцу ауторског права да своје право примени у дигиталној средини, а истовремено дозвољава управљање тим правима и наплату у ширем смислу.“⁹⁹³ ДРМ носиоцима ауторског права омогућује да контролишу дистрибуцију и коришћење ауторских дела, уз немогућност да се та дела даље умножавају, док

⁹⁹² Д. В. Поповић, „Повреда ауторског права и сродних права на интернету: преиспитивање улоге посредника“, *Право и привреда* 4-6/2010, 579–593.

⁹⁹³ Digital Agenda Glossary: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/glossary#d>, (приступљено 16. децембра 2015. године).

је позитиван аспект корисника дела заштићених ДРМ-ом у томе што датом делу можда не би могли да приступе на други начин.⁹⁹⁴ У пракси то значи да би без ове технологије, корисници били ускраћени за многе емисије које гледају или слушају на својим телевизијским или радио-апаратима, паметним телефонима, рачунарима и слично. Морамо напоменути да је предмет заштите сродног права произвођача емисије – сама **емисија**, у смислу „емитованог радио или ТВ програма“⁹⁹⁵, а не сигнал или „духовни садржај који је предмет емисије“⁹⁹⁶. Да закључимо, ДРМ, представља технолошку меру која спречава умножавање, односно неовлашћено коришћење ауторског дела од стране појединаца. Он се сматра једним од најважнијих техничких мера за управљање или ограничење приступа аудио-визуелним делима, што чини везу ДРМ и ауторског права нераскидивом. Оно што је дигитализација донела у позитивном аспекту јесте пре свега могућност гледалаца да узму активно учешће у избору времена, места и садржаја који желе да гледају. Пружаоци дигиталних услуга све више користе предности могућности комуницирања са својим корисницима на интерактивној основи, на тај начин нудећи потпуно персонализоване услуге, као што су на пример, плаћена телевизија, телевизија на захтев и друге. Једна од првих интерактивних услуга која је релевантна за тему управљања садржаја је услуга „видео на захтев“ која се најчешће дефинише као систем који омогућава гледаоцима да наруче и погледају жељени програм у време у које то желе да ураде, на основу каталога програма који им је понуђен од стране емитера.⁹⁹⁷ Када се тек појавио, видео на захтев је био услуга која се плаћа и која је доступна само ограниченом броју корисника који имају одговарајуће техничке могућности за то. Видео на захтев је углавном био нуђен у затвореним системима – на пример телевизијски програм који се емитује путем интернет

⁹⁹⁴ Вид. опширније у: R. K. Sinha, F. S. Machado, C. Sellman, „Don't Think Twice, It's All Right: Music Piracy and Pricing in a DRM-Free Environment“, *Journal of Marketing* Mar2010, Vol. 74, Issue 2, 41.

⁹⁹⁵ С. Марковић, Д. Поповић, *Право интелектуалне својине*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013, 92.

⁹⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁹⁷ Чл. 1, ст.1, тач. Г, Директива о АВМУ.

протокола, кабловске телевизије и слично. Са дигитализацијом земаљског емитовања повећао се и број телевизијских станица које сада у обичном, линеарном емитовању могу да пружају програм на захтев, уколико корисник има одговарајући телевизор или конвертор. Паралелно са развојем нових технологија и појавом платформи на којима се дигитални материјал чува, видео на захтев је доступан готово свакоме на планети ко има приступ интернету. Са конвергенцијом, видео на захтев је сада доступан и у оквиру интернет издања штампе, док је приступ емисијама различитих емитера у време које корисницима одговара, на интернету, постао стандард. Стога се управљање садржајем сада најчешће и даље користи за плаћене програмске пакете где је могуће, на захтев, гледати одређене емисије⁹⁹⁸

Европски регулаторни оквир за сваки од ових правних инструмената ће бити анализиран, као и домаће законодавство, а затим ће бити представљена судска пракса која је још увек врло скромна и на европском и на националном нивоу. Судска пракса у којој се балансира однос слободе изражавања и ауторског права има тенденцију пораста броја поступака последњих година, што се може објаснити развојем технологије, посебно јер је Европски суд за људска права прве случајеве који се тичу ограничења слободе изражавања због ауторског права имао у вези са слободом изражавања на интернету⁹⁹⁹. На крају ће бити оцењена усклађеност домаћих прописа и праксе са европским стандардима.

У медијском праву постоје ситуације када ће ауторско право бити ограничено и када ће право на слободу изражавања преовладати. Ту се пре свега мисли на право на кратко извештавање, док ће ауторско право преовладати у

⁹⁹⁸ У складу са дефиницијом датом горе, где је небитно да ли је на програму „ауторско дело, интерпретација, спортска утакмица, извештај о политичком догађају“ или слично. Вид. опширније у: С. Марковић, Д. Поповић, 92.

⁹⁹⁹ Вид. у: *Ashby Donald & Others v. France*, представка бр. 36769/08, пресуда од 10. јануара 2013. године.

односу на слободу изражавања код прављења листе догађаја од великог значаја за друштво.

3.6.1. Регулисање односа ауторског и сродних права и права на слободу изражавања у оквиру Савета Европе

СЕ настоји да у вези са ауторским правом и слободом изражавања постави јасна правила понашања за ситуације када дође до колизије међу њима. Први предмет анализе су догађаји од изузетног значаја за јавност, који су важни како би сваки грађанин имао могућност да прати такве догађаје, што није могуће ако је за то неопходно да има на пример кабловску или сателитску мрежу или ако је емитер регионална станица, а догађај је од националног значаја. Други предмет анализе биће право на кратко извештавање, где се слобода изражавања директно „меша“ у нечије право на ексклузивно емитовање програма, опет у јавном интересу. И последњи предмет анализе ће бити управљање садржајем, познатији као *Digital Rights Management (DRM)*, где ћемо укратко представити техничке могућности које носиоцима ауторског права стоје на располагању, како би заштитили своје право у аудио-визуелном свету.

Европска конвенција о прекограничној телевизији ставља слободу изражавања испред ауторског права када су у питању догађаји од јавног значаја. Конвенција омогућује свакој држави да спречи стицање ексклузивног права емитовања догађаја, за које држава чланица сматра да су од велике важности за друштво, оним емитерима који немају националну фреквенцију којом покривају највећи део становништва бесплатним сигналом. Ако би ексклузивна права за емитовање догађаја од великог значаја имао, на пример, емитер који свој програм емитује само путем кабла или сателита, велики део јавности би био ускраћен за могућност „да прати такве догађаје било у директном или

накнадном преносу на бесплатној телевизији¹⁰⁰⁰. Да би такве ситуације предупредила, свака држава уговорница „може да прибегне састављању листе одређених догађаја за које сматра да су од изузетне важности за друштво”¹⁰⁰¹. На овај начин свака држава има право да штити јавни интерес тиме што ће спречавати емитере који немају довољну покривеност да користе своје искључиво право и на тај начин спрече остатак публике да прати такав догађај. Истовремено, поменута конвенција овлашћује државе да спрече да емитери под њиховом надлежношћу остварују ексклузивна права тако да „већи део јавности у другој држави буде лишен могућности да прати догађаје које је та друга држава одредила, путем потпуног или делимичног директног преноса или, тамо где је потребно или погодно из објективних разлога који су од јавног интереса, потпуног или делимичног накнадног преноса на бесплатној телевизији како је та држава утврдила поштујући одређене услове”.¹⁰⁰² Услови које друга држава утврђује су следећи: листе догађаја од изузетне важности за друштво морају бити састављене на благовремен, јасан и транспарентан начин; догађај може бити доступан било директним (уживо) или одложеним преносом, путем потпуног или делимичног програма. Мере које држава која креира листу доноси, морају бити с једне стране сразмерне, а са друге довољно јасне да омогуће и другим државама да предузму договорене мере. О састављеној листи држава је дужна да у одређеном року обавести Стални комитет СЕ, који о предложеним мерама мора да да позитивно мишљење. Стални комитет СЕ има надлежност и да објави коначну листу догађаја и законских мера које му доставе државе чланице, као и да састави смернице које мора да усвоји више од три четвртине чланова, како би примена ових одредби била усклађена међу свим државама чланицама.¹⁰⁰³

¹⁰⁰⁰ Чл. 9, Конвенција о прекограничној телевизији.

¹⁰⁰¹ *Ibid.*

¹⁰⁰² Чл. 9, ст. 2, Конвенција о прекограничној телевизији.

¹⁰⁰³ Вид. опширније у: чл. 9, Конвенција о прекограничној телевизији.

Стални комитет за прекограничну телевизију је на свом тридесет другом састанку од 12. до 13. децембра 2002. године усвојио **Водич за примену члана 9а Европске конвенције о прекограничној телевизији**, што још једном показује значај који СЕ даје овом питању. Водич нуди тест којим свака држава чланица може да утврди да ли се један догађај може сматрати од велике важности за друштво. То би требало да буде „јакко важан догађај који је од интереса за општу јавност или за велики део популације одређене државе.”¹⁰⁰⁴ Први услов треба да буде да догађај има посебан значај за општу јавност, а не само значај за оне који и иначе прате спорт или неку од тих активности. Други услов је да догађај има опште препознату културну важност за јавност у земљи, а посебно да садржи елементе културног идентитета државе. Трећи услов тиче се учешћа националног тима или националне репрезентације у неком великом међународном спортском такмичењу. И последњи услов јесте да се овај догађај традиционално емитује на бесплатним телевизијама и да већ има велику телевизијску публику у тој земљи. Најмање два од ова четири критеријума треба да буду симултано испуњена да би се догађај прогласио од изузетне важности. Последњих година, јачају гласови који желе да оспоре овако постављене услове и захтевају да се дозволи да се догађаји од изузетног значаја за јавност емитују путем платформи које се плаћају („Pay-TV“). Аргументи су да постојећи јавни сервиси не би требало да троше своје финансијске ресурсе на тако скупе, на пример, спортске догађаје, већ да треба да их препусте комерцијалним телевизијама, а да јавни сервиси уместо тога производе другу врсту програма¹⁰⁰⁵. Солберг као пример јавног сервиса који се одрекао права на емитовање догађаја од јавног значаја наводи аустралијски јавни сервис. Иако аргументи у вези са плаћањем јавних сервиса тако скупих догађаја јесу на месту, чак и кад се упореди са мањим бројем рекламног времена које имају јавни

¹⁰⁰⁴ Водич за примену члана 9а Европске конвенције о прекограничној телевизији, Комитет за прекограничну телевизију, Стразбург 2002.

¹⁰⁰⁵ Вид. опширније у: Н. А. Solberg, „Sports Broadcasting: Is it a Job for Public Service Broadcasters? – A Welfare Economic Perspective“, *Journal of Media Economics* 20(4), 2007, 289.

сервиси у односу на комерцијалне станице, ипак је добит за друштво у целини у приступу оваквим догађајима на бесплатној телевизији немерљив, те верујемо да ће европски јавни сервиси још дуго година одолевати притисцима комерцијалних емитера да се овог права одрекну.

Што се тиче права на кратко извештавање, СЕ је 11. априла 1991. године усвојио **Препоруку бр. Р (91) 5 Комитета министара државама чланицама о праву на кратко извештавање о догађајима од изузетног значаја у случајевима када су искључива права за њихово телевизијско емитовање добијена у прекограничном контексту**, која ближе одређује који су то услови како би се остварило право јавности на информисање, на који начин се праве кратки извештаји и како се они користе. Препорука прецизира и финансијске услове за коришћење кратких извештаја. Ова препорука је изузетно важна зато што прецизира на који начин ће бити задовољена и имовинска права емитера, који су носиоци искључивог сродног права на одређеној емисији, али и права свих других медија и грађана на слободу да приме информације како би се на тај начин задовољио јавни интерес. Ова препорука прецизира јасна правила на основу којих емитери имају право да у свом програму извештавају о догађајима за које други емитер има искључиво право интелектуалне својине. Ту се увек ради о **догађајима од посебног значаја за јавност** те препорука такав догађај дефинише као онај „за који нека радио-дифузна организација има искључива права на телевизијско емитовање и за који једна или више радио-дифузних организација из других земаља сматрају да је од посебног интереса за њихову публику“¹⁰⁰⁶. Под искључивим правима подразумевају се права која је емитер добио на основу уговора или са оним ко организује догађај од изузетног значаја или са власником локације где се догађај одвија или од аутора/другог носиоца права. Циљ искључивих права за телевизијско емитовање је емитовање за одређену географску зону. Овакав концепт је био одговарајући за крај

¹⁰⁰⁶ Савет Европе је 11. априла 1991. године усвојио Препоруку бр. Р (91) 5 Комитета министара државама чланицама о праву на кратко извештавање о догађајима од изузетног значаја.

двадесетог века, када су зоне емитовања терестријалног програма биле јасно географски дефинисане, али данас захтева одређене измене које би регулисале тренутно стање у коме се земаљски програми све чешће емитују и у другим државама путем интернета. **Кратак извештај** се у ту дефинише као кратак тонски и визуелни прилог „о догађајима од изузетног значаја који омогућавају публици секундарне радио-дифузне организације да стекне довољан увид у кључне аспекте таквог догађаја“¹⁰⁰⁷. Најбољи примери за то су велики спортски догађаји за које ексклузивна права емитовања има један емитер, а сви други имају право да, на пример, голове или најбоље инсерте са тих догађаја емитују у својим информативним емисијама. Када се ово право не искористи штету трпе грађани.

Проблем у балансирању права на слободу изражавања и ауторског права најчешће настаје у вези са прављењем кратког извештаја и у његовом коришћењу. Кратак извештај се може направити на два начина: може се користити већ постојећи снимак примарног емитера или емитер може послати своје извештаче да присуствују самом догађају од изузетног значаја и на тај начин, од свог оригиналног материјала, направе кратак извештај.

Догађаји од изузетног значаја по својој природи могу бити организовани или неорганизовани. Организовани догађаји су они за које постоји организатор као физичко или правно лице и то су најчешће спортски, културни, политички и други догађаји. Организатори оваквих догађаја често приступ омогућавају само оним емитерима који имају ексклузивна права емитовања и, у том случају, сви остали се морају задовољити кратким прилозима од снимака које он направи. Друга врста догађаја који нису организовани су најчешће природне катастрофе, саобраћајне несреће, ратови, али то може бити, како препорука наводи, и цурење нафте. У највећем броју случајева таквом догађају може да приступи и да га снима било који емитер, али се и ту често дешава и да је приступ

¹⁰⁰⁷ *Ibid.*

ограничен свима осим једном. Тај један може бити онај који је први стигао или онај коме је нпр. власник места где се догађај одиграо дао дозволу да може да снима. Ситуација која није покривена препоруком, самим тим што је усвојена 1991. године, она је у којој су грађани сведоци неког неорганизованог догађаја од изузетног значаја и тада је на том грађанину као носиоцу ауторског права на снимку да одлучи ком емитеру ће уступити право емитовања. У пракси емитери све чешће преузимају прилоге грађана/репортера, како би целокупна јавност имала увид у догађај од посебног значаја. За разлику од права на кратко извештавање, где се предузима одређен, законом дефинисан део нечије интелектуалне својине, дешава се да дође и до „имитације туђег производа, услуге или рекламе“¹⁰⁰⁸. Имитација може бити „подржавање или угледање на туђ узор“, где учесник на тржишту „користи туђе интелектуално добро које је у њему опредмећено“¹⁰⁰⁹. За постојање имитације, неопходно је да се она „предузима свесно, с намером, тако да не постоји случајна имитација“¹⁰¹⁰.

Остало је да се појасни разлика између примарног и секундарног емитера. **Примарни емитер** има „ексклузивна права на телевизијско емитовање догађаја од изузетног значаја“¹⁰¹¹, док је **секундарни емитер** сваки емитер који је из земље из које није примарни емитер, „а жели да пружи информације, путем кратких извештаја, о догађајима од изузетног значаја на којима примарни емитер има ексклузивна права“¹⁰¹². Примарни емитер не мора бити једно физичко или правно лице већ то може бити и неколико емитера који су се удружили како би заједно имали ексклузивна права на догађаје од изузетног значаја. Однос између примарног и секундарног емитера је специфичан јер имовинско сродно право примарног емитера мора бити предмет одређених ограничења, док секундарни емитер профитира баш од тих ограничења

¹⁰⁰⁸ Д. Поповић, „Телевизијски формати као (не)заштићена интелектуална добра“, *Анали Правног факултета у Београду*, година LXII, бр. 1/2014, 95.

¹⁰⁰⁹ *Ibid.*

¹⁰¹⁰ *Ibid.*

¹⁰¹¹ Препорука бр. Р (91) 5.

¹⁰¹² Препорука бр. Р (91) 5.

примарног емитера и на тај начин осигурава својој публици приступ информацијама од јавног значаја.

Као што је већ поменуто, Препорука (91) 5 даје право секундарном емитеру да пружа информације својој публици са догађаја од изузетне важности у облику који се назива **кратак извештај**. Такав извештај секундарни емитер може да припреми било тако што ће преузети програм примарног емитера у ту сврху или ће послати своје извештаче да присуствују догађају. Ако је догађај организован тако да траје неколико дана као што је то, на пример, случај код олимпијских игара или светских и европских такмичења, секундарни емитер би требало да има право да припрема један кратак извештај за сваки од тих дана. Ако се догађај састоји од неколико самосталних елемената у смислу организације, као што су то случајеви у квалификацијама тениса, сваки од тих елемената је део догађаја од изузетног значаја, а ако је сам тај догађај у целини тако окарактерисан и на сваком од тих целина треба да постоји право на кратко извештавање. Трајање кратког извештаја зависи од времена које секундарни емитер одлучи да му је потребно да својој публици представи информацију о догађају¹⁰¹³. На пример, ако су у питању само голови са фудбалског првенства извештај ће трајати краће, али ако је на првенству дошло до, рецимо, упада навијача на терен, или неких других догађаја који захтевају дуже објашњење, трајање кратког извештаја ће се томе прилагодити.

Препорука бр. Р (91) 5 дефинише јасна правила коришћења кратких извештаја од стране секундарног емитера, како би се истовремено поштовало ексклузивно ауторско право примарног емитера, али и право на слободу изражавања секундарног емитера. Једно од најважнијих правила јесте оно које каже да секундарни емитер не би требало да емитује кратак извештај пре него што то учини примарни емитер. Када емитује инсерт, име или лого примарног емитера би требало да буду видљиви или ако нису видљиви извештач би

¹⁰¹³ Препорука бр. Р (91) 5, начело 2.

требало да напомене од кога је снимак преузет. Кратак извештај треба да се емитује само у редовним вестима или у дневнику, а онај извештај који је већ емитован не би требало да буде поново коришћен, осим у случају да може да помогне у расветљавању неког другог важног догађаја. Одредба која се вероватно најређе примењује од стране секундарног емитера јесте да би секундарни емитер требало да уништи материјал од кога је кратак извештај направљен и о томе обавести примарног емитера. За разлику од материјала од кога је извештај начињен, кратак извештај секундарни емитер може да сачува у својој архиви, али не сме да га поново користи осим ако за тим не постоји потреба у вези са неким другим актуелним догађајем.¹⁰¹⁴

Што се тиче економског момента, примарни емитер не би смео да наплати секундарном емитеру део коришћења телевизијских права у вези са догађајем који се снима. Оно што секундарном емитеру може бити наплаћено јесте присуствовање догађају, али тада наплату врши организатор, а не примарни емитер и он може да наплати само неопходне додатне трошкове које његово присуство захтева. То могу бити преводиоци, неопходна техника итд. Једина ситуација у којој примарни емитер може захтевати имовинску накнаду од стране секундарног емитера јесте онда када секундарни емитер не прима сигнал примарног емитера на својој територији и тада му могу бити наплаћени само трошкови превоза материјала до секундарног емитера.¹⁰¹⁵

Управљање садржајем је први пут привукао пажњу европских регулатора средином 80-тих година прошлог века, када су носиоци звука и видеа (аудио и видео-касете) постале јефтиније и доступне сваком грађанину, а техника је напредовала толико да је омогућила да свако у миру свога дома може да снимити било шта што се емитује на радију или телевизији, да тако снимљене емисије касније гледа или слуша, продаје или изнајмљује и на тај начин крши ауторско право. Због тога је СЕ донео **Препоруку бр. Р(88) 2 Комитета министара**

¹⁰¹⁴ Вид. опширније у: Препорука бр. Р (91) 5, начело 3.

¹⁰¹⁵ Упор. са: Препорука бр. Р (91) 5, начело 4.

држава чланица о мерама за борбу против пиратерије у области ауторског и сродних права¹⁰¹⁶ 1988. године. Она предвиђа две врсте сарадње како би се пиратерија укинула или свела на минимум. Прва се тиче међусобне сарадње између државних органа и између државних органа и носиоца ауторског и сродних права. Друга врста сарадње која се охрабрује овом препоруком је размена информација између држава чланица о иницијативама које свака од држава предузима и договарање заједничких акција у борби против пиратерије. Препорука изричито позива државе чланице да осигурају да „аутори, извођачи, продуценти и емитери поседују адекватна права на поштовање њихових дела, њихових доприноса и извођења како би одбранили своје економске интересе против пиратерије“.¹⁰¹⁷ Препорука позива државе чланице и да у свом националном законодавству предвиде „правне лекове који ће омогућити правовремену и ефективну акцију против оних који чине пиратерију [...] укључујући оне који су укључени у увоз или дистрибуцију пиратског материјала“.¹⁰¹⁸ Државама се препоручују две врсте санкција. Прва, кривична, за које би санкције за починиоце требало да буду јако високе, а држава би имала овлашћење да заплени сав пиратски материјал и да га уништи. Требало би омогућити и надокнаду губитка који је неко претрпео због пиратских активности. Друга, грађанска парница, где би морао да постоји поступак за накнаду штете за губитак који је носилац ауторског права претрпео због пиратских активности. Позитивна ствар коју уводи ова препорука јесте подстицање сарадње између полиције и царине, у оквиру сарадње између државних органа, као и носиоца ауторског права са полицијом и цариним. На нивоу сарадње између држава мисли се како на државе чланице СЕ, тако и на државе чланице ЕУ.

¹⁰¹⁶ Препорука бр. Р (88) 2 Комитета министара држава чланица о мерама за борбу против пиратерије у области ауторског и сродних права, усвојена 18. јануара 1988. године.

¹⁰¹⁷ Тач. 1, Препорука бр. Р (88) 2.

¹⁰¹⁸ Тач. 2, Препорука бр. Р (88) 2.

Следећи релевантан документ СЕ је свакако **Препорука бр Р (91) 14 Комитета министара државама чланицама о правној заштити кодираних телевизијских услуга**.¹⁰¹⁹, која је ишла у корак са својим временом и покушала да свим државама чланицама СЕ приближи значење нових техничких могућности, које су се у међувремену појавиле и које су омогућавале неовлашћено снимање, коришћење и дистрибуирање пиратског материјала. Овај документ је истовремено претеча онога што ми данас називамо управљање садржајем, на много нижем и једноставнијем нивоу, јер се односила само на телевизијске услуге. Услуга кодирања је први пут дефинисана као „телевизијска услуга које се емитује или реемитује на било који технички начин, таквих карактеристика да може да модификује или измени како би онемогућио приступ специфичној публици“.¹⁰²⁰ Опрема за декодирање може бити било који апарат који омогућује да се приступи кодираној услузи. Неовлашћене активности, које подлежу санкцијама се тичу производње, извоза, дистрибуције, рекламирања и поседовања опреме за декодирање, како би се онима који нормално не би имали приступ кодираним услугама омогућило, на нелегалан начин, да тим услугама приступе. Државама чланицама је остављена могућност да саме одлуче да ли је поседовање опреме за декодирање за приватне сврхе легална или нелегална активност. Санкције за набројане нелегалне активности могу бити кривичне, управне и грађанске.

Препорука бр. Р (95) 1 Комитета министара државама чланицама о мерама против тонске и аудио-визуелне пиратерије¹⁰²¹ остаје на становишту важности очувања, поштовања ауторског права у области радио-дифузије. Она позива државе чланице да појачају своје акције против тонске и аудио-визуелне пиратерије. Као и претходни, и овај документ помаже државама да што лакше дефинишу различите облике пиратерије у свом националном законодавству.

¹⁰¹⁹ Усвојена 27. септембра 1991.

¹⁰²⁰ Препорука бр Р (91) 14 Комитета министара државама чланицама о правној заштити кодираних телевизијских услуга.

¹⁰²¹ Усвојене 11. јануара 1995. године.

Препорука констатује повећан обим, на пример, неовлашћеног снимања, репродукције и дистрибуције наступа уживо у комерцијалне сврхе, затим незаконитог снимања, реемитовања и дистрибуције телевизијских емисија у комерцијалне сврхе, као и неовлашћену производњу и дистрибуцију опреме за декодирање у комерцијалне сврхе, да поменемо само неке. Констатује се да су неке државе прихватиле сугестије препоруке СЕ Р (2) те су основале било специјализоване јединице за сузбијање пиратерије у оквиру полицијских испостава, било специјализована одељења у оквиру кривичних судова за решавање тонске и аудио-визуелне пиратерије.

СЕ је у свом регулаторном оквиру за медије и слободу изражавања, ауторско и сродна права издвојио као посебно важну дисциплину за коју препоручује државама чланицама да се изучава како на правним факултетима тако и у оквиру медијских студија, у оквиру **Препоруке број Р (94) 3 Комитета министара државама чланицама о промоцији образовања и подизања свести у области ауторског и сродних права у вези креативности** усвојене 5. априла 1994. године. Препорука подстиче образовне институције да подижу свест студената о ауторском и сродним правима. На правним факултетима је циљ да се образује нова генерација правника који имају знање и свест о важности заштите ауторског и сродних права, док је у оквиру медијских студија акценат стављен на професионални сектор, где би предмет изучавања били пре свега тонска и аудио-визуелна пиратерија, те рачунарска пиратерија. Предлаже се и редовна кампања подизања свести грађана о значају заштите права аутора, као и да њихови приходи заправо зависе од надокнаде које добијају за своја ауторска дела.¹⁰²² Република Србија је делимично применила ову препоруку тако што је у програме правних факултета увела предмете Право интелектуалне својине, а ауторско право се изучава и у оквиру студија новинарства и

¹⁰²² Тач. 4, Препорука Р(94) 3 Комитета министара државама чланицама о промоцији образовања и подизања свести у области ауторског и сродних права у вези креативности, усвојена 5. априла 1994. године.

комуникологије на Факултету политичких наука Универзитета у Београду у оквиру Мастера комуникологије, курса Слобода изражавања на интернету. Нажалост, свест о важности поштовања ауторског права у вези тонске и аудио-визуелне креације је у двадесет првом веку вероватно на најнижем нивоу, од када је почело да се изучава као наука. Током санкција под којима је Република Србија била током деведесетих година, пиратске копије аудио и аудио-визуелних дела су биле једини начин да се то исто дело одслуша или одгледа. Један од најпознатијих примера је приказивање најпознатијих Дизнијевих цртаних филмова на телевизији „Политика“ 1993. године, након увођења санкција, без одговарајућих дозвола, те је то у једном моменту био предмет међународног спора. У међувремену је и телевизија „Политика“ престала да постоји те се претпоставља да је и спор обустављен. У Србији се и даље пиратски филмови купују на улици, а не у продавницама, и једна од ретких акција полиције је била након појаве пиратских CD-ова са филмом „Монтевидео Бог те видео“ дан пре званичне премијере, када је полиција ухапсила продавце илегалног материјала, али по први пут и оне који су производили илегални материјал. Колико је јавности познато, копије су уништене.

Почетак двадесет првог века је ауторско право ставио у сам врх приоритета у међународним и регионалним организацијама. СЕ је усвојио **Препоруку бр. Р (2001) 7 Комитета министара државама чланицама о мерама за заштиту ауторског и сродних права и борбу против пиратерије, нарочито у дигиталном окружењу**. Исте године ЕУ је усвојила Директиву 2001/29/ЕЦ о усклађивању одређених аспеката ауторског и сродних права у информационом друштву, о којој ће касније бити више речи. Декаду касније СЕ и даље позива оне државе које нису основале посебне јединице у оквиру полиције и одељења у оквиру судова који су компетентни да се баве аудио и аудио-визуелном пиратеријом да то што пре учине. Подстичу се државе да развијају технолошке мере којима би се штитили како емитери, продуценти тако и извођачи аудио-визуелних услуга у вези са својим снимцима које се сада

све лакше илегално копирају у ери дигитализације. Државе се охрабрују да аудио и аудио-визуелна пиратерија постану кривична дела на које би тужилац морао да реагује по службеној дужности, где би грађански судови могли да изрекну привремену меру како би спречили даљу производњу и дистрибуирање нелегалног материјала. И на крају се подстиче сарадња унутар државних органа и између државних органа и носилаца ауторског права.

Један од најважнијих докумената СЕ је свакако **Европска конвенција о високо технолошком криминалу** усвојена 2001. године.¹⁰²³ Као и у претходно описаним препорукама, државе се обавезују да у свом законодавству кршење ауторског и сродних права дефинишу као кривично дело. Земљама чланицама је остављено право да у одређеним случајевима не примењују кривичну санкцију, али само у ситуацији где постоје друге ефективне мере.

3.6.2. Пракса ЕСЉП у вези балансирања ограничења слободе изражавања због заштите ауторског права и сродних права

Као што је напред речено, Европски суд за људска права до недавно није ни разматрао однос слободе изражавања и ауторског права. Међутим, са експанзијом коришћења интернета, Европски суд је почео да прима и представке у којима мора да балансира ова два права. У раду презентованом на међународној конференцији „Интернет и друштво“, септембра 2014. године у Нишу, представили смо следећи случај: „Европски суд за људска права је 10. јануара 2013. донео важну пресуду, прву у вези односа слободе изражавања и ауторског права. У случају *Ashby Donald and others v. France*, Европски суд је пресудио да је објављивање модних фотографија на веб-сајту који је посвећен

¹⁰²³ У Републици Србији је ратификована Законом о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 19/2009.

моди, спада под право на слободу изражавања. Двојица власника модног веб-сајта (Robert Ashby Donald и Marcio Madeira Moraes) су на сајту „Viewfinder“ објавили фотографије које је усликао трећи фотограф (Olivier Claisse), на Париској недељи моде у пролеће 2003. године, без дозвола модних кућа које су носиоци ауторског права на тим фотографијама. Након што су у Француској били осуђени за повреду ауторског права, одлучили су да се жале ЕСЉП. Основ за жалбу је био члан 7 ЕКЉП („кажњавање само на основу закона“) који каже да се „нико не може сматрати кривим за кривично дело извршено чињењем или нечињењем које, у време кад је извршено, није представљало кривично дело по унутрашњем или међународном праву“. Међутим, по први пут је ЕСЉП одлучио да пресуда која се заснива на неовлашћеном саопштавању ауторског дела, може да се сматра мешањем у слободу изражавања и информација, заштићене чланом 10 Европске конвенције. Овакво мешање мора бити у складу са три услова које Европски суд цени у сваком појединачном случају. Дирк Ворхоф сматра да је имајући у виду „важност широког поља процене која је доступна националним судовима у овом конкретном случају, утицај члана 10 јако скроман и минималан“¹⁰²⁴. С обзиром на то да се жалба стриктно позивала на повреду члана 10 ЕКЉП, суд је прихватио примену члана 10 на овај конкретан случај, имајући у виду пресуду француског суда, као и да је осуђенима било досуђено да плате казну као резултат објављивања фотографија на интернету. Међутим, и поред тога, суд је мишљења да домаћим судовима мора бити дата могућност широког поља процене у овом случају, јер објављивање слика модела са модног догађаја и модна гардероба која је приказана на пистама у Паризу није у вези са питањем општег интереса у друштву и више се може сврстати у „комерцијални говор“. Даље, државе чланице се увек труде да балансирају супротстављена права и интересе, као што је право на слободу изражавања заштићен чланом 10

¹⁰²⁴ D. Vorhoof, “Freedom of Expression, the Media and Journalism, Case-Law of the European Court on Human Rights”, *IRIS Themes* Vol.III, Strazbourg 2013.

са правом на својину (укључујући интелектуалну својину) која је заштићена чланом 1 Европске конвенције”¹⁰²⁵.

До децембра 2015. године и датума предаје ове дисертације, ЕСЉП је још једном разматрао однос слободе изражавања и ауторског права на интернету у, сада већ чувеном, случају *Fredrik Neij and Peter Sunde Kolmisoppi (The Pirate Bay) v. Sweden*, који је и у стручним и у научним круговима познатији као *The Pirate Bay*. Фредрик Ниј и Петер Шунде Колмисопи су били оснивачи једне од првих компанија која је нудила услугу размене фајлова на интернету, („file sharing“). Њихова платформа је заправо била само посредник између појединаца који су размењивали материјале, који су најчешће били заштићени ауторским правом. Након што је неколико фирми тужило осниваче, у кривичном поступку, за повреду ауторског права, они су у Шведској осуђени на по десет, односно осам месеци затвора уз обавезу да плате одштету од пет милиона евра. Њихова одбрана се заснивала на томе да су они само омогућавали другима да међусобно размењују материјале заштићене ауторским правом, док они сами нису у томе учествовали. Међутим, шведски суд је сматрао да су Ниј и Колмисопи имали обавезу да, након што су били упозорени да се на њиховој платформи вређа ауторско право, такав материјал уклоне. Ниј и Колмисопи су се жалили ЕСЉП да им је одлуком шведског суда повређено њихово право на слободу изражавања. ЕСЉП је лако закључио да је одлука шведског суда била заснована на закону, да је за њу постојао легитимни циљ и онда је требало доказати неопходност у демократском друштву. Међутим, с обзиром на то да је у питању било свесно кршење ауторског права других и да су они неколико пута због тога били упозоравани, ЕСЉП је закључио да је шведски суд добро поступио и да је ограничење њиховог права на слободу изражавања било и неопходно у демократском друштву¹⁰²⁶. Овом одлуком је још једном потврђено широко поље

¹⁰²⁵ J. Сурчулија Милојевић (2014), 401.

¹⁰²⁶ Вид. опширније у: *Frederik Neij & Peter Sunde Kolmisoppi v. Sweden*, представка бр. 40397/12, пресуда од 19. фебруара 2013. године.

слободне процене, које се даје државама у одлучивању о комерцијалном говору, о чему је овде пре свега реч. Такав тренд је потврђен и у ова два досадашња случаја где су национални судови ценили евентуално постојање неоправданог ограничења права на слободу изражавања од стране државе због заштите ауторског права.

3.6.3. Регулисање односа ауторског и сродних права и права на слободу изражавања у оквиру Европске уније

ЕУ је, као и СЕ, 80-тих година прошлог века почела да регулише област ауторског права у медијима.¹⁰²⁷ У Европској унији догађаји од изузетног значаја за јавност се регулишу **Директивом о аудио-визуелним медијским услугама** (Директива о АВМУ), док се сама листа догађаја од изузетног значаја земаља чланица објављује у службеном гласнику ЕУ. Однос права на слободу изражавања и ауторског права на програму на коме постоје ексклузивна права се балансирају с једне стране **Повељом Европске уније о основним правима** (у даљем тексту „Повеља ЕУ“), а са друге стране Директивом о АВМУ. Члан 11 Повеље ЕУ каже да „свако има право на слободу изражавања. Ово право укључује слободу да се има мишљење и да се приме и саопштавају информације и идеје без мешања јавних власти и без обзира на границе. Слобода и

¹⁰²⁷ Директива 92/100/ЕЕЦ од 19. новембра 1992. године о изнајмљивању и позајмљивању и о другим правима, везана за ауторско право у области интелектуалне својине; Директива 93/83/ЕЕЦ о координисању одређених правила који се тичу или имају везе са ауторским правима, а могу се применити на сателитско емитовање или реемитовање путем кабла (позната као „SATCAB directive“); Директива 2001/29/ЕЦ о усклађивању одређених аспеката ауторским и сродним правима у информационом друштву (позната као „InfoSoc directive“); Директива 2011/77/ЕУ од 27. септембра 2011. године, која ставља амандмане на Директиву 2006/116/ЕЦ о условима заштите ауторског и сродних права.

плурализам медија ће се поштовати“¹⁰²⁸. Повеља ЕУ је члан 11 базирала на члану 10 ЕКЉП, као и на Директиви о АВМУ. Директива о АВМУ констатује да телевизијски емитери могу имати ексклузивна права на емитовање догађаја од великог значаја за јавност, али истовремено наглашавају значај да се промовише плурализам медија.¹⁰²⁹ Свака држава чланица ће направити листу одређених догађаја за које та држава сматра да су од изузетног значаја за друштво¹⁰³⁰. Ти догађаји могу бити и национални и страни. Оно што је важно, то је да су сви они од великог значаја за јавност. На пример, **Листа догађаја од великог значаја за јавност објављена у службеном гласнику Европске уније Ц 17/8 24. 1. 2008. године** показује да су летње олимпијске игре, светско и европско фудбалско првенство, означене као догађаји од великог значаја за јавност од стране свих земаља чланица. Свака држава има право да на ту листу стави догађаје који су од великог значаја за њен народ. То не морају бити само спортски догађаји, иако они свакако чине већину. На пример, Аустрија је на листу ових догађаја ставила пренос Новогодишњег концерта Бечке филхармоније који се увек одржава 1. јануара у подне. Белгија је једина држава која је скоро све бицикличке догађаје ставила на листу, јер је бициклизам важан за њихове грађане. Занимљиво је да је Србија једина земља која је на ову листу ставила летње и зимске олимпијске игре, као и параолимпијске игре и у женској и у мушкој категорији, док су све остале државе на листу ставиле само мушка такмичења¹⁰³¹.

Процедура састављања листе догађаја од изузетног значаја је јасно дефинисана. Када се појави догађај за који држава сматра да испуњава услове да буде од великог интереса за јавност, државе чланице су дужне да одмах о томе информишу Европску комисију. Ова комисија има три месеца од момента када је

¹⁰²⁸ Повеља Европске уније о основним правима, *Службени гласник Европске уније* Ц326 од 26. 12. 2012. године (Charter of Fundamental Rights of the European Union, *Official Journal of the European Union*, C326, dated 26th December 2012).

¹⁰²⁹ Вид. опширније у: Директива о АВМУ, рецитал 48 АВМС.

¹⁰³⁰ Чл. 14, Директива о АВМУ.

¹⁰³¹ EBU List of Major Events, presented at EPRA meeting held in Budva, 3rd May 2014.

примила обавештење од државе чланице, да потврди компатибилност тог захтева са правом ЕУ и информацију о томе шаље другим државама чланицама. Комисија, истовремено, тражи мишљење од Комитета за контакт.¹⁰³² Државе чланице су дужне да осигурају да „емитери под њиховом јурисдикцијом не употребљавају ексклузивна права која су купили након 18. децембра 2007. године, на такав начин да велики део јавности у другој земљи остане ускраћен од могућности да прати догађаје који су од стране друге државе чланице означени као догађај од великог значаја за друштво“.¹⁰³³ Ови догађаји могу бити преношени у целини или у деловима и у преносу уживо или са одложеним преносом.

Право на кратко извештавање чини другу страну истог новчића код догађаја од изузетног значаја за једну државу. Кратко извештавање је још један „упад“ слободе изражавања у нечије искључиво сродно право како би се задовољила потреба грађана за важним аспектима неког догађаја. Правила кажу да „сваки емитер који је основан у Европској унији има приступ догађајима од високог значаја за јавност на фер, разумним и недискриминаторним основама за догађаје који су емитовани на ексклузивној основи од стране емитера под јурисдикцијом дате државе.“¹⁰³⁴ Као и у препоруци СЕ, и у Европској унији је емитерима омогућено да слободно одаберу кратке извештаје од стране сигнала примарног емитера, с тим што од њих захтевају за разлику од других услова набројаних у препоруци СЕ „да макар идентификују његов извор, осим ако то није могуће из практичних разлога.“ Као алтернатива државе чланице имају могућност да направе и паралелни систем, где би програму могло да се приступи и на други начин, али остаје захтев да то буде на фер, разумним и

¹⁰³² Комитет за контакт или „Contact Committee“ је основан од стране Европске комисије и чине га представници компетентних тела држава чланица. Њиме председава представник Комисије, а Комитет се састаје, било на сопствену иницијативу или на захтев Делегације државе чланице. Надлежности овог Комитета су ближе регулисање чл. 29, АВМС.

¹⁰³³ Чл. 14, ст. 3.

¹⁰³⁴ Чл. 15, Директива о АВМУ.

недискриминаторним основама.¹⁰³⁵ Као и у препоруци СЕ, кратак извештај се може користити само у оквиру програма вести с тим што директива прави разлику, тако што ограничава кратко извештавање у случају програма на захтев само ако исти такав програм понуђен на одложено емитовање од стране истог пружаоца медијске услуге.¹⁰³⁶ Државама чланицама је остављено да се саме договоре око услова везаних за накнаду или максимално време трајања кратких извештаја. Једини услов који директива поставља јесте да финансијска накнада не сме да пређе додатне трошкове који су настали приликом прављења кратког прилога.¹⁰³⁷

Што се тиче регулаторног оквира ЕУ за управљање садржајем (ДРМ), **Директива 93/83/ЕЕЦ** се појавила као одговор на експанзију сателитског и кабловског емитовања програма и покушај регулисања све компликованије заштите ауторског права у новом техничком окружењу. Програм се више не емитује само у оквиру државних граница, те ауторско право које емитер има за емитовање програма на одређеној територији сада више није довољно, јер се програм емитује глобално, без контроле у којим земљама и код које публике. Истовремено, кабловски оператори су се нашли у такозваној сивој зони јер су и они могли да преузимају програм који се емитује путем сателита и да га емитују својој публици. Због свега тога појавила се потреба да се односи у сателитском и кабловском емитовању законски уреде. До тог момента слобода изражавања је преовладала у односу на заштиту ауторског права, али од усвајања ове директиве ситуација се променила. Одједном су државе чланице добиле обавезу да аутору дају ексклузивна права да дозволи, на пример, емитерима сателитског програма да његова дела емитују публици под одређеним условима. У случају кабловског реемитовања програма из других држава, државе чланице су биле дужне да осигурају да такво реемитовање „може да се догоди на основу

¹⁰³⁵ Чл. 15, ст. 3 и 4, Директива о АВМУ.

¹⁰³⁶ Чл. 15, тач. 5, Директива о АВМУ.

¹⁰³⁷ Чл. 15, тач. 6, Директива о АВМ.

индивидуалних или колективних уговора између носиоца ауторског или сродних права и кабловских оператора“.¹⁰³⁸ На срећу, Конвенција о заштити уметника извођача, произвођача фонограма и организација за радио-дифузију, познатија као Римска конвенција¹⁰³⁹, већ је предвиђала да су радио-дифузне организације, тј. произвођачи емисија „заштићене у свакој држави чланици Римске конвенције у два случаја – уколико имају пословно седиште у другој држави чланици Римске конвенције или уколико се њихова емисија одашиље путем одашиљача који се налази на територији друге државе чланице конвенције“¹⁰⁴⁰.

Директива 2001/29/ЕК о ауторском и сродним правима усвојена 22. маја 2001. године у информационом друштву је још увек важећа и скоро 15 година касније, пре свега из разлога што технологија толико напредује из дана у дан да је готово немогуће обухватити све аспекте новом директивом, што ЕУ тренутно покушава, али због тежине задатка не долази до консензуса. У моменту када се појавила ова директива је имала неколико револуционарних правних решења. На пример, државе чланице су могле да омогуће носиоцима сродних права да „дозволе или забране приказивање њихових дела, путем кабла или бежичним путем укључујући и такав начин да публика може да приступи тим делима са места и у време које им индивидуално одговара“.¹⁰⁴¹ То је била претеча дефиниције нелинеарних аудио-визуелних услуга или услуга на захтев које су шест година касније дефинисане Директивом о аудио-визуелним медијским услугама.

Ова директива детаљно упућује државе чланице на технолошке мере којима се на легалан начин могу заштитити ауторско право у домену радио-

¹⁰³⁸ Чл. 8, Директива 93/83/ЕЕЦ.

¹⁰³⁹ Закључена у Риму, 1961. године.

¹⁰⁴⁰ Вид. опширније у: С. Марковић, Д. Поповић, 331.

¹⁰⁴¹ Чл. 3, Директива 2001/29/ЕЦ, усвојена 22. маја 2001. године о усклађивању одређених аспеката ауторског и сродних права у информационом друштву (у даљем тексту Директива о ауторским правима).

дифузије. **Технолошка мера** се дефинише као „било која технологија, уређај или компонента која је у нормалном раду дизајнирана тако да спречи или ограничи дело [...] које није добило ауторизацију од стране носиоца ауторског или сродног права. [...] Технолошка мера се сматра ефективном када је коришћење заштићеног дела контролисано од стране носиоца ауторског права путем кодирања, скрембловања или друге трансформације дела или механизма контроле копирања којом се постиже циљ заштите.“¹⁰⁴² У тренутку доношења директиве, мислило се на „разне уређаје подобне за повреду права интелектуалне својине – рекордери, специјални компјутерски програми и слично, али су редактори директиве имали на уму и технологије које се на индиректан начин користе у “пиратерији” – нпр. уређаји за фалсификовање или скидање заштитних холограма, уређаји за скрембловање или “скидање” шифре са скремблованих садржаја и слично“¹⁰⁴³. Овом одредбом широко су отворена врата масовном кодирању програма на свим нивоима емитовања.

Истовремено предвиђене су и санкције за оне који покушавају да уклоне или измене уређај за управљање дигиталним правима или недозвољено користе (дистрибуирају, извозе, емитују или на други начин представљају јавности) дело које је заштићено ауторским правом.¹⁰⁴⁴ С обзиром на то да је од 2001. године до данас прошла једна и по деценија у којој су се догодиле најреволуционарније технолошке измене у области аудио и аудио-визуелног емитовања, разумљиво је зашто је тешко да право обухвати све неопходне измене. „Аудио-визуелна дела су сад доступна било где кроз емитовање (укључујући и путем сателита) реемитовање, видео на захтев, „стриминг“ путем видео платформи на интернету и многим другим каналима. Највећи број ових услуга још увек се нуде на територијалној основи и подлежу различитим

¹⁰⁴² Чл. 6, Директива 2001/29/ЕЦ.

¹⁰⁴³ К. Дамјановић, В. Цвијан „Интелектуална својина“, у: *Хармонизација домаћег законодавства са правом Европске уније: грађанско право; интелектуална својина*, Институт за упоредно право, Београд 2004, 112.

¹⁰⁴⁴ Директива 2001/29/ЕС.

условима.“¹⁰⁴⁵ Међутим, очекивања носиоца ауторског и сродних права остају иста – да се њихово право на ауторском делу заштити на свакој територији где се аудио или аудио-визуелно емитује или дистрибуира. Уколико ЕУ не би успела да обезбеди заштиту за ауторско дело које се емитује на различитим платформама, тада не би постојао начин да аутори зараде од свог ауторског дела, те тако не би могли ни да улажу у креирање других. Са појавом нових платформи основна питања су: како заштитити дело ако се емитује у време које сваки појединачни корисник одабере, или како га заштитити ако корисници желе да му приступе са различитих места, што може укључивати и различите државе.

За разлику од свих осталих људских права којима се бавимо у овом докторату, а који ограничавају слободу изражавања, ауторско право, као и имовинско право, самим тим је више заступљено у одлукама Европског суда правде, него у одлукама Европског суда за људска права. Пошто пресуде Европског суда правде нису тема овог рада, овде ће бити представљене само најважније дефиниције које је овај суд поставио у разумевању нових појмова ауторског права у дигиталном окружењу¹⁰⁴⁶. Прво је појашњење појма „корисник“ („user“) који у овом случају има значење онога који својим муштеријама/корисницима пружа приступ програму који садржи заштићена добра¹⁰⁴⁷, на пример, емитовање фудбалске утакмице на телевизијском пријемнику у кафићу, емитовање музике у хотелским собама или у зубарским ординацијама.¹⁰⁴⁸ Европски суд правде је закључио да „зубар који јавно саопштава фонограм у својој ординацији то чини, по правилу, малом броју особа (пацијената), које у просторији, у којој се фонограм јавно саопштава помоћу

¹⁰⁴⁵ N. Helberger, „Digital consumers and law: towards a cohesive european frame work“, *Cluwer Law International*, 2013, у: *IRIS plus*, 4/2014, 9.

¹⁰⁴⁶ Вид. опширније у: L. Guibault, J. P. Quintais, „Copyright, technology and the exploitation of audiovisual works in the EU“, у: *IRIS Plus*, 4/2014, 9.

¹⁰⁴⁷ *Ibid.*

¹⁰⁴⁸ *Ibid.*, 12.

техничког уређаја, проводе мало времена. Пацијенти се непрестано мењају¹⁰⁴⁹, те је стога суд закључио да „јавно саопштавање фонограма нема утицај на повећање прихода које остварује зубар, пошто се број пацијената неће повећати услед узгредног јавног саопштавања фонограма током зубарских интервенција“¹⁰⁵⁰. Стога суд сматра да слушање музике у зубарској ординацији није јавно саопштавање. Истовремено, у другим предметима¹⁰⁵¹, Европски суд правде је закључио да приликом одређивања дефиниције јавног саопштавања, треба у обзир узети и критеријум повећања прихода, које евентуално остварује корисник ауторског дела. Ако би тај критеријум био прихваћен, многе занатске радње би могле биле изузете од обавезе плаћања накнада за јавно саопштавање¹⁰⁵². Наравно, ово тумачење Европског суда правде појма јавног саопштавања је дато само у контексту поменуте директиве и у том смислу га треба посматрати, пошто нема гаранција да би тумачење неке друге директиве у другачијем контексту било идентично.

Друга важна дефиниција Европског суда правде релевантна за утицај нових технологија на ауторско право јесте публика. Публику је до сада било прилично лако дефинисати као „један од колективитета који [...] се структурише према истоветном интересовању својих припадника. Публика – у зависности од интересовања – може бити филмска, спортска, позоришна [...] а неко може истовремено бити и љубитељ позоришта и посетилац спортских такмичења.“¹⁰⁵³ Данас, више него икад, публику карактеришу заједничка интересовања, јер сада свако, у сваком тренутку, може приступити садржају који га занима, а не седети испред телевизора, или поред радија и чекати да програм који га занима почне. Директива 2001/29/ЕЦ дефинише право да се

¹⁰⁴⁹ Д. В. Поповић, „О ограничењима и колективном остваривању ауторског права и сродних права“, *Право и привреда* 7-9/2012, 314.

¹⁰⁵⁰ *Ibid.*

¹⁰⁵¹ *SGAE v. Rafael Hoteles; Societa Consortile Fonografici v. Marco Del Corso*; у: Д. В. Поповић (2012), 315.

¹⁰⁵² *Ibid.*

¹⁰⁵³ М. Радојковић, Б. Стојковић, 174–175.

информације преносе и „публици која није присутна на месту где се комуникација одиграва. Ово право би требало да покрије било које емитовање или реемитовање дела жицом или без укључујући радио-дифузно емитовање“.¹⁰⁵⁴ Недавно се појавио концепт „нове“ публике¹⁰⁵⁵ где је Европски суд правде у случају *SGAE, AIRFIELD u Premijer league*¹⁰⁵⁶ одлучио да је такозвана нова публика она публика „која није била предвиђена од стране аутора заштићеног дела, када је давао овлашћење другој особи.“¹⁰⁵⁷ **Директива 93/83/ЕЕЦ** је установила да би приликом установљавања износа накнаде за ауторско дело требало да се узму у обзир сви аспекти емитовања, као што су стварна публика, потенцијална публика и језици на којима ће се то дело емитовати.¹⁰⁵⁸ И последњи критеријум релевантан за нас од стране Европског суда правде јесте да свако саопштавање („communication“) има природу и циљ да прави профит. То је суд утврдио и у *SGAE* случају.

И на крају, Европска комисија је крајем 2013. године започела процес јавних консултација где је једна од важних тема било и ауторско право у дигитално доба. Након завршених јавних расправа, Европска комисија је у јулу 2014. године објавила извештај у коме се јасно виде потпуно опречни ставови различитих учесника у овом процесу. С једне стране индустрија ауторског права жели да задржи „status quo“, док су корисници услуга и цео сектор информационих технологија заговорници свеобухватних реформи постојећих оквира за ауторско право. На проналаску решења ради део Европске комисије који се назива „Digital Single Market“. Њима свакако неће бити лако јер је још 2013. године основан дијалог „Лиценце за Европу“¹⁰⁵⁹ (*Licences for Europe*). Тада су основане четири радне групе како би разматрале прекогранични проток

¹⁰⁵⁴ Рецитал 23, Директива 2001/29/ЕС.

¹⁰⁵⁵ L. Guibault, J. P. Quintais, 13.

¹⁰⁵⁶ *Ibid.*

¹⁰⁵⁷ *Ibid.*

¹⁰⁵⁸ Рецитал 17, Директива 93/83/ЕЕС.

¹⁰⁵⁹ Licences for Europe, Structured Stakeholders Dialogue 2013, European Commission, доступно на: <https://ec.europa.eu/licences-for-europe-dialogue/en/content/about-site> , (приступљено 9. октобра 2015. године)

дигиталног садржаја. Циљ је био да се развије прекогранична мобилност аудио-визуелних услуга за које се захтева претплата, зато што су се корисници често жалили како, иако имају важећу претплату жељеним програмима, не могу да приступе из друге земље ЕУ, која није њихова земља порекла. Због тога је Европска комисија почела да убрзано ради на отклањању ових сметњи како би омогућила несметан приступ садржајима за које су корисници пријављени, претплаћени из било које државе ЕУ у складу са својим принципом непостојања граница у Европској унији.

3.6.4. Правни оквир Републике Србије о односу ауторског и сродних права и слободе изражавања¹⁰⁶⁰

У Републици Србији је ауторско право Уставом гарантована категорија, те га то чини скоро па људским правом, што није случај у свим државама чланицама СЕ или ЕУ. Наш Устав каже да се „ауторима научних и уметничких дела јемче морална и материјална права, у складу са законом“.¹⁰⁶¹

У **Закону о ауторском и сродним правима** регулисано је ограничење ауторског права због слободе изражавања. Тачније, „дозвољено је, у оквиру извештавања јавности путем штампе, радија, телевизије и других медија о текућим догађајима, у обиму који одговара сврси и начину извештавања о текућем догађају, без дозволе аутора и без плаћања ауторске накнаде“.¹⁰⁶² Са друге стране, „новинарски чланак као ауторско дело је објављен када је, на било који начин и било где у свету, први пут саопштен јавности од стране аутора,

¹⁰⁶⁰ Део текста за овај одељак је преузет из ауторкиног чланка: Ј. Сурчулија Милојевић (2014).

¹⁰⁶¹ Чл. 73, Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/06.

¹⁰⁶² Чл. 43, ст. 1, Закон о ауторском и сродним правима, *Службени гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011. и 119/2012.

односно лица које је он овластио“.¹⁰⁶³ Изузетак су она новинарска дела која су створена у току радног односа.¹⁰⁶⁴ Изменама закона је проширена синтагма „штампа, радио и телевизија“ додавањем речи „и други медији“. Измена је извршена како би се обухватили интернет медији, тј. средства информисања која искључиво постоје на интернету.“¹⁰⁶⁵

Ауторско право се у теорији најчешће дефинише као „право које штити аутора поводом његовог ауторског дела“.¹⁰⁶⁶ Ауторско право штити „моралне (личне) и материјалне (имовинске) интересе аутора у вези са његовим одређеним ауторским делом“¹⁰⁶⁷. Њега карактерише да има ограничено време трајања, што у Србији износи дужину живота аутора и 70 година након његове смрти.¹⁰⁶⁸ Након истека оба рока, „ауторско дело постаје слободно за коришћење, али се интегритет дела и успомена на његовог аутора морају и даље у целини поштовати“¹⁰⁶⁹.

„Предмет ауторског права је ауторско дело“¹⁰⁷⁰. Оно се у теорији најчешће дефинише као „људска творевина која има духовни садржај, која има одређену форму и која је оригинална“.¹⁰⁷¹ Људска творевина се схвата као таква „уколико га је човек створио својим радом [...] духовна као “средство непосредне комуникације међу људима” и на крају оригиналност представља “индивидуалност, односно јединственост дела”“¹⁰⁷². Закон о ауторском и сродним правима дефинише ауторско дело као „оригиналну духовну творевину аутора, изражену у одређеној форми, без обзира на његову уметничку, научну или другу вредност, његову намену, величину, садржину и начин испољавања,

¹⁰⁶³ Љ. Рудић-Димић, „Ауторска права новинара“, стручни коментар, *Е-прес* 2006/232, објављен 15. маја 2006. године.

¹⁰⁶⁴ *Ibid.*

¹⁰⁶⁵ Д. В. Поповић (2012), 298.

¹⁰⁶⁶ С. Марковић, Д. Поповић, 37.

¹⁰⁶⁷ *Ibid.*

¹⁰⁶⁸ *Ibid.*

¹⁰⁶⁹ *Ibid.*

¹⁰⁷⁰ *Ibid.*

¹⁰⁷¹ *Ibid.*

¹⁰⁷² *Ibid.*

као и допуштеност јавног саопштавања његове садржине”¹⁰⁷³. Закон даље каже да се ауторским делом сматрају нарочито „писана дела (књиге, брошуре, чланци, преводи, рачунарски програми у било којем облику њиховог изражавања, укључујући и припремни материјал за њихову израду и др.), говорна дела (предавања, говори, беседе и др.), драмска, драмско-музичка, кореографска и пантомимска дела, као и дела која потичу из фолклора; музичка дела, са речима или без речи; филмска дела (кинематографска и телевизијска дела), дела ликовне уметности (слике, цртежи, скице, графике, скулптуре и др.); дела архитектуре, примењене уметности и индустријског обликовања; картографска дела (географске и топографске карте); планови, скице, макете и фотографије; позоришна режија”¹⁰⁷⁴.

У Србији је доследно примењена и препорука из члана 10 Конвенције о високотехнолошком криминалу, те је глава 20 Кривичног законика Републике Србије посвећена кривичним делима против интелектуалне својине.

3.6.5. Судска пракса у Републици Србији о односу ауторског и сродних права и слободе изражавања

У Републици Србији готово и да нема судске праксе која се тиче ограничења слободе изражавања због ауторског права. Иако по закону о електронским медијима, РЕМ има надлежности да прати поштовање ауторског права у електронским медијима, до сада ниједна мера од стране овог тела није изречена због кршења ауторског или сродних права. Савет за штампу такође није имао случајеве одлучивања о колизији ауторског права и слободе изражавања.

¹⁰⁷³ Чл. 2. Ст. 1, Закон о ауторском и сродним правима *Службени гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011 и 119/2012

¹⁰⁷⁴ *Ibid.*

На овом месту ће бити представљени случајеви из судске праксе Србије за које сматрамо да могу да помогну ближем одређењу граница ауторског права у вези са слободом изражавања, уколико би до ње требало да дође. У првом случају Врховног суда, објављена је фотографија на билбордима и веб-сајту туженог без навођења имена аутора фотографије, уз пропратни текст. Тужилац је спорну фотографију објавио у књизи аутора М. В. Б. Спорна фотографија на билборду је објављена од стране Владе Републике Србије, али Канцеларија за сарадњу са медијима Владе Републике Србије није имала податке ко је аутор фотографије, како је тужени до ње дошао и да ли је постојао уговор о промету ауторског права. Тужилац је доказао да је аутор спорне фотографије, док тужени није успео да докаже да је „спорну фотографију добио из документације Владе Србије у време када је премијер био З. Ж., те да се ради о јавном добру које се може користити без ограничења. Стога је побијаном пресудом правилно усвојен тужбени захтев тужиоца и утврђено да су објављивањем спорне фотографије – портрета З. Ђ. без навођења имена тужиоца као аутора повређена морална права аутора“ (члан 14–18 Закона о ауторском и сродним правима)¹⁰⁷⁵. Врховни суд Србије је пресудио да је правилно туженом наложено да престане повреду права и да о свом трошку објави пресуду на својој главној страници веб-сајта током 30 дана од правоснажности пресуде. Врховни суд Србије је пресудио да је то у складу са дефиницијом јавног гласила из члана 11 Закона о јавном информисању, као и са чланом 10 ЕКЉП, те „представља подесан начин ограничења слободе медија и меру сразмерну легитимном циљу коме се тежи“.¹⁰⁷⁶

У следећем доступном случају, суд је разматрао да ли је изложба слика ауторско дело, посебно имајући у виду већи број коаутора. Стога, „збирка дела, па и изложба слика, има карактер ауторског дела само ако, с обзиром на избор и распоред саставних делова, испуњава законом прописане услове, а то је

¹⁰⁷⁵ Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 145/2006 од 24. 10. 2007. године.

¹⁰⁷⁶ *Ibid.*

фактичко питање које суд цени у сваком конкретном случају¹⁰⁷⁷. У овом случају, Виши трговински суд је решењем одбио закључак првостепеног суда да је изложба слика ауторско дело, а да су тужиоци коаутори дела¹⁰⁷⁸, пошто првостепени суд није дао разлоге да би изложба била ауторско дело у складу са чланом 2 Закона о ауторском и сродним правима.

3.6.6. Непостојање регулаторног оквира и(ли) праксе Регулатора у вези са ауторским правом и сродним правима у медијима

Иако ЗЕМ као једну од обавеза РЕМ-а предвиђа да се Регулатор „стара о томе да се сви пружаоци медијских услуга придржавају прописа о ауторском и сродним правима“¹⁰⁷⁹, РЕМ још увек није развио подзаконска акта којим би се та обавеза детаљније уредила.

На основу доступних мера које се могу наћи на порталу РЕМ, закључује се да је Регулатор до сад само једном изрекао меру упозорења радију „Озон ФМ“ из Чачка, и то „због тога што у периоду од 1. јануара до 30. новембра 2014. године није извршио обавезу достављања пописа емитованих предмета заштите Организације музичких аутора Србије, чије предмете заштите искоришћава, на начин и у форми одређеној Правилником о музичким кошуљицама, чиме је повредио обавезу утврђену одредбом члана 53 Закона о електронским медијима, а у вези са чланом 187, став 5 Закона о ауторском и сродним правима.“¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁷ Решење Вишег трговинског суда, Пж. 10135/2006 од 6. 7. 2007. године.

¹⁰⁷⁸ *Ibid.*

¹⁰⁷⁹ Чл. 53, ЗЕМ.

¹⁰⁸⁰ Мера упозорења Радио „Озон ФМ“, 07-2629/14/15-111 од 12. маја 2015. године

Свакако постоји потреба да се члан 53 ЗЕМ ближе уреди подзаконским актима, имајући у виду искуства регулатора из региона и ЕУ.

3.6.7. Кодекс новинара Србије и пракса Савета за штампу у вези са ауторским и сродним правима у медијском праву

Кодекс новинара Србије цео девети одељак посвећује поштовању ауторства. Од медија и новинара се очекују да „поштују и примењују важеће законодавство о заштити ауторских права“,¹⁰⁸¹ као и да увек наведу аутора и извор уколико репродукују дело из другог извора.¹⁰⁸² Посебно се забрањује да новинар потпише дела других аутора као своја,¹⁰⁸³ а уколико је на једном делу радило више аутора, треба их све потписати.¹⁰⁸⁴ Новинар има право да не потпише свој текст у два случаја – уколико је он приликом измене од стране уредника или лектора измењен у толикој мери да га новинар не сматра више својим, као и у случају да му је због садржаја записа угрожена лична безбедност.¹⁰⁸⁵ Приликом објављивања архивских прилога, неопходно је нагласити да је у питању архива или илустрација, када, на пример, фотографија није наступила на догађају о коме се извештава.¹⁰⁸⁶

У пракси Савета за штампу је било неколико случајева који су као основу имали повреду ауторског и сродних права у односу на слободу изражавања. Један од случајева је био и спор између „Simplicity д. о. о.“, предузећа које издаје „Јужне вести“ и „Градског портала 018“ у вези са текстом и фотографијом „Нишки одбојкаши кренули ка суперлиги“ које је Градски портал 018 преузео са

¹⁰⁸¹ Кодекс новинара Србије, одељак 9, чл. 1

¹⁰⁸² *Ibid.*

¹⁰⁸³ Вид. опш. у: одељак 9, чл. 2

¹⁰⁸⁴ Видв. опш. у: *Ibid.*

¹⁰⁸⁵ Вид. опш. у: КНС, одељак 9, чл. 3 и 4

¹⁰⁸⁶ Вид. опш. у: КНС: одељак 9, чл. 5

портала „Јужне вести“ и објавио их на свом порталу 11. августа 2015. године, под истим насловом и користећи исту фотографију.¹⁰⁸⁷ Текст и фотографија су објављени „неовлашћено, без дозволе аутора, без назначења аутора и без плаћања ауторске накнаде.“¹⁰⁸⁸ Комисија за жалбе је закључила да је „Градски портал 018“ поступио супротно Кодексу новинара Србије. Чланови Комисије за жалбе сматрају да је прекршај утолико тежи јер су том медију већ изречене три јавне опомене због кршења етичких правила која се односе на заштиту ауторских права, односно што је очигледно реч о свесном и намерном игнорисању обавеза прописаних Кодексом новинара Србије“. Међутим, увидом у одлуке Савета за штампу, пронашли смо три претходне одлуке Портала „Нишке вести“ против Информативног портала Града Ниша „Нишке вести“ (1, 2 и 3), али ни у једном од три случаја (наравно, уколико је у питању исти медиј – Портал „Нишке вести“ и „Градски портал 018“). У првом случају, СЗШ је донео одлуку да „Информативни портал Града Ниша “Нишке вести” није прекршио одредбе КНС“¹⁰⁸⁹. У другом случају, СЗШ је одбацио жалбу Портала „Нишке вести“ у вези са коришћењем истог доменског имена, јер „питање употребе домена или назива медија није у надлежности СЗШ“.¹⁰⁹⁰ И трећи случај између истих актера завршен је одлуком Комисије за жалбе СЗШ да „Информативни портал Града Ниша “Нишке вести” није прекршио одредбе Кодекса новинара Србије [...] јер Комисија није могла да утврди да ли је [спорна] фотографија заиста преузета са портала подносиоца жалбе, будући да је измењена толико да уопште не одговара фотографији објављеној на Порталу “Нишке вести”“¹⁰⁹¹. Стога се чини да је јавна опомена изречена „Градском порталу 018“, иако у четвртном спору, заправо прва мера која је том порталу изречена од стране СЗШ.

¹⁰⁸⁷ Вид. опш. у: „Јужне вести против портала Градски портал 018“, од 26. новембра 2015. године.

¹⁰⁸⁸ Образложење јавне опомене у случају „Јужне вести против портала „Градски портал 018“.

¹⁰⁸⁹ „Портал „Нишке вести“ против Информативног портала Града Ниша „Нишке вести“ 1“, од 25. јуна 2015. године.

¹⁰⁹⁰ „Портал „Нишке вести“ против Информативног портала Града Ниша „Нишке вести“ 2“, од 25. јуна 2015. године.

¹⁰⁹¹ „Портал „Нишке вести“ против Информативног портала Града Ниша „Нишке вести“ 3“, од 25. јуна 2015. године.

3.6.8. Међуисход

Да закључимо, „кључ разумевања односа слободе изражавања и ауторског права може бити такав да се оба ова права посматрају у светлу њиховог заједничког циља: максимизирање културних токова и канала комуникације између чланова друштва“¹⁰⁹².

У оквиру ЕУ, у току је велика дебата у вези са регулисањем ауторског и сродних права у информационом друштву, те ће наредне године сигурно бити узбудљиве за посматрање све испреплетанијег односа слободе изражавања и ауторског права из угла регулатора. „Аутори и крајњи корисници најчешће имају потпуно различиту визију о томе колики би требало да буду обим и дужина заштите ауторског права, начин тражења одобрења за коришћење ауторског дела и слично. Крајњи корисници желе да ауторско дело могу да користе што либералније, док аутори желе да задрже контролу над употребом своје интелектуалне својине. Чини се да је свако из свог угла у праву. Уз то, све чешће се чују гласови који се питају да ли је уопште реално примењивати традиционалне концепте ауторских права, када се садржај користи на различитим платформама током процеса комуникације на интернету“¹⁰⁹³. Истовремено, противници технологија које се користе за управљање садржајима, наглашавају да су такви технички алати довели до онемогућавања корисника да приступе садржајима којима желе, да нова технологија нарушава приватност, урушава конкуренцију и да у комбинацији са монополима који већ постоје на рачунарске оперативне системе, долази до претње транспарентности

¹⁰⁹² C. J. Craig, „Putting the Community in Communication: Dissolving the Conflict between Freedom of Expression and Copyright”, *University of Toronto Law Journal*, Winter 2006, Vol. 56 Issue 1, 76.

¹⁰⁹³ J. Сурчулија Милојевић (2014), 401.

комуникационих система. Противници управљања садржајем сматрају да се слобода изражавања много више мора штитити у односу на ауторско право¹⁰⁹⁴.

Што се тиче усклађености прописа домаћег ауторског права који се тичу медија и европског регулаторног оквира, може се рећи да Србија полако напредује ка европским стандардима. Последњим изменама и допунама Закона о ауторском и сродним правима, учињено је усклађивање са правним тековинама ЕУ¹⁰⁹⁵.

Оно што остаје нејасно јесте на који начин ће се бесплатно користити кратки изводи новинских чланака и ко ће одредити шта је то „кратко“. Јер, ако погледамо најновији тренд у сфери интернет права, главни проблем везан за ауторско право на новинарским текстовима су такозвани „агрегатори вести“ који на својој страници прикупљају чланке других медија и на тај начин корисницима омогућавају да све информације пронађу на једном месту, без потребе да иду на појединачне сајтове медијских кућа¹⁰⁹⁶. Поставља се питање последица оваквог преузимања туђег дела, посебно ако би таква пракса била утемељена и у закону. Поповић такве сајтове назива „паразитима“ и то објашњава великом несразмером „између рада који је уложио стваралац вести и рада који је уложио пружалац онлајн услуге обједињавања одломака вести“¹⁰⁹⁷. Стога постоји бојазан да би прави ствараоци вести и чланака могли да остану без дела имовинске надокнаде за свој рад и труд, док би се агрегатори вести, туђим радом окористили. Оно што је позитивно, јесте што у Србији аутори и ствараоци полако прихватају могућност да своје дело само делимично заштите,

¹⁰⁹⁴ Н. Rønning, „Systems of control and regulation: Copyright issues, digital divides and citizens' rights“, *Critical Arts: A South-North Journal of Cultural & Media Studies*, 2006, Vol. 20 Issue 1, 33.

¹⁰⁹⁵ Вид. опширније у: Д. В. Поповић (2012), 295–298.

¹⁰⁹⁶ Код нас је најпознатији сајт који прикупља вести, „агрегатор медија“: www.naslovi.net. (приступљено 11. октобра 2015. године).

¹⁰⁹⁷ Вид. опширније у: Д. В. Поповић, „Критички осврт на сродноправну заштиту издавача: заштита привредног или културног подухвата“, *Анали ПФБ* 1/2015, 130.

„што представља облик филантропије“¹⁰⁹⁸, јер аутор може сам да одлучи да ли ће своје ауторско дело да понуди широј јавности у целини, делимично, уз накнаду или без и са могућношћу преправљања дела или без те могућности¹⁰⁹⁹. Овај позитиван помак је видљив чак и на Универзитету у Београду, где се приликом предаје докторске дисертације кандидат опредељује за доступност свог рада другима, на основу нових правила креативних лиценци.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁸ Европеизација Србије, *Интелектуална својина*, Фонд за отворено друштво, Београд 2007, 233.

¹⁰⁹⁹ Идеја о „креативним лиценцама“ односно одрицању аутора од дела свог ауторског права потекла је од Лоренса Лесига (Lawrence Lessig), професора Правног факултета на Универзитету Харвард. Лесиг је своје идеје детаљно описао у делима: L. Lessig, *Code and Other Laws of Cyberspace*, Basic Books, New York, 1999; Lessig Lawrence, *Code: Version 2.0*, Basic Books, New York, 2006. У Србији, вид, опширније у: <http://creativecommons.org.rs>, (приступљено 11. октобра 2015. године).

¹¹⁰⁰ „Изјава о коришћењу [...] којом се овлашћује Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ да дисертацију чува у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, те је учини доступном јавности, под условима дефинисаним лиценцом за коју се аутор одлучи“: <http://www.bg.ac.rs/sr/studije/doktorske.php> (приступљено 11. октобра 2015. године).

4. ЗАКЉУЧАК

Слобода изражавања је једно од основних људских права, гарантована сваком појединцу. Међутим, то право није апсолутно, већ је ограничено туђим правима. Често је тешко утврдити прави баланс када је једно право прече од другог. Због тога је ова дисертација покушала да слободу изражавања и њена дозвољена ограничења истражи из што више различитих углова.

4.1. Резултати доказивања хипотеза

Прва хипотеза, да је регулаторни оквир Републике Србије у области медијског законодавства из 2002, тј. 2003. године је у то време био делимично усклађен са тадашњим регулаторним оквиром ЕУ и СЕ, је у раду доказана. Такође, и да је након усвајања новог регулаторног оквира у Европској унији и Директиве о аудиовизуелним медијским услугама, дошло до потребе да се постојећи регулаторни оквир промени. Оба медијска закона – Закон о радиодифузији и Закон о јавном информисању, писани су од 2000. године, уз присуство представника Мисије ОЕБС-а на свим састанцима радних група, као и уз стручну помоћ и коментаре експерата СЕ, којима су на анализу слати нацрти закона. Све ово је требало да гарантује, ако не њихову пуну усклађеност са европским стандардима, а оно бар да покаже опредељеност стручњака који су у њиховој изради учествовали и усклађеност са европским инструментима. Међутим, друштвени контекст је био такав да српско друштво очигледно није било спремно за пуну слободу изражавања, након више од деценије гушења медија и слободе изражавања у земљи. То се најбоље видело у процесу од израде до усвајања медијских закона, где је ниво усклађености са европским стандардима знатно опаона путу од радне групе која је нацрте закона израдила

до њиховог усвајања у Скупштини Републике Србије. Све ово је поткрепљено научном и стручном литературом о том периоду. Један од показатеља удаљавања од усклађености са европским стандардима је било регулисање начина оснивања и обезбеђивања независности првог регулаторног тела за електронске медије. Интенција законодавца је била да издавање дозвола за емитовање програма и регулисање рада електронских медија пренесе са државе на независно регулаторно тело. Ипак, оно што ће остати забележено као позитиван резултат тих првих медијских закона јесте увођење реда у етар, у област у којој до тада ред није постојао. Други позитиван резултат су јасне одредбе о заштити личних права којима се ограничава слобода изражавања, као што је, на пример, регулисање права на одговор и права на исправку. Ове одредбе су од самог почетка биле усклађене са европским правним инструментима, уз детаљно образложење на који начин се право може остварити.

Друга хипотеза је била да је пакет нових медијских закона усвојених у августу 2014. године усклађен са нормативним оквиром ЕУ. На папиру, ова хипотеза је доказана. То се може проверити у редовним извештајима Европске комисије о напретку, где ЕУ наглашава да су усвојени закони усклађени са европским регулаторним оквиром, али и анализом стручне и научне литературе. Уочено је да у новом пакету медијских закона највише недостају новчане казне за емитере, као и боље одређење заштите малолетника и личних права. Међутим, оно на шта се у дисертацији истраживањем дошло јесте да, иако су закони усклађени са европским регулаторним оквиром, они се и даље врло често не примењују у пракси. О томе детаљније говори трећа хипотеза.

Трећа хипотеза је за предмет анализе имала независно регулаторно тело задужено за електронске медије, те се пошло од тога да Регулатор само делимично примењује медијске законе у пракси. Истовремено, регулаторно тело недовољно примењује и искуства других европских регулаторних тела и

праксу Европског суда за људска права. Ова хипотеза је проверавана из различитих углова, тј. кроз свако посебно ограничење слободе изражавања. Доказано је да у једном дужем периоду, од оснивања до пред усвајање нових медијских закона, Регулатор скоро да и није примењивао медијске законе, осим делова који се тичу регулисања понашања емитера у предизборним кампањама. Први правилници о људским правима и заштити малолетника, доносе се тек 2012. године, иако је Закон о радиодифузији усвојен још 2002. године. Тек са усвајањем нових медијских закона 2014. године, Регулатор почиње озбиљније да примењује закон и усваја већи број подзаконских аката, али и тада селективно. Морамо нагласити да је чак и са постојањем новог регулаторног оквира примена и даље слаба. Истраживање додатно отежава нетранспарентност рада Регулатора, где се у дисертацији наглашава да нису јавно доступне све мере које је примењивао ка емитерима, а не постоји ни објашњење критеријума по којима су одређене мере учињене доступне јавности а друге не. Након неколико извештаја о напретку Европске комисије, у којима је Регулатор сваки пут позиван да свој рад учињен јавним, детаљном анализом се може констатовати да је јавност рада у неким сегментима побољшана, али и даље недовољно. Тиме је доказана и трећа хипотеза.

Четврта хипотеза је гласила: Судови Републике Србије недовољно примењују одредбе Закона о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, као и одлуке и принципе Европског суда за људска права по питању дозвољености ограничења слободе изражавања. Ова хипотеза је проверавана анализом бројних доступних одлука судова виших инстанци. Све судске одлуке су за предмет одлучивања имале балансирање дозвољености ограничења слободе изражавања и права на приватност, говора мржње, слободе вероисповести, заштите малолетника, клевете и ауторског и сродних права. Виши нивои одлучивања судова су одабрани као узорак они представљају последњу могућност да се примени међународно право у пракси, у складу са постављеном хијерархијом извора права у Републици Србији, а пре

него што се тражи заштита Европског суда за људска права. У самом раду је утврђено да постоји неопходност да не само судови виших инстанци, већ и регулаторно тело за електронске медије, приликом примене закона или подзаконских аката, у образложењу изречених мера треба да користе трипатитни тест утврђивања дозвољености ограничења слободе изражавања на начин на који то ради ЕСЉП. Значи, образложити да ли за одређену меру постоји утемељење у закону, што се заправо једино и поштује. Затим, образложити легитимни циљ због кога је ограничење потребно. И на крају, дати аргументе зашто је ограничење слободе изражавања неопходно у демократском друштву. Тиме би се добило на квалитету и легитимности донетих одлука, а олакшао би се посао судовима и, евентуално ЕСЉП, који би приликом одлучивања пред собом имали јасне критеријуме на основу којих је Регулатор одређену меру донео. У истраживању је истакнуто да постоји разлика између такозваних „нових“ и „старих“ демократија, те да земље „нових“ демократија, којима Република Србија свакако припада, још увек нису усвојиле примену међународних, а у домаће законодавство инкорпорисаних, принципа приликом одлучивања у свим инстанцама. У раду је истакнуто сваки пут када је неки европски принцип примењен – било у оквиру медијског законодавства било у судској пракси. Да закључимо – судови повремено примењују међународне стандарде, али тек на вишим нивоима одлучивања. Сматрамо да је примена и даље недовољна и да постоји велики простор за напредак у овој области. Стога су напори које СЕ улаже у редовне обуке судија о принципима ЕКЉП и ЕСЉП пожељни и представљају једно од могућих решења за овај проблем.

4.2. Одређивање дозвољености ограничења слободе изражавања

Истраживање у оквиру ове дисертације се вршило на неколико нивоа. Прво, дат је оквир за дефинисање појма слободе изражавања кроз историјски

преглед развоја појма, анализу врста слободе изражавања, као и њено дефинисање кроз међународне организације и домаће медијско законодавство. Следећи ниво се односио на општа ограничења слободе изражавања, која су касније примењивана на одређивање постојања дозвољености посебних ограничења. И на крају, свако од посебних ограничења слободе изражавања је посматрано из седам различитих углова: правног оквира СЕ и ЕУ и домаћег медијског законодавства, праксе ЕСЉП и домаћих судова, као и мера које примењују РЕМ и Савет за штампу. У раду је коришћена бројна научна и стручна литература, документа СЕ и ЕУ, велики број одлука ЕСЉП и домаћих судова, анализирани су доступне мере (само)регулаторних тела, али и новински чланци који су допринели бољем разумевању неопходности ограничења слободе изражавања, јер су отварали дебате од општег друштвеног интереса, те су били погодни примери за практичну примену научне анализе.

Као резултат истраживања, може се закључити да су европске државе кроз своје регионалне организације врло посвећене да обезбеде право на слободу изражавања својим грађанима. Механизми заштите су лакши кроз институције СЕ и Европског суда за људска права, док је систем ЕУ, као пре свега економске организације, посвећен заштити људских права, али најчешће кроз сарадњу са Саветом Европе и по постулатима ЕКЉП.

Када посматрамо дозвољена ограничења слободе изражавања, можемо закључити да међу државама чланицама углавном постоји сагласност око потребе постојања самих ограничења, али да често не постоји сагласност у дефинисању појмова, као ни конзистентност у самом балансирању пречег права, које зависи од много фактора – друштвених, културних, региозних и других у једној држави.

Право на приватност, у смислу заштите приватног живота, дома и породице, како је дефинисано чланом 8 ЕКЉП у Републици Србији не ужива уставну гаранцију, иако се оно може директно применити од стране судова у

складу са хијерархијом извора права. У раду је указано да су у новим медијским законима изостале неке одредбе које су биле у складу са европским инструментима, као што је, на пример, да се примање накнаде аутоматски тумачи као пристанак за објављивање.

Код дефинисања „говора мржње“ и одређивања границе када један говор не ужива заштиту члана 10, те постаје погодан да се због њега ограничи слобода изражавања, изузетно је тежак посао. У тези је детаљно приказан механизам по коме ЕСЉП одлучује о томе да ли постоји повреда члана 10 ЕКЉП због говора мржње или не. Приметан је и тренд да државе све више настоје да пронађу заједнички именитељ када је у питању дефинисање говора мржње, али смо приказали да је то истовремено и јако тешко имајући у виду међусобне разлике. Стога је улога Европског суда за људска права у оцењивању дозвољености ограничења слободе изражавања због говора мржње немерљива.

Можда је и најтежи задатак пред којим се Европа данас сусреће – пронаћи баланс између слободе изражавања и слободе вероисповести. У моменту када смо сведоци „највећих миграција од Другог светског рата“ како их медији често називају, и где се у Европу досељава становништво у чијем је окружењу слобода изражавања много више ограничена због заштите верских осећања других него што је то случај у Европи, чини се да ће ово питање заузимати централно место како у Европској унији тако и у Савету Европе, а посебно пред Европским судом за људска права у годинама које долазе. У Републици Србији је уочен висок степен усклађености медијског законодавства са европским стандардима у овој области, али је приметна неуједначена судска пракса, на шта смо у раду указали.

У области заштите деце и малолетника, чини се, постоји сагласност и сарадња регионалних организација у више праваца. Организације доносе правила која се тичу заштите деце у односу на медије, где се штити њихова приватност и интегритет у односу на објављивање података о њима у јавности. Штите се деца и млади од самих садржаја којима имају приступ у медијима. То се

чини на два начина: тако што се доносе правила којима регулаторна тела ближе одређују да ли се и када могу приказивати садржаји који могу да нашkode менталном и моралном развоју детета, и друго, примена медијске и информационе писмености, које многе државе нуде као део редовног школског образовања. Акцент међународних организација је на подизању свести деце и одраслих о начинима на који се малолетници могу сачувати од непримерених садржаја новим медијима и на интернету. Отежавајућа околност је свакако то што државе губе контролу над садржајима који се поставља на интернет, те ће домет права у заштити малолетника чини се бити предмет истраживања многих међународних организација у годинама које долазе. У Републици Србији се малолетници и даље недовољно штите од штетних садржаја у медијима, а медијска писменост готово и да не постоји ни на једном нивоу образовања.

Клевета је један од облика ограничења слободе изражавања који је био најтежи за истраживање. Апсолутно не постоји сагласност међу државама чланицама како СЕ тако и ЕУ о дефиницији клевете. Клевета је дуго била регулисана као кривично дело у многим државама, укључујући Републику Србију, тако да постоји обимна судска пракса о њој. Треће, у дисертацији смо представили и образложили појам „клевета туризма“ којим се означавају државе у којима се и даље много јаче штити право на част и углед него право на слободу изражавања, те они који сматрају да су предмет клевете обично бирају такве јурисдикције за своје судске спорове.

И на крају, конзистентност при регулисању ограничења слободе изражавања је можда најизраженија у области ауторског и сродних права, где је приметан напредак у прихватању све три врсте санкција за заштиту ауторског права у аудио-визуелном медијском окружењу– грађанске, кривичне и управне. Међутим, оно што ће представљати изазов у наредном периоду је свакако примена тих санкција, имајући у виду брзину напретка технологије и нова техничка достигнућа која погодују лакшем кршењу ауторског права и сродних

права. Као што је истражено, у Европској унији скоро целу деценију траје процес у коме се анализира могућност заштите коју нуде ауторско и сродна права на интернету и у новом медијском окружењу. Оно што је позитивно и што смо представили као резултат истраживања у оквиру дисертације јесте усклађеност домаћег законодавства са европским правним оквиром у овој области.

4.3. Предлози за решавање уочених проблема

Иако су основни проблеми уочени и представљени приликом дефинисања почетних хипотеза, неке од уочених мањкавости нисмо могли да претпоставимо приликом започињања истраживања, већ смо до њих дошли током самог трајања израде тезе и доказивања хипотеза.

Прва препорука би била да се ратификовани међународни стандарди примењују од првих ка вишим инстанцама одлучивања, било да је прва инстанца суд или РЕМ.

Друга препорука се тиче примене медијских закона, који се, како је уочено, и даље примењују само делимично. Селективност се огледа пре свега у томе што су само за неке, а не за све, области у којима закон предвиђа усвајање подзаконских аката од стране РЕМ-а подзаконски акти заиста и усвојени. Затим, усвајање подзаконских аката не значи и њихову доследну примену у пракси.

И на крају, можда и најважнија препорука је да је неопходно да РЕМ и судови у првој инстанци уведу трипартитни тест оправданости ограничења слободе изражавања, како га образлаже ЕСЉП, како би се европски инструменти директно применили у праксу Права медија у Републици Србији.

Да сумирамо, истраживање је показало да су важећи медијски закони Републике Србије у претежном делу усклађени са европским инструментима, што је значајно за даљи европски пут земље. Са друге стране, највећи уочени

недостатак представља пуна примена медијских закона и подзаконских аката, уз недовољно коришћење општеприхваћених принципа и правила међународних прописа који се могу непосредно примењивати у складу са уставом и медијским законима дефинисаном хијерархијом извора права у Републици Србији.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге

1. АЛАБУРИЋ, Весна, *Слобода изражавања у пракси европског суда за људска права*, Загреб 2002.
2. *Веродостојност медија: домети медијске транзиције*, (ур. ВЕЉАНОВСКИ, Раде), Београд 2011.
3. ВЕЉАНОВСКИ Раде, *Медијски систем Србије*, Београд 20142.
4. ВОДИНЕЛИЋ, В. Владимир, ГАЈИН, Саша, СТОЈКОВИЋ, Душан, ЖИВКОВИЋ, Милош, *Право медија (са Моделом закона о јавном информисању)*, Београд 1998.
5. ВОДИНЕЛИЋ, В. Владимир, *Право масмедија*, Београд, 2003.
6. Водич за примену члана 9а Европске конвенције о прекограничној телевизији, Комитет за прекограничну телевизију, Стразбург 2002.
7. ВУЧКОВИЋ-ШАХОВИЋ, Невена, *Конвенција о правима детета*, Југословенски центар за права детета, Београд 1999.
8. ГАЈИН, Саша, *Људска права: правно-системски оквир*, Београд 20122.
9. ДИМИТРИЈЕВИЋ, Војин, ПАУНОВИЋ, Милан, у сарадњи са ЂЕРИЋ, Владимиром, *Људска права (уџбеник)*, Београд 1997.
10. Европеизација Србије, *Интелектуална својина*, Београд 2007.
11. *Зборник правних инструмената Савета Европе у вези са медијима* (друго допунско издање), Канцеларија у Београду 2006.
12. *Зборник одабраних правних инструмената Савета Европе у вези са медијима 2007–2014*.
13. *Лексикон грађанског права*, (ур. СТАНКОВИЋ, Обрен), Београд 1996.
14. МАРИНКОВИЋ, Танасије, *Границе слободе политичког удруживања: упореднотеоријска студија*, Београд 2014.

15. МАРКОВИЋ, Слободан, ПОПОВИЋ, Душан, *Право интелектуалне својине*, Београд 2013.
16. МАЦОВЕИ, Моника, *Слобода изражавања*, Београд 2006.
17. МЕНДЕЛ, Тоби, *Слобода изражавања: водич за тумачење члана 10 Европске конвенције о људским правима и његовог контекста*, (ур. СТОЈАНОВИЋ, Маја), Земун 2014.
18. МУРДОК, Џим, *Слобода мисли, савести и вероисповести: водич за примену члана 9 Европске конвенције о људским правима*, Београд 2008.
19. *Омогућити свакоме приступ медијима*, Центар за демократију, људска права и регионалну сарадњу и Национална организација особа са инвалидитетом Србије, Београд 2015.
20. ПАУНОВИЋ, Милан, КРИВОКАПИЋ, Борис, КРСТИЋ, Ивана, *Међународна људска права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2010² и 2014³.
21. ПАУНОВИЋ, Милан, ЦАРИЋ, Славољуб, *Европски суд за људска права – основна начела и ток поступака*, Београд 2006.
22. ПОПОВИЋ, Драгољуб, *Европско право људских права*, Београд 2012.
23. *Правни капацитет Србије за европске интеграције*, (ур. ЛИЛИЋ, Стеван), Правни факултет, Београд 2007.
24. РАБРЕНОВИЋ, Александра, КРЕМЕЊАК, Слободан, ЖИВКОВИЋ, Милош, РИТЛЕР, Роберт, *Право радиодифузних предузећа*, Београд 2001.
25. РАДОЈКОВИЋ, Мирољуб, СТОЈКОВИЋ, Бранимир, *Информационо комуникациони системи*, Београд 2004².
26. РАДОЈКОВИЋ, Мирољуб, СТОЈКОВИЋ, Бранимир, ВРАЊЕШ, Александар, *Међународно комуницирање у информационом друштву*, Сlio, 2015.
27. *Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада*, (ур. РИСТИЋ, Светислав), Београд 1978.

28. РОАНА, И. „Заштита права на поштовање приватног и породичног живота, у складу са Европском конвенцијом о људским правима”, *Приручници Савета Европе за људска права*, Стразбур 2012.
29. *Слобода изражавања на интернету*, Београд 2010.
30. *Судска пракса у вези са чланом 10 Европске конвенције о људским правима*, Канцеларија у Београду, 20062.
31. СУРЧУЛИЈА, Јелена, *Right of Reply and Freedom of Expression* (мастер рад), Queen Mary, University of London, 2005.
32. СУРЧУЛИЈА МИЛОЈЕВИЋ, Јелена, ПАВЛОВИЋ, Биљана, ЈОВАНОВИЋ-ПАДЕЈСКИ, Ђурђа, *Mapping Digital Media: Serbia*, Cambridge 2011.
33. ФОШКОЛ, Петер, *Размишљања о грађанској слободи*, Београд 2015.
34. ЦАРИЋ, Славољуб, *Европски систем људских права*, Нови Сад 2011.

Чланци из стручних и научних часописа

1. БЕНКО, Богларка, адвокатица ЕСЉП, „Приватност у светлу слободе изражавања: обим заштите члана 8 Европске конвенције о људским правима”, рад изложен на Радионици „Баланс између слободе изражавања и права на приватност”, 21. април 2015. године, Подгорица.
2. ВЕЉАНОВСКИ, Раде, „Републичка радиодифузна агенција – четврта власт или симулација независности”, *Годишњак ФПН*, 43–54.
3. ВЕЉАНОВСКИ, Раде, „Медијска политика Србије као сегмент њене европске политике”, у: *Устав и демократија у процесу трансформације (Зборник радова са међународне научне конференције „Држава и демократија у процесу европеизације Србије”)*, (ур. ПОДУНАВАЦ, Милан), Београд 2011, 285–298.
4. ВЕЉАНОВСКИ, Раде, „Медији и држава у транзицији”, *Годишњак ФПН*, 2009, 363–378.

5. ВЕЉАНОВСКИ, Раде, „Медијска независност и људска права”, *Зборник радова Правног факултета у Нишу; Тематски број – Медији и људска права*, LXI, 2012, 33–47.
6. ВЕЉАНОВСКИ, Раде, „Измене Закона о јавном информисању – повратак у деведесете”, *Hereticus*, 2/2010, 9–19.
7. ВЕЉАНОВСКИ, Раде, „Измене Закона о радиодифузији – прилагођавање европском регулаторном оквиру”, у: *Радиодифузија у Србији – садашњост и будућност*, (ур. ВЕЉАНОВСКИ, Раде), 2012.
8. ВОДИНЕЛИЋ, В. Владимир, „Сукоб личних права и слобода мишљења”, *Часопис за правну теорију и праксу Правни живот (Правни живот)*, 11-12/1992, 2039–2053.
9. ВОДИНЕЛИЋ, В. Владимир, „Правно (з)бунило: о правном стилу Савета РРА у послу са националним ТВ фреквенцијама”, *Hereticus*, 1-2/2006, 48–56.
10. ДАМЈАНОВИЋ, Катарина, ЦВИЈАН, Владимир, „Интелектуална својина”, у: *Хармонизација домаћег законодавства са правом Европске уније: грађанско право; интелектуална својина*, Београд 2004.
11. ДИМИТРИЈЕВИЋ, Војин, ПАУНОВИЋ, Милан, „Надзор међународних организација над поштовањем људских права” у: *Права и слободе: међународни и југословенски стандарди*, Београд 1995.
12. ЖИВКОВИЋ, Милош, „Шта је неуставно у прописима о фреквенцијама”, у: *Криза и обнова права*, (ур. ТРКУЉА, Јовица), Београд 1999, 89–100.
13. ИВОШЕВИЋ, Зоран, „Заштита од информације правом на исправку и правом на одговор”, *Правни живот* бр. 11-12/1994, 1731–1755.
14. ИВОШЕВИЋ, Зоран, „Слобода изражавања и права личности у медијском амбијенту”, у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу; Тематски број – Медији и људска права*, LXI, 2012, 59–74.
15. ИВОШЕВИЋ, Зоран, „Правни(чки) поглед на случај Угричић”, *Избор судске праксе*, 3/212.
16. ИВОШЕВИЋ, Зоран, „Реплика”, *Избор судске праксе*, 3/2012.

17. ЈОВАНОВИЋ, А. Миодраг, Крстић, Ивана, „Људска права у XXI веку: између кризе и новог почетка”, *Анали ПФБ* 4/2009, 3–13.
18. КОВАЧЕВИЋ-ВУЧО, Биљана, „Од говора мржње до злочина мржње”, *Lex Forum* 1/2008, 33–50.
19. КРСТИЋ, Ивана, „Решавање конфликта конкурентних надлежности у међународном праву”, *Правни живот, Тематски број – Право и време* 13/2009, 891–909.
20. КРСТИЋ, Ивана, „Извршење пресуда Европског суда за људска права као вид хармонизације правног система Србије са европским стандардима у области заштите људских права”, у: *Правни капацитет Србије за Европске интеграције*, (ур. ЛИЛИЋ, Стеван), Београд 2007, 235–250.
21. КРСТИЋ, Ивана, „Говор мржње – међународни стандарди”, *Lex Forum* 1/2008, 7–20.
22. ЛИЛИЋ, Стеван, „Говор мржње и интернет”, *Lex Forum* 1/2008, 21–32.
23. МАРИНКОВИЋ, Танасије, „Говор мржње као основ ограничења слободе изражавања”, *Зборник радова Правног факултета у Нишу; Тематски број – Медији и људска права*, LXI, 2012, 313–330.
24. МАРИНКОВИЋ, Танасије, „Очување ауторитета и непристрасности судства као основ ограничења слободе изражавања”, у: *Стандарди Европског суда за људска права и спорна правна питања у националној судској пракси*, Канцеларија у Београду 2015, 39–59.
25. МИЛИНКОВИЋ, Бранко, „Слобода мисли и изражавања”, у: *Права и слободе: међународни и југословенски стандарди*, (ур. В. Димитријевић, М. Пауновић), Београд 1995,
26. ПЕТРУШИЋ, Невена, „Грађанскоправни инструменти за сузбијање говора мржње који се шири посредством медија: супстанцијални и процесни аспект”, *Зборник радова Правног факултета у Нишу; Тематски број – Медији и људска права*, LXI, 2012, 75–95.

27. „Полемика о слободи изражавања и њеним границама (поводом „Случаја Угричић”)\”, *Избор судске праксе*, 3/2012, Београд, 28–33.
28. ПОПОВИЋ, Драгољуб, „Аутономни концепти европског права људских права”, *Анали ПФБ* 4/2009, 121–137.
29. ПОПОВИЋ, В. Душан, „О ограничењима и колективном остваривању ауторског права и сродних права”, *Право и привреда* 7-9/2012, 294–316.
30. ПОПОВИЋ, В. Душан, „Повреда ауторског права и сродних права на интернету: преиспитивање улоге посредника”, *Право и привреда*, 4-6/2010, 57–593.
31. ПОПОВИЋ, В. Душан, „Телевизијски формати као (не)заштићена интелектуална добра”, *Анали ПФБ*, 1/2014, 84–101.
32. ПОПОВИЋ В. Душан, „Критички осврт на сродноправну заштиту издавача: заштита привредног или културног подухвата”, *Анали ПФБ*, 1/2015, 116–132.
33. Пресуда Врховног суда Србије, Кзз. 39/2004/2 од 23. 7. 2004. године, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, бр. 2/2004, 27.
34. РАДОЈКОВИЋ, Мирољуб, „Кодекси професионалне етике у новинарству”, у: *Етика јавне речи у медијима и политици*, (ур. ВАЦИЋ, Зоран), Београд 2004, 51–70.
35. РАДОЈКОВИЋ, Мирољуб, „Право на изражавање мишљења и одговорност за јавну реч”, у: *Етика јавне речи у медијима и политици*, (ур. ВАЦИЋ, Зоран), Београд 2004, 71–90.
36. РАКИЋ-ВОДИНЕЛИЋ, Весна, „Још један правнички поглед: случај Угричић”, *Избор судске праксе*, 3/2012.
37. РАКИЋ-ВОДИНЕЛИЋ, Весна, „Дуплика”, *Избор судске праксе*, 3/2012.
38. РУДИЋ-ДИМИЋ, Љиљана, „Ауторска права новинара”, стручни коментар, *Е-прес 2006/232*, објављен 15. маја 2006. године.
39. СВИЛАНОВИЋ, Горан, МИЉЕВИЋ, Владимир, „Тужба за пропуштање и привремене мере код повреде права личности у масмедијима”, *Правни живот*, 11-12/1994, 1767–1787.

40. СЕКУЛИЋ, Зоран, „Битка за стратегију”, *Линк*, 96/2011, 6–8.
41. СУРЧУЛИЈА, Јелена, „Регулаторни изазови слободе изражавања на интернету”, у: *Слобода изражавања на интернету*, (ур. СУРЧУЛИЈА, Јелена), Београд 2010.
42. СУРЧУЛИЈА, Јелена, „Регулаторни оквир за спровођење дигитализације медија у Републици Србији”, *Изазови европских интеграција*, год. 4, бр. 17, 46–57.
43. СУРЧУЛИЈА, Јелена, „Осврт на регионални семинар ИТУ и министарски округли сто о преласку са аналогног на дигитално емитовање телевизијског програма”, *Телекомуникације*, 4/2009, 5–8.
44. СУРЧУЛИЈА, Јелена, „Улога медијских регулаторних тела: слобода и надзор”, *Српска правна ревија*, 7/2008, 21–32.
45. СУРЧУЛИЈА, Јелена, „Медијска стратегија усвојена на телефонској седници Владе”, *Линк*, 96/2011, 13.
46. СУРЧУЛИЈА, Јелена, „Мањак времена за дигитализацију”, *Линк*, 32/2010, 13.
47. СУРЧУЛИЈА, Јелена, „Усаглашавање медијског законодавства Србије са европским регулаторним оквиром”, у: *Веродостојност медија: домети медијске транзиције*, (ур. ВЕЉАНОВСКИ, Раде), 2011, 13–25.
48. СУРЧУЛИЈА МИЛОЈЕВИЋ, Јелена, „Заштита ауторског права и право на слободу изражавања на интернету”, у: (ур. ТОРОДОВИЋ, Драган, ПЕТРОВИЋ, Далибор, ПРЉА, Драган), *Интернет и друштво*, Ниш/ Београд 2014, 395–405.
49. ТРКУЉА, Јовица, „Континуитет кварења медијских закона у Србији”, *Hereticus*, 2/2010, 26–48.
50. ТРКУЉА, Јовица, „Дефицити медијског законодавства у Србији”, у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу; тематски број – Медији и људска права*, LXI, 2012, 1–32.
51. ЦАРИЋ, Славољуб, „Извршавање пресуда Европског суда за људска права и надзор над Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода”, доступно на: www.ecmi.de.

52. ЦАРИЋ, Славољуб, „Анализа праксе Европског суда у вези са правом на поштовање приватног живота поводом фотографисања и објављивања фотографија и њен однос са слободом изражавања: конкуренција чланова 8 и 10 Конвенције”, *Правни инструктор*, 2012/25.
53. ЦАРИЋ, Славољуб, „Говор мржње и пракса Европског суда за људска права”, *Стручни коментар, Правни инструктор*, 2012/25.
54. ЦАРИЋ, Славољуб, „Заштита људских права малолетних лица у пракси Европског суда за људска права”, *Правни инструктор*, 2014/77.
55. ЦАРИЋ, Славољуб „Одговорност за клевету – досадашња искуства Републике Србије пред Европским судом за људска права”, стручни коментар, *Е-прес* 2010/328 од 5. маја 2010. године.

Литература на енглеском језику

1. *A Dictionary of Law*, (ed. MARTIN, A. Elizabeth), Oxford 1997.
2. AKDENIZ, Yaman, *Internet Child Pornography and the Law: National and International Responses*, USA 20092.
3. AMBROSE, Meg Leta, „It’s About Time: Privacy, Information Life Cycles, and the Right to be Forgotten”, *Stanford Technology Law Review*, Vol. 16, No. 2, Winter 2013, 369–421.
4. BACOVSKA NEDIKJ, Jasna, „European Legal Mechanisms of Freedom of Expression and Hate Speech”, *Macedonian Political Science Forum eProceedings*. Dec2014, Issue 2, 55–67.
5. BARENDT, Eric M, *Broadcasting Law – A Comparative Study*, Oxford 1995.
6. BARENDT, Eric, HITCHENS, Lesley, CRAUFURD-SMITH Rachael, BOSLAND Jason, *Media Law: Text, Cases and Materials*, Longman Law Series, Pearson 2013.
7. BASTA FLEINER, Lidija R., MARINKOVIC, Tanasije, *Key Developments in Constitutionalism and Constitutional Law*, Netherlands 2014.

8. BLAZQUEZ, Francisco Javier Cabrera, CAPPELLO, Maja, VALAIS, Sophie, „The protection of minors in a converged media environment”, *IRIS plus*, 1/2015, 2015.
9. CAREY, Peter, SANDERS, Jo, *Media Law, Third Edition*, London 2004.
10. *The Law of Human Rights*, (eds. CLAYTON, Richard, TOMLINSON Hugh), Oxford 2000.
11. CRAIG, Carys J. „Putting the Community in Communication: Dissolving the Conflict between Freedom of Expression and Copyright”, *University of Toronto Law Journal*, Winter 2006, Vol. 56 Issue 1, 75–114.
12. EVANS, D. Malcolm, „From Cartoons to Crucifixes: Current Controversies Concerning the Freedom of Religion and the Freedom of Expression before the European Court of Human Rights”, *Journal of Law & Religion*, Vol. XXVI, 345–370.
13. GOLDBERG, David, SUTTER, Gavin, WALDEN, Ian, *Media Law and Practice*, Oxford 2009.
14. GUIBAULT, Lucie, QUINTAIS, Joao Pedro, „Copyright, Technology and the Exploitation of Audiovisual Works in the EU”, y: *IRIS Plus*, 4/2014.
15. HELBERGER, Nataly, „Digital Consumers and Law: Towards a Cohesive European Framework”, *Cluwer Law International*, 2013, y: *IRIS plus* 4/2014.
16. JANIS, Mark, KAY, Richard and BRADLEY, Anthony, *European Human Rights Law*, Text and Materials, Oxford 2000.
17. KREMENJAK, Slobodan, RABRENOVIC, Aleksandra, RITTTLER, Robert, ZIVKOVIC, Milos, *The Law of Broadcasting Enterprises in the Federal Republic of Yugoslavia*, Vienna 2001.
18. KRIVIC, Matevz, ZATLER, Simona, *Freedom of the Press and Personal Rights – Right of correction and right of reply in Slovene legislation*, Mediawatch 2000.
19. LESSIG, Lawrence, *Code and Other Laws of Cyberspace*, New York 1999.
20. LESSIG, Lawrence, *Code: Version 2.0*, New York 2006.
21. LIVINGSTONE, Sonia, CARR, John, BYRNE, Jasmina, „One in Three: Internet Governance and Children’s Rights”, *Global Commission on Internet Governance*, Paper Series: No. 22, November 2015.

22. *Media and Democracy*, Strasbourg 1998.
23. NENADIC, Bosa M., MARINKOVIC, Tanasije, „The Relationship between the International and Domestic Human Rights Law in the Republic of Serbia”, y: *International Constitutional Law*, (ed. MEZZETTI, Luca), Torino 2014, 307–329.
24. NICOL, Andrew QC, MILLAR, Gavin QC & SHARLAND, Andrew, *Media law and Human rights*, Blackstone’s Human Rights Series, 2001.
25. OITHEIMER, Mario, „Protecting Freedom of Expression: The Challenge of Hate Speech in the European Court of Human Rights Case Law”, *Cardozo Journal of International & Comparative Law*, 9th November 2009, 427–443.
26. *Out of Balance, Defamation Law in the European Union: A comparative overview for journalists, civil society and policymakers*, International Press Institute (IPI), January 2015.
27. REED, Chris, *Internet Law, Text and Materials*, Cambridge 2004.
28. RIBICIC, Ciril, NENADIC, Bosa, MARINKOVIC, Tanasije, „Multi-Level System of Human Rights Protection in Europe: A View from Central and Eastern Europe”, y: *Key Developments in Constitutionalism and Constitutional Law, Eleven International Publishing*, (eds. BASTA FLEINER, Lidija R., MARINKOVIC, Tanasije), Netherlands 2014.
29. RØNNING, Helge, „Systems of control and regulation: Copyright issues, digital divides and citizens' rights”, *Critical Arts: A South-North Journal of Cultural & Media Studies*, 2006, Vol. 20 Issue 1, 20–34.
30. RUNCEVA, Hristina, APOSTOLOVSKA, Milena, „Freedom of Expression Protection: Between the European Convention and the EU charter”, *Правни живот*, 12/2012, 595–603.
31. SHOOR, Emili Adams, „Narrowing the Right to be Forgotten: Why the European Union needs to Amend the Proposed Data Protection Regulation”, *Brooklyn Journal of International Law*, Vol. 39:1, 487–519.

32. SINHA, Rajiv K., MACHADO, Fernando S., SELLMAN, Collin, „Don't Think Twice, It's All Right: Music Piracy and Pricing in a DRM-Free Environment”, *Journal of Marketing* Mar2010, Vol. 74, Issue 2, 40–54.
33. SOLBERG HARRY, Arne, „Sports Broadcasting: Is it a Job for Public Service Broadcasters? – A Welfare Economic Perspective”, *Journal of Media Economics*, 20(4), 2007, 289–309.
34. SURCULIJA, Jelena, „The Right of Reply: A Tool for an Individual to Access the Media”, *Годишњак*, јун 2015, 225–238.
35. SURCULIJA, Jelena, „Experiences from South-Eastern Europe”, у: *The media freedom internet cookbook*, (eds. MÖLLER, Christian, AMOUROUX, Arnaud), Vienna 2004, 210–218.
36. SURCULIJA, Jelena, „The situation in Serbia and Montenegro”, у: *Spreading the Word on the Internet: 16 Answers to 4 Questions: Reflections on Freedom of Media and the Internet*, Amsterdam Conference, June 2003, Vienna: OSCE, 2003, 53–62, www.osce.org/fom/13871 (приступљено 27. 9. 2015. године).
37. SURCULIJA, Jelena, *Mapping Digital Media: Serbia*, Country report, Open Society Foundation, 2011.
38. SURCULIJA, Jelena, „Right of Reply and Freedom of Expression“, Master thesis, July 2005.
39. *The European System for the Protection of Human Rights*, (eds. MACDONALD, R. St. J., MATSCHER, F. и PETZOLD, H.), Dordrecht-Boston-London, 470–481.
40. *The Media Freedom Internet Cookbook*, OSCE Representative on Freedom of the Media, Vienna 2004.
41. *The World's First Freedom of Information Act, Anders Chydenius' Legacy Today*, Publication 2, Anders Chydenius Foundation, Kokkola 2006.
42. VOORHOOF, Dirk, „Admonition for SBS Belgium and Sex and the City”, *Iris*, 2007-06, 7.
43. VOORHOOF, Dirk, „European Court of Human Rights: Thirteen Judgements on Freedom of Expression and Information”, *Iris*, 1999-8/5.

44. VOORHOOF, Dirk, "Internet and the Right of Anonymity", in: Freedom of Expression on the Internet (Ed. SURCULIJA Jelena), Belgrade 2010, 163-174.
45. WALDEN, Ian., WOODS, Lorna, „Broadcasting Privacy”, *Journal of Media Law*, 3 (1), 2011, 117–141.
46. WARREN, D. Samuel, BRANDEIS, D. Louis, „The Right to Privacy”, *Harvard Law Review*, Vol. IV, No. 5, December 15, 193–220.

Савет Европе:

1. Анекс Препоруке бр. Р (97) 20 Комитета министара државама чланицама о „говору мржње”.
2. Водич за људска права за интернет сервис провајдере, развијен у сарадњи Савета Европе и Европским удружењем интернет сервис провајдера (ЕУРОИСПА), Савет Европе 2008.
3. Декларација Комитета министара државама чланицама о заштити дигнитета, безбедности и приватности деце на интернету усвојена 20. фебруара 2008. године.
4. Декларација Комитета министара државама чланицама о заштити дигнитета, безбедности и приватности деце на интернету, усвојена 20. фебруара 2008. године.
5. Европска конвенција о људским правима, Art. 10, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedom (ECHR), http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5CC24A7-DC13-4318-B457-5C9014916D7A/0/ENG_CONV.pdf (приступљено 3. маја 2015. године).
6. Европска конвенција о прекограничној телевизији, усвојена 5. маја 1989. године у Стразбуру. Протокол о изменама Европске конвенције о прекограничној телевизији усвојен 1. октобра 1998, а ступио на снагу 1. марта 2002. године.

7. Извештај о односу између слободе изражавања и слободе религије: питање регулације и гоњења у вези богохуљења, увреде на верској основи и подстицања на верску мржњу, усвојен од стране Венецијанске комисије на 76. пленарној сесији, у Венецији 17–18. октобра 2008. године.
8. Препорука бр. 963 (1983) Парламентарне скупштине о културним и образовним начинима да се смањи насиље.
9. Препорука бр. Р (89) 7 Комитета министара државама чланицама у вези са принципом дистрибуције видеограма који садрже насиље или порнографију усвојена 27. априла 1989. године.
10. Препорука бр. Р (90) 10 Комитета министара државама чланицама о биоскопима за децу и младе усвојена 19. априла 1990.
11. Препорука бр. Р (97) 19 Комитета министара државама чланицама о приказивању насиља у електронским медијима од 30. октобра 1997.
12. Препорука бр. Р (97) 20 Комитета министара државама чланицама о „говору мржње” од 30. октобра 1997.
13. Препорука бр. Р (97) 21 Комитета министара државама чланицама о медијима и промовисању културе толеранције од 30. октобра 1997.
14. Препорука бр. Р (2006) 12 Комитета министара државама чланицама о оспособљавање деце за нову информационо-комуникациону средину.
15. Препорука бр. Р (2007) 11 Комитета министара државама чланицама о унапређењу слободе изражавања и информисања у новом информационом-комуникационом окружењу.
16. Препорука бр. Р (2008) 6 Комитета министара државама чланицама о мерама за унапређење поштовања слободе изражавања и информисања у вези са интернет филтерима.
17. Препорука бр. 1882 (2009) Парламентарне скупштине о унапређењу медијских услуга примереним за малолетнике.
18. Препорука бр. Р (2011) 7 Комитета министара државама чланицама о новом поимању медија.

19. Препорука Р (2009) 5 Комитета министара државама чланицама о мерама за заштиту деце против нежељеног садржаја и понашања и промовисању њиховог активног учешћа у новој информационо- комуникационој средини.
20. Препорука бр. Р (2012) 3 Комитета министара државама чланицама о људским правима у вези са претраживачима од 4. априла 2012.
21. Препорука Р (2012) 4 Комитета министара државама чланицама о заштити људских права у односу на друштвене мреже од 4. априла 2012.
22. Препорука број Р (94) 3 Комитета министара државама чланицама о промоцији образовања и подизања свести у области ауторског и сродних права у вези са креативношћу, усвојена 5. априла 1994.
23. Препорука бр. Р (91) 5 Комитета министара државама чланицама о праву на кратко извештавање о догађајима од изузетног значаја, усвојена 11. априла 2001. године.
24. Препорука бр. Р (88) 2 Комитета министара државама чланицама о мерама за борбу против пиратерије у области ауторског и сродних права, усвојена 18. јануара 1988. године.
25. Препорука бр. Р (91) 14 Комитета министара државама чланицама о правној заштити кодираних телевизијских услуга.
26. ПАЦЕ препорука 1805 (2007) о „богохуљењу, верским увредама и говору мржње усмерене ка особама због њихове религије”.
27. Резолуција 1928 (2013) о „обезбеђивању људских права у односу на религију и веру и заштита верских заједница од насиља”, усвојена 24. априла 2013. године.
28. Резолуција 1510 (2006) о „слободи изражавања и поштовању верских уверења”, усвојена 28. јуна 2006. године, Parliamentary Assembly Resolution 1510 (2006) on Freedom of Expression and respect for religious beliefs, 28 June 2006.
29. Стратегија Савета Европе о правима детета (2012–2015) заменика министара ЦМ (2011) 171 од 15. фебруара 2012.

30. Стратегија Савета Европе о управљању интернетом 2012–2015, ЦМ (2011) 175, усвојена 15. марта 2012.
31. Compilation of Council of Europe standards relating the Principles of Freedom of Thought, Conscience and Religion and Links to Other Human Rights, adopted by the Steering Committee for Human Rights (CDDH) on 19 June 2015.
32. Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (Convention on Data Protection), CETS 108, 28. 1. 1981.
33. European Convention on Human Rights, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, (приступљено 31. октобра 2015. године).
34. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on protecting freedom of expression and information in times of crisis, adopted on 26 September 2007.
35. Parliamentary Assembly of the Council of Europe Resolution 428 (1970): Declaration on mass communication media and Human Rights, 23. 1. 1970.
36. Resolution 1165 (1998) of the Council of Europe Parliamentary Assembly on Right to Privacy, 26. 6. 1998.

Одлуке Европског суда за људска права:

1. *Alkaya v. Turkey*, представка бр. 42811/06, пресуда од 9. октобра 2012. године (сажетак).
2. *Armoniene v. Lithuania*, представка бр. 36919/02, пресуда од 25. новембра 2008. године.
3. *Arslan v. Turkey*, представка бр. 23462/94, пресуда од 8. јула 1999. године.
4. *Ashby Donald & Others v. France*, представка бр. 36769/08, пресуда од 10. јануара 2013. године.
5. *Autronic AG против Швајцарске*, представка бр. 178, Серија А, пресуда од 22. маја 1990. године.

6. *Baskaya & Okcuoglu v. Turkey*, представка бр. 23536/94 и представка бр. 24408/94, пресуде од 8. јула 1999. године.
7. *Biriuk v. Lithuania*, представка бр. 23373/03, пресуда од 25. 11. 2008. године.
8. *Caratas v. Turkey*, представка бр. 23168/94, пресуда од 8. јула 1999. године.
9. *Casado Coca v Spain*, представка бр. 15450/89, пресуда од 24. фебруара 1994. године.
10. *Ceylan v. Turkey*, представка бр. 23556/94, пресуда од 08. јула 1999. године.
11. *Chorherr v. Austria*, представка бр. 13308/87, пресуда од 25. августа 1993. године.
12. *Cumrana and Mazare v. Romania*, представка бр. 33348/96, пресуда од 10. јуна 2003. године.
13. *De Haas and Gijssels v. Belgium*, представка бр. 19983/92, пресуда од 24. фебруара 1997. године
14. *Delfi v. Estonia*, представка бр. 64569/09, пресуда од 16. јуна 2015. године.
15. *Di Giovanni v. Italy*, представка бр. 51160/06, пресуда од 9. јула 2013. године.
16. *Editions Plon v. France*, представка бр. 58148/00, пресуда од 18. маја 2004. године.
17. *Egeland and Hanseid v. Norway*, представка бр. 34438/04, пресуда од 16. априла 2009. године.
18. *Ekind Association v. France*, представка бр. 39288/98, пресуда од 17. јула 2001. године.
19. *Erdogdu and Ince v. Turkey*, представка бр. 25067/94 I 25068/94, пресуде од 08. јула 1999.
20. *Falter Zeitschriften GMBH v. Austria (No.2)*, представка бр. 3084/07, пресуда од 18. септембра 2012. године.
21. *Frederik Neij & Peter Sunde Kolmisoppi v. Sweden*, представка бр. 40397/12, пресуда од 19. фебруара 2013. године.
22. *Fressoz and Roire v. France*, представка број 29183/95, пресуда од 21. јануара 1999. гдине.

23. *Gerger v. Turkey*, представка бр. 24919/94, пресуда од 8. јула 1999. године.
24. *Hachette Filipacchi Associes v. France*, представка бр. 71111/01, пресуда од 14. јуна 2007. године.
25. *Hajnal v. Serbia*, представка бр. 36937/06, пресуда од 19. јуна 2012. године.
26. *Handyside v United Kingdom*, представка бр. 5493/72, пресуда од 7. децембра 1976. године.
27. *Incal v. Turkey*, представка бр. 22678/93, пресуда од 9. јуна 1998. године.
28. *Janowski v. Poland*, представка бр. 25716/94, пресуда од 21. јануара 1994. године.
29. *Janowski v. Poland*, представка бр. 25716/94, пресуда од 27. јануара 1999. године
30. *Jersild v. Denmark*, представка бр. 15890/89, пресуда од 23. септембра 1994. године.
31. *Jerusalem v. Austria*, представка бр. 26958/95, пресуда од 27. фебруара 2001. године.
32. *Juppala v. Sweden*, представка бр. 18620/03, пресуда од 2. децембра 2008. године.
33. *K.U. v. Finland*, представка бр. 2872/02, пресуда од 2. децембра 2008. године.
34. *Karatas v. Turkey*, представка бр. 23168/94, пресуда од 8. јула 1999. године.
35. *Lerojic v. Serbia*, представка бр. 13909/05, пресуда од 6. новембра 2005. године.
36. *Leroy v. France*, представка бр. 36109/03, пресуда од 2. октобра 2008. године.
37. *Lingens v Austria*, представка бр. 9815/82, пресуда од 8. јула 1986. године.
38. *Markt Intern Verlag GmbH und Klaus Beermann v. Germany*, представка бр. 10572/83, пресуда од 20. новембра 1989. године.
39. *Maximillian Schrems v. Data Protection Commissioner*, пресуда број Ц-362/14, од 6. октобра 2015. године.
40. *Muller and others v. Швајцарске*, представка бр. 10737/84, пресуда од 24. маја 1988. године.

41. *Muslum Gunduz v. Turkey*, представка бр. 35071/97, пресуда од 4. децембра 2003. године.
42. *Nur Radio Ve Televizyon Yayaindiligi A.S. v. Turkey*, представка бр. 42284/05, пресуда од 12. октобра 2010. године.
43. *Oberschick v. Austria (No. 1)*, представка број 11662/85, пресуда од 23. маја 1991.
44. *Oberschlick (No. 2) v. Austria*, представка бр. 20834/92, пресуда од 1. јула 1997. године.
45. *Okcuoglu v. Turkey*, представка бр. 24246/94, пресуда од 8. јула 1999. године.
46. *Open Door Councelling Ltd and Dublin Well Woman Centre Ltd. v. Ireland*, представке бр. 14234/88 и 14235/88, пресуде од 29. октобра 1992. године.
47. *Otto-Preminger-Institut v. Austria*, представка бр. 13470/87, пресуда од 20. септембра 1994. године.
48. *Pavel Ivanov v. Russia*, представка бр. 35222/04, пресуда од 27. фебруара 2007. године
49. *Polat v. Turkey*, представка бр. 23500/94, пресуда од 8. јула 1999. године.
50. *Prager & Oberschlick v. Austria*, представка бр. 15974/90, пресуда од 26. априла 1995. године.
51. *Schopfer v. Switzerland*, представка бр. 25405/94, пресуда од 20. маја 1998. године.
52. *Sciacca v. Italy*, представка бр. 50774/99, пресуда од 11. јануара 2005. године.
53. *Soderman v. Sweden*, представка бр. 5786/08, пресуда од 12. новембра 2013. године.
54. *Soulas and other v. France*, представка бр. 15948/03, пресуда од 10. јула 2008. године.
55. *Stoll v. Switzerland*, представка бр. 69698/01, пресуда од 25. априла 2006. године.
56. *Sunday Times v United Kingdom*, представка бр. 6538/74, пресуда од 26. априла 1979. године.

57. *Surek & Ozdemir v. Turkey*, представка бр. 23927/94 и представка бр. 24277/94, пресуда од 8. јула 1999. године.
58. *Surek v. Turkey (No. 1)*, представка бр. 26682/95, пресуда од 8. јула 1999. године.
59. *Surek v. Turkey (No.2)*, представка бр. 24122/94, пресуда од 8. јула 1999. године.
60. *Surek v. Turkey (No.3)*, представка бр. 24735/94, пресуда од 8. јула 1999. године.
61. *Tourancheau and July v. France*, представка бр. 53886/00, пресуда од 24. новембра 2005. године.
62. *Vajnai v. Hungary*, представка бр. 33629/06, пресуда од 8. јула 2008. године.
63. *Vejdeland and Others v. Sweden*, представка бр. 1813/07, пресуда од 9. фебруар 2012. године.
64. *Von Hannover v. Germany (No.3)*, представка бр. 8772/10, пресуда од 19. септембра 2013. године.
65. *Von Hannover v. Germany*, представка бр. 40660/08 и 60614/08, пресуда од 7. фебруара 2012. године.
66. *Von Hannover v. Germany*, представка бр. 59320/00, пресуда од 24. јуна 2004. године.
67. *Wingrove v. United Kingdom*, представка бр. 17419/90, пресуда од 25. новембра 1996. године.
68. *Zugic v. Croatia* представка бр. 3699/08, пресуда од 31. маја 2011. године.

Европска унија:

1. Директива 2001/29/ЕЦ о усклађивању одређених аспеката ауторским и сродним правима у информационом друштву (позната као „InfoSoc Directive”).
2. Директива 2010/13/ЕУ од 15. априла 2010. године о аудио-визуелним медијским услугама (Директива о АВМУ).
3. Директива 2011/77/ЕУ од 27. септембра 2011. године која ставља амандмане на Директиву 2006/116/ЕЦ о условима заштите ауторског и њима сличних права.
4. Директива 92/100/ЕЕЦ од 19. новембра 1992. године о изнајмљивању и позајмљивању и о другим правима везана за ауторско право у области интелектуалне својине.
5. Директива 93/83/ЕЕЦ о координисању одређених правила који се тичу или имају везе са ауторским правима, а могу се применити на сателитско емитовање или реемитовање путем кабла (позната као „SATCAB directive”).
6. „Национални програм за усвајање правних тековина Европске уније”, Канцеларија за европске интеграције Владе Републике Србије: <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/nacionalna-dokumenta.734.html> (приступљено 31. октобра 2015. године).
7. Analytical Report accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council; Commission Opinion on Serbia’s application for membership of the European Union
8. Charter on Fundamental Rights of the European Union, OJ C 326, 26. 10. 2012: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> (приступљено 18. 10. 2015. године).
9. Directive 2007/65/EC of the European Parliament and of the Council of 11 December 2007 amending Council Directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in

- Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities, OJ L 332, 18. 12. 2007.
10. Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive – AVMSD), OJ L 95, 15. 4. 2010: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32010L0013> (приступљено 24. 6. 2015. године).
 11. Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive), *Official Journal of the European Union*, L95/1, 15. 4. 2010: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010L0013&from=EN> (приступљено 18. 10. 2015. године).
 12. Directive on Data Protection, 95/46/EC.
 13. EU Guidelines on the promotion and protection of freedom of religion and belief, Foreign Affairs Council Meeting, Luxembourg, 24 June 2013.
 14. General policy recommendation no. 13 on combating anti-gypsyism and discrimination against Roma, adopted by ECRI on 24 June 2011.
 15. General Policy Recommendation no. 6 on Combating the dissemination of racist, xenophobic and antisemitic materiel via the Internet, adopted by ECRI on 15 December 2000, General policy recommendation no. 7 on national legislation to combat racism and racial discrimination, adopted by ECRI on 13 December 2002.
 16. Green Paper on the Development of the Common Market for Telecommunication services and Equipment, Towards a Dynamic European Economy, Commission of the European Communities, COM (87) 290 final, Brussels, 30 June 1987: http://ec.europa.eu/archives/information_society/avpolicy/docs/reg/tvwf/com_19_87_290_en.pdf (приступљено 24. 6. 2015. године).

17. Green Paper on the Establishment of the Common Market for Broadcasting, especially by Satellite and Cable, Television Without Frontiers, Commission of the European Communities, COM (84) 300 final, Brussels, 14 June 1984: http://ec.europa.eu/archives/information_society/avpolicy/docs/reg/tvwf/com_1984_300_en.pdf (приступљено 24. 6. 2015. године).
18. Public consultation on Directive 2010/13/EU on Audiovisual Media Services (AVMSD) – A media framework for the 21st century, held from 06.07.2015 – 30.09.2015, European Commission: Digital Single Market: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/public-consultation-directive-201013eu-audiovisual-media-services-avmsd-media-framework-21st> (приступљено 18. 10. 2015. године).
19. Television Without Frontiers (TvWF) Directive, Council Directive 89/552/EEC of 3 October 1989, Official Journal (OJ) L 298 17. 10. 1989; <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=URISERV:l24101&from=EN> (приступљено 24. 6. 2015. године).
20. The Treaty on European Union, signed in Maastricht on 7 February 1992, entered into force on 1 November 1993.
21. TvWF was amended by Directive 97/36/EC of the European Parliament and of the Council of 30 June 1997 amending Council Directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities, OJ L 202, 30.7.1997: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31997L0036>, (приступљено 24. 6. 2015. године).

Извештаји Европске комисије о напретку:

1. „Годишњи извештаји Европске комисије о напретку Републике Србије”, Канцеларија за европске интеграције Владе Републике Србије:

<http://www.seio.gov.rs/dokumenta/eu-dokumenta.211.html> (приступљено 31. октобра 2015. године).

2. „Извештај о напретку Србије за 2009. годину“.
3. „Извештај о напретку Србије за 2010. годину“.
4. „Извештај о напретку Србије за 2008. годину“, Брисел, 5. новембар 2008. године.
5. „Извештај о напретку Републике Србије у 2006. години“, Брисел, 8. новембар 2006. године.
6. „Србија и Црна Гора: извештај о постигнутом напретку, 2005“, Брисел, 9. новембар 2005. године.

Домаћи прописи:

1. Закон о ауторском и сродним правима, *Службени гласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011 и 119/2012.
2. Закон о главном граду *Службени гласник РС*, број 129/07.
3. Закон о електронским медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.
4. Закон о изменама и допунама Закона о јавном информисању, *Службени гласник РС*, бр. 71/2009.
5. Закон о јавним медијским сервисима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014.
6. Закон о јавном информисању и медијима, *Службени гласник РС*, бр. 83/2014 и 58/2015.
7. Закон о јавном информисању, *Службени гласник РС*, бр. 43/2003, 61/2005, 71/2009, 89/2010 – одлука УС и 41/2011 – одлука УС.
8. Закон о Кривичном поступку – ЗКП, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 и 55/2014.
9. Закон о локалној самоуправи *Службени гласник РС*, број 129/07.

10. Закон о облигационим односима – 300, *Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ и 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93 и *Службени лист СЦГ*, бр. 1/2003 – Уставна повеља.
11. Закон о окупљању грађана, *Службени гласник* бр. бр. 51/92, 53/93, 67/93 и 48/94, *Службени лист СРЈ*, бр. 21/2001 – одлука СУС и *Службени гласник РС*, бр. 101/2005 - др. закон.
12. Закон о потврђивању Европске конвенције о прекограничној телевизији, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 42/2009.
13. Закон о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 19/2009.
14. Закон о потврђивању Конвенције о високотехнолошком криминалу, *Службени гласник РС*, бр. 19/2009.
15. Закон о радиодифузији, *Службени гласник РС*, бр. 42/2002, 97/2004, 76/2005, 79/2005 – др. закон, 62/2006, 85/2006, 86/2006 – испр. и 41/2009.
16. Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/90 и *Службени лист СРЈ - Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97.
17. Закон о ратификацији Међународне конвенције о укидању свих облика расне дискриминације, *Службени лист СФРЈ*, бр. 31/67, чл. 4 и *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори и други споразуми*, бр. 6/67.
18. Закон о ратификацији међународног пакта о грађанским и политичким правима (МПГПП) , *Службени лист СФРЈ*, бр. 7/71.
19. Закон о удружењима – ЗОУ, *Службени гласник РС*, бр. 51/09.
20. Закон о изменама и допунама закона о радио-дифузији, *Службени гласник РС*, бр. 85/2006.
21. Кривични законик – КЗ, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014.

22. Стратегија за прелазак са аналогног на дигитално емитовање радио и телевизијског програма у Републици Србији, *Службени гласник РС*, бр. 52/2009, 18/2012 и 26/2013.
23. Стратегија развоја система јавног информисања у Републици Србији до 2016. године, *Службени гласник РС*, бр. 75/2011.
24. Указ о проглашењу Закона о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода [...], *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2003, http://www.coe.org.rs/REPOSITORY/163_eklip_tekst_konvencije.pdf, (приступљено 27. 6. 2015. године).
25. Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/06.
26. Устав Савезне Републике Југославије – Устав СРЈ, *Службени лист СРЈ*, бр. 1/92, 34/92 – амандман 1 и 29/2000, амандмани 2-9.

Судска пракса у Републици Србији

Врховни суд:

1. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 1949/2008 и СГЗЗ. 589/2008 од 10. 7. 2008. године.
2. Пресуда Врховног суда Србије, Кзз. 39/2004/2 од 23. 7. 2004. године.
3. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 1477/2005 од 27. 12. 2005. године.
4. Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 5/2006 од 26. 4. 2006. године.
5. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 404/2006 од 11. 5. 2006. године.
6. Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 22/2007 од 1. 3. 2007. године.
7. Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 1/2007 од 17. 1. 2007. године.
8. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 2650/2006 од 21. 3. 2007. године.
9. Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 145/2006 од 24. 10. 2007. године.
10. Пресуда Врховног суда Србије, Кж. И 1778/2007 од 11. 9. 2007. године.
11. Пресуда Врховног суда Србије, Кж. И 1778/2007 од 11. 9. 2007. године.

12. Пресуда Врховног суда Србије, Кж. И 2174/2007 (2) од 20. 11. 2007. године.
13. Пресуда Врховног суда Србије, Кж. И 2528/2007 од 21. 1. 2008. године.
14. Пресуда Врховног суда Србије, Рев. 3139/2007 од 19. 3. 2008. године.
15. Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 74/2006 од 6. 7. 2008. године.
16. Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 85/2009 од 1. 7. 2009. године.
17. Пресуда Врховног суда Србије, Гж. 67/2009 од 21. 5. 2009. године.
18. Решење Врховног суда Србије, Кжм. 88/2009 од 8. 6. 2009. године.

Уставни суд:

1. Одлука Уставног суда, VII У 249/2009 од 12. јуна 2012. године, *Службени гласник РС*, бр. 69/2012.
2. Одлука Уставног суда, Уж. број 4041/2010 од 21. новембра 2013. године, *Службени гласник РС*, бр. 115/2013.
3. Одлука Уставног суда, Уж. број 504/2008 од 8. јула 2010. године, *Службени гласник РС*, бр. 79/2010.
4. Одлука Уставног суда, *Службени гласник РС*, бр. 41/2011.

Другостепени судови:

1. Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 13743/2010 од 15. 9. 2010. године.
2. Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 2459/2011 од 13. 5. 2011. године.
3. Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 4073/2010 од 13. 7. 2011. године.
4. Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 4765/2012 од 23. 7. 2012. године.
5. Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 5021/2013 од 17. 7. 2013. године.
6. Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 5115/2011 од 10. 11. 2011. године.
7. Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 7223/2012 од 7. 11. 2012. године.
8. Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 788/2011 од 3. 3. 2011. године.
9. Пресуда Апелационог суда у Београду, Гж. 7888/2012 од 26. 2. 2013. године.

10. Пресуда Апелационог суда у Београду, Кж1. 2913/2010 од 13. 4. 2010. године.
11. Пресуда Апелационог суда у Београду, Кж1. 3604/2013 од 24. 6. 2013. године.
12. Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу, Гж. 4104/2012 од 11. 12. 2012. године.
13. Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу, Кж. 3236/2010 од 5. 11. 2010. године.
14. Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу, Кж1. 829/2014 од 19. 8. 2014. године.
15. Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу, Кж2. 470/2012 од 28. 3. 2012. године.
16. Пресуда Апелационог суда у Нишу, Гж. 2189/2012 од 13. 6. 2013. године.
17. Пресуда Апелационог суда у Нишу, Гж. 2481/2010 од 2. 3. 2010. године.
18. Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж. 1316/2011 од 14. 4. 2011. године.
19. Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж. 3863/2012(2) од 15. 11. 2012. године.
20. Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, Гж. 4786/2013 од 3. 12. 2013. године.
21. Пресуда Округног суда у Београду, Кж. 2780/2003 од 6. 10. 2003. године.
22. Пресуда Округног суда у Нишу, Кж. 159/2006 од 10. 2. 2006. године.
23. Пресуда Округног суда у Чачку, Кж. бр. 212/2003 од 9. 6. 2003. године.
24. Решење Апелационог суда у Београду, Кж2. 1199/2013 од 19. 3. 2013. године.
25. Решење Апелационог суда у Крагујевцу, Кж1. 1249/2011 од 4. 4. 2011. године.
26. Решење Вишег трговинског суда, Пж. 10135/2006 од 6. 7. 2007. године.
27. Решење Округног суда у Београду, Кж. 1906/2005 од 22. 7. 2005. године.
28. Решење Округног суда у Београду, Кж. 2011/2004 од 24. 9. 2004. године.
29. Решење Округног суда у Београду, Кж. 345/2007 од 12. 2. 2007. године.
30. Решење Округног суда у Нишу, Кж. 75/2009 од 22. 1. 2009. године.
31. Решење Округног суда у Суботици, Кж. 60/2008 од 5. 2. 2008. године.

**Документа Републичке радиодифузне агенције (РРА), односно Републичке
агенције за електронске медије (РЕМ)**

1. „Говор мржње у медијима: преглед и анализа случајева у домаћој и међународној пракси”, служба за надзор и анализу програма, РЕМ, Београд 2014. године.
2. Мера упозорења, Радио „Озон ФМ“, 07-2629/14/15-111 од 12. маја 2015. године
3. Обавезујуће упутство о понашању емитера у вези са изборима за националне савете националних мањина, *Службени гласник РС*, бр. 17/2011 од 15. 3. 2011. године.
4. Образложење Службе за надзор и анализу програма емитера РЕМ, извештај број И-946/14 од 28. 10. 2014. године.
5. Опомена Савета РЕМ-а изречена емитеру „ТВ Пинк” на седници одржаној дана 16. 9. 2015. године.
6. Опште обавезујуће упутство емитерима ради омогућавања несметаног информисања гледалаца са оштећеним слухом у току предизборне кампање у 2014. години, *Службени гласник РС*, бр. 31/2012 од 12. 4. 2012. године.
7. Опште обавезујуће упутство емитерима ради омогућавања несметаног информисања гледалаца са оштећеним слухом у току предизборне кампање у 2014. години, *Службени гласник РС*, бр. 10/2014 од 31. 1. 2014. године.
8. Опште обавезујуће упутство и измене Опште обавезујућег упутства о понашању емитера – Кодекс понашања емитера, *Службени гласник РС*, бр. 60/2014.
9. Опште обавезујуће упутство о понашању емитера (Кодекс понашања емитера), донето 26. јуна 2007. године од стране Савета Републичке радиодифузне агенције, на основу чл. 8, ст. 1, тач. 5. и чл. 12, ст. 5 Закона о радиодифузији.

10. Опште обавезујуће упутство о понашању емитера у вези са емитовањем програмских садржаја који могу да нашкоде физичком, менталном и моралном развоју малолетника, *Службени гласник РС*, бр. 18/2012.
11. Опште обавезујуће упутство о понашању телевизијских и радио станица (емитера) у вези са изборима за националне савете националних мањина који се одржавају у 2010. години, *Службени гласник РС*, бр. 30/2010 од 7. 5. 2010. године.
12. Правилник о заштити људских права у области медијских услуга, *Службени гласник РС*, бр. 55/15.
13. Правилник о заштити људских права у области медијских услуга, усвојен на седници Савета Регулаторног тела за електронске медије, 16. јуна 2015. године.
14. Правилник о заштити права малолетника у области пружања медијских услуга, *Службени гласник РС*, бр. 25/15.
15. Правилник о начињу изрицања мера пружаоцима медијских услуга, *Службени гласник РС*, 25/15.
16. Правилник о начињу формирања Листе најважнијих догађаја од посебног значаја за све грађане и остваривању права на приступ догађајима од великог интереса за јавност, *Службени гласник РС*, бр. 25/15.
17. Представка бр. 07-1360/13.
18. Препорука емитерима о начину извештавања током трајања предизборне кампање, усвојена 8. децембра 2003. године.
19. Препорука комерцијалним радио и телевизијским станицама (емитерима) о изнајмљивању термина у кампањи за председничке изборе 2008. године, усвојена 21. децембра 2007. године.
20. Препорука комерцијалним радио и телевизијским станицама (емитерима) о изнајмљивању термина у кампањи за скупштинске, покрајинске и локалне изборе 2008. године.

21. Препорука о времену емитовања „ријалитија” „присилног окружења” у програмима пружалаца медијских услуга, број 01-3414/15, у Београду 19. новембра 2015. године.
22. Препорука о времену емитовања ријалитија „присилног окружења”.
23. Решење бр. 07-3152/11, од 7. децембра 2011. године, Београд.
24. Решење бр. 7. 8. 2013. године, Београд.
25. Решење број 07-2624/14/15’5, 17. 12. 2014. године.
26. Решење број 07-342/15-15, 7. 10. 2015. године, Београд.
27. Решење број 07-342/15-9 12. маја 2015. године, Београд.
28. Решење о мери „привремена забрана објављивања програмског садржаја” бр. 07-504/15-10 од 2. 4. 2015. године, Београд.
29. Решење РЕМ, бр. 07-2763/15-5, 12. октобра 2015. године, Београд.
30. Решење Савета РЕМ-а број 07-2500/15-2, дана 16. 9. 2015. године, Београд.
31. Упозорење савета РЕМ-а изречено на седници дана 12. 3. 2015. године, број 07-504/15-6, Београд.

Савет за штампу

1. Жалба Владимира Георгиева, кога заступа „Стојковић и Прекајски”, ОД Београд, против листа *Курир*, Београд, 7. 8. 2013. године.
2. Жалба Сретена Угричића против дневног листа *Пресс*, 19. 1. 2012. године, Београд.
3. „Иванчица Марковић против дневног листа *Вечерње новости*”, штампано издање, 25. 3. 2015. године.
4. Јавна опомена Савета за штампу усвојена на седници одржаној 24. 9. 2015. године.
5. „Јужне вести против портала 'Градски портал 018'”, од 26. новембра 2015. године.

6. „Кодекс новинара Србије”, Савет за штампу: http://www.savetzastampu.rs/doc/Kodeks_novinara_Srbije.pdf (приступљено 28. октобра 2016. године).
7. „Љуба Пантовић Суботић против дневног листа *Ало*”, штампано и електронско издање, 4. 6. 2013. године.
8. „Љуба Пантовић Суботић против дневног листа *Курир*”, штампано и електронско издање, 18. 8. 2013. године.
9. „Љуба Пантовић Суботић против недељника *Скандал*”, штампано издање, 15. 7. 2013. године.
10. „Љуба Пантовић Суботић против *Стар-а*”, штампано издање, 10. 7. 2013. године.
11. Недељник *Време* од 2. фебруара 2012. године.
12. Образложење јавне опомене у случају „Јужне вести против портала „Градски портал 018”.
13. Образложење комисије за жалбе савета за штампу у случају „Лепомир Бакић против дневног листа *Блиц*”, усвојена на седници одржаној 28. 4. 2015. године.
14. Образложење Комисије за жалбе Савета за штампу усвојено на седници 24. 9. 2015. године.
15. Образложење Комисије за жалбу Савета за штампу у оба случаја „Јелена Милић против дневног листа *Политика*” аутора Мухарема Баздуља и Владимира Кецмановића, усвојене на састанку 24. 9. 2015. године.
16. Образложење Комисије за жалбу Савета за штампу у случају „Јелена Милић против листа *Печат*”.
17. Одговор Вељка Лалић Одлука Комисије за жалбе Савета за штампу донета на седници одржаној 23. 2. 2012. године.
18. Одговор листа *Печат* на жалбу у случају „Јелена Милић против листа *Печат*”.
19. Одговор на жалбу новинарке *Блица* Тамаре Марковић-Субота.

20. Одговор на жалбу редакције *Курир*-а, Београд, 12. 8. 2 Одлука Комисије за жалбу Савета за штампу, Београд, 5. 9. 2013. године.
21. Одлука Комисије за жалбе савета за штампу у случају „Центар за права детета против дневног листа *Блиц*”, 4. 4. 2013. године, Београд.
22. Одлука Комисије за жалбу Савета за штампу донета на седници одржаној 27. 2. 2014. године у Београду.
23. Одлука Комисије за жалбу Савета за штампу, Београд, 28. 4. 2015. године.
24. „О нама”, Савет за штампу: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/o-nama> (приступљено 28. октобра 2015. године).
25. „Оснивачи”, Савет за штампу: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/osnivaci> (приступљено 28. октобра 2015. године).
26. „Оснивачки акт”, Савет за штампу: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/osnivacki-akt> (приступљено 28. октобра 2015. године).
27. Портал „Нишке вести” против Информативног портала Града Ниша „Нишке вести 1”, од 25. јуна 2015. године.
28. Решење бр. 07-1268/14/15-15, 26. 11. 2014. године, Београд.

Документа других међународних организација

Уједињене нације

1. Декларација о правима детета, усвојена од стране Генералне скупштине УН, 20. новембра 1959. године: <http://www.unicef.org/malaysia/1959-Declaration-of-the-Rights-of-the-Child.pdf> (приступљено 8. 8. 2015. године).
2. Универзална декларација о људским правима

3. Универзална декларација о људским правима, <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a19> (приступљено 12. 3. 2015).
4. Commission on Human Rights Resolution 1993/45, Office of the High Commissioner for Human Rights, Right to freedom of opinion and expression, 57th meeting, 5 March 1993.
5. Convention of the Rights of the Child: <http://www.unicef.org/crc> (приступљено 8. 8. 2015. године).
6. Declaration of Principles, Building the Information Society: a global challenge in the new Millenium, Document WSIS-03/GENEVA/DOC/4-E, 23. 12. 2003: http://www.itu.int/dms_pub/itu-s/md/03/wsis/doc/S03-WSIS-DOC-0004!!PDF-E.pdf (приступљено 27. 9. 2015. године).
7. Freedom of Expression on the Internet, Communication and Information, UNESCO: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/freedom-of-expression/freedom-of-expression-on-the-internet>, (приступљено 27. 9. 2015. године).
8. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, Adopted and opened for signature and ratification by General Assembly resolution 2106 (XX) of 21 December 1965, entry into force 4 January 1969, in accordance with Article 19: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx> (приступљено 20. јула 2015. године).
9. Internet Governance Forum (IGF): <http://www.intgovforum.org/cms/aboutigf> (приступљено 27. 9. 2015. године).
10. Plan of Action, Document WSIS-03/GENEVA/DOC/5-E, 12. 12. 2003: http://www.itu.int/dms_pub/itu-s/md/03/wsis/doc/S03-WSIS-DOC-0005!!PDF-E.pdf (приступљено 27. 9. 2015. године).
11. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Mr. Abid Hussain, submitted in accordance

- with Commission resolution 2001/47, Commission on Human Rights, fifty-eighth session, Economic and Social Council, E/CN.4/2002/75, 30. 1. 2002, 19, para 70.
12. Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, <http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/OpinionIndex.aspx>, (приступљено 12. 8. 2015. године).
13. The Universal Declaration of Human Rights, the United Nations General Assembly, 10 December 1948, Paris: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html> (приступљено 31. октобра 2015. године).
14. United Nations International Criminal Tribunal for Rwanda: <http://unictr.unmict.org/en/tribunal> (овај суд престаје да постоји 31. децембра 2015. године).

Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС)

1. Amsterdam Recommendations, Freedom of Expression on the Internet, 14 June 2003: <http://www.osce.org/fom/13854?download=true> (приступљено 27. 9. 2015. године).
2. Conference on Security and Cooperation in Europe (CSCE), founded by Helsinki Final Act, signed on 1 August 1975; History of the OSCE, <http://www.osce.org/who/87> (приступљено 18. 10. 2015. године).
3. Decision No. 193, Mandate of the OSCE Representation on Freedom of the Media, PC.DEC No. 193, Organization for Security and Co-operation in Europe, 5 November 1997; 137th Plenary Meeting, PC Journal No. 137, Agenda item 1.
4. Joint Declaration of the OSCE Representative on Freedom of the Media and Raporters Sans Frontieres on guaranteeing media freedom of the Internet, OSCE,

- 18 June 2005: <http://www.osce.org/node/15657> (приступљено 27. 6. 2015. године).
5. OSCE Permanent Council: <http://www.osce.org/pc> (приступљено 18. 10. 2015. године).

Остала правна документа

1. Повеља о људским и грађанским правима Националне скупштине Француске, од 26. августа 1789. године: http://ipt.fpn.bg.ac.rs/Materijal/Deklaracije/Francuska_povelja_o_ljudskim_pravima_1789.pdf (приступљено 15. септембра 2015. године).
2. *Douglas and others v. Hello! Ltd. and others* (No.3), 2005.
3. Human Rights Act 1998, 1998, Chapter 42 - UK Human Rights Act 1998.
4. International Covenant on Civil and Political Rights – ICCPR, усвојен од стране Генералне скупштине Уједињених нација 19. децембра 1966. године, а ступио на снагу 23. марта 1976. године, доступан је на: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (приступљено 11. 3. 2015. године).
5. Protection of Children’s Act, 1978, с 37: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1978/37>, (приступљено 17. марта 2015. године).
6. Sexual Offences Act, 2003, с 42: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/contents>, (приступљено 17. марта 2015. године).

Медијски извори

1. „Веронаука избор, а не обавеза”, *Новости*, интернет издање, 12. новембар 2015. године,

- <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:576430-Veronauka-izbor-a-ne-obaveza> (приступљено 8. 12. 2015. године).
2. *Курир*, 20. април 2007. године, насловна страна.
 3. „ЛСВ против идеје да веронаука буде обавезан предмет”, *Радио-телевизија Србије (РТС)*, интернет издање, 2. новембар 2015, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/2091276/LSV+protiv+ideje+da+veronauka+bude+obavezan+predmet.html> (приступљено 8. 12. 2015. године).
 4. „Патријарх: веронаука да буде обавезна”, *Блиц*, интернет издање, 2. новембар 2015, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/603182/Patrijarh-Veronauka-da-bude-obavezna> (приступљено 8. 12. 2015. године).
 5. „Скупштински канал после 2015”, НУНС, вести, <http://www.nuns.rs/info/news/22061/skupstinski-kanal-posle-2015.html> (приступљено 24. 10. 2015. године).
 6. СКРОЗА, Тамара, „За шаку рејтинга: кад не знаш шта ћеш, удри по Ромима, Албанцима, или силованим Босанкама”, објављеном на сајту „Цензоловка” 28. 11. 2015. године.
 7. „Утисак недеље”, 8. јун 2014. године; водитељка: Оља Бећковић; гости: Paula Thiede, Јово Бакић и Љиљана Смајловић, <https://www.youtube.com/watch?v=T55Jh-lvH68>, (приступљено 3. децембра 2015. године).
 8. “Ban TV junk food ads until 21:00, say campaigners”, BBC News: <http://www.bbc.com/news/health-26665952> (приступљено 3. октобра 2015. године).
 9. „Caught on Tape: Deadly Train Crash in Spain”, ABC News: <https://www.youtube.com/watch?v=7-ZtCFqf7UI> (приступљено 2. септембра 2015. године).
 10. „Danish paper sorry for Muhammad cartoons”, *The Guardian*, 31. 1. 2006. године, <http://www.theguardian.com/media/2006/jan/31/religion.saudi-arabia> (приступљено 24. 8. 2015. године).

11. „Look again – the young Queen’s Nazi salute tells another story, Monarchy Opinion”, *The Guardian*, 19. 7. 2015, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/jul/19/queen-nazi-salute-images-movie> (приступљено 25. јула 2015. године).
12. „Playing the Confidentiality Card”, *The Guardian*, 3 May 2007, <http://www.theguardian.com/media/2007/may/03/pressandpublishing.zetajonesvhello> (приступљено 24. 8. 2015. године).
13. „Saveboats? I would use gunships to stop migrants”, *The Sun*, 17. 4. 2015, <http://www.thesun.co.uk/sol/homepage/suncolumnists/katiehopkins/6414865/Katie-Hopkins-I-would-use-gunships-to-stop-migrants.html>, (приступљено 20. јула 2015. године).
14. „Shocking images of drowned Syrian boy show tragic plight of refugees”, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/world/2015/sep/02/shocking-image-of-drowned-syrian-boy-shows-tragic-plight-of-refugees> (приступљено 2. септембра 2015. године).
15. „Virginia TV journalists shot dead on air in attack staged by a former colleague”, *The Guardian*, <http://www.theguardian.com/us-news/2015/aug/26/virginia-gunman-kills-reporter-cameraman> (приступљено 2. септембра 2015. године).
16. „YouTube Kids: campaigners criticize app for it’s junk food videos”, *The Guardian*, 25. 11. 2015, <https://www.theguardian.com/technology/2015/nov/25/youtube-kids-campaigners-attack-junk-food>, (приступљено 26. новембра 2015. године).
17. „The impact of Hate Media in Rwanda”, *BBC News, Africa*: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3257748.stm> (приступљено 20. јула 2015. године).
18. „Their Royal Heilnesses, The Sun Exclusive: Queen’s 1939 Nazi Salute”, *The Sun* 17. 7. 2015, <http://www.thesun.co.uk/sol/homepage/news/royals/6548665/Their-Royal-Heilnesses.html> (приступљено 25. јула 2015. године).
19. „UN Human Rights Chief denounces Sun over Katie Hopkins „cockroach” column”, *The Guardian*, 24. 4. 2015, (приступљено 20. јула 2015. године).

20. Danish Cartoon Controversy, *The New York Times*:
<http://www.nytimes.com/topic/subject/danish-cartoon-controversy>,
(приступљено 24. 8. 2015. године).
21. UN rights chief urges UK to curb tabloid hate speech, end „decades of abuse”
targeting migrants, UN News Center:
<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=50675#.VweZ2TFGS9s>,
(приступљено 24. 4. 2015. године).

Интернет извори:

1. База података Европског суда за људска права HUDOC:
<http://hudoc.echr.coe.int>, (приступљено 15. децембра 2015. године).
2. „Глас цркве“: http://www.glascrkve.com/tab_radio.php (приступљено 11. 12. 2015. године).
3. Све препоруке су доступне на интернет страници Европске комисије против расизма и нетолеранције, у одељку „Препоруке о општим политикама” (General Policy Recommendations – GPR):
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/GeneralThemes_en.asp
4. ARABSAT: <http://www.arabsat.com/english/home> (приступљено 11. 12. 2015. године).
5. Centro Televisivo Vaticano: <http://www.ctv.va/content/ctv/it.html> (приступљено 11. 12. 2015. године).
6. „Government online censorship in Serbia worrying trend, says OSCE media freedom representative”, OSCE Press release, 27. 5. 2014, Stockholm:
<http://www.osce.org/fom/119173>, (приступљено 03. децембра 2015. године).
7. „Hate speech”, Article 19: <https://www.article19.org/pages/en/hate-speech-more.html> (приступљено 18. јула 2015. године).
8. „Папин глас и глас Цркве у дијалогу са свијетом” *Vatikanski radio*,
<http://hr.radiovaticana.va> (приступљено 11. 12. 2015. године).

9. BBC Editorial Guidelines, Section 9, Children and Young People as Contributors: <http://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/guidelines/children-young-people/safeguarding-welfare>, (приступљено 28. марта 2015. године).
10. BRASSEUR, Anne „Selective implementation” of Strasbourg court rulings threatens European human rights system, Human Rights Europe, 16 July 2015, <http://www.humanrightseurope.org/2015/07/anne-brasseur-selective-implementation-of-strasbourg-court-rulings-threatens-european-human-rights-system> (приступљено 28. 7. 2015. године).
11. British Board of Film Classification (BBFC): <http://www.bbfc.co.uk> (приступљено 24. 8. 2015. године).
12. Centro Televisivo Vaticano: <http://www.ctv.va/content/ctv/it.html> (приступљено 11. 12. 2015. године).
13. Conference on Guaranteeing Media Freedom on the Internet, OSCE Representative on Freedom of the Media: <http://www.osce.org/fom/65807> (приступљено 27. 9. 2015. године).
14. Digital Agenda Glossary: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/glossary#d>, (приступљено 16. децембра 2015. године).
15. Education and Literacy, Council of Europe: <http://www.coe.int/en/web/freedom-expression/education-and-literacy>, (приступљено 15. марта 2015. године).
16. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI): http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/default_en.asp.
17. European Court of Human Rights, established in 1959: www.echr.coe.int <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=homet> (приступљено 23. маја 2015).
18. First World Summit on the Information Society (WSIS) was organized in Geneva in December 2003, the second in Tunisia in November 2005 and the Process is still ongoing. More information: <http://www.itu.int/net/wsis/index.html> (приступљено 27. 9. 2015. године).

19. General Assembly of the United Nations, <http://www.un.org/en/ga>, (приступљено 25. маја 2015).
20. History: AVMSD Consultation process, Public Consultations 2003 and 2005: http://ec.europa.eu/archives/information_society/avpolicy/reg/history/consult/index_en.htm (приступљено 24. 6. 2015. године).
21. International Telecommunications Union (ITU): <http://www.itu.int/en/Pages/default.aspx>, (приступљено 12. 8. 2015. године).
22. Internet Policy and Governance, International Telecommunications Union (ITU): <http://www.itu.int/en/action/internet/Pages/default.aspx> (приступљено 27. 9. 2015. године).
23. Licences for Europe, Structured Stakeholders Dialogue 2013, European Commission, доступно на: <https://ec.europa.eu/licences-for-europe-dialogue/en/content/about-site>, (приступљено 9. октобра 2015. године).
24. Media Literacy, Communication and Information, UNESCO: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/media-development/media-literacy> (приступљено 19. марта 2015. године).
25. Net patrol: Safer Internet Hotline: <http://www.netpatrol.rs/en/about-us.1.63.html>, (приступљено 25. марта 2015. године).
26. No Hate Speech Movement, Council of Europe, <http://nohate.ext.coe.int> (приступљено 24. 8. 2015. године).
27. OFCOM, British Communications Regulator: <http://www.ofcom.org.uk>, (приступљено 17. марта 2015. године).
28. Pan-European Forum on Media Pluralism and New Media”, European Platform for Regulatory Authorities (EPRA), http://www.epra.org/news_items/pan-european-forum-on-media-pluralism-and-new-media-brussels-27-june (приступљено 17. јуна 2015. године).
29. Promotion of Press Freedom in the World, UNESCO Resolution 4.3. adopted by the General Conference at its twenty-sixth session on 6 November 1991

30. Study to Current Trends and Approaches to Media Literacy in Europe, European Commission: http://ec.europa.eu/culture/library/studies/literacy-trends-report_en.pdf (приступљено 19. марта 2015. године).
31. United Nations Development Programme (UNDP): <http://www.undp.org>, (приступљено 12. 8. 2015. године).
32. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO): <http://en.unesco.org>, (приступљено 12. 8. 2015. године).
33. "Vatikanski radio: Papin glas i glas Crkve u dijalogu sa svijetom", <http://hr.radiovaticana.va> (приступљено 11. 12. 2015. године).
34. V. Reding, Vice-President of the European Commission and EU Justice Commissioner (у том тренутку), Your data, your rights: Safeguarding your privacy in a connected world, Privacy Platform „The Review of the EU Data Protection Framework”, Brussels, 16 March 2011: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-183_en.htm (приступљено 14. јула 2015. године).
35. What are we doing about hate speech, Council of Europe: <http://play.webvideocore.net/popplayer.php?it=b5t8mymq93c4&c1=%23c8c8c8&c2=%23a6a6a6&is link=0&w=720&h=405&p=0&title=20130321 HateSpeechFILM&skin=3&repeat=&brandNW=1&start volume=100&bg gradient1=%23fff&bg gradient2=%23e0e0e0&fullscreen=&no fs=0&fs mode=2&skinAlpha=80&colorBase=%23202020&colorIcon=%23FFFFFF&colorHighlight=%23fcad37&direct=true> (приступљено 26. 7. 2015. године).
36. World Press Freedom Day 2016, UNESCO, <http://www.unesco.org/new/en/wpfd> (приступљено 15. децембра 2015. године).

БИОГРАФИЈА

Мр Јелена Сурчулија Милојевић рођена је 1976. године у Београду где завршава основну и средњу школу. Правни факултет Универзитета у Београду уписала је 1995, а завршила 2000. године. Похађала је четворонедељну обуку из медијског права на *PCMLP* Универзитета у Оксфорду 2002. године. Оснивач је и члан Међународног удружења медијских правника (*IMLA*). Године 2005. као британски *Chevening* стипендиста завршава *LLM in Computer and Communications Law* на *Queen Mary* Универзитету у Лондону. Диплома магистарских студија са стручним називом магистар правних наука јој је призната на Правном факултету Универзитета у Београду. Од 2006. до 2008. године је била члан Саветодавне групе *PCMLP*-а, где је одржала неколико предавања на летњим школама медијског права.

Од јула 2010. године ради као асистент на Факултету политичких наука, смер новинарство и комунологија, а од 2014. године је део тима интердисциплинарног мастер програма Универзитета у Београду „Рачунарство у друштвеним наукама“.

Од почетка професионалне каријере, бави се правом медија. Као представница Мисије ОЕБС-а, учествовала је у изради медијских закона од 2001–2003, године. Као помоћник министра за телекомуникације задужена за европске интеграције од 2008- 2009. године, иницирала је израду Закона о електронским комуникацијама, усклађеним са *acquis communautaire* и Стратегије о дигитализацији. Била је координаторка радне групе за израду Медијске стратегије 2010. године. Експерт је за право медија и телекомуникација на пројектима Савета Европе и Европске уније.

Ауторка је монографије, већег броја стручних и научних радова, уредница међународног зборника радова, а била је и водећи истраживач на пројекту „Мапирање дигиталних медија“. Редовно учествује и излаже на конференцијама.

Одлично говори енглески језик, служи се немачким.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписана Јелена Сурчулија Милојевић

број индекса _____/_____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ДОЗВОЉЕНОСТ ОГРАНИЧЕЊА СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА У СКЛАДУ СА
ЕВРОПСКИМ ИНСТРУМЕНТИМА И МЕДИЈСКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕПУБЛИКЕ
СРБИЈЕ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

Јелена Сурчулија Милојевић (с.р.)

У Београду, 6. април 2016. године

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Јелена Сурчулија Милојевић

Број индекса _____

Студијски програм _____

Наслов рада ДОЗВОЉЕНОСТ ОГРАНИЧЕЊА СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА У СКЛАДУ СА
ЕВРОПСКИМ ИНСТРУМЕНТИМА И МЕДИЈСКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Ментор др Милош Д. Живковић

Потписани/а Јелена Сурчулија Милојевић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

Јелена Сурчулија Милојевић (с.р.)

У Београду, 6. април 2016. године

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ДОЗВОЉЕНОСТ ОГРАНИЧЕЊА СЛОБОДЕ ИЗРАЖАВАЊА У СКЛАДУ СА ЕВРОПСКИМ ИНСТРУМЕНТИМА И МЕДИЈСКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. **Ауторство – некомерцијално – без прераде**

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

Јелена Сурчулија Милојевић (с.р.)

У Београду, 6. април 2016. године

1. Ауторство - Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прераде. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.